

В. В. Гончаренко

Міжнародний досвід
та українська практика

В. В. Гончаренко

**КРЕДИТНІ СПІЛКИ ЯК
ФІНАНСОВІ КООПЕРАТИВИ:
міжнародний досвід та українська практика**

Рекомендовано до друку
Вченою Радою
Полтавського
кооперативного інституту
Укоопспілки

Київ Наукова думка 1997

Г-63 Гончаренко В.В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи: міжнародний досвід та українська практика. - К.: "Наукова думка", 1997. 240 с.
ISBN 966-00-0092-8

Автор: В. В. ГОНЧАРЕНКО - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник кафедри міжнародної економіки Полтавського кооперативного інституту, голова правління кредитної спілки "Каса взаємодопомоги" (м. Полтава). Коло наукової спеціалізації: теоретичні і практичні проблеми кооперативного руху та кооперативних форм господарювання, фінанси підприємств, банківська справа. Має близько 20 наукових публікацій.

Одна із останніх робіт В. Гончаренка - науково-практичний посібник "Фінанси кредитних спілок України: положення та процедури" (1996. - 203 с.) - була написана на замовлення представництва Канадської кооперативної асоціації та Української кооперативної ради Канади і знайшла практичне застосування в діяльності кредитних спілок, вибраних модельними канадською Програмою розвитку кредитних спілок в Україні.

Рецензенти: д-р екон. наук, проф. Кредісов А. І. (Інститут міжнародних відносин Київського університету імені Тараса Шевченка); д-р екон. наук, проф. Шевченко А. Ф. (Полтавський кооперативний інститут); д-р екон. наук, проф. Жученко В.С. (Полтавський державний педагогічний інститут ім. Короленка).

Монографія присвячена дослідженню соціально-економічної природи кредитних спілок як кооперативної форми господарювання у фінансово-кредитній сфері та можливостей використання в Україні міжнародного досвіду їх роботи. Подано порівняльний аналіз організаційно-фінансового механізму діяльності кредитних спілок США, Канади та України.

На матеріалах кредитних спілок США та Канади, а також на основі матеріалів Всесвітньої ради кредитних спілок показані місце кредитних спілок в соціально-економічних системах та значення для широких верств населення. Запропоновано механізм вдосконалення діяльності кредитних спілок та кооперативного законодавства України.

Для науковців, працівників та членів кредитних спілок, викладачів, студентів, широкого кола читачів, які цікавляться ідеєю фінансової взаємодопомоги, самозабезпечення та економічного самозахисту населення.

0605010204
Г 221 - 97 Без об'яви
ISBN 966-00-0092-8

© В. В. Гончаренко, 1997

Honcharenko, Vladislav, Credit Unions as financial cooperatives, international experience and Ukrainian practice. Kiev: Naukova Dumka, 1997.

ISBN 966-00-0092-8

Author: Vladislav Honcharenko — Ph. D. (Economics), senior research employee of the International Economics Department of the Poltava Cooperative Institute, President of the credit union "Kassa Vzaemodopomohy" (Poltava). Scientific specialization: theoretical and practical problems of the cooperative movement and cooperative methods of management, finances of enterprises, banking. Has about twenty scientific publications.

One of the last works of Dr. Honcharenko is scientifically-practical manual "Finance of Ukrainian Credit Unions: policies and procedures" has been worked out by request of representation of Canadian Cooperative Association and Ukrainian Cooperative Council of Canada and is already practically used in activities of model credit unions which were selected by Canadian program for development of credit unions in Ukraine.

Reviewers: Ph. D., professor A. Kredisov (Institute of International Relations of Kiev State Taras Shevchenko University); Ph. D., professor A. Shevchenko (Poltava Cooperative Institute); Ph. D., professor V. Zhuchenko (Poltava State Pedagogic Korolenko Institute).

This monograph is dedicated to the social and economic nature of credit unions as cooperative form in finance-credit area and the possibilities of using of international experience in their activity in Ukraine. It introduces comparative analysis of organizing and financial mechanisms of credit union activity in the USA, Canada and Ukraine.

By materials on credit unions of the USA and Canada, and also on base of materials of World Council of Credit Unions V. Honcharenko has shown the place of credit unions in socio-economic system and their importance for various strata of society. Also, he has proposed the mechanism for improving of credit union activity and cooperative legislation of Ukraine.

For scientists, employees and members of credit unions, teachers, students and all readers, who are interested in idea of financial self-reliance and economic self-protection of people.

ПЕРЕДМОВА

Дане дослідження виконано на замовлення Національної асоціації кредитних спілок України та видано Навчально-методичним центром НАКСУ при підтримці фонду "Євразія".

П'ять років тому з ініціативи українських кредитних спілок США, Канади та Австралії в Україні розпочалося відродження кредитного кооперативного руху, що є правонаступником української кредитної кооперації кінця XIX - початку XX століття.

За цей час нам довелося подолати багато труднощів та проблем. Немало їх ще попереду. Однак, чи не найважливішим завданням для нас сьогодні є вибір шляху побудови кредитної кооперативної системи на основі гармонійного поєднання кооперативної філософії та технології роботи сучасного фінансового інституту. Саме цим проблемам присвячена книга Владислава Гончаренка, що робить її актуальною та своєчасною.

В цій книзі щось може видатися беззаперечним, а щось дискусійним. Однією із причин цьому є, звичайно, творчий пошук автора. Але в першу чергу, це зумовлено тими неоднозначними правовими, суспільними та економічними умовами, в яких проходить процес становлення кредитних спілок в Україні.

Безсумнівною заслугою автора є те, що ця книга є першою спробою систематизованого осмислення даного процесу з метою вироблення на основі нашого історичного досвіду та сучасної міжнародної практики власної моделі системи кредитної кооперації.

Ми впевнені, що ця система не лише займе належне місце на фінансовому ринку України, але й стане вагомим поштовхом у трансформації суспільної свідомості українців, які завжди за своїм генним ментальним кодом були "нацією кооператорів".

*Петро КОЗИНЕЦЬ,
президент Національної асоціації кредитних спілок України.*

Книга написана на замовлення
Національної асоціації кредитних
спілок України (НАКСУ) і видана
Навчально-методичним центром
НАКСУ при фінансовій підтримці
фонду "Євразія".

ПЕРЕДМОВА.....	4
СЛОВА ПОДЯКИ	6
ВСТУП	8
Розділ I. Кредитна спілка як кооперативна громадсько-фінансова організація.....	10
1.1. Кооперативні форми господарювання та їх особливості	10
1.2. Кооперативна природа кредитних спілок.....	21
1.3. Кредитні спілки серед суб'єктів фінансового ринку..	37
1.4. Розвиток кредитних спілок в країнах світу	49
Розділ II. Управління кредитною спілкою	65
2.1. Структура та принципи управління кредитною спілкою.....	65
2.2. Планування розвитку кредитної спілки	87
Розділ III. Фінансово-господарський механізм діяльності кредитних спілок	116
3.1. Особливості формування позичкового фонду кредитної спілки.....	116
3.2. Позичкова діяльність кредитних спілок.....	140
3.3. Інвестиційна діяльність та розміщення вільних коштів	172
Розділ IV. Особливості та труднощі процесу відродження кредитних спілок в Україні.....	178
4.1. Збереження та повернення українською діаспорою ідеї кооперативного кредитування в Україну.....	178
4.2. Проблеми кредитно-кооперативного руху в Україні та шляхи їх вирішення.....	187
ВИСНОВКИ.....	210
ЛІТЕРАТУРА	212
Д О Д А Т К И.....	219

Дякую Навчально-методичному центру Національної асоціації кредитних спілок України за підготовку та фінансування видання книги, а також Канадському Агентству міжнародного розвитку (CIDA) та канадській Програмі розвитку кредитних спілок в Україні (UCUDAP) за надані технічні можливості для написання цієї роботи.

Я глибоко вдячний моїм батькам, дружині та синам за їх підтримку, поради та терпіння.

Щира подяка та низький уклін всім представникам української діаспори США та Канади за те, що в далині від рідної землі вони зберегли ідею кредитної кооперації та через багато десятиліть допомогли їй повернутись в незалежну Україну, аби покращити життя українського народу.

Владислав Гончаренко - автор
Полтава, 1997р.

СЛОВА ПОДЯКИ

Ідея цього дослідження виникла в результаті творчої співпраці з Національною асоціацією кредитних спілок України (НАКСУ), представництвом Канадської кооперативної асоціації (ССА) і Української кооперативної ради Канади (CUCUC) в Україні. Ці організації, працюючи у напрямку відродження серед населення України масового кредитно-кооперативного руху, створили всі умови для того, щоб це дослідження побачило світ. Особливу роль в цьому процесі відіграли керівник першої фази канадської Програми розвитку кредитних спілок в Україні пані Ольга Заверуха-Свинтух, керівник другої фази цієї Програми Богдан Козій, президент Національної асоціації кредитних спілок України Петро Козинець, віце-президент НАКСУ Андрій Оленчик.

Написання цієї роботи стало можливим завдяки наданій урядом, Посольством США в Україні та американською Програмою SABIT можливості вивчити досвід практичної роботи кредитних спілок США. Хочеться висловити подяку пану Дмитру Григорчуку (голові української Світової кооперативної ради), Богдану Ватрало (голові координаційного комітету української Світової кооперативної ради), представникам Української світової кооперативної ради та українських кредитних спілок США Мирону Баб'юку, Ігорю Ляшку, Всеволоду Саленку, представникам Всесвітньої ради кредитних спілок (WOCCU) Дорі Турулі та Любомиру Климковичу за надану інформацію, цінні поради та внесок у відродження кредитних спілок в Україні.

Моя щира подяка Тамарі та Володимирі Денисенкам, Василю Білану, Мирону та Юлії Сидоровичам, Наді Гайдук, всім членам, директорам і працівникам кредитних спілок української діаспори міст Рочестер та Сіракьюс (штат Нью-Йорк, США) за переданий досвід, створення найсприятливіших умов для вивчення роботи кредитних спілок та тепле сердечне ставлення до мене під час перебування в США.

Дякую пану Петру Микуляку (голові Української кооперативної ради Канади), представникам кредитних спілок української діаспори Канади Ярославу Скрипнику, Остапу Гавалешці, Тарасу Підзамецькому, Юрію Чучману, Наталці Ковалик, Терезі Лужній, Майклу Качалі, Канадської кооперативної асоціації Kenton Eggleston, Olivia Enns та виконавчим директорам канадської Програми розвитку кредитних спілок в Україні Петру Маковському та Ірині Драгомирецькій за поради, надану інформацію та їх активну участь у процесі відродження кредитних спілок в Україні.

Хочеться висловити подяку керівникам кредитних спілок "Вигода" (м. Стрий Львівської обл.), "Самопоміч" (м. Чортків Тернопільської обл.), "Каса взаємодопомоги" (м. Полтава), "Самопоміч" (м. Івано-Франківськ), "Борисфен" (м. Київ), "Народна каса" (м. Берислав Херсонської обл.), "Самопоміч" (м. Харків), "Начало" (м. Одеса) за надані матеріали та цінні поради щодо написання цієї книги.

Кооперативна ідея - це світлий
християнський шлях до добробуту.
Сліпий той, хто цього не бачить,
вартий співчуття - хто цьому не
вірить.

ВСТУП

Історія людства - це історія взаємодопомоги. Ідея об'єднання з метою взаємодопомоги та самозахисту простежується на протязі всього існування людства. Залежно від стадії розвитку суспільства ця ідея знаходила своє втілення у відповідних формах. В прадавні часи люди, допомагаючи один одному, вступали в боротьбу із силами природи, чим забезпечували собі виживання у важких умовах. Об'єднуючись та допомагаючи один одному в середні віки, люди захищали себе від фізичного гноблення та експлуатації. В період класичного капіталізму люди, використовуючи силу об'єднання та взаємодопомоги, створювали політичні партії для захисту певних політичних інтересів, засновували профспілкові об'єднання з метою соціального самозахисту від експлуатації працедавців, об'єднувались у кооперативні організації для економічного самозахисту від експлуатації з боку різноманітних посередників - торговців, банкірів та ін.

Кредитні спілки як кооперативні форми фінансової взаємодопомоги та економічного самозахисту населення в умовах капіталізму почали виникати в 50-х роках XIX сторіччя в Німеччині, звідки поширились по всьому світу. В Україні перші організації фінансової взаємодопомоги з'явилися у 60-х роках XIX сторіччя у формі ощадно-позичкових і кредитних товариств, які розвивались надзвичайно швидкими темпами, полегшуючи життя широких верств населення. Цей процес тривав до моменту встановлення на українських землях радянської влади, лідери якої вирішили, що самодіяльні форми взаємодопомоги та економічного самозахисту населення в умовах соціалізму не потрібні, бо про все мала подбати держава. Тому кооперативні форми самозабезпечення населення товарами та послугами поступово були ліквідовані, а ідея демократичних організацій взаємодопомоги - забута більш, ніж на півстоліття.

Проголошення Україною незалежності дозволило представникам української діаспори США та Канади організувати місію по відродженню в Україні кооперативних організацій взаємодопомоги громадян у фінансовій сфері - кредитних спілок. Однак, широко розповсюджена на цей час у більшості країн світу ідея взаємодопомоги та самозахисту населення в умовах ринку в Україні була повністю забутою широкими верствами населення та маловідомою науковцям, політикам та державним службовцям. Низький рівень кооперативних знань суспільства, дискредитація кооперативної ідеї псевдокооперативами в період

"перебудови", недосконалість господарського законодавства України ускладнювали процес відродження істинних кооперативних організацій.

Відсутність цивілізованого кооперативного законодавства стала причиною того, що відродження в Україні кредитних спілок як організацій фінансової взаємодопомоги громадян почало здійснюватись через юридично-організаційну форму громадської організації, а не кооперативу, як це прийнято в усьому світі. В зв'язку з тим, що діяльність громадських організацій, як правило, носить негосподарський характер, у кредитних спілках почали виникати певні труднощі в організації роботи та у відносинах з державними органами. Діяльність кредитних спілок з надання кредитів під відсотки, приймання грошових вкладів на різних умовах та нарахування відсотків на них більш схожа до діяльності фінансової установи, ніж громадської організації. У зв'язку з цим на різних рівнях почало виникати питання: **"Що таке кредитна спілка: громадська організація чи фінансова установа?"**. При цьому давались дві протилежні відповіді, кожна з яких була правильною частково, але помилковою повністю. Ця помилка у визначенні кредитної спілки стала результатом некоректності самого питання, тому що кредитна спілка не є громадською організацією чи фінансовою установою в традиційному їх розумінні. **Кредитна спілка - це фінансовий кооператив, який одночасно є і громадською, і фінансовою організацією та являє собою специфічну форму господарювання, відмінну від інших форм.** Із соціальної точки зору кредитна спілка - це форма фінансової взаємодопомоги та економічного самозахисту людей; із організаційної - громадська організація; з економічної - фінансова установа; а разом - це фінансовий кооператив.

У даній монографії на основі аналізу міжнародного досвіду досліджується кооперативна природа кредитних спілок - нової для економіки України неприбуткової форми господарювання у фінансовій сфері. Порівняльний аналіз міжнародної та української практики діяльності кредитних спілок дозволить виявити та усунути існуючі в Україні проблеми в організації фінансової взаємодопомоги. Це, в свою чергу, сприятиме звільненню від монополії фінансових посередників підприємницького напрямку та дозволить народу України організувати ефективний економічний самозахист через самозабезпечення необхідними фінансовими послугами. Співставлення механізмів діяльності та тенденцій розвитку кредитних спілок у різних країнах дозволить накреслити перспективи та стратегічні напрямки розвитку кредитних спілок в Україні, основні шляхи вдосконалення кооперативного законодавства та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів.

1.1. Кооперативні форми господарювання та їх особливості

Кооперативні форми господарювання займають суттєве місце в економічних системах країн з ринковою економікою. В світі налічується близько 800 тисяч кооперативних організацій більш ніж 120 різновидів¹, які діють в найрізноманітніших сферах і об'єднують понад 765 мільйонів людей² (виходячи з розрахунку сім'ї з чотирьох осіб, з діяльністю кооперативних організацій пов'язано більш ніж 40% населення Землі). В Європейському економічному співтоваристві близько 46% населення є членами різних видів кооперативів, в скандинавських країнах - більш ніж 50%, в США та Японії - біля 30%. Така популярність кооперативних організацій серед широких верств населення викликана особливістю їх соціально-економічної природи та специфікою кооперативу як форми господарювання.

В силу певних історичних умов склалося так, що за роки радянської влади в республіках колишнього СРСР було втрачено розмаїття форм кооперативних організацій, яке існувало до жовтневої революції 1917 року. Ті види кооперативів, які залишились в умовах панування командно-адміністративної системи (споживчі, сільськогосподарські, житлові, гаражні та садово-городні), не зберегли свою кооперативну природу і переродились під впливом існуючих суспільних відносин, прийнявши спотворені форми, далекі по своїй сутності від справжніх кооперативних організацій. З цього приводу один із дослідників кооперативного руху С. Я. Куриц відзначав, що "все эти изменения можно было бы квалифицировать как мутации общественных организмов, т.е. приобретение стойких изменений общественных структур, при которых сохраняется внешний вид (название) и полностью меняется сущность. Поэтому, если исключить примерно 4-5 лет в 20-х годах, у кооперации в нашей стране (мається на увазі СРСР. - Прим. авт.) нет истории, поскольку самой кооперации не существовало почти 65 лет до 1986 г., когда была предпринята вторая попытка ее возрождения"³.

Відродження кооперативного руху стало однією з відправних точок "перебудови" М. Горбачова. Але прийнятий у 1988 році Закон СРСР "Про кооперацію" не тільки не відродив істинної природи існуючих видів кооперативних організацій, а й створив умови для виникнення псевдокооперативів, які дискредитували саму ідею кооперативної форми

¹ Виноградов В. А. Роль кооперации в экономической истории. (Реф.сборник ИНИОН АН СССР: Кооперация. Место и роль в экономической истории). - М., 1990, с. 9.

² International Co-operative Alliance. (Annual Report 1994. Review of International Co-operation, Vol. 87, No. 4, 1994). - Geneva, Switzerland, 1994, с. 2.

³ Куриц С. Я. Будет ли в нашей стране третье пришествие кооперации? (Реф.сборник ИНИОН АН СССР: Кооперация. Место и роль в экономической истории). - М., 1990, с. 100.

господарювання. З прийняттям цього закону, який не відображав соціально-економічної природи кооперативних організацій, у вигляді так званих "кооперативів" почала відроджуватись підприємницька діяльність. В умовах кооперативної безграмотності суспільства відбулась підміна понять - кооперація стала ототожнюватись з колективним підприємництвом. З приводу цього В. Терещенко ще в 1989 році відзначав: "...создается впечатление, что авторы (маються на увазі автори Закону СРСР "Про кооперацію". - Прим. авт.) не только обошлись без предварительного изучения истории мировой кооперации, а даже проигнорировали опыт отечественных кооперативов былых времен... Великий философ Декарт не зря заметил: верно определяйте слова и вы освободите мир от половины недоразумений. Так вот, видно, авторы закона сперва не определили, что такое "кооператив", потому и вышло "недоразумение". В законе - полное смешение понятий кооператива, коллективного предприятия и делового сотрудничества в широком, общем смысле этого слова. Кооперативами во всем мире принято называть только те предприятия, которые построены на специфических организационно-управленческих принципах... Конечно, у вас есть право "выдумывать и пробовать", утверждая собственное понятие кооператива, отличное от принятого во всем мире почти 150 лет..."⁴.

Про недосконалість Закону СРСР "Про кооперацію" писав і В. Леглер в одній із своїх статей: "Большинство понятий, попав в нашу перевернутую систему ценностей, тоже переворачивается. Из последних примеров - "социалистический плюрализм" и "регулируемый рынок", значения которых противоположны значениям слов "плюрализм" и "рынок". Не стало исключением и слово "кооперация". В мировом языке кооператив - это группа частных собственников, объединившихся для решения какой-то экономической задачи. Скажем, группа крестьян-собственников покупает маслобойку. Они объединили не все свое имущество, а только производство и продажу масла. В этом смысле крестьянский кооператив, дореволюционный или времен НЭПа, как и сегодняшний кооператив в Голландии или Италии, есть не то, что нынешний советский кооператив"⁵.

В концепцію Закону колишнього СРСР "Про кооперацію" (який і по сьогоднішній день діє на території України, бо Верховна Рада в лютому 1992 року визнала недоцільним прийняття закону України "Про кооперацію") була закладена принципова теоретична помилка - ототожнення кооперативної діяльності з колективним підприємництвом. "Радянські кооперативи" періоду "перебудови" по суті своїй не були кооперативами. Їх діяльність не базувалась на кооперативних принципах, які відрізняють кооператив від інших форм господарювання в усьому світі.

⁴ Терещенко В. Камни преткновения. - К., "Літературна газета", 1989, № 15.

⁵ Леглер В. Уроки кооперации. - М., "Новый мир", 1991, № 4, с. 163.

Господарське законодавство більшості країн визнає кооперативами лише ті організації, які не мають на меті отримання прибутку, а створюються для задоволення виробничих або споживчих потреб членів кооперативу або їхніх індивідуальних господарств і діють на основі певних організаційних та економічних принципів. Наприклад, кооператив у США - це добровільна організація, члени якої забезпечують себе необхідними послугами⁶. Так, кооперативи фермерів визначаються законодавством як товариства, метою яких є не отримання прибутку, а покращання економічного стану фермерів шляхом організації колективної діяльності по збуту їх продукції, виробничому постачанню та обслуговуванню господарств, наданню їм різноманітних послуг⁷. В Італії кооперативами вважаються товариства із змінним капіталом, які ставлять собі за мету сприяння задоволенню економічних, соціальних та культурних потреб своїх членів шляхом економічної діяльності, в якій члени кооперативу беруть участь в якості споживачів відповідних благ чи послуг або отримують роботу, блага чи послуги, безпосередньо ними вироблені⁸. При цьому в Цивільному кодексі Італії підкреслюється, що основною метою кооперативу повинна бути взаємодопомога і кооператив має надавати безпосередньо своїм членам блага, послуги чи робочі місця на більш вигідних умовах, ніж це міг би зробити вільний ринок⁹. У Швеції термін "кооператив" звичайно стосується підприємства, яке засновано на спільних діях з метою самопомоги¹⁰. В Німеччині кооперативом вважається підприємство, метою якого є не отримання прибутків, а взаємна допомога його членів¹¹. У Франції кооперативом називають особливу форму об'єднання людей на основі цивільного права; це об'єднання має змінні членство та капітал і без прагнення до прибутку ставить собі за мету стати посередником для своїх членів у здійсненні певних економічних функцій, спрямованих на задоволення їх потреб¹².

Видатний український дослідник кооперативного руху М. І. Туган-Барановський вважав кооперативом добровільне господарське об'єднання кількох осіб, яке має на меті не отримання прибутку на затрачений капітал, а підвищення завдяки спільному веденню господарства трудових доходів своїх членів або зменшення витрат членів об'єднання на їх споживчі потреби¹³.

⁶ Коньгин А. А. Фермерское хозяйство США. - М., "Агропромиздат", 1989, с. 152.

⁷ Мартынов В. Д. Фермерская кооперация. - М., "Знание" (Серия "Экономика"), № 1, 1990, с. 29.

⁸ Наумов В. К. Кооперация в Италии. - М., "Международные отношения", 1989, с. 154.

⁹ Там же, с. 140.

¹⁰ Волков А. М. Швеция: социально-экономическая модель. - М., "Мысль", 1991, с. 28.

¹¹ Энгстлер П. Рыночная экономика для начинающих бизнесменов. (Пер. с нем.

Л. Логвиненко). - К., "Вік", 1992, с. 112.

¹² Темирбулатов А. О. Основы кооперативного строительства. (Учебн. пособие). - М., МКИ, 1991, с. 47.

¹³ Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации. (Предисл., коммент.: Л. А. Булочникова и др.). - М., "Экономика" (Серия "Экономическое наследие"), 1989, с. 94.

Один із видатних американських дослідників сучасного кооперативного руху проф. Марвін А. Шаарс у своєму визначенні кооперативу¹⁴ підкреслює, що це підприємство, яке знаходиться у добровільній власності його членів-клієнтів і здійснює свою діяльність в їх інтересах та їх зусиллями на безприбутковій основі.

В документах Міжнародного кооперативного альянсу (ICA)¹⁵ - всесвітньої організації кооператорів, яка об'єднує 9 міжнародних та 226 національних організацій (асоціацій, спілок, ліг, об'єднань та ін.) кооперативів із 101 країни світу¹⁶, відзначається, що будь-яка асоціація фізичних або юридичних осіб, незалежно від її правового статусу, буде визнана кооперативним товариством за умови, що вона ставить собі за мету покращання економічного та соціального становища своїх членів шляхом використання підприємства, заснованого на взаємній допомозі, і що вона відповідає наступним кооперативним принципам:

1. Членство в кооперативному товаристві має бути добровільним та доступним, без штучних обмежень чи будь-якої дискримінації за соціальними, політичними, расовими чи релігійними ознаками для всіх осіб, які можуть користуватись послугами цього товариства та згодні нести відповідальність, пов'язану із членством.

2. Кооперативні товариства є демократичними організаціями. Їх діяльністю мають керувати особи, обрані чи призначені членами та підзвітні їм. Члени первинних кооперативів мають мати рівні права голосу (один член - один голос) та участі у прийнятті рішень стосовно діяльності їх товариства. В кооперативних організаціях, які не є первинними кооперативними товариствами (спілки, об'єднання, асоціації та ін. - *Прим. авт.*), керівництво здійснюється на демократичній основі в прийнятній формі.

3. Процент на пайовий капітал, якщо такий нараховується, має бути обмеженим.

4. Економічні результати, які виникають в процесі діяльності товариства, належать його членам та мають розподілятися таким чином, щоб виключити можливість збагачення одного члена за рахунок іншого. Це може бути здійснено на підставі рішення членів у наступному порядку:

- відрахування на розширення діяльності кооперативу;
- відрахування на суспільні та колективні потреби;
- розподіл серед членів пропорційно їх участі в діяльності товариства (як правило, пропорційно користуванню послугами кооперативу. - *Прим. авт.*).

¹⁴ Марвин А. Шаарс. Кооперативы: принципы и практика. (VOCA. Пер. с англ.). - М., 1989, с. 11.

¹⁵ Крашенинников А. И. Международный кооперативный альянс. - М., "Экономика", 1980, с. 193.

¹⁶ International Co-operative Alliance. (Annual Report 1994. Review of International Co-operation, Vol. 87, No. 4, 1994). - Geneva, Switzerland, 1994, с. 2.

5. Всі кооперативи повинні виділяти кошти на освіту своїх членів, керівників та працівників кооперативу, а також просвіту всього населення, роз'яснюючи всім принципи та методи діяльності кооперації, її економічні та соціальні аспекти.

6. Всі кооперативні організації з метою кращого обслуговування своїх членів повинні активно співпрацювати, використовуючи всі практичні можливості, з іншими кооперативними організаціями на місцевому, національному та міжнародному рівнях.

Наведені вище ознаки кооперативу дають підстави розглядати його як специфічну форму господарювання. З одного боку, кооператив є громадською організацією з демократичними управлінням та самоврядуванням, створеною громадянами для взаємодопомоги, соціального та економічного самозахисту в умовах ринкової економіки; з іншого, - кооператив - це господарюючий суб'єкт, який діє на ринку та конкурує з іншими суб'єктами господарської діяльності. Але, на відміну від них, господарська діяльність кооперативів у країнах з ринковою економікою спрямована на обслуговування, як правило, тільки своїх членів. Якщо люди створюють організацію для надання послуг іншим особам, які не є членами їхнього об'єднання, така діяльність не вважається кооперативною, а класифікується як колективне підприємництво.

Таким чином, в нормальній ринковій економіці існує два принципово відмінних один від одного типи підприємств, які створюються для ведення господарської діяльності відповідного напрямку. Підприємницька діяльність здійснюється за допомогою різних організаційних форм бізнесу (приватне підприємство, партнерство чи корпорація) та зорієнтована на задоволення зовнішніх потреб клієнтів з метою отримання прибутку і розподілу його між власниками. Кооперативна діяльність здійснюється кооперативами (кооперативними товариствами, спілками) з орієнтацією на задоволення внутрішніх потреб власників кооперативу, які користуються послугами останнього. Метою діяльності кооперативу є не отримання прибутку, а надання більш дешевих та якісних послуг своїм членам і скорочення їх витрат на споживчі чи бізнесові потреби.

Історично кооперативи виникли як форма взаємодопомоги людей в найрізноманітніших сферах. Уільям Кінг - один із засновників кооперативного руху відзначав, що кооператив має за мету дати людям можливість уникати певних негараздів, які б вони мали, діючи поодиночі, та отримувати переваги, яких неможливо досягти при індивідуальних діях¹⁷. В кооператорів усього світу і по сьогоднішній день існує гасло: "Допомагаючи комусь - допомагаєш сам собі", яке Г.-Г. Мюнкнер¹⁸ трактує як кооперативний принцип самопомоги через взаємодопомогу.

¹⁷ Пажитнов К. А. История кооперативной мысли. - Петроград, 1918, с. 12.

¹⁸ Munkner H.-H. Co-operative Principles and Co-operative Law. - Germany, Bonn, 1986, с. 42.

Дійсно, в основі кооперативної діяльності лежать кооперація та переваги, які отримують люди від об'єднання:

- у колектива з'являються можливості, яких немає в окремих його членів;

- зменшуються витрати часу для досягнення певного ефекту за рахунок розподілу та комбінування праці;

- з'являється можливість зменшувати витрати коштів за рахунок просторової концентрації предметів, спільного придбання та використання засобів виробництва, а також можливість об'єднувати кошти для виконання спільних завдань та ін.

Об'єднання людей, їх кооперація - це самостійна продуктивна сила, яка по суті є безкоштовною. Кооперативи створюються людьми з метою використання цієї продуктивної сили, закладеної в об'єднанні, особливо в тій частині, яка надає можливість економити кошти. Об'єднання в кооператив дозволяє людям підвищувати рівень їхнього життя за рахунок того, що з'являється можливість скорочення витрат. Більшість кооперативів створюються для економії коштів своїх членів, що рівноцінно (але не тотожно!) отриманню додаткових доходів.

Зрозуміло, що, ставлячи за мету діяльності скорочення витрат своїх членів, кооператив як форма господарювання суттєво відрізняється від форм підприємництва, яке ставить за мету отримання прибутку (доходу). Дохід та витрати є принципово відмінними економічними категоріями, тому кооперативна та підприємницька діяльності також принципово відрізняються одна від одної. З філософської точки зору дохід (та прибуток як похідна від доходу) - це отримання "чужих" грошей. Прагнення отримати максимум доходу за свою працю чи товар часто проявляється в антагоністичних, конфліктних формах і супроводжується багатьма негативними явищами (недобросовісна конкуренція, обман та ін.). Максимізація доходів обмежується власними можливостями та зовнішніми факторами - максимальним рівнем цін, державним регулюванням тощо.

Витрати - це обмін "своїх" грошей на певні блага. Можливість мінімізації витрат також є обмеженою. Але об'єднання з іншими людьми, які прагнуть отримати такі ж блага, дозволяє скоротити витрати за рахунок спільних дій та концентрації коштів. Скорочення витрат рівнозначне (але не тотожне!) отриманню додаткових доходів. Якщо прагнення до отримання більшої кількості грошей за своєю природою є антагоністичним, бо здійснюється за рахунок інших людей (там, де отримують одні, інші - втрачають), то скорочення витрат може здійснюватись на неантагоністичній основі за рахунок кооперації, об'єднання людей. Кооператив і є тією організаційною формою кооперації, яка створюється людьми для скорочення їх витрат.

У зв'язку з тим, що всі витрати умовно поділяються на дві великі групи - споживчі (витрати людей на споживчі потреби) та виробничі (витрати підприємців, пов'язані із здійсненням підприємницької

Дійсно, в основі кооперативної діяльності лежать кооперація та переваги, які отримують люди від об'єднання:

- у колектива з'являються можливості, яких немає в окремих його членів;

- зменшуються витрати часу для досягнення певного ефекту за рахунок розподілу та комбінування праці;

- з'являється можливість зменшувати витрати коштів за рахунок просторової концентрації предметів, спільного придбання та використання засобів виробництва, а також можливість об'єднувати кошти для виконання спільних завдань та ін.

Об'єднання людей, їх кооперація - це самостійна продуктивна сила, яка по суті є безкоштовною. Кооперативи створюються людьми з метою використання цієї продуктивної сили, закладеної в об'єднанні, особливо в тій частині, яка надає можливість економити кошти. Об'єднання в кооператив дозволяє людям підвищувати рівень їхнього життя за рахунок того, що з'являється можливість скорочення витрат. Більшість кооперативів створюються для економії коштів своїх членів, що рівноцінно (але не тотожно!) отриманню додаткових доходів.

Зрозуміло, що, ставлячи за мету діяльності скорочення витрат своїх членів, кооператив як форма господарювання суттєво відрізняється від форм підприємництва, яке ставить за мету отримання прибутку (доходу). Дохід та витрати є принципово відмінними економічними категоріями, тому кооперативна та підприємницька діяльності також принципово відрізняються одна від одної. З філософської точки зору дохід (та прибуток як похідна від доходу) - це отримання "чужих" грошей. Прагнення отримати максимум доходу за свою працю чи товар часто проявляється в антагоністичних, конфліктних формах і супроводжується багатьма негативними явищами (недобросовісна конкуренція, обман та ін.). Максимізація доходів обмежується власними можливостями та зовнішніми факторами - максимальним рівнем цін, державним регулюванням тощо.

Витрати - це обмін "своїх" грошей на певні блага. Можливість мінімізації витрат також є обмеженою. Але об'єднання з іншими людьми, які прагнуть отримати такі ж блага, дозволяє скоротити витрати за рахунок спільних дій та концентрації коштів. Скорочення витрат рівнозначне (але не тотожне!) отриманню додаткових доходів. Якщо прагнення до отримання більшої кількості грошей за своєю природою є антагоністичним, бо здійснюється за рахунок інших людей (там, де отримують одні, інші - втрачають), то скорочення витрат може здійснюватись на неантагоністичній основі за рахунок кооперації, об'єднання людей. Кооператив і є тією організаційною формою кооперації, яка створюється людьми для скорочення їх витрат.

У зв'язку з тим, що всі витрати умовно поділяються на дві великі групи - споживчі (витрати людей на споживчі потреби) та виробничі (витрати підприємців, пов'язані із здійсненням підприємницької

кооперативи приймають, сортують, упаковують, наклеюють етикетки, присвоюють товарний знак, зберігають, рекламують, продають продукцію своїх членів; інші - можуть безпосередньо не займатись продукцією, а лише вести переговори та укладати угоди з покупцями на біржі; треті - можуть здійснювати лише посередницькі послуги, роздрібну торгівлю чи інші збутові функції.

Закупівельні кооперативи закуповують необхідні своїм членам товари. Найбільш розповсюдженими об'єднаннями серед них є:

- кооперативи, що здійснюють закупівлю засобів виробництва для своїх членів - фермерів, рибаків та інших виробників;

- споживчі кооперативи, які закуповують оптові партії споживчих товарів та продають їх своїм членам-споживачам за якомога нижчими цінами;

- закупівельні асоціації торговців, які закуповують великі партії товарів за оптовою ціною для їх подальшого розподілу серед членів, що використовують ці товари для ведення свого бізнесу в сфері роздрібно торгівлі.

Обслуговуючі кооперативи надають своїм членам найрізноманітніші послуги, не пов'язані з товарними операціями. Поділяються за характером послуг та за видами користувачів на:

кооперативи фермерів:

- кооперативні фермерські фінансові асоціації: кредитні товариства, федеральні земельні банки,

- страхові кооперативні асоціації та страхові брокерські кооперативи,

- зрошувальні кооперативи,

- кооперативи по електрифікації, телефонізації сільської місцевості,

- транспортні кооперативи,

- кооперативи по розведенню племінної худоби,

- інші обслуговуючі кооперативи фермерів (в залежності від потреб фермерів);

кооперативи міських жителів:

- житлові кооперативи,

- кредитні спілки,

- інші міські кооперативи;

кооперативи різних верств населення:

- медичні та фармацевтичні кооперативи,

- кооперативи власників автомобілів,

- кооперативні дитячі садки,

- кооперативи ритуальних послуг,

- юридичні та консультаційні кооперативи,

- кооперативи по наданню інших послуг;

кооперативи підприємців:

- кооперативи по збору та розповсюдженню різноманітної інформації,

- кооперативні клірингові об'єднання по обслуговуванню фінансових кооперативів, банків та товарних бірж,
- кооперативні агентства по лістингу для торговців нерухомістю,
- кооперативні кредитні бюро для торговельних фірм,
- кооперативні агентства по доставці,
- інші кооперативи підприємців.

Як бачимо, в розвинутій ринковій економіці існує велика кількість різновидів кооперативних організацій, які діють у найрізноманітніших сферах. Вони можуть створюватись у будь-якій галузі, де ведеться чи може вестись бізнес, бо кооператив - це форма господарювання, спрямована на забезпечення своїх членів такими ж товарами чи послугами, які пропонуються підприємцями, але за кращих умов. **Всі кооперативи, незалежно від того, ким вони створені - споживачами чи підприємцями, мають спільну рису: їх метою є не отримання прибутку, а економія коштів своїх членів, надання їм більш якісних послуг за кращих умов.** Тому існування кооперативу не втрачає сенсу навіть у тому випадку, коли його доходи не перевищуватимуть витрат і послуги надаватимуться по собівартості (за таких умов існування будь-яка форма господарювання підприємницького напрямку втрачає сенс). Якщо в результаті перевищення доходів над витратами виникає прибуток (хоч використання цього терміну стосовно кооперативів, на нашу думку, не є правильним, бо навряд чи можна вважати прибутком кооперативу кошти, отримані від членів-власників, які скористались його послугами), він за спільним рішенням членів кооперативу спрямовується на колективні потреби, розвиток кооперативу або розподіляється між членами пропорційно їх участі в діяльності кооперативу (як правило, пропорційно користуванню послугами).

Кооператив, на перший погляд, мало чим відрізняється від інших господарських організацій. Але ця схожість лише зовнішня. Кооперативні організації мають принципово іншу, неприбуткову демократичну природу. Щоб зрозуміти особливість кооперативної форми господарювання, необхідно розглянути кооператив з трьох точок зору - організаційної, економічної та соціальної.

Організаційна сторона кооперативів характеризує їх як форму об'єднання людей. З цієї точки зору кооператив є об'єднанням громадян з метою ведення господарської діяльності. Це об'єднання базується на наступних організаційних принципах:

- добровільного вступу до цього об'єднання та виходу з нього у будь-який момент незалежно від часу його створення. У зв'язку з цим кількість членів об'єднання не є фіксованою та може коливатись;
- доступності членства. Будь-яка людина, яка відповідає вимогам до членства, закріпленим у статуті об'єднання, має право стати членом цього об'єднання;
- демократичного самоврядування. Вищим органом об'єднання є загальні збори, які обирають статутні органи управління: правління, наглядовий та

інші комітети, які щорічно звітують зборам про виконану роботу. Загальні збори вирішують будь-які питання стосовно діяльності об'єднання;

- рівноправності членів. Всі члени, незалежно від суми їх матеріального чи трудового внеску та часу вступу до об'єднання, мають рівні права в управлінні та користуванні послугами та результатами діяльності об'єднання. Кожен член кооперативу має право **одного голосу** на загальних зборах;

- особистої участі в управлінні об'єднанням в залежності від бажання особи, а не від її капіталу. Особиста участь членів в управлінні здійснюється через винесення питань на розгляд правління чи загальних зборів; через участь в обговоренні винесених питань, реалізацію можливості голосування за те чи інше рішення. Участь членів в управлінні залежить від їх бажання, а не від розміру вкладеного в діяльність об'єднання капіталу (суми внесків). Право одного голосу членів об'єднання, який, як правило, не може передаватись іншим особам та не залежить від суми вкладених в об'єднання внесків, визначає рівноправну можливість впливу окремих осіб на прийняття рішень в кооперативі. Ця можливість залежить від кількості прихильників, а не від суми вкладених в кооператив коштів.

Економічна сторона кооперативів визначає особливості механізму їх господарської діяльності. Господарський неприбутковий механізм кооперативів характеризується наступними ознаками:

- власниками кооперативу є всі його члени, які одночасно є єдиними споживачами його товарів чи послуг;
- господарська діяльність кооперативу здійснюється з метою самозабезпечення необхідними товарами чи послугами членів кооперативу. З цією метою кооператив закупає для своїх членів необхідні товари (послуги) або організовує їх виробництво (надання);
- самозабезпечення товарами та послугами дозволяє членам кооперативу отримувати необхідні товари (послуги) за нижчими цінами та кращої якості;
- господарська діяльність кооперативу має неприбутковий характер. Товари та послуги надаються членам по собівартості. За загальним рішенням членів обслуговування може здійснюватись за цінами та розцінками, вищими від собівартості. У цьому випадку в порядку, визначеному загальними зборами, надлишок використовується на колективні потреби членів, поповнення коштів кооперативу або повертається членам відповідно до їх участі в отриманні кооперативом цих коштів;
- необхідні для ведення господарської діяльності кошти формуються за рахунок внесків членів. За загальним рішенням на ведення діяльності може додатково спрямовуватись частина коштів, отриманих від обслуговування членів кооперативу;
- при виході з кооперативу члену повертаються його внески.

Соціальна сторона кооперативних організацій визначає їх місце в системі суспільних відносин та соціальне значення. З цієї точки зору кооператив є:

- *альтернативним* отриманню додаткових доходів *засобом підняття життєвого рівня населення* через скорочення витрат;
- організацією взаємодопомоги громадян;
- формою економічного самозахисту населення в умовах ринку;
- засобом активізації громадського життя, розповсюдження ідеї взаємодопомоги та кооперації, розвитку освіти, просвіти широких верств населення в сфері економіки та демократії.

Виходячи з аналізу організаційної, економічної та соціальної сторін кооперативних організацій, можна зробити висновок, що **кооператив - це демократична неприбуткова громадсько-господарська організація економічного самозахисту населення, яка має на меті не отримання прибутку, а скорочення витрат своїх членів на споживчі чи виробничі потреби.**

У зв'язку з надзвичайно важливим економічним та соціальним значенням кооперативів як форми взаємодопомоги та самозахисту громадян в умовах ринку більшість країн світу²⁰ проводить активну державну політику підтримки кооперативного руху. Основними формами цієї підтримки є пільги в оподаткуванні (в багатьох країнах кооперативи взагалі не оподатковуються), надання державних субсидій (в Італії, наприклад, кооперативи отримують від держави певні кошти на свій розвиток, пропаганду кооперативних принципів, організацію курсів та підготовку керівників²¹) та державних кредитів під низькі відсотки (в Швеції та багатьох інших країнах за допомогою державної підтримки здійснювалось становлення сільськогосподарської, кредитної та житлової кооперації²²).

Таким чином, кооператив є одночасно громадською організацією економічного самозахисту населення та специфічною неприбутковою формою господарювання з метою скорочення витрат своїх членів.

²⁰ Мартынов В. Д. Фермерская кооперация. - М., "Знание" (Серия "Экономика"), № 1, 1990, с. 41.

²¹ Наумов В. К. Кооперация в Италии. - М., "Международные отношения", 1989, с. 157.

²² Кооперативы по производству товаров и оказанию услуг. (Справ. пособие. Ред. кол.: Абова Т. Е., Горский И. В. и др.). - М., "Экономика", 1991, с. 213.

1.2. Кооперативна природа кредитних спілок

Кредитні спілки є фінансовими кооперативами²³ (точніше, однією з форм кооперативів, що діють у фінансово-кредитній сфері). Ідея кооперації як форми взаємодопомоги та економічного самозахисту населення в умовах ринку зародилась в Англії на початку XIX сторіччя. У 1844 році 28 робітників-ткачів англійського міста Рочдейл заснували споживчий кооператив, принципи діяльності якого заклали підвалини всього кооперативного руху. В основу кооперативної форми господарювання була покладена ідея економічного самозахисту людей шляхом об'єднання в організацію для самозабезпечення більш дешевими та якісними товарами. Сама організація базувалась на принципах демократії (добровільне членство, демократична структура управління, рівноправ'я членів при голосуванні за принципом "один член - один голос" та в користуванні послугами, однакова відповідальність членів, справедливе вирішення внутрішніх питань діяльності та ін.) та матеріальної участі членів через внесення пайових внесків, з яких формувались кошти товариства. Кооперативна ідея була близькою та зрозумілою широким верствам населення, тому швидко почала розповсюджуватись у різних країнах.

В 50-х роках XIX сторіччя в Німеччині ідея взаємодопомоги знайшла застосування й у фінансовій сфері у вигляді організації взаємного кредитування на кооперативних засадах. Видатні німецькі кооператори Шульце-Деліч та Райфайзен майже одночасно, незалежно один від одного, запропонували два принципово різні підходи щодо організації кооперативного кредитування: перший - для міського населення, другий - для сільського. Історично кредитна кооперація виникла в двох основних формах. Відповідно було й два типи кредитних кооперативів: кредитні товариства (їх ще часто називають "райфайзенки" або "сільські каси") Райфайзена та ощадно-позичкові товариства (їх ще називають "народні банки") Шульце-Деліча, які досить суттєво відрізнялись між собою.

Кредитні товариства Райфайзена соціальною базою мали сільське населення (селян) та діяли на специфічних організаційно-економічних принципах, головними з яких були²⁴:

1) **Необмежена солідарна відповідальність членів усім своїм майном по боргах товариства**, що підвищувало його платоспроможність та забезпечувало товариству можливість отримання в державному або комерційному банку великого та довготермінового кредиту, з якого формувався позичковий фонд товариства. Крім цього, забезпечення зобов'язань товариства всім особистим майном його членів викликало

²³ Glenn C. Hoyle, Mary Gillman. Introduction to Credit Union. Third Edition. National Credit Union Institute, Kendall/Hunt Publishing Company, CUNA, USA. 1984, с. 1.

²⁴ Чайнов А. В. Краткий курс кооперации. Репринтное воспроизведение издания 1925 года. - М., "Книжная палата", 1989, с. 26.

довіру та сприяло вкладанню коштів на ощадні та поточні рахунки у товаристві. У зв'язку з цим в кредитних товариствах Райфейзена не було необхідності в пайових внесках членів та створенні з них початкового власного капіталу товариства, з якого б формувався позичковий фонд. Це давало можливість навіть найбіднішим селянам ставати членами кредитних товариств.

Райфейзен принципово відкидав необхідність пайового капіталу для діяльності товариства, але кооперативне законодавство Німеччини тих років не допускало існування кооперативних організацій без пайового капіталу. Тому кредитні товариства були змушені запроваджувати паї, але вони були досить дрібними та носили номінальний характер.

2) Позички видавались тільки на виробничі потреби членів товариства. Кредитне товариство прагнуло, перш за все, допомогти селянину заробити гроші і цим покращити рівень його життя. Тому товариство видавало позички лише на продуктивну діяльність, в результаті якої господарство позичальника мало б отримати прибуток та розрахуватись із товариством за взятий кредит (сплатити основну суму та відсотки). Цей принцип був викликаний також необхідністю платити відсотки за отриманий банківський кредит та нараховувати відсотки на ощадні вклади в товаристві.

3) Створення товариства на базі певної спільноти людей (село, церковний приход тощо) та надання кредитів тільки своїм членам здійснювались для того, щоб члени товариства, які несли солідарну відповідальність по його боргах, могли добре знати один одного, а правління мало можливість стежити за змінами у фінансово-майновому стані господарств членів товариства та за цільовим використанням кредиту. Найбільш оптимальною Райфейзен вважав територію діяльності товариства, яка охоплює 1500 осіб (дворів)²⁵. Локалізація діяльності товариства була необхідною для забезпечення його стабільності, але одночасно обмежувала можливість зростання, що приводило до зниження ефективності. Тому Райфейзен вважав вкрай необхідним створення спілок (об'єднань) кредитних товариств різних рівнів (районних, обласних, центральних), через які б здійснювалось взаємокредитування між товариствами і які б забезпечували вихід товариств на фінансові ринки та надавали інші необхідні товариствам послуги. Згодом була створена трьохступенева система кооперативного кредитування: перший ступінь складали кредитні товариства, другий - районні та обласні центральні каси спілок, третій - центральний кооперативний банк. Учасниками кредитних товариств були окремі особи, спілкових кас - кредитні товариства, центрального банку - спілкові каси та інші кооперативні

²⁵ Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации. (Предисл., коммент.: Л. А. Булочникова и др.). - М., "Экономика" (Серия "Экономическое наследие"), 1989, с. 234.

об'єднання. Така система повністю компенсувала недоліки локального характеру діяльності кредитних товариств.

4) Робота членів правління товариства на громадських засадах. Це правило було викликане потенційно невеликими розмірами кредитних товариств та бажанням зменшити витрати на їх діяльність. Членам органів управління, як правило, повертались лише фактично понесені витрати, пов'язані з виконанням ними своїх обов'язків (поїздки в справах товариства та ін.).

5) Заборона бути членами інших подібних товариств була викликана необмеженою відповідальністю членів кредитного товариства і прагненням не допустити отримання позичок у різних товариствах під забезпечення одним і тим же майном.

Райфейзен, крім перелічених вище принципів, висунув ідею створення в кожному товаристві спеціального фонду, який, за його думкою, мав би бути неподільним²⁶. Він пропонував дві третини чистого доходу товариства направляти на формування цього фонду, який мав би подвійне призначення:

по-перше, доки товариство існує, фонд належить товариству, знаходиться в обігу та, постійно зростаючи, з часом забезпечить фінансову незалежність товариства та можливість ведення кредитних операцій за рахунок коштів цього фонду;

по-друге, при ліквідації товариства цей фонд не розподіляється між членами товариства, а передається об'єднанню кредитних товариств, яке надасть його іншому кредитному товариству, що виникатиме в даній місцевості. Такий механізм мав би забезпечити "безсмертя" кожному один раз створеному кредитному товариству. Ідея неподільності фонду виглядала привабливо для створення системи, але не знайшла належної підтримки у кредитних товариствах, які використали із запропонованого підходу лише механізм формування власних коштів.

Всі принципи діяльності кредитних товариств Райфейзена були взаємопов'язаними між собою і в комплексі створювали міцну кооперативну кредитну організацію.

Для остаточного з'ясування сутності райфейзенівського товариства необхідно відзначити, що кредитні операції, за думкою Райфейзена, не повинні були бути єдиною справою товариства. Кредитне товариство мало стати сільським кооперативом найуніверсальнішого типу: крім надання позичок, воно мало закуповувати для своїх членів потрібні їм засоби виробництва, продавати продукти їх праці, організовувати для своїх членів курси та лекції з проблем сільського господарства, піднімати господарський, моральний та інтелектуальний рівні сільських жителів.

Інший тип кредитних кооперативів був створений Шульце-Делічем. Він отримав назву "народний банк" або ощадно-позичкове товариство,

²⁶ Анцыферов А. Н. Кооперативный кредит и кооперативные банки. - Харьков: Изд-во "Союз" Харьковского кредитного союза кооперативов, 1919, с. 63-64.

соціальною базою мав міське населення (ремісників, службовців та ін.) та керувався в своїй діяльності наступними принципами:

1. Товариство створювало власний капітал за рахунок пайових внесків членів. Власні кошти пайового фонду забезпечували ощадно-позичковим товариствам можливість здійснення позичкової діяльності. Більшість товариств, особливо на початковому етапі свого розвитку, мали невелику кількість членів, тому встановлювали досить великий розмір пайового внеску (150-200 марок). Це обмежувало вступ до товариства малозабезпечених верств населення.

2. Поле членства було широким та не обмежувалось певною спільнотою. Ощадно-позичкові товариства Шульце-Деліча, як правило, виникали в містах. Для того, щоб забезпечити зростання власного капіталу та фінансову стабільність, вони прагнули розширити поле членства та залучити до свого складу якомога більше осіб незалежно від місця їх проживання, соціального статусу та роду занять. Як правило, ці люди не були об'єднаними за місцем компактного проживання, професійною, релігійною чи іншими ознаками.

3. На пайові внески нараховувались по можливості більші дивіденди. Щоб забезпечити зростання власного капіталу, товариство шляхом нарахування високого дивіденду на пайові внески прагнуло зацікавити своїх членів мати більшу кількість паїв. При цьому на ощадні вклади членів нараховувався мінімальний ринковий відсоток (принцип комерційного банку).

4. Кредити видавались не тільки на виробничі, а й на споживчі потреби, мали більший розмір. При наданні кредиту не вимагалось пояснення про напрямки використання коштів. Більшість кредитів видавались під векселі та боргові розписки, а також відкривався контокорентний кредит. Він, як правило, мав короткотерміновий характер, викликаний специфікою соціальної бази (ремісники, службовці, як правило, не потребували довгострокових кредитів).

5. Робота членів правління була платною. Більшість ощадно-позичкових товариств платили платню членам правління на рівні комерційних банків.

6. Члени ощадно-позичкового товариства несли необмежену відповідальність по його боргах, але згодом закон дозволив створювати ощадно-позичкові товариства з обмеженою відповідальністю.

7. Члени ощадно-позичкових товариств часто були малоактивними. Широке поле членства приводило до того, що члени майже не знали один одного. У багатьох ощадно-позичкових товариств Шульце-Деліча не було духу колективізму, члени були пасивними. Ці організації ближче стояли до акціонерних банків, ніж до кооперативів.

8. Послуги часто надавались не тільки членам кооперативу. Прагнення стати більш міцними штовхало багато товариств на надання послуг і не членам. У 1889 році в Німеччині новий кооперативний закон заборонив кооперативним організаціям операції не із своїми членами.

Після цього ті ощадно-позичкові товариства, в яких кооперативний дух був недостатньо вираженим, активно почали переходити на більш прийнятну для них акціонерну форму власності. Так із 33 місцевих акціонерних банків, що знаходились у Саксонії в 1892 році, тільки 6 виникли самостійно, а решта - розвинулись із ощадно-позичкових товариств шляхом їх перетворення в акціонерні товариства²⁷. Ощадно-позичкові товариства, які залишились у формі кооперативу, могли легко обходити обмеження по операціях із нечленами, запровадивши дуже просту та формальну систему прийняття в члени, особливо після скасування необмеженої відповідальності членів по зобов'язаннях товариства.

Такими були головні риси ощадно-позичкового товариства Шульце-Деліча, яке в своїй діяльності дуже нагадувало банківську установу, тому й отримало назву "народний банк".

Наскільки б відмінними, на перший погляд, не здавались кредитні товариства Райфейзена та ощадно-позичкові товариства Шульце-Деліча, природа їх була однаковою - вони були кооперативними організаціями: мали демократичну структуру управління, кожен член мав один голос на загальних зборах, діяльність товариств була спрямована на надання послуг (більш дешевого кредиту) своїм членам тощо.

Крім двох головних типів кредитних кооперативів: райфейзенівського та шульце-деліцького, - відомий ще так званий оффенбахівський тип²⁸, який займає проміжне місце між ними. В його основі лежать принципи Райфейзена, проте з організацій Шульце-Деліча запозичено наступні моменти:

- **обов'язкове утворення пайового фонду**, але розміри пайових внесків були значно меншими, ніж в народних банках Шульце-Деліча;
- **відсутність неподільного фонду**, замість якого створювались фонди власних коштів (резервний та ін.);
- **обмежена відповідальність членів товариства**.

Оффенбахівський тип має риси обох головних типів кредитних кооперативів, але більш правильно буде класифікувати його як різновид райфейзенівського товариства.

Різниця між різними типами кредитних кооперативів чітко простежується при порівнянні структури їхніх балансів²⁹ (дані за 1915 рік):

²⁷ Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации. (Предисл., коммент.: Л. А. Булочникова и др.). - М., "Экономика" (Серия "Экономическое наследие"), 1989, с. 366.

²⁸ Анцыферов А. Н. Кооперативный кредит и кооперативные банки. - Харьков: Изд-во "Союз" Харьковского кредитного союза кооперативов, 1919, с. 70.

²⁹ Там же, с. 110.

Структура пасивів кредитних кооперативів

Таблиця 1.

цифри - в %

Статті пасиву	Товариства офенбахівського типу*	Товариства шульце- деліцького типу
Пайовий капітал	1,1	15,1
Резервні капітали	2,7	6,5
Всього власних коштів:	3,8	21,6
Поточний рахунок членів	8,8	76,1
Ощадні вклади	72,0	
Позики отримані	15,4	2,3
Всього залучених коштів:	96,2	78,4
Разом:	100,0	100,0

* - пасив райфейзенівських товариств мало чим відрізняється від пасиву товариств офенбахівського типу.

Наведена структура пасиву товариств свідчить, що товариства Шульце-Деліча мали значний власний капітал і майже не користувались банківськими позичками, в той час як товариства райфейзенівського (офенбахівського) типу використовували кредити державного та комерційних банків. Але основні кошти всі товариства залучали за рахунок відкриття поточних та ощадних рахунків.

Структура активів кредитних кооперативів

Таблиця 2.

цифри - в %

Статті активу	Товариства офенбахівського типу	Товариства шульце - деліцького типу
Видані позички (до 1 року)	55,9	26,3
Кредит по поточному рахунку	22,5	31,8
Облік векселів	---	9,8
Всього короткострокового кредиту:	78,4	67,9
Довгостроковий (іпотечний) кредит	10,5	8,7
Закуплені для членів товари	4,0	---
Інші активи (каса, майно, коресп. рахунки)	7,1	23,4
Всього активів:	100,0	100,0

Наведені в таблиці дані про активи вказують на те, що товариства райфейзенівського та офенбахівського типу більше половини своїх коштів вкладали в короткострокові позички, в той час як товариства Шульце-Деліча виконували великий обсяг традиційних банківських операцій: облік векселів та кредитування по поточному рахунку ("відкритий кредит" разом з чековим рахунком). Крім цього, кредитні товариства здійснювали для своїх членів посередницькі операції по купівлі необхідних їм товарів.

В Україну, як і в інші країни, ідея кооперативного кредитування потрапила з Німеччини. Першим кредитним кооперативом в Україні, яка знаходилась у складі Російської імперії, стало ощадно-позичкове

товариство (типу товариства Шульце-Деліча), засноване ремісниками та купцями міста Гадяч на Полтавщині. Воно виникло в 1869 році та проіснувало до 1919 року³⁰. На західноукраїнських землях першим кредитним кооперативом (типу кооператива Шульце-Деліча) стала ощадно-позичкова каса "Віра", яку організував у Перемишлі Теофіл Кормош³¹. Створення кредитних товариств райфейзенівського типу на території України, яка знаходилась у складі Російської імперії, стало можливим лише в 1895 році після прийняття закону "Про установи дрібного кредиту", який закрив можливість створення кредитних кооперативів не тільки на пайовій, а й на безпайовій основах. У 1895 році в селі Іванківцях Прилуцького повіту на Полтавщині виникло перше на всю Російську імперію кредитне товариство райфейзенівського типу³². Кредитні товариства засновувались та розвивались дуже швидко, бо мали змогу отримувати значні кредити в державному банку в основний фонд (ощадно-позичкові товариства не мали права на такі кредити, але могли отримувати кредити від земств, які в цих випадках виступали їх попечителями)³³. Для нагляду за кредитними товариствами державний банк створив спеціальний "IX відділ". У 1904 році вийшов новий закон, який доповнював попередній (від 1895 року). На підставі цього закону було утворено Управління в справах дрібного кредиту, яке діяло як самостійний департамент міністерства фінансів, а "IX відділ" при державному банку був ліквідований. Управління завідувало всіма установами дрібного кредиту та було урядовим відомством для кредитної кооперації, яке постачало грошові кошти, наглядало та здійснювало контроль за діяльністю. Державний банк та державні ощадні каси мали виділяти кошти для надання установам дрібного кредиту довгострокових позик. Для завідування й нагляду за розподілом цих коштів при Управлінні був організований комітет у справах дрібного кредиту, а на місцях - губернські комітети. Законом 1904 року були створені інституції земських кас, яким надавалось право фінансувати та організовувати ощадно-позичкові та кредитні товариства. Однак з появою об'єднань (спілок) кредитних кооперативів земські каси перестали відігравати для них важливу роль.

В розвиток закону "Про установи дрібного кредиту" були розроблені та в 1905 році затверджені зразкові статuti кредитного та ощадно-позичкового товариств³⁴. Вони мало чим відрізнялись один від одного і закладали в Російській імперії (в тому числі й на Україні) основи діяльності кредитних та ощадно-позичкових товариств, які були окремими видозмінами товариств Райфейзена та Шульце-Деліча.

³⁰ Витанович І. Історія українського кооперативного руху. (Товариство української кооперації). - Нью-Йорк, США, 1964, с. 69.

³¹ Там же, с. 139.

³² Там же, с. 111.

³³ Там же, с. 112.

³⁴ Тотомианц В. О. Сельскохозяйственная кооперация. - С.-Петербург, 1908, с. 260-283.

У зразковому статуті кредитного товариства відзначалось, що воно має на меті полегшити своїм членам ведення господарства шляхом надання позичок та прийняття на себе посередництва по оборотах їхніх господарств. Ощадно-позичкове товариство, крім цього, мало на меті також сприяти своїм членам у накопиченні заощаджень.

При заснуванні товариств їх статuti мали містити дані: про територію (місто, волость, село та ін.), жителі якої можуть входити до товариства, а при необхідності й про обмеження щодо осіб, які можуть прийматись в товариство за характером їх занять (ремесло, промисел та ін.) або за іншими ознаками; про граничний розмір кредиту, який може видаватись одному члену товариства; про вид та розмір відповідальності (обмежена чи необмежена) члена товариства по його боргах. Крім цього, кредитні товариства мали визначити розмір основного капіталу та умови, за яких товариство користується ним, а ощадно-позичкові - розмір паю, який має внести кожний член, а також інші джерела (якщо вони передбачаються) для формування основного капіталу.

Про заснування кредитного або ощадно-позичкового товариства губернський або обласний комітет у справах дрібного кредиту повинен був безкоштовно помістити об'яву в місцевій газеті. Крім цього, товариства звільнялись від сплати державного промислового податку, а їх листування з державними установами та посадовими особами та посвідчення підписів членів звільнялись від гербового збору. Відсотки по ощадних вкладах, внесених у товариство, не підлягали обкладанню збором з доходів від грошових капіталів.

Кількість членів у товариствах не могла бути меншою 20 осіб. Членами кредитного та ощадно-позичкового товариств могли бути:

- повнолітні фізичні особи, які мали своє господарство, ремесло або промисел;
- товариства, спілки, артілі та інші юридичні особи, кожна з яких мала право як один член товариства.

Не могли бути членами товариства особи, які входили в інше товариство. Прийом у члени здійснювався на загальних зборах таємним голосуванням. Загальні збори могли передати право прийому в члени раді товариства або раді разом з правлінням. Члену видавалась розрахункова книжка, в яку вписувались: сума відкритого йому кредиту, розмір його відповідальності по зобов'язаннях товариства та всі операції з товариством по паю та позичках.

Члени товариства могли нести необмежену (всім своїм майном) або обмежену (певною сумою) відповідальність по зобов'язаннях товариства. Вид та розмір відповідальності закріплювались у статуті. Максимальний розмір обмеженої відповідальності встановлювався при заснуванні товариства, але не міг бути меншим від подвійної суми відкритого члену кредиту.

Ощадно-позичкове товариство мало основний капітал, який формувался з паїв та пайових внесків членів, пожертвованих або

позичених товариству коштів та відрахувань від своєї діяльності. Розмір повного паю закріплювався в статуті товариства і не міг бути меншим десяти та більшим ста рублів. Пай вносився зразу при вступі або поступово шляхом часткових пайових внесків. Розмір та терміни обов'язкових пайових внесків встановлювались загальними зборами, але не могли бути меншими одного рубля в рік. Кожен член товариства міг мати не більше одного паю, розмір якого не міг зменшуватись порівняно з тим, який був записаний у статуті. Збільшення розміру паю допускалось за рішенням загальних зборів, але тільки у випадку, коли не менше половини членів мають повні паї. Застава та передача паю не допускались. При виході із членів товариства пай повертався не раніше, ніж через 3 місяці після затвердження загальними зборами фінансового звіту за рік, в якому член вибув із товариства.

Кредитне товариство повинно було мати основний капітал не менший 1000 рублів, спосіб утворення якого визначався при заснуванні товариства. Цей капітал міг збільшуватись за рахунок цільових позик, пожертвувань та відрахувань від діяльності.

Обидва види товариств формували запасні капітали на покриття збитків. Крім цього, товариства за рішенням загальних зборів шляхом прийняття пожертвувань, добровільних внесків членів, відрахувань від господарської діяльності створювали різноманітні спеціальні фонди: для оборотів по посередництву, на погашення безнадійних позик, для видачі допомоги членам та їх сім'ям при нещасних випадках та інші.

Нормативні акти зобов'язували кредитні та ощадно-позичкові товариства тримати частину своїх коштів (не менше 20% своїх зобов'язань, не включаючи до цього складу коштів основного капіталу) у вкладах на рахунках державного банку або в державних цінних паперах, покладених на зберігання до державного банку.

Кредитні та ощадно-позичкові товариства могли приймати грошові вклади як від своїх членів, так і від сторонніх осіб та організацій із зобов'язанням їх повернення в певний термін (депозитні вклади) або без встановлення терміну (вклади до запитання). Вклади могли носити цільовий характер чи мати певну умову. Товариства забезпечували таємницю вкладу. При прийнятті вкладу видавалась ощадна книжка вкладника. Розмір відсотків та інші умови вкладів визначались загальними зборами або, за їх повноваженнями, встановлювались радою разом з правлінням товариства. Відсотки, отримані вкладниками по вкладах до товариства, не обкладались податком з доходів.

Товариства могли брати позички на поповнення обігових коштів як у своїх членів, так і у сторонніх осіб та організацій. При цьому зобов'язання товариства по прийнятих вкладах та отриманих позичках не могли більше, ніж в 10 разів перевищувати його основний капітал.

Кредитне та ощадно-позичкове товариства могли надавати позички виключно своїм членам. Кожному члену товариства, виходячи з його благонадійності та довіри до нього, визначалась максимальна сума

кредиту, який міг бути йому виданим незалежно від наданого забезпечення, кількості та видів позичок. Окремо встановлювалась сума позички, яка могла бути видана під довіру. Встановлений ліміт кредитування записувався в розрахункову книжку члена. Будь-хто з членів товариства не міг отримати позичку вищого від встановленого товариством розміру. Зразковими статутами товариств обох видів встановлювався максимальний розмір позички, яка могла бути надана одному позичальнику, - 300 руб., але якщо вона видавалась під заставу, то максимальний розмір її складав 1000 руб. При отриманні позички позичальник давав розписку. Позички видавались лише за цільовим призначенням на терміни: короткі (до одного року) та тривалі (від одного до п'яти років). При прийнятті рішення про надання позички рада або правління вирішували, на скільки мета отримання позички могла забезпечити її повернення. Без зазначення цілі видавались лише малі короткотермінові позички. Довготермінових позичок товариство могло видати не більше, ніж на половину основного капіталу, але при наявності довготермінових вкладів чи отриманих позик могла відповідно збільшуватись сума довготермінових позичок. Позички видавались під довіру, під запоруку членів чи сторонніх осіб та під заставу. Розмір відсотків за позичку встановлювався загальними зборами в залежності від розміру, терміну, призначення. По короткотермінових позичках проценти утримувались при видачі наперед за весь термін, по довготермінових - за період до наступного терміну сплати. В ощадно-позичкових та кредитних товариствах був встановлений спрощений порядок стягнення позичок, які вчасно не повертались. Товариство мало право стягнути з позичальника або поручителя прострочену позичку без звернення до суду через поліцію або волосне правління, які зобов'язані були приступити до опису майна позичальника не пізніше семи днів після отримання від товариства заяви.

Кредитні та ощадно-позичкові товариства могли виконувати посередницькі функції між членами товариства та третіми особами за дорученням членів та за їх рахунок (купівля та продаж товарів для членів та від імені членів, виконання представницьких та агентських функцій тощо). В окремих випадках посередницькі операції могли проводитись за рахунок коштів товариства, але лише із спеціально створених для цього фондів.

Викликає інтерес механізм розподілу доходу. Від отриманого валового доходу віднімаються витрати на управління, витрати по оборотах (нараховані проценти на вклади та сплачені проценти за отримані кредити), а також виявляються безнадійні позички, на суму яких зменшується валовий дохід (формується фонд покриття безнадійних позик). Після цього в кредитних товариствах чистий дохід, який залишився, розподілявся наступним чином³⁵: не менше 20% направлялось в запасний і не менше 40% - в основний капітал товариства; решту -

загальні збори могли направляти в спеціальні фонди, на благодійні цілі або на винагороду членів ради, правління та працівників товариства. В ощадно-позичкових товариствах із чистого доходу не менше 10% відраховувалось в запасний капітал, а рештою загальні збори могли розпоряджатись на власний розсуд: направляли частину на збільшення основного капіталу, на додаткову винагороду членів правління та працівників товариства, на створення спеціальних фондів, на благодійні цілі, а залишок - розподіляли між членами відповідно паю кожного з них на початок року. При цьому на пай (пайові внески) не могло бути нараховано більше 10%, а якщо прострочені позички перевищують 5% усіх позичок - не більше 6% на пай. Якщо товариство має позичений основний капітал, то до його повної сплати не менше 40% чистого доходу мали відраховуватись на формування власного основного капіталу.

Управління справами кредитного та ощадно-позичкового товариств покладалось на правління, раду та загальні збори. Якщо товариство було створено при сприянні земства, то земськими зборами або комітетом у справах земського господарства призначався опікун товариства. Йому надавалось право отримувати інформацію про роботу товариства, проводити ревізію його документів, брати участь у загальних зборах і головувати на них.

Правління товариства створювалось для ведення всіх його справ: розробки внутрішніх правил та документів, приймання рішення про надання позичок, приймання та повернення грошей, ведення посередницьких операцій для своїх членів, стягнення позичок, наймання та звільнення платних працівників, ведення бухгалтерії та діловодства, складання річного звіту та ін. Правління складалось не менше, ніж з трьох осіб, які обирались загальними зборами закритим голосуванням терміном на три роки. Таким же чином обирались не менше, ніж два кандидати для тимчасового заміщення відсутніх або вибулих членів правління. Передбачалась щорічна ротація членів правління (переобиралась 1/3 членів правління, у яких закінчився 3-річний термін), проте вони могли знову бути обрані на наступний термін. Вибори голови правління здійснювались загальними зборами або самим правлінням. Один із членів правління виконував обов'язки скарбника (касира). Правління збиралось не рідше одного разу на тиждень. Його постанови заносились в спеціальну книгу та підписувались усіма членами правління, присутніми на засіданні. Загальні збори закритим голосуванням могли призначити членам правління винагороду за роботу. Слід відзначити, що члени правління відповідали всім своїм особистим майном за збитки, причинені товариству їх неправильними діями або недоліками в роботі. Крім цього, за ці дії, якщо вони були скоєні свідомо, члени правління могли притягатись до кримінальної відповідальності.

Рада товариства складалась не менше, ніж з трьох членів та одного кандидата, обраних таємним голосуванням на три роки. Рада наглядала за дотриманням у товаристві статуту, законів, встановлених правил,

³⁵ Тотомианц В.О. Сельскохозяйственная кооперация. - С.-Петербург, 1908, с. 249.

фінансової дисципліни та ін. Вона перевіряла звіти, книги та документи, розглядала скарги членів, щомісячно перевіряла касу.

Загальні збори товариства - це вищий орган управління. Загальні збори затверджували правила та положення, розроблені правлінням по позичках, вкладах, заставах, посередницьких операціях, спеціальних фондах та ін.; затверджували кошторис та звіти; приймали рішення про отримання позичок на збільшення основного капіталу; встановлювали розмір пайових внесків; розглядали інші питання, не закріплені в статуті та які виникають в процесі роботи товариства. Загальні збори могли бути черговими та позачерговими (за ініціативою чиновника, на якого покладено нагляд за товариством, або за вимогою 10% членів чи рішенням правління). Повідомлення про скликання загальних зборів із вказаним порядком денним, крім членів, надсилалось піклувальнику, начальнику місцевої поліції та особам, на яких було покладено нагляд за товариством (чиновникам управління в справах дрібного кредиту). Збори вважались правомочними, якщо на них були присутні не менше 10% членів. Кожен член товариства мав на загальних зборах лише один голос, який нікому не міг передаватись. Члени товариства - юридичні особи делегували на збори по одному представнику, який мав один голос. Якщо в товаристві було більше 100 членів, замість загальних зборів могли скликатись збори уповноважених.

При ліквідації товариства здійснювалось стягнення всіх виданих позичок, продавалось майно товариства та проводились розрахунки з усіма кредиторами (банками, вкладниками та ін.). Після цього членам ощадно-позичкових товариств повертались всі їхні паї та пайові внески. Основний, запасний та спеціальні капітали товариства не підлягали розподілу між членами або використанню виключно на їх користь. Ці кошти могли бути направлені лише на благодійні чи громадські цілі, а якщо збори товариства не приймали відповідного рішення - передавались на потреби дрібного кредиту.

Ощадно-позичкові товариства на території України, яка знаходилась у складі Російської імперії, мало чим відрізнялись від "народних банків" Шульце-Деліча в Німеччині. Кредитні ж товариства в основі своїй мали модель Райфейзена, але з певними особливостями³⁶. На думку Райфейзена, кредитні товариства повинні засновуватись без пайового капіталу. Відсутність вступних та пайових внесків робила вступ до товариства легким та відкритим для всіх бажачих. Ця думка витримувалась і в статуті українських кредитних товариств. Але суттєва відмінність між німецькими та українськими кредитними товариствами полягала в тому, що перші, не маючи пайового капіталу, залишались незалежними та самостійно формували свої кошти (пасив) для діяльності. Відсутність пайового капіталу в українських кредитних товариствах стала

³⁶ Анцыферов А. Н. Кооперативный кредит и кооперативные банки. - Харьков: Изд-во "Союз" Харьковского кредитного союза кооперативов, 1919, с. 74.

приводом для встановлення державної опіки у формі державного кредитування та державного нагляду. Була створена цілісна досить складна система кредитування товариств за рахунок коштів державного банку та державних ощадних кас. Ця система кредитування була тісно пов'язана із системою постійного нагляду та втручання державних чиновників у діяльність кредитних товариств.

Друга велика відмінність українських кредитних товариств від товариств Райфейзена - форма відповідальності. У райфейзенівських касах відповідальність членів по зобов'язаннях товариства була тільки необмеженою, в той час як в українських - допускалась і обмежена відповідальність. На основі положення, закріпленого в зразковому статуті, як правило, встановлювалась одна форма відповідальності - обмежена подвійним розміром відкритого члену кредиту. Інші відмінності українських кредитних товариств від товариств Райфейзена були досить суттєвими.

Таким чином, Шульце-Деліч та Райфейзен у 60-х роках XIX століття розробили дві принципово різні моделі кооперативного кредитування, які з Німеччини почали розповсюджуватись по інших країнах і під впливом місцевих умов набували в кожній із них специфічних рис та отримували різні назви: кредитні кооперативи, кредитні спілки, ощадно-позичкові товариства, кредитні товариства, "народні банки", ощадно-позичкові асоціації, товариства взаємного кредиту, "райфейзенки", взаємні ощадні банки, кооперативні банки, "сільські каси" кооперативного кредиту, каси взаємодопомоги та ін. В одних випадках - це були різні назви однієї організаційної форми, в інших - різні типи кредитних установ. Але в основі будь-якої організаційної форми кредитної кооперації завжди лежали принципи організації Райфейзена чи (та) Шульце-Деліча. Видатні німецькі кооператори розробили механізм функціонування усіх форм кооперації у фінансово-кредитній сфері. Як відзначив А. Качор, "...із скромних починів виріс поважний кооперативно-кредитовий рух, який у різних країнах мав різні відтінки, але в засаді спирався або на принципах Германа Шульце-Деліча, або на засадах Фрідріха-Вільгельма Райфейзена"³⁷.

Предметом нашого дослідження є не всі види фінансових кооперативів, існуючих у різних країнах, а лише найпоширеніша їх форма - кредитні спілки (credit union), які, за даними Всесвітньої ради кредитних спілок (WOCCU), об'єднують понад 88 мільйонів членів у 87 країнах світу³⁸.

Кредитні спілки є особливою формою фінансового кооперативу, яка увібрала в себе окремі ознаки кредитних кооперативів Райфейзена та "народних банків" Шульце-Деліча. Щоб зрозуміти особливості кооперативної природи кредитних спілок, необхідно розглянути принципи

³⁷ Качор А. Кредитова кооперація та її завдання в Канаді. - Winnipeg, Canada, 1962, с. 8.

³⁸ World Council of Credit Unions. (Statistical Report 1994). - Madison, Wisconsin, USA, с. 4.

їх діяльності, ухвалені Всесвітньою радою кредитних спілок 24 серпня 1984 року³⁹. Ці принципи відображають головні ідеї засновників кредитно-кооперативного руху та відповідають загальним кооперативним принципам, прийнятим Міжнародним кооперативним альянсом (ICA):

Демократична структура:

1) Відкрите та добровільне членство. Членство в кредитній спілці є відкритим для всіх, хто відповідає вимогам певної спільності, хоче користуватись послугами і готовий прийняти відповідальність, пов'язану із членством.

2) Демократичний контроль. Члени кредитної спілки мають рівні права в голосуванні (один член - один голос) та прийнятті рішень стосовно діяльності спілки незалежно від суми їх заощаджень чи вкладів до спілки. Голосування в кредитних спілках може бути пропорційне чи репрезентативне у відповідності до демократичних принципів. Кредитна спілка є незалежною в межах законодавства, яке визнає кредитну спілку як кооперативну установу, що служить своїм членам та контролюється ними. Посади в органах управління кредитної спілки є добровільними та неоплачуваними. Кредитна спілка може лише повертати витрати, понесені у зв'язку із виконанням громадської роботи.

3) Відсутність дискримінації. Кредитні спілки не дискримінують за расовою, національною, релігійною, політичною чи іншими ознаками, дотримуються рівноправ'я між чоловіками та жінками.

Послуги членам:

4) Послуги для членів. Послуги кредитної спілки спрямовані на покращання економічного та соціального стану всіх членів.

5) Розподіл між членами. Для стимулювання вкладання членами заощаджень до кредитної спілки, що забезпечує можливість надання позичок та інших послуг, на заощадження та вклади членів мають нараховуватись відсотки в залежності від фінансових можливостей кредитної спілки. Надлишок доходів над витратами кредитної спілки (до яких включаються і відсотки на вклади. - *Прим. авт.*), який виникає в процесі її діяльності, після формування резервів і виплати обмежених дивідендів на паї (якщо такі існують) належить всім членам та має бути використаним для добра всіх членів, а не окремої групи. Надлишок може бути виданий членам пропорційно їхнім операціям з кредитною спілкою у формі прибутку чи повернення процентів або використаний для покращання роботи чи розширення послуг для членів.

6) Творення фінансової стабільності. Головним обов'язком кредитної спілки є зміцнення фінансового стану, включаючи формування відповідних резервів та внутрішній контроль, що забезпечить подальше існування спілки та надання послуг членам.

Соціальні цілі:

7) Освіта та виховання. Кредитні спілки активно заохочують своїх членів, керівників, працівників, а також всю громаду до вивчення економічних, соціальних, демократичних принципів кредитних спілок, а також принципу допомоги самим собі через взаємодопомогу. Сприяння ощадливості та розумному користуванню кредитом, ознайомлення з правами та обов'язками членів є дуже важливими моментами для кредитних спілок, які мають подвійну соціальну та економічну природу та прагнуть до найкращого задоволення потреб членів.

8) Кооперація між кооперативами. Виходячи із своєї філософії та практики, що склалась, кредитні спілки в силу своїх можливостей співпрацюють з іншими кредитними спілками, кооперативами та їх асоціаціями на місцевому, національному та міжнародному рівнях, щоб краще служити інтересам своїх членів та їхній громаді.

9) Соціальна відповідальність. Втілюючи ідеали та вірування перших кооператорів, кредитні спілки дбають про гуманний та соціальний розвиток людини і суспільства. Їхній справедливий соціальний світогляд простягається від особистого добробуту людини до добробуту суспільства, в якому людина живе та працює. Ідеалом кредитних спілок є розповсюдження послуг на всіх, хто їх потребує та може вживати. Кожна людина є або членом, або потенційним членом кредитних спілок і тому потрапляє в сферу інтересів та турбот кредитної спілки. Прийняття рішень кредитними спілками має здійснюватись із врахуванням інтересів суспільства, в якому знаходиться кредитна спілка та живуть її члени.

Як бачимо, ці принципи співзвучні із загальними кооперативними принципами, прийнятими Міжнародним кооперативним альянсом (ICA). Їх складено на філософії кооперації та її основних цінностях: рівності, рівноправності та кооперативній самопомозі. Враховуючи практику пристосування кооперативної філософії в різних країнах світу, ці принципи базуються на концепції гуманного розвитку і людського братерства, співпраці людей для досягнення кращого життя для себе і всього суспільства. В цьому - основне покликання всіх кооперативних організацій взагалі і кредитних спілок зокрема.

Таким чином, діяльність на основі кооперативних принципів складає особливу рису кредитних спілок як фінансових організацій. Будучи кооперативними формами господарювання у фінансово-кредитній сфері, кредитні спілки в усіх країнах світу суттєво відрізняються від інших фінансових установ.

³⁹ Ruth Witzeling. Credit Union Handbook. (WOCCU). - Madison, Wisconsin, USA, 1994, с. 6.

Таблиця 3.

Найбільш суттєві відмінності кредитних спілок від інших фінансових установ у країнах світу

Ознака	Кредитні спілки	Інші фінансові установи
Соціальні цілі	Взаємодопомога, економічний самозахист від фінансових посередників, освіта та виховання	Немає
Економічні цілі	Скорочення витрат членів на отримання фінансових послуг, створення умов членами для накопичення заощаджень та захист їх від інфляції	Отримання прибутку власниками від надання фінансових послуг клієнтам
Статус	Неприбуткова організація*	Підприємницька організація
Організаційна форма	Кооператив**	Акціонерне товариство, товариство з повною, додатковою чи обмеженою відповідальністю, приватна фірма
Управління	Демократичне: кожен член має право одного голосу незалежно від суми його вкладів у фонди спілки	Управління (кількість голосів) пропорційне частці в статутному капіталі
Власники	Всі члени спілки незалежно від часу вступу. Кількість власників не є фіксованою чи обмеженою	Засновники та акціонери. Кількість фіксується в момент заснування та обмежується певною величиною
Клієнти	Виключно члени - власники кредитної спілки	Як правило, особи, що не є власниками фінансової установи
Види послуг, що надаються	Усі види фінансових послуг, додаткові нефінансові послуги***	Усі види фінансових послуг, додаткові нефінансові послуги
Законодавче регулювання	Кооперативне чи (та) спеціальне законодавство (про кредитні спілки)	Підприємницьке чи (та) спеціальне законодавство
Державна підтримка	У вигляді звільнення від податків та державних зборів, надання пільгових кредитів	Як правило, лише у вигляді створення сприятливого законодавчого середовища
Державний нагляд	Окремою державною агенцією або окремим підрозділом Міністерства фінансів чи Центрального банку****	Окремою державною агенцією або окремим підрозділом Міністерства фінансів чи Центрального банку

* - цей статус наданий кредитним спілкам України законом "Про оподаткування прибутку підприємств", в редакції 1997 року.

** - в Україні організаційною формою кредитної спілки є громадська організація.

*** - в Україні перелік фінансових послуг кредитних спілок обмежується наданням позичок та прийманням внесків, а нефінансових - виконанням функцій поручителя.

**** - в Україні ще не визначена державна структура, яка б здійснювала нагляд за діяльністю кредитних спілок.

Таким чином, кредитні спілки мають кооперативну природу. Вони є фінансовими кооперативами, які, будучи одночасно громадськими організаціями та фінансовими установами, відіграють важливе значення для населення на фінансовому ринку багатьох країн світу.

1.3. Кредитні спілки серед суб'єктів фінансового ринку

Кредитні спілки є специфічними фінансовими установами. Вони працюють на фінансовому ринку серед інших суб'єктів. В залежності від рівня економічного розвитку країни на її фінансовому ринку здійснюють свою діяльність різноманітні суб'єкти: комерційні банки, ощадно-позичкові асоціації, взаємні ощадні банки, кредитні спілки, взаємні фонди грошового ринку, пенсійні фонди, страхові, інвестиційні та трастові компанії та інші фінансові установи, кожна з яких має свою специфіку діяльності на ринку грошей чи цінних паперів. Ці фінансові установи відіграють надзвичайно важливу функцію в економіці. За допомогою різноманітних фінансових інструментів (ощадних та розрахункових рахунків, цінних паперів тощо) вони акумулюють тимчасово вільні кошти одних суб'єктів та надають їх за певних умов іншим суб'єктам. Їхня діяльність прискорює кругообіг грошових коштів в економіці, а так як "гроші - це кров економіки", позитивно впливає на її розвиток. Фінансові установи є частиною фінансової системи будь-якої країни. Вони залучають та інвестують кошти, сприяючи ефективному розвитку економіки та прогресу в суспільстві.

У зв'язку з тим, що країною з найбільш розвинутим фінансовим ринком, на якому діють всі перелічені вище фінансові установи, є США, розгляд місця кредитних спілок серед суб'єктів фінансового ринку здійснюватиметься на прикладі цієї країни.

У США та багатьох інших країнах фінансові установи поділяються на дві великі групи: банки та небанківські фінансові установи. Історично банки засновувались для надання різноманітних фінансових послуг. Небанківські фінансові установи виникали для роботи в тих сферах фінансового ринку, де недостатньо працювали банки, в результаті чого створювався вакуум окремих послуг. Вони брали на себе частину фінансових послуг, які були не вигідними для комерційних банків або просто не надавались ними із різних причин. Небанківські організації займали свою нішу на фінансовому ринку та мали певну спеціалізацію. Однак останнім часом у багатьох країнах стали стиратись чіткі межі між різними фінансовими установами, почала проводитись диверсифікація їх діяльності. З цього приводу Є. Ширінська відзначає, що однією з важливіших тенденцій розвитку кредитних систем зарубіжних країн у 80-і роки було швидке стирання відмінностей між банками та небанківськими установами через розширення останніми нетрадиційних операцій та проникнення на банківські ринки. На сьогодні комерційні банки та небанківські установи часто займаються однаковими операціями. Наприклад, багаточисельні ощадні, кооперативні, сільськогосподарські кредитні установи всього за 10-15 років змогли перейти від простого бізнесу по залученню дрібних вкладів населення і надання невеликих будівельних та персональних позичок до активної участі у всіх головних

видах банківських операцій, в тому числі й у оптових ринках кредитних ресурсів⁴⁰.

У США функціонують різноманітні фінансові інститути, про що свідчать дані наведеної нижче таблиці.

Таблиця 4.

Активи різних фінансових установ США⁴¹ на кінець року
суми - в млрд. USD

Фінансові посередники	1945 сума	1970 сума	1980 сума	1984	
				сума	%
Комерційні банки	160,3	576,2	1702,7	2275,8	39,8
Ощадно-позичкові асоціації	8,7	176,2	629,8	902,4	15,8
Страхові компанії	44,8	207,3	476,2	717,5	12,5
Ощадні банки	17,0	79,0	171,6	288,1	5,0
Фінансові компанії	4,3	64,0	180,1	287,9	5,0
Інвестиційні компанії	1,3	47,6	58,4	137,1	2,4
Кредитні спілки	0,4	18,0	71,7	115,9	2,1
Приватні пенсійні фонди	2,8	110,4	264,8	436,2	7,6
Державні пенсійні фонди	2,6	60,3	200,4	348,3	6,1
Взаємні фонди грошового ринку	-	-	74,4	213,5	3,7
ВСЬОГО:	242,2	1339,0	3830,1	5722,2	100

Комерційні банки (Commercial Banks) є найстарішими, найбільш універсальними та потужними фінансовими установами. Банки надають своїм клієнтам найрізноманітніші послуги: відкривають поточні (розрахункові, чекові) рахунки, надають комерційні, іпотечні та споживчі позички, приймають вклади на ощадні, цільові, термінові та безтермінові рахунки. Крім цього, багато банків здійснюють операції з цінними паперами різних видів через свої трастові відділи, здають в оренду сейфи (соти) для зберігання клієнтами особистих цінностей та інше майно, здійснюють обмін іноземної валюти, випуск кредитних карток та дорожніх чеків, проводять лізингові, факторингові та агентські операції, виступають гарантами своїх клієнтів. Деякі банки займаються страхуванням, операціями з нерухомістю.

Пасиви банків складаються, головним чином, з поточних та ощадних вкладів. Активи приблизно рівномірно розподіляються між казначейськими зобов'язаннями, муніципальними облігаціями, кредитами бізнесу, споживчими позичками, кредитами під заставу нерухомого майна,

⁴⁰ Ширинская Е. Б. Операции коммерческих банков и зарубежный опыт. - М., "Финансы и статистика", 1993, с. 83.

⁴¹ Долан Е. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. (Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; Под общ. ред. В. Лукашевича, М. Ярцева). - Спб., 1994, с. 143.

готівковими коштами та резервами. Активи комерційних банків є досить ліквідними у зв'язку з високою рухомістю пасивів.

Таблиця 5.

Баланс комерційного банку США

суми - в тис. USD

Активи	Сума	%	Пасиви	Сума	%
Касова готівка	1071	0,7	Депозити до запитання	18633	11,9
Залишок на рахунках у Федеральному резервному банку (ФРБ)	5286	3,4	НАУ-рахунки	30619	19,5
Чеки на інкасо	7644	4,9	Депозити казначейства США	690	0,4
Залишки на рахунках у банках-кореспондентах	530	0,3	Депозити штатів та політичних установ	602	0,4
Кредити, надані іншим банкам із депозитів у ФРБ	7000	4,5	Ощадні депозити та гроші на ощадних книжках	4834	3,1
Депозитні сертифікати	5497	3,5	Депозитні рахунки грошового ринку	40007	25,5
Казначейські векселі	6584	4,2	Дрібні термінові вклади	32727	20,9
Цінні папери федеральних агентств	3551	2,3	Цінні папери, продані на умовах обов'язкового зворотного викупу	11509	7,3
Облігації муніципалітету	4632	2,9	Великі короткотермінові вклади	6230	4,0
Цінні папери, випущені під заставу нерухомого майна	3091	2,0	Заборгованість по закладних та інших пасивах	2242	1,4
Векселі, облігації та акції корпорацій	5710	3,6	Всього пасивів:	148093	94,3
Кредити	101640	64,7	Капітал в акціях	200	0,1
Банківські приміщення та інші активи	4720	3,0	Резервний капітал	1003	0,6
			Нерозподілений прибуток та резерви	7663	4,9
			Всього акціонерного капіталу:	8863	5,6
Всього активів:	156956	100	Всього пасивів та акціонерного капіталу:	156956	100

* - цей банк є більшим, ніж середній американський банк. Банк середнього розміру, в США має активи від 25 до 50 млн. дол. Більше половини всіх банків США (54,6%) мають активи від 10 до 50 млн. дол., 11,5% - до 10 млн.⁴²

Ощадно-позичкові асоціації (Saving and Loan Associations) залучають кошти шляхом відкриття ощадних рахунків та використовують їх переважно для надання цільових довгострокових кредитів, як правило, на купівлю житла з оформленням його під заставу до повної сплати позички. У США ощадно-позичкові асоціації почали масово виникати після Другої світової війни. Уряд стимулював їх розвиток з метою сприяння розширенню будівництва житла. Спочатку більшість ощадно-

⁴² Долан Е. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. (Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; Под общ. ред. В. Лукашевича, М. Ярцева). - Спб., 1994, с. 70.

позичкових асоціацій створювались та функціонували на засадах "взаємної" форми власності та являли собою кооператив⁴³. У 70-80-і роки багато асоціацій почали переходити на акціонерну форму власності. При цьому члени кооперативу мали можливість купити акції на пільгових умовах. Зараз ощадно-позичкові асоціації є досить потужними фінансовими установами.

Таблиця 6.

Зведений баланс ощадно-позичкових асоціацій США⁴⁴

суми - в млрд. USD

Активи	сума	%	Пасиви та капітал	сума	%
Готівка та кошти в цінних паперах	138,4	14,5	Депозити	743,5	77,7
Заставні	439,8	45,9	Позичені кошти	155,5	16,2
Цінні папери, видані під заставу нерухомого майна	117,6	12,3	Інші пасиви	15,4	1,6
Інші активи	261,7	27,3	Власний капітал	43,1	4,5
Всього активів:	957,5	100,0	Всього пасивів та капіталу:	957,5	100,0

Наведений баланс чітко демонструє характерну рису ощадно-позичкових асоціацій. Активна сторона балансу вказує на сильну спеціалізацію в наданні позичок фізичним особам під заставу нерухомого майна. Пасивна частина балансу складається переважно з дрібних ощадних та термінових вкладів населення.

Сьогодні ощадно-позичкові асоціації США мають право вкладати частину своїх активів у комерційні, сільськогосподарські та споживчі позички. Вони тримають у своїх активах цінні папери, забезпечені нерухомим майном, а також персональні заставні. Асоціації мають право також відкривати чекові депозити та традиційні ощадні й термінові вклади на ощадних книжках, НАУ-рахунки та різноманітні термінові депозити дрібного розміру, які виключають можливість раптового відливу коштів та приносять значні ринкові доходи.

Взаємні ощадні банки (Mutual Saving Banks) схожі на ощадно-позичкові асоціації, але мають трохи іншу структуру активів та пасивів. Ці банки почали виникати ще в XIX столітті на основі "взаємної" (кооперативної) форми власності. Завдяки своїй кооперативній природі більшість з них залишилась фінансово працездатною в 30-і роки під час "великої депресії", коли комерційні банки масово банкрутували. В останні роки багато взаємних ощадних банків перейшли на акціонерну форму власності, але Макконнелл Кемпбелл вважає їх "неакціонерними

⁴³ Долан Е. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. (Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; Под общ. ред. В. Лукашевича, М. Ярцева). - СПб., 1994, с. 149.

⁴⁴ Там же, с. 149.

фірмами, які приймають вклади переважно від дрібних індивідуальних вкладників та надають позички на придбання домів чи квартир, головним чином, окремим особам"⁴⁵.

Таблиця 7.

Зведений баланс взаємних ощадних банків США⁴⁶

суми - в млрд. USD

Активи	сума	%	Пасиви та капітал	сума	%
Готівка	4,8	2,1	Вклади	190,2	83,1
Позички під заставу	114,2	49,9	Загальні резервні рахунки	16,3	7,1
Інші позички	37,3	16,3	Інші пасиви та рахунки руху капітальних коштів	22,4	9,8
Цінні папери федерального уряду	12,4	5,4			
Цінні папери уряду штатів та місцевої влади	2,4	1,0			
Цінні папери, видані під заставу нерухомого майна	23,2	10,1			
Цінні папери корпорацій	13,7	6,0			
Інші активи	20,9	9,2			
Всього активів:	228,9	100,0	Всього пасивів та капіталу:	228,9	100,0

Наведений баланс відображає специфіку взаємних ощадних банків США. В активній частині домінують позички під заставу нерухомого майна фізичним особам. Ощадні банки здійснюють досить великі інвестиції в придбання цінних паперів, в акції та облігації корпорацій. В пасивній частині балансу традиційно домінують вклади на ощадних книжках. Взаємні ощадні банки першими серед усіх небанківських фінансових установ почали приймати чекові депозити, склавши конкуренцію комерційним банкам.

⁴⁵ Макконнелл Кемпбелл Р., Брю Стенли Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2-х томах. (Пер с англ. 11 изд.). - М., "Республика", 1992, т. 2, с. 384.

⁴⁶ Долан Е. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. (Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; Под общ. ред. В. Лукашевича, М. Ярцева.) - СПб., 1994, с. 149.

Взаємні грошові фонди (Money Market Mutual Funds) почали виникати в США в 70-х роках і мали надзвичайно стрімкі темпи зростання. Вони продають акції (паї) на ринках цінних паперів та використовують отримані доходи для придбання короткотермінових цінних паперів, доходи від яких передають держателям своїх акцій за вирахуванням незначної плати за послуги. Таким чином, їх пасиви, як правило, представлені власними акціями (паями), а не депозитами, а активи - цінними паперами, а не позичками. З точки зору акціонера, акція взаємного грошового фонду практично нічим не відрізняється від банківського депозиту. Головна її особливість - фіксована вартість - 1 USD за акцію, яка не змінюється в результаті зміни ринкової норми відсотку. Взаємні грошові фонди приймають вклади від багатьох дрібних вкладників шляхом продажу їм своїх акцій. На вклади (акції) нараховуються відсотки і на них, можна виписувати чеки на суму, не меншу ніж 500 USD. При цьому сума, яка може виставлятися по чеку, та розмір вкладу, підлягають певним обмеженням. Крім цього, акціонери можуть переказувати кошти телеграфним переказом на банківські рахунки або на рахунки інших взаємних фондів, об'єднаних в єдину структуру з єдиним управлінням.

Страхові компанії та пенсійні фонди залучають кошти у вигляді страхових внесків та внесків на пенсійне забезпечення, які, як правило, вносяться протягом тривалого терміну. Залучені кошти ці фінансові установикладають у акції та облігації корпорацій, державні казначейські зобов'язання, довгострокові кредити під заставу нерухомого майна, особливо корпораціям.

Інвестиційні компанії закритого типу (Closed-end investment companies) дещо відрізняються від взаємних фондів. Вони випускають великий пакет акцій та облігацій. Залучені кошти вкладаються в акції корпорацій. Якщо дохід від придбаних компанією акцій перевищує виплати по облігаціях, він додатково розподіляється на акції.

Трастові компанії (Trust companies) виконують довірчі операції по управлінню майном, грошовими коштами та цінними паперами фізичних та юридичних осіб. Наявні кошти трастові компанії, як правило, вкладають у високонадійні цінні папери.

Облікові будинки - фінансові установи, які є досить розповсюдженими у Великобританії. Споживачам пропонуються сім видів забезпечених та незабезпечених особистих кредитів, а особливо "револьверний" (автоматично поновлюваний) кредит⁴⁷, який відкривається клієнту за умови його щомісячних внесків певного розміру. Наприклад, при щомісячних платежах в розмірі 75 фунтів стерлінгів клієнту відкривається кредитна лінія, що в 20 разів перевищує суму внесків (1500 фунтів стерлінгів). Ці кошти клієнт може тратити на будь-

які потреби до того часу, поки здійснює щомісячні платежі. Облікові будинки також обслуговують комерційні фірми, пропонуючи їм кредитні, факторингові та лізингові послуги. Пасиви облікових будинків на 70% складаються з комерційних векселів, кредитів комерційних банків та депозитів фізичних осіб.

Будівельні товариства є досить цікавою та розповсюдженою фінансовою установою у Великобританії⁴⁸. Фонд будівельного товариства створюється з регулярних внесків його членів. Він використовується для фінансування купівлі чи будівництва будинків членами товариства. Всі учасники фонду продовжують платити внески до того часу, поки кожний з них не буде мати свій будинок. За діючим у Великобританії законодавством товариство може бути створеним при наявності не менше 10 членів, кожен з яких має зробити внесок в сумі 10 тисяч фунтів стерлінгів протягом п'яти років. Регулювання діяльності будівельних товариств здійснюється банком Англії шляхом встановлення показника ліквідності (7,5%) та певного рівня резервів від суми активів. Крім цього, будівельні товариства зобов'язані на випадок непередбачених витрат резервувати певні суми, величина яких залежить від кредитних вкладень, та дотримуватись встановленої законодавством структури активів. Їх кредити поділяються на три категорії. До першої категорії, яка має складати не менше 90%, належать кредити власникам будинків, що забезпечені первинними заставними. До другої та третьої категорій належать кредити, забезпечені вторинними заставними та незабезпечені. Їх не повинно бути більше, ніж 10% від суми виданих кредитів. Крім операцій по кредитуванню житлового будівництва, будівельні товариства пропонують послуги по грошових переказах, обміну валют, управлінню заставними, землею, передачі та страхуванню майна.

Кредитні спілки (Credit Union) - це суб'єкти фінансового ринку, які надають фінансові послуги подібні до банківських: залучають кошти шляхом прийняття депозитів, відкриття пайових, ощадних та чекових (розрахункових), пенсійних та інших рахунків і за рахунок цих коштів видають кредити різних видів, розміщують тимчасово вільні кошти у казначейські зобов'язання, державні і муніципальні облігації та інші високонадійні цінні папери. Крім цього, кредитні спілки здійснюють розрахунково-касове обслуговування, обмін чеків, продаж дорожніх чеків, випуск кредитних карток, брокерські та нотаріальні послуги, послуги по телефону та через банківські автомати та здійснюють інші операції.

⁴⁷ Ширинская Э. Б. Операции коммерческих банков и зарубежный опыт. - М., "Финансы и статистика", 1993, с. 89.

⁴⁸ Ширинская Э. Б. Операции коммерческих банков и зарубежный опыт. - М., "Финансы и статистика", 1993, с. 89.

Баланс кредитної спілки США⁴⁹

Таблиця 8.

суми - в млн. USD

Актив	сума	%	Пасив	сума	%
Позички	31,90	42	Паї членів (ощадн.вклади)	30,7	41,0
Резерви на позички	(2,4)		Дивіденди за IV кв. 1995 р.	0,70	
Готівка	1,00		Рахунки податків на іпотечні позички "Escrow"	0,57	
Інвестиції	43,50	56	Чекові рахунки	1,58	
Наперед заплачені видатки	0,03		Ощадні сертифікати	19,60	26,0
Майно	0,52		Пенсійні рахунки	6,38	8,5
Належні відсотки	0,58		Додаткові резерви	0,01	
Резерви в державній агенції кредитних спілок (NCUA)	0,57		Грошові перекази (Money Market)	4,45	5,9
			Нерозподілений прибуток	11,67	15,4
Інші активи	-		Інші пасиви	0,10	
Всього активів:	75,70	100	Всього пасивів:	75,70	100

Незважаючи на те, що кредитні спілки пропонують майже повний перелік банківських послуг і є "майже банками", вони мають особливий статус і вважаються специфічними фінансовими установами. Кредитні спілки в США та інших країнах діють на основі кооперативної форми власності і цим відрізняються від інших фінансових установ, які, як правило, створені на приватній власності та мають форму корпорації. Кредитні спілки в США класифікуються як фінансові кооперативи, належать до категорії неприбуткових інститутів та звільняються від федерального прибуткового податку⁵⁰. Як фінансовий кооператив кредитна спілка суттєво відрізняється від інших форм господарювання цілями своєї діяльності, принципами організації та управління, правами та інтересами власників і клієнтів, суспільним та юридичним статусами.

Кооперативна природа визначає основні риси кредитних спілок як фінансових установ та відрізняє їх від інших суб'єктів фінансового ринку тим, що:

по-перше, на відміну від інших фінансових установ, які, як правило, створюються однією групою людей (власниками) для отримання

прибутку від надання фінансових послуг іншій групі людей (клієнтам), кредитна спілка створюється групою людей для самозабезпечення фінансовими послугами на основі кооперації. Метою діяльності кредитної спілки є не отримання прибутку, а надання різноманітних фінансових послуг виключно своїм членам. Члени спілки є одночасно її власниками та клієнтами, тому кредитній спілці вдається поєднати інтереси власників (максимізація доходу) та клієнтів (мінімізація витрат). Прибуток, отриманий від членів як від клієнтів, розподіляється між ними як між власниками за загальним рішенням. Законодавство більшості країн світу відносить кредитні спілки до неприбуткових організацій;

по-друге, кредитні спілки створюються на базі певного існуючого територіального чи професійного об'єднання, громадської чи релігійної організації, територіальної одиниці, трудового колективу та іншого формального чи неформального об'єднання, в якому люди, як правило, знають одне одного. Інші фінансові установи створюються на базі штучно сформованої групи;

по-третє, на відміну від інших фінансових установ при заснуванні кредитної спілки не визначається фіксована чи потенційна кількість людей, які будуть її власниками. Передбачається, що спілка зростатиме і кількість власників постійно збільшуватиметься;

по-четверте, статут та всі принципові рішення щодо діяльності кредитних спілок приймаються загальними зборами, на яких кожен член спілки має один голос незалежно від суми внесків та терміну вступу до спілки. Особи, які створили спілку, не мають жодних привілеїв чи виключних прав по відношенню до членів, які вступили до спілки пізніше. В інших фінансових установах розподіл голосів здійснюється відповідно до частки в майні (кількості акцій);

по-п'яте, кредитна спілка є водночас формою взаємодопомоги громадян, їх громадською організацією, яка створює різноманітні колективні фонди, що використовуються на суспільні потреби, та фінансовою установою, яка може надавати своїм членам майже повний перелік банківських послуг. Наприклад, кредитні спілки США, Канади та інших розвинутих країн надають своїм членам наступні фінансові послуги:

1) видають різні види позичок: на купівлю нових та ремонт уживаних автомобілів, моторних човнів та інших транспортних засобів; на купівлю будинку та іншого нерухомого майна; на консолідацію рахунків; на поточні домашні потреби та товари домашнього вжитку; на отримання освіти; на ведення бізнесу, - а також оформляють "відкритий кредит", кредитні картки та ін.

2) приймають різні види вкладів: на пайові та субпайові рахунки; рахунки "Money Market"; пенсійні та молодіжні рахунки; трастові рахунки; ощадні рахунки юридичних осіб; "Share-Draft" (ощадно-розрахункові) рахунки фізичних та юридичних осіб; ощадні сертифікати CD, Jumbo, IRA, Jumbo-IRA тощо.

⁴⁹ SUMA (Yonkers) Federal Credit Union. (Annual Report 1995). - Yonkers, N.Y., USA, 1995, с. 14.

⁵⁰ Долан Е. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. (Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; Под общ. ред. В. Лукашевича, М. Ярцева). - СПб., 1994, с. 152.

3) здійснюють страхування: життя, нетривалої втрати працездатності, вкладів, позичок, автомобілів та ін.

4) відкривають чекові (розрахункові) рахунки: підприємствам та установам; фізичним особам; для отримання зарплати, соціального забезпечення; грошові перекази; дорожні чеки; обмін чеків; міжнародні перекази коштів та ін.

Крім цього, кредитні спілки в багатьох країнах надають своїм членам додаткові послуги нефінансового характеру, такі як: оголошення на дошці спілки; продаж марок; поштова скринька; анкети на отримання різних документів; дитяча кімната чи садок; ламінування та ксерокопіювання документів; послуги нотаріуса, юриста, експертів та інших фахівців; персональні сейфи (соти); різноманітні бази даних та інформація для споживачів; факс, електронна пошта; консультаційні послуги; довірчі операції; планування спадщини та підготовка до пенсії; оптова закупівля та продаж товарів для своїх членів; автоклуб та колективний автосервіс; автостоянка; депозитарій; мікрофільмування; послуги міжнародних перекладів та багато інших необхідних членам фінансових та нефінансових послуг.

Кредитні спілки є найчисельнішими із всіх суб'єктів фінансового ринку в США⁵¹. Так в 1994 році в США налічувалось 11,4 тисячі кредитних спілок, членами яких було 62,2 млн.чол. або 37,7% населення, у Франції - 2 тисячі спілок, які об'єднували 5 мільйонів членів (13,2% населення), в Канаді - відповідно 978 спілок та 4 мільйони членів (21,3% населення). Однак кредитні спілки є порівняно невеликими фінансовими установами з точки зору активів. У США в 1984 році на долю кредитних спілок припадало лише 2,1% активів усіх суб'єктів фінансового ринку, в той час як на комерційні банки припадало 39,8%, ощадно-позичкові асоціації - 15,8%, страхові компанії - 12,5%, приватні пенсійні фонди - 7,6%, державні пенсійні фонди - 6,1%, ощадні банки та фінансові компанії - по 5%, взаємні фонди грошового ринку - 3,7%, інвестиційні компанії - 2,4%. Незважаючи на це, кредитні спілки є досить популярними фінансовими установами серед населення.

Аналіз діяльності кредитних спілок показує, що вони займають важливе місце на ринку фінансових послуг і успішно конкурують з іншими фінансовими установами. Це підтверджують результати соціологічного дослідження, проведені на замовлення Filene Research Institute (Мадісон, штат Вісконсін, США) Мічиганським університетом⁵². На питання про фінансові установи, послугами яких найчастіше користуються, 74% респондентів відзначили, що це - банки; 14% опитаних - віддавали перевагу кредитним спілкам, 8% - ощадно-позичковим асоціаціям, 4% - іншим фінансовим установам. Респонденти, які віддали

перевагу банкам як головним фінансовим інститутам, додатково користувались послугами кредитних спілок: по операціях з чеками - 6% опитаних; по ощадних вкладах - 29%; отримували позички на купівлю автомобілів - 9%; мали депозитні сертифікати - 3%; мали пенсійні рахунки - 4%. Операції з чеками 80% респондентів проводять через банки, 17% - через кредитні спілки; 13% - через ощадно-позичкові асоціації; 3% - через інші фінансові установи. Ощадні вклади в банках має 61% опитаних, в кредитних спілках - 38%, в ощадно-позичкових асоціаціях - 18%, в інших установах - 9%. Довготермінові позички на купівлю нерухомого майна отримували в банках - 27% респондентів, в ощадно-позичкових асоціаціях - 17%, в інших фінансових установах - 14%, в кредитних спілках - 2%. Позички на купівлю автомобілів 24% опитаних отримували в банках, 13% - у кредитних спілках, 2% - в ощадно-позичкових асоціаціях, 10% - в інших установах. Депозитні сертифікати в банках мали 30% респондентів, в ощадно-позичкових асоціаціях - 12%, в кредитних спілках - 6%, в інших фінансових установах - 4%. Пластиковими кредитними та дебетовими картками через установи банків користувались 42% опитаних, через кредитні спілки - 9%, через ощадно-позичкові асоціації - 5%. Пенсійні рахунки 18% респондентів мали в банках, 7% - в кредитних спілках, 6% - в ощадно-позичкових асоціаціях, 22% - в інших фінансових установах.

Кредитні спілки займають суттєве місце в фінансово-кредитних системах різних країн світу. Найбільш розвинутими вони є в Ірландії, США, Канаді, Австралії, Франції, Кореї. Будучи неприбутковими фінансовими установами та специфічними формами фінансової взаємодопомоги, вони займають особливе місце серед суб'єктів фінансового ринку розвинутих країн.

Фінансовий ринок України знаходиться в стадії формування. Він ще не має всього розмаїття форм фінансових посередників, які є в розвинутих країнах. Існуючі в Україні фінансові установи: комерційні банки, страхові та інвестиційні компанії, пенсійні фонди, довірчі товариства та ін., - не користуються особливим довір'ям та не задовольняють існуючі потреби у фінансових послугах. Особливо це стосується задоволення потреб населення. Найбільш потужні фінансові установи України - комерційні банки надають перевагу обслуговуванню юридичних осіб і не хочуть надавати послуги фізичним особам із-за незначного розміру операцій. Комерційним банкам не вигідно приймати та обслуговувати дрібні вклади та надавати дрібні позички. Ощадні послуги населенню надає Ощадний банк України, але при цьому нараховує на вклади мізерні відсотки (8% річних на депозитні вклади та 3% річних на вклади до запитання), які навіть не перекривають інфляцію. Переказ грошових коштів здійснюють поштові установи, але беруть за це значний відсоток (10-15% від суми грошового переказу). Надання позичок під заклад здійснюють ломбарди, але там, як правило, дуже кабальні для людини умови. Відділення Ощадного банку також надають споживчі

⁵¹ Долан Е. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. (Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; Под общ. ред. В. Лукашевича, М. Ярцева). - Спб., 1994, с. 152.

⁵² Lawrence R. Lepisto. Consumer relationships with financial institutions. (Filene Research Institute). - Madison, Wisconsin, USA, 1993, с. 15-17.

позички населенню, але при обмеженому розмірі позички та великих відсотках. Її оформлення є дуже складним та бюрократизованим.

Перелічені фінансові установи не задовольняють потреб населення на належному рівні. У зв'язку з цим кредитні спілки можуть успішно працювати на цьому ринку. Їм не треба шукати іншу нішу на фінансовому ринку України. Вони її вже мають і не "намерены забрать кусок хлеба у банков", як про це пише О. Арестархов⁵³. Кредитні спілки та комерційні банки в розвинутих країнах є конкурентами. В Україні ж, за словами голови Правління Національного банку України В. Юценка, кредитні спілки є "союзниками банкірів"⁵⁴. Банки надають послуги, як правило, юридичним особам, кредитні спілки - фізичним. Вони працюють в різних секторах фінансового ринку.

На закінчення слід відзначити, що для того, щоб кредитні спілки України змогли зайняти належне місце серед суб'єктів фінансового ринку та найкращим чином задовольняти потреби населення у фінансових послугах, необхідно створити належне законодавчо-нормативне середовище для їх діяльності. Тільки в цьому випадку кредитні спілки зможуть стати повноправними суб'єктами фінансового ринку, якими вони є в інших країнах.

⁵³ О. Арестархов. Кредитные союзы намерены забрать кусок хлеба у банков. - "Бизнес", 1996, № 20 (175) от 28 мая.

⁵⁴ Вісник кредитних спілок. (Інформаційний бюлетень Національної асоціації кредитних спілок України). - К., 1996, грудень, с. 30.

1.4. Розвиток кредитних спілок в країнах світу

Вперше кредитні кооперативи виникли в Німеччині в 50-х роках XIX століття під впливом ідей та практичної діяльності Германа Шульце-Деліча та Фрідріха Райфайзена. Відомості про перший кредитний кооператив датуються 1849 роком.

Ідея кооперативного кредитування з Німеччини стала поширюватись у інші країни. Кредитні кооперативи почали виникати в Австрії, Італії, Франції, Росії, Англії та інших країнах. На східноукраїнських землях перше ощадно-позичкове товариство з'явилося у 1869 році в місті Гадяч на Полтавщині, а на західноукраїнських - у 1894 році в Перемишлі (кредитне товариство "Віра")⁵⁵.

На північноамериканському континенті перший кредитний кооператив ("Народна каса") виник у 1900 році в Канаді в провінції Квебек. Його організатором був Альфонс Дежарден, француз за походженням, який привіз ідею кооперативного кредитування з Європи. У США перший кредитний кооператив був створений у 1909 році в місті Манчестер і його ініціатором був той же А. Дежарден.

Згодом ідея кредитної кооперації поширилась на всі континенти. Кредитні кооперативи почали набувати широкого розповсюдження в більшості країн світу та займати належне місце у фінансових системах розвинутих та малорозвинутих країн.

На сьогоднішній день у світі існує багато різновидів кредитних кооперативів, особливості діяльності яких визначаються національним законодавством кожної конкретної країни. В одних країнах кредитні кооперативи надають лише фінансові послуги, в інших - можуть додатково здійснювати й товарні операції, в третіх - існують універсальні кооперативи з фінансовими функціями. Кредитні кооперативи в різних країнах можуть мати різну назву: ощадно-позичкове товариство, ощадно-позичкова асоціація, народний банк, кооперативний банк, народна каса, фінансовий кооператив, кредитне товариство, кредитна спілка тощо. Найбільш розповсюдженою формою кредитних кооперативів є кредитні спілки (Credit Union).

Для кращого задоволення потреб своїх членів кредитні кооперативи створюють об'єднання різних рівнів, які виконують функції навчальних, консультаційних, інформаційних, фінансових, клірингових, страхових та представницьких центрів кредитних спілок. На національному рівні кредитні кооперативи об'єднуються в національні асоціації, ліги та федерації. На регіональному рівні національні асоціації окремих країн створили регіональні конфедерації: Африканську конфедерацію кооперативних ощадних та кредитних асоціацій (ACCOSCA), Азіатську (ACCU), Карибську (CCCU) конфедерації кредитних спілок, Латиноамериканську (COLAC) конфедерацію ощадно-кредитних

⁵⁵ Качор А. Кредитова кооперація та її завдання в Канаді. - Вінніпег. Вид-во "Кооперативна громада", 1962, с. 8.

кооперативів, які на світовому рівні входять у Всесвітню раду кредитних спілок (WOCCU). Членами WOCCU⁵⁶, крім перелічених регіональних конфедерацій, також є: Федерація кредитних спілок Австралії (AFCUL), Централь кредитних спілок Канади (CCCS), Національна асоціація кредитних спілок США (CUNA). Крім цього, вільними членами WOCCU є: асоціації британських (ABCUL) та новозеландських (NZCUL) кредитних спілок, ліги кредитних спілок Ірландії (ILCU) та Фіджі (FCUL). Асоційованими членами WOCCU є: Конфедерація народних кас групи Дежарден (Квебек, Канада), Конфедерація взаємного кредиту (Франція), Міжнародна райфейзенівська спілка, Федерація райфейзенівських кооперативів Австрії, страхові компанії кооперативів CUMIS (Канада) та CUNA (США), Міжнародна асоціація кооперативних банків.

Всесвітня рада кредитних спілок (WOCCU) є членом Міжнародного кооперативного альянсу (ICA) та об'єднує 37078 кредитних спілок, членами яких є 88 мільйонів чоловік із 87 країн⁵⁷ Північної та Південної Америки, Європи, Азії, Африки, Австралії, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону.

Слід відзначити, що у WOCCU представлені не всі кредитні кооперативи, а тільки ті, які входять в об'єднання, що є членами Всесвітньої ради кредитних спілок. У окремих країнах існують незалежні кредитні кооперативи, які не входять ні до яких об'єднань, та об'єднання кредитних кооперативів, які не є членами WOCCU. Наприклад, членами Міжнародної райфейзенівської спілки є кредитні кооперативи Аргентини, Австралії, Австрії, Бельгії, Болівії, Канади, Тайваню, Єгипту, Фінляндії, Франції, Німеччини, Греції, Індії, Італії, Японії, Кореї, Люксембургу, Нідерландів, Португалії, Швеції, Швейцарії, Турції та інших країн.

Об'єктом даного дослідження є не всі кредитні кооперативи, а їх найпоширеніший різновид - кредитні спілки. Тому подальший розгляд розвитку кредитних спілок на різних континентах та в різних країнах буде здійснюватись, як правило, на підставі даних Всесвітньої ради кредитних спілок і стосуватиметься переважно організацій, які є членами WOCCU.

ПІВНІЧНА АМЕРИКА

У Північній Америці кредитні спілки набули широкого поширення: 37,71% населення США та 21,3% населення Канади є членами кредитних спілок⁵⁸. У Північній Америці в 1994 році знаходилось 33,5% всіх кредитних спілок, які є членами WOCCU.

⁵⁶ World Council of Credit Union. (Statistical Report and Directory 1989). - Madison, Wisconsin, USA, 1990, с. 16-29.

⁵⁷ Там же, с. 4.

⁵⁸ Там же.

Таблиця 9.

Кількість кредитних спілок в країнах Північної Америки⁵⁹

Країна	1991	1992	1993	1994
Канада	1115	1094	1018	978
США	12583	12051	11723	11425
Разом:	13698	13145	12741	12403

Таблиця 10.

Кількість членів кредитних спілок в країнах Північної Америки⁶⁰

тис. чол.

Країна	1991	1992	1993	1994
Канада	3991,5	4025,5	3988,3	4047,0
США	56527,6	58077,8	59961,9	62221,2
Разом:	60519,1	62103,3	63950,3	66268,3

Зменшення кількості кредитних спілок у 1991-1994 роках в США та Канаді було викликане, переважно, їх об'єднанням (злиттям). Такі заходи часто вживаються самими спілками або урядом з метою зміцнення фінансової спроможності спілок. Про це свідчить і те, що кількість членів за ці роки не тільки не зменшилась, а й зростала.

До Всесвітньої ради кредитних спілок (WOCCU) входять Централь кредитних спілок Канади (CUCC) та Національна асоціація кредитних спілок США (CUNA-USA), які об'єднують кредитні спілки своїх країн. Члени кредитних спілок Північно-Американських Сполучених Штатів становлять 75,3% від кількісного складу WOCCU.

Крім кредитних спілок, в США існують й інші кооперативні кредитні установи: взаємні ощадні банки та ощадно-позичкові асоціації⁶¹, що діють на основі взаємної (кооперативної) форми власності. Сільськогосподарська кредитна кооперація в США представлена Федеральною системою фермерського кредиту, яка, маючи державну підтримку, об'єднує 800 місцевих фермерських банків та асоціацій, які входять до складу 37 великих регіональних банків⁶².

⁵⁹ World Council of Credit Union. (Statistical Report 1991, 1992, 1993, 1994). - Madison, Wisconsin, USA.

⁶⁰ Там же.

⁶¹ Кооперативы по производству товаров и оказанию услуг. Справ.пособие. (Ред.колл.: Т. Е. Абова, И. В. Горский, Е. Д. Катувский и др.; Отв. ред. и руководитель авт.колл. П. В. Савченко; Сост. В. И. Ланцов). - М., "Экономика", 1991, с. 199.

⁶² Мартынов В.Д. Фермерская кооперация. - М., "Знание" (Новое в жизни, науке и технике. Серия "Экономика", № 1), 1990, с. 12.

ЄВРОПА

В країнах Європи набули широкого розповсюдження традиційні види кредитних кооперативів - кооперативні банки та сільські кредитні кооперативи. Вони мають свої організації (наприклад, Європейська асоціація кооперативних банків), які не входять до Всесвітньої ради кредитних спілок або входять в якості незалежних або асоційованих членів (Міжнародна райфейзенівська спілка).

В Західній Європі нараховується більше 13 тисяч кредитних кооперативів різних видів, членами яких є біля 22,5 мільйона чоловік⁶³. Із них кредитних спілок, які входять у WOCCU, біля 3,5 тисячі, членами яких є біля 8 мільйонів чоловік.

Таблиця 11.

Кількість кредитних спілок в країнах Європи, які є членами Всесвітньої ради кредитних спілок⁶⁴

Країна	1991	1992	1993	1994
Австрія*	802	769	немає даних	немає даних
Франція*	2031	2000	2000	2000
Великобританія**	199	236	270	330
Ірландія**	513	516	523	526
Польща	-	-	немає даних	136
Росія	-	-	немає даних	29
Україна	-	-	немає даних	36
Разом:	3545	3521	ххххх	3057

* - асоційовані члени WOCCU.

** - незалежні члени WOCCU.

⁶³ Кооперативы по производству товаров и оказанию услуг. Справ.пособие. (Ред.колл.: Т. Е. Абова, И. В. Горский, Е. Д. Катунский и др.; Отв. ред. и руководитель авт.колл. П. В. Савченко; Сост. В. И. Ланцов). - М., "Экономика", 1991, с. 200.

⁶⁴ World Council of Credit Union. (Statistical Report 1991, 1992, 1993, 1994). - Madison, Wisconsin, USA.

Таблиця 12.

Кількість членів кредитних спілок в країнах Європи, які є членами Всесвітньої ради кредитних спілок⁶⁵

тис. чол.

Країна	1991	1992	1993	1994
Австрія*	1700,0	1710,8	немає даних	немає даних
Франція*	5060,0	5000,0	5000,0	5000,0
Великобританія**	59,2	73,1	85,1	115,0
Ірландія**	1191,6	1328,8	1466,4	1637,5
Польща	-	-	немає даних	61,4
Росія	-	-	немає даних	8,6
Україна	-	-	немає даних	45,0
Разом:	8010,8	8112,7	ххххх	ххххх

* - асоційовані члени WOCCU.

** - незалежні члени WOCCU.

В Європі знаходиться 9,2% кредитних спілок, що входять у WOCCU, які об'єднують 7,8% від загальної кількості членів кредитних спілок. З усіх країн Європи найбільш розповсюджені кредитні спілки в Ірландії. Вони об'єднують 1,6 мільйона членів, що складає 44,4% всього населення Ірландії. У Франції членами кредитних спілок є 13,2% населення.

У Швеції в сфері кооперативного кредиту діють Шведський іпотечний банк, який у своєму складі має 10 регіональних кооперативних товариств та Спілка кооперативних банків Швеції, до складу якої входять 12 регіональних банків⁶⁶. В них на правах членів входили 389 місцевих кредитних кооперативів, що мали 694 відділення. Членами шведських кредитних кооперативів в кінці 80-х років було більше 800 тисяч чоловік⁶⁷.

В Італії кредитні кооперативи представлені сільськими та ремісничими касами, які на практиці є дрібними банками. Вони в

⁶⁵ World Council of Credit Union. (Statistical Report 1991, 1992, 1993, 1994). - Madison, Wisconsin, USA.

⁶⁶ Кооперативы по производству товаров и оказанию услуг. Справ.пособие. (Ред.колл.: Т. Е. Абова, И. В. Горский, Е. Д. Катунский и др.; Отв. ред. и руководитель авт.колл. П. В. Савченко; Сост. В. И. Ланцов). - М., "Экономика", 1991, с. 208.

⁶⁷ Там же, с. 208.

місцевому масштабі об'єднані в провінціальні федерації, які в свою чергу створили Італійську федерацію сільських та ремісничих кас⁶⁸.

В Німеччині в 70-х роках нараховувалось 3603 кредитних кооперативи з торговими функціями, у Фінляндії - 478 кооперативних банків та ощадкас (8% від усіх фінських кооперативів), в Австрії - 1413 сільських кооперативних банків, що мали 610 філій, об'єднували більше одного мільйона членів та входили в 4 центральних та 5 земельних банків, а на національному рівні - в Кооперативний центральний банк Австрії. В Бельгії кооперативні ощадні каси мали 23 відділення⁶⁹.

ПІВДЕННО-ТИХООКЕАНСЬКИЙ РЕГІОН

Таблиця 13.

Кількість кредитних спілок в країнах Південно-тихоокеанського регіону⁷⁰

Країна	1991	1992	1993	1994
Австралія	314	278	268	283
Фіджі	176	172	175	65
Нова Зеландія	124	122	111	100
Всього:	614	572	554	448

Таблиця 14.

Кількість членів кредитних спілок в країнах Південно-тихоокеанського регіону⁷¹

тис. чол.

Країна	1991	1992	1993	1994
Австралія	2380,0	2385,1	2508,0	2668,9
Фіджі	21,3	18,0	11,2	9,4
Нова Зеландія	106,3	107,3	109,8	115,0
Всього:	2507,7	2510,5	2628,9	2793,3

⁶⁸ Наумов В. К. Кооперация в Италии. - М., "Международные отношения", 1989, с.

⁶⁹ Крашенинников А. И., Морозов А. М. Международное кооперативное движение. Изд. 2-е, доп. и перераб. - М., "Экономика", 1977, с. 85, 83.

⁷⁰ World Council of Credit Union. (Statistical Report 1991, 1992, 1993, 1994). - Madison, Wisconsin, USA.

⁷¹ Там же.

КАРИБСЬКИЙ БАСЕЙН

Таблиця 15.

Кількість кредитних спілок в країнах Карибського басейну⁷²

Країна	1991	1992	1993	1994
Ангілья	1	1	1	нема даних
Антигуа і Барбуда	4	4	3	3
Багамські о-ви	9	8	9	8
Барбадос	44	46	45	44
Беліз	22	22	22	22
Бермудські о-ви	1	1	1	1
Кайманові о-ви	1	1	1	1
Домініканська Республіка	22	22	21	20
Гренада	21	21	21	21
Гайана	41	42	41	28
Ямайка	83	84	86	86
Монтсеррат	1	1	1	1
Кюрасао	25	25	25	76
Сент-Крістофер	3	3	3	3
Сент-Люсія	15	15	15	15
Сент-Вінсент	9	9	9	10
Суринам	30	31	26	25
Тортала	1	1	1	1
Тринідад і Тобаго	127	129	129	129
Всього:	460	466	460	494

⁷² World Council of Credit Union. (Statistical Report 1991, 1992, 1993, 1994). - Madison, Wisconsin, USA.

Таблиця 16.
Кількість членів кредитних спілок в країнах карибського басейну⁷³
тис. чол.

Країна	1991	1992	1993	1994
Ангілья	35,0	31,0	31,0	нема даних
Антигуа і Барбуда	6,0	7,5	8,2	9,2
Багамські о-ви	14,5	17,8	18,2	17,3
Барбадос	41,6	41,3	42,0	19,4
Беліз	22,4	24,0	25,1	22,6
Бермудські о-ви	4,0	4,1	4,2	4,3
Кайманові о-ви	1,5	2,0	2,1	2,2
Домініканська Республіка	52,3	53,9	55,0	56,4
Гренада	12,3	13,0	13,7	14,9
Гайана	27,5	22,1	20,4	24,4
Ямайка	368,8	383,0	418,2	448,5
Монтсеррат	2,3	2,5	2,7	2,8
Нідерландські Антили	13,6	15,0	15,7	15,0
Сент-Крістофер	6,4	7,7	8,5	8,1
Сент-Люсія	12,9	14,6	16,0	16,2
Сент-Вінсент	13,1	13,7	14,2	15,6
Суринам	8,5	9,1	9,7	8,7
Тортала	0,08	0,1	0,08	0,1
Тринідад і Тобаго	215	281	300	300
Всього:	883,1	912,7	974,1	985,9

⁷³ World Council of Credit Union. (Statistical Report 1991, 1992, 1993, 1994). - Madison, Wisconsin, USA.

ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА

Кредитні спілки в країнах Латинської Америки розвинуті порівняно. В Коста-Ріці та Еквадорі членами кредитних спілок є біля 10% населення, в Уругвай та Панамі - 5,8%, в Аргентині та Бразилії - всього 0,5%.

Таблиця 17.
Кількість кредитних спілок в країнах Латинської Америки⁷⁴ *

Країна	1991	1992	1993	1994
Аргентина	24	11668	24	26
Бразилія	500	233	561	564
Чілі	-	105	105	105
Колумбія	666	3077	693	54
Коста-Ріка	54	52	52	49
Еквадор	471	471	210	210
Сальвадор	47	50	38	35
Гватемала	47	47	45	39
Гондурас	84	85	92	97
Мексика	231	234	132	115
Нікарагуа	24	36	36	н/д
Панама	165	168	169	179
Парагвай	59	68	61	63
Перу	325	325	127	53
Уругвай	36	33	22	23
Венесуела	нема даних	нема даних	нема даних	нема даних
Всього:	2733	16652	2367	1612

* - велика різниця між річними даними по окремих країнах викликана специфікою підрахунків (робились підрахунки по конфедераціях або лігах, до яких входили не тільки кредитні спілки. - Прим. авт.).

⁷⁴ World Council of Credit Union. (Statistical Report 1991, 1992, 1993, 1994). - Madison, Wisconsin, USA.

Таблиця 18.
Кількість членів кредитних спілок в країнах Латинської Америки⁷⁵ •

тис. чол.

Країна	1991	1992	1993	1994
Аргентина	110,6	411,4	91,0	93,0
Бразилія	нема даних	399,0	800,0	449,5
Чілі	нема даних	160,0	160,0	160,0
Колумбія	100,0	178,8	589,3	нема даних
Коста-Ріка	136,7	160,0	199,4	200,0
Еквадор	870,0	1140,0	588,0	588,0
Сальвадор	21,8	23,8	34,5	36,9
Гватемала	85,9	95,7	107,7	112,1
Гондурас	84,9	103,9	135,3	147,4
Мексика	474,0	526,6	298,1	308,2
Нікарагуа	5,4	17,3	17,3	нема даних
Панама	96,6	110,3	112,7	115,8
Парагвай	68,5	81,4	70,7	95,4
Перу	892,9	892,9	220,6	97,2
Уругвай	115,0	112,6	114,8	115,0
Венесуела	нема даних	нема даних	нема даних	нема даних
Всього:	3062,4	4513,9	3539,6	2518,6

• - Див таблицю 17.

В Латинській Америці в 1994 році знаходилось 4,3% всіх кредитних спілок - членів WOCCU, які об'єднують 2,9% загальної кількості членів кредитних спілок.

АЗІЯ

Кількість кредитних спілок у країнах Азії⁷⁶

Таблиця 19.

Країна	1991	1992	1993	1994
Бангладеш	424	408	94	106
Гонконг	48	48	40	38
Індія	1040	1788	2381	2342
Індонезія	1558	1342	1403	1521
Японія	42	42	41	40
Корея	1363	1461	1555	1617
Малайзія	340	360	360	370
Філіппіни	550	262	608	195
Тайвань	341	353	353	362
Сінгапур	13	12	10	14
Шрі-Ланка	7245	7632	6622	6923
Таїланд	816	841	889	393
Всього:	13820	14589	14396	13921

⁷⁵ World Council of Credit Union. (Statistical Report 1991, 1992, 1993, 1994). - Madison, Wisconsin, USA.

⁷⁶ Там же.

Таблиця 20.
Кількість членів кредитних спілок у країнах Азії⁷⁷

тис. чол.

Країна	1991	1992	1993	1994
Бангладеш	45,2	65,5	40,7	70,3
Гонконг	22,3	41,3	41,8	44,2
Індія	585,6	388,7	528,8	378,7
Індонезія	206,9	196,9	203,3	216,8
Японія	6,5	6,6	6,4	6,0
Корея	2255,3	2795,5	3247,1	3741,3
Малайзія	33,0	25,0	27,0	28,5
Філіппіни	85,5	151,8	105,6	116,5
Тайвань	115,4	130,4	130,4	160,0
Сінгапур	18,8	18,9	14,7	32,0
Шрі-Ланка	702,2	730,9	684,0	860,1
Таїланд	1459,9	1469,2	102,1	115,4
Всього:	5631,6	6115,7	5227,1	5769,8

В. Масленников⁷⁸ наводить такі дані: в Індії в 80-х роках налічувалось біля 135 тисяч кредитних кооперативів з числом членів більше 45 мільйонів. В Бангладеш кооперативи об'єднували 1,7 мільйона чоловік, в Іраку - 1,1 мільйона чоловік, в Турції - біля 1,5 мільйона чоловік. Достовірність цих цифр викликає сумнів, але безперечним є той факт, що у WOCCU представлені не всі кредитні кооперативи, а тільки ті, які входять у об'єднання, що є членами Всесвітньої ради кредитних спілок.

АФРИКА

Кредитні спілки Африки складають 13,9% спілок, які входять у WOCCU, та представляють 3,2% індивідуальних членів.

На африканському континенті кредитні спілки найкраще розвинуті в Кенії, де налічується 2135 спілок, членами яких є 1 мільйон 285 тисяч чоловік, що складає 11,7% всього населення. Добре розвинуті кредитні спілки в Замбії (відповідно 603 і 304,6 тисячі чоловік та 7,6%), Уганді (329 і 151,7 тисячі чоловік та 1,7%). Кредитна спілка на Сейшельських

⁷⁷ World Council of Credit Union. (Statistical Report 1991, 1992, 1993, 1994). - Madison, Wisconsin, USA.

⁷⁸ Масленников В. П. Кооперация в странах Азии и Африки. - М., "Экономика", 1988, с. 39.

островах одна на всю країну налічує 7940 членів, що складає 18,7% населення.

Кількість кредитних спілок у країнах Африки⁷⁹

Країна	1991	1992	1993	1994
Бенін	18	18	немає даних	немає даних
Ботсвана	10	10	немає даних	немає даних
Буркіна-Фасо	103	163	немає даних	немає даних
Камерун	255	260	263	268
Конго	немає даних	42	50	50
Кот-д'Івуар	78	76	79	84
Ефіопія	406	403	418	435
Гамбія	10	20	20	26
Гана	230	234	251	228
Кенія	1580	1580	1580	2135
Лесото	72	64	74	30
Ліберія	71	71	немає даних	немає даних
Малаві	121	129	130	100
Маврикій	80	77	77	84
Намібія	немає даних	немає даних	21	12
Нігерія	15000	15750	15750	немає даних
Руанда	124	125	немає даних	131
Сенегал	20	20	немає даних	20
Сейшельські о-ви	1	1	1	1
Сьєрра-Леоне	87	125	86	53
Південна Африка	немає даних	35	37	29
Свазіленд	11	13	13	20
Танзанія	405	214	210	250
Того	138	147	149	154
Уганда	656	474	442	329
Заїр	115	115	немає даних	немає даних
Замбія	317	579	579	603
Зімбабве	165	173	173	61
Всього:	20133	20918	20403	5143

⁷⁹ World Council of Credit Union. (Statistical Report 1991, 1992, 1993, 1994). - Madison, Wisconsin, USA.

Таблиця 22.
Кількість членів кредитних спілок у країнах Африки⁸⁰
тис. чол.

Країна	1991	1992	1993	1994
Бенін	5,5	5,5	немає даних	немає даних
Ботсвана	5,1	5,1	немає даних	немає даних
Буркіна-Фасо	13,7	13,7	немає даних	немає даних
Камерун	75,6	75,9	78,7	84,9
Конго	немає даних	25,9	36,1	40,7
Кот-д'Івуар	12,4	18,6	28,0	34,9
Ефіопія	95,4	100,4	103,3	109,3
Гамбія	0,7	0,8	0,8	1,2
Гана	44,9	46,8	50,3	50,8
Кенія	863,3	864,3	864,3	1285,2
Лесото	29,9	29,9	26,8	28,0
Ліберія	20,0	20,0	немає даних	немає даних
Малаві	18,6	22,9	23,9	24,1
Маврикій	30,7	32,2	32,2	35,0
Намібія	немає даних	немає даних	1,8	1,2
Нігерія	2,7	2,8	2,8	немає даних
Руанда	383,9	356,1	немає даних	366,8
Сенегал	1,7	1,7	немає даних	2,4
Сейшельські о-ви	6,3	6,8	7,3	7,9
Сьєрра-Леоне	4,7	9,0	4,2	4,1
Південна Африка	немає даних	3,3	3,0	3,8
Свазіленд	6,1	7,0	7,1	13,5
Танзанія	95,6	75,1	98,4	185,1
Того	28,9	35,4	39,0	46,5
Уганда	315,9	350,0	298,1	151,8
Заїр	274,3	274,3	немає даних	немає даних
Замбія	147,0	459,5	459,5	304,6
Зімбабве	15,2	25,3	25,3	21,6
Всього:	5196,8	5700,0	5023,4	2811,9

⁸⁰ World Council of Credit Union. (Statistical Report 1991, 1992, 1993, 1994). - Madison, Wisconsin, USA.

КРЕДИТНІ СПІЛКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

На завершення огляду кредитних спілок у країнах світу хочеться окремо зупинитись на розвитку кредитних спілок української діаспори США, Канади та Австралії. Більшість українських кредитних спілок у цих країнах були засновані в 40-50-х роках з метою організації фінансової взаємодопомоги серед українських емігрантів. Багато з них починали свою діяльність, налічуючи 20-30 членів, що внесли до спілки по одному паю в розмірі 5-20 доларів. Красномовним свідченням того, чого можуть досягти люди, об'єднані спільною ідеєю, є сучасний стан розвитку кредитних спілок української діаспори.

Таблиця 23.

Українські кредитні спілки Канади⁸¹ станом на 31 грудня 1993 року
суми - в млн. CAD.

	Кооператив	Місто	К-ть членів	Оборотний капітал	Ощадні вклади
1	Українська кредитна спілка	Торонто	15670	176,5	164,1
2	Кредитна спілка "Будучність"	Торонто	9493	161,8	149,5
3	Кредитна спілка "Союз"	Торонто	7450	97,6	92,8
4	Кредитна спілка св. Марії	Торонто	2960	37,1	34,5
5	Кредитна спілка св. Димитрія	Торонто	1002	8,2	7,6
6	Кредитна спілка св. Йосафата	Торонто	760	6,0	5,5
7	Українська кредитна спілка	Ст. Кетирис	1175	13,1	12,9
8	Українська кредитна спілка	Садбері	375	0,9	0,8
9	Кредитна спілка української молоді	Садбері	98	0,3	0,2
10	Об'єднана українська кредитна спілка	Гамільтон	2004	23,8	23,0
11	Кредитна спілка "Віра"	Гамільтон	129	2,9	2,8
12	Українська кредитна спілка	Тандер-Бей	1272	12,0	10,7
13	Українська "Народна каса"	Монреаль	2785	43,9	39,9
14	Українська національна кредитна спілка	Монреаль	2054	25,0	23,5
15	Кредитна спілка "Мазепи"	Монреаль	444	3,3	3,1
16	Кредитна спілка "Карпатія"	Вінніпег	8918	99,0	94,2
17	Кредитний кооператив Північного Вінніпега	Вінніпег	2537	24,5	23,9
18	Кредитна спілка "Поступ-Віра"	Вінніпег	1395	10,3	9,7
19	Кредитна спілка "Нова громада"	Саскатун	1675	16,7	15,9
20	Українська кредитна спілка	Калгарі	500	2,5	2,4
21	Українська кредитна спілка	Реджайна	144	0,35	0,3
	Всього:		56840	765,7	717,8

⁸¹ "Координатор". (Журнал Української кооперативної ради Канади. Vol. XXI#1 (49), 1994) Toronto, Canada, 1994, с. 14.

Таблиця 24.

Українські кредитні спілки США⁸² станом на 31 грудня 1993 року
суми - в млн. USD.

	Кооператив	Місто	К-ть членів	Оборотний капітал	Ощадні вклади
1	"Самопоміч"	Нью-Йорк	9989	230,1	194,3
2	"Самопоміч"	Чикаго	11818	173,6	157,2
3	"Самопоміч"	Філадельфія	4839	77,5	69,9
4	"Самопоміч"	Уоррен	5412	77,1	70,7
5	Кредитний кооператив СУМА	Йонкерс	4270	64,5	55,3
6	"Самопоміч"	Ньюарк	3251	50,6	45,8
7	Українська кредитна спілка	Рочестер	4379	46,7	41,5
8	"Самопоміч"	Кліфтон	2307	37,5	33,8
9	"Самопоміч"	Парма	2984	36,8	33,4
10	"Українська православна"	Нью-Йорк	4033	36,2	32,1
11	Кредитна спілка "Будучність"	Уоррен	2755	28,8	26,7
12	"Самопоміч"	Хартфорд	1387	20,4	18,0
13	"Самопоміч"	Сіракьюс	1309	10,1	9,3
14	"Самопоміч"	Піттсбург	890	7,1	6,6
15	Український кредитний кооператив "Дніпро"	Баффало	823	5,9	5,6
16	"Українська братська кооператива"	Бостон	336	5,2	4,7
17	"Самопоміч"	Балтімор	634	5,4	4,6
18	"Українська кредитова кооператива"	Міннеаполіс	1234	4,9	4,4
19	"Самопоміч"	Елізабет	332	3,0	2,7
20	Український кредитний кооператив "Основа"	Парма	390	2,2	1,9
21	"Братська кооператива"	Скрантон	234	0,5	0,4
22	"Українська кредитова кооператива"	Вашингтон	200	0,42	0,40
23	"Українська кредитова кооператива"	Мілуокі	149	0,1	0,08
	Всього:		63955	925,0	819,5

⁸² Координатор. (Журнал Української кооперативної ради Канади. Vol. XXI#1(49), 1994) Toronto, Canada, 1994, с. 14.

Таблиця 25.
Українські кредитні спілки Австралії⁸³ станом на 31 грудня 1992 року
суми - в млн. USD.

	Кооператив	Місто	К-ть членів	Оборотний капітал	Ощадні вклади
1	"Дністер"	Мельбурн	6746	34,4	31,1
2	"Карпати"	Сідней	2777	18,3	15,4
3	"Говерла"	Аделаїда	1692	6,8	5,9
4	"Єдність"	Брісбен	224	2,6	2,4
5	"Калина"	Перт	338	1,1	1,0
6	"Дніпро"	Сідней	об'єдналась із КС "Карпати"		
7	Всього:		12900	63,4	55,9

Українські кредитні спілки діаспори мають свої об'єднання: в Канаді - Українську кооперативну раду Канади (УКРК); в США - Централь українських кооперативів Америки (ЦУКА); в Австралії - Раду українських кооперативів Австралії (РУКА). Координаційним та об'єднуючим центром української кооперації діаспори є Українська світова кооперативна рада (УСКР) із штаб-квартирою в місті Чикаго (США).

⁸³ Українська кооперація діаспори. Історичний огляд 1940-1992. (Під ред. Омеляна Плешкевича та Мирослава Семчишина). - "Українська світова кооперативна рада", США, 1994, с. 312.

Розділ II. Управління кредитною спілкою

2.1. Структура та принципи управління кредитною спілкою

Зарубіжний досвід

Кредитні спілки США та Канади мають наступну структуру управління⁸⁴:

Структура управління кредитними спілками США та Канади

* - типовий статут кредитної спілки в США передбачає, що комітети вибираються членами або призначаються радою директорів спілки.

** - більшість законів про кредитні спілки різних провінцій Канади передбачають вибори наглядового комітету загальними зборами членів.

З наведеної схеми видно, що вищим органом кредитної спілки є загальні збори членів, які вибирають органи управління спілкою. Рада директорів (серед кредитних спілок української діаспори США та Канади її називають "дирекція", "управа", рідше - "правління") із свого складу вибирає посадових осіб: президента (голову), віце-президентів (заступників), секретаря та скарбника (якого часто називають "фінансовим референтом", "виконавчим директором" або "касиrom-управителем"), які складають виконавчий комітет, що забезпечує діяльність спілки, а також створює інші, необхідні для роботи спілки,

⁸⁴ Glenn C. Hoyle, Mary Gillman. Introduction to Credit Union. Third Edition. National Credit Union Institute, Kendall/Hunt Publishing Company, CUNA, USA. 1984, с. 6.

⁸⁵ The Credit Unions Act, /Revised Statutes of Ontario, chapter 96/1970, regulation 142, Toronto, Canada. 1973, с. 13.

комітети (бюджетний, рекламний, культурно-освітній, номінаційний тощо). Для професійного керівництва кредитною спілкою рада директорів може наймати менеджера (головного управителя) або його функції може виконувати скарбник чи президент. В межах затвердженого штатного розкладу підбираються працівники кредитної спілки.

Члени органів управління, як правило, працюють на громадських засадах. В окремих випадках дирекція може встановити винагороду за виконання окремих функціональних обов'язків членами ради директорів.

При розгляді структури управління кредитною спілкою на перший погляд може здатись, що вона мало чим відрізняється від структури управління корпорацією: вищим органом є загальні збори, які вибирають раду директорів, наглядовий комітет; вибираються президент, віцепрезидент, скарбник та ін. Але ця схожість тільки зовнішня.

Діяльність кредитних спілок в усьому світі будується у відповідності із специфічними кооперативними принципами⁸⁶, які відрізняють кредитні спілки від акціонерних компаній та інших форм підприємництва і визначають кооперативну природу цих організацій. Управління в кредитних спілках більшості країн побудовано на наступних головних засадах:

- Всі члени спілки є її рівноправними співвласниками та користувачами послуг.
- Вищим органом управління є загальні збори членів.
- Всі члени спілки незалежно від терміну вступу та суми вкладів мають рівні права при користуванні послугами кредитної спілки та голосуванні на загальних зборах.
- Кожен член має один голос на загальних зборах (у США та багатьох інших країнах цей голос не може бути переданий іншим особам⁸⁷).
- Управління кредитною спілкою здійснюється демократично вибраними органами, які відповідають за свою діяльність перед загальними зборами.
- Члени органів управління підлягають ротації у встановленому статуті спілки порядку.

Типовий статут кредитної спілки США⁸⁸ передбачає, що загальні збори повинні проводитись не рідше одного разу на рік. При цьому секретар ради директорів не раніше, ніж за 7 днів до зборів письмово повідомляє кожного члена (особисто або поштовою листівкою) про дату та місце проведення зборів. У окремих кредитних спілках не пізніше, ніж за 14 днів до зборів може вивішуватись оголошення. Збори можуть відбутись і у випадку, коли члени підпишуться до або після зборів про те, що знали про скликання загальних зборів.

⁸⁶ Dennis Schroeder. Saving mobilization. Kendall/Hunt Publishing Company, Copiring by WCCU, USA, 1989, с. 40.

⁸⁷ Federal Credit Union Bylaws, NCUA 80001 (M3700), USA, 1987, с. 5.

⁸⁸ Там же, с. 3.

Кворум на загальних зборах у кредитних спілках США складає 15 членів. Якщо кворуму не набирається, через 7-15 днів призначаються нові збори, які є повноважними незалежно від кількості присутніх.

Надзвичайні (позачергові) збори можуть скликати президент, рада директорів або наглядовий комітет. Також позачергові збори повинні бути скликані протягом місяця за зверненням 25 членів або 5% їх кількості.

Порядок денний річних зборів, як правило, включає наступні питання:

- визначення правочинності зборів (кворум);
- читання та ухвалення протоколу попередніх зборів;
- звіт директорів;
- звіт скарбника;
- звіт кредитного комітету;
- звіт наглядового комітету;
- незакінчені справи;
- нові справи (за винятком виборів);
- вибори органів управління;
- закриття зборів.

У кредитних спілках США, Канади та інших країн в практиці підготовки до загальних зборів набуло поширення виконання письмових річних звітів органами управління про діяльність спілки. Зроблені у вигляді брошури, ці звіти надсилаються членам поштою або вручаються при реєстрації на загальних зборах. У річному звіті відображаються порядок денний зборів, час та місце їх проведення, показники фінансового стану спілки, головні досягнення за минулий рік та інші важливі для спілки питання. Наприклад, річний звіт кредитної спілки "Карпатія" (м. Вінніпег, Канада) має наступну структуру⁸⁹: визначення мети кредитної спілки; день, час, місце, порядок денний загальних зборів; тези звітів президента, менеджера, аудиторів; баланс кредитної спілки та звіт про фінансові результати діяльності з розшифровкою статей та в порівнянні з минулорічними показниками; аналіз динаміки зростання членства, активів, позичок, заощаджень, доходів, витрат, резервів за останні 10 років діяльності; список членів ради директорів, кредитного та наглядового комітетів, а також працівників кредитної спілки; дні та години роботи спілки; перелік послуг, які надаються. Такі річні звіти забезпечують відкритість роботи кредитної спілки та сприяють активізації членства.

⁸⁹ "Carpathia" credit union. Annual report. /Winnipeg, Manitoba, Canada, 1993.

Річні загальні збори кредитної спілки "Союз"

Торонто, Канада

Порядок денний:*

1. Реєстрація членів.
2. Звіт реєстраційного комітету та встановлення кворуму.
3. Відкриття і молитва.
4. Вибір рахівників.
5. Прийняття програми зборів.
6. Звіт номінаційної комісії і представлення кандидатів.
7. Прийняття протоколу з попередніх загальних зборів.
8. Звіти:
 - а) голови дирекції
 - б) головної управительки
 - в) кредитового комітету
 - г) надзірнього комітету
 - д) зовнішнього контролера
9. Запити і дискусія над звітами.
10. Прийняття звітів та уділення довір'я уступаючій дирекції, кредитовому та надзірньому комітетам.
11. Зміни статуту: а) обсяги членства; б) підвищення паїв.
12. Назначення Зовнішнього Контролера.
13. Вибір членів Дирекції й Комітетів.
14. Інші справи.
15. Закриття зборів.
16. Освітні семінари.

* - дається мовою оригіналу "Річний звіт 1988 рік"

Одним із найголовніших питань річних загальних зборів кредитної спілки є вибори членів органів управління. У США, Канаді та інших країнах існує цікавий досвід, який забезпечує поступову ротацію членів органів управління без створення загрози для роботи спілки - вибори на різний термін. На перших зборах або після зміни кількісного складу третина членів органів управління вибирається на один рік, а дві інші третини - відповідно на два та три роки. Через рік члени, яких обрано на один рік, - переобираються, а їх наступники (але це можуть бути і ті ж самі люди) - вибираються вже на три роки. Ще через рік на наступних загальних зборах у зв'язку із закінченням дворічного терміну переобирається друга третина терміном на 3 роки, і на третій рік переобираються ті люди, які були вибрані першими зборами, на три роки. Такий механізм забезпечує прийнятність та стабільність керівництва кредитною спілкою.

Для нормального проведення виборів членів органів управління президент спілки не пізніше, ніж за 30 днів до зборів призначає номінаційний комітет, завданням якого є підбір по одній кандидатурі на кожне місце в органах управління спілки, по яких закінчується термін повноважень осіб, що їх займають.

Голова номінаційного комітету пропонує відібрані кандидатури загальним зборам. При цьому члени спілки можуть пропонувати інші кандидатури. Вибори здійснюються по всіх запропонованих кандидатурах.

РІЧНІ ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ

Української кредитної спілки м. Рочестер (штат Нью-Йорк, США)

Порядок денний:

1. Відкриття зборів.
2. Читання протоколу попередніх зборів.
3. Звіти дирекції:
 - звіт президента
 - звіт скарбника
4. Звіт управителя.
5. Звіт культурно-освітнього комітету.
6. Звіт контрольної комісії.
7. Дискусія над звітами.
8. Звіт номінаційної комісії і вибори нових членів керівних органів.
9. Ухвалення бюджету на 1996 рік.
10. Закриття.

Кооперативна думка. (Квартальник Української кредитової спілки в Рочестері, Нью-Йорк, США.) № 161, лютий 1996., с. 3.

Становить інтерес також досвід роботи ради директорів - колегіального органу управління, який у кредитних спілках США має наступні повноваження⁹⁰: приймає до спілки нових членів; до найближчих загальних зборів заповнює вакантні місця, які виникли в органах управління; встановлює максимальну кількість паїв, яку може мати один член; контролює повернення позичок, встановлює процентні ставки на позички, максимальний розмір позичок, які можуть видаватись під забезпечення та без нього; списує безнадійні позички; пропонує розмір дивідендів на паї та встановлює розмір відсотків на різні типи вкладів; приймає рішення про інвестування вільних коштів спілки; встановлює функціональні обов'язки та розмір заробітної плати працівникам кредитної спілки; приймає рішення про купівлю чи продаж майна спілки та здійснює інші функції, які відповідають інтересам всіх членів спілки. У США, при необхідності, рада директорів може передати частину своїх функцій президенту або менеджеру (управителю). В Канаді⁹¹ члени кредитних спілок можуть спеціальним рішенням уповноважити раду директорів передати частину своїх повноважень виконавчому комітету або

⁹⁰ Статут Федеральної кредитової кооперативи. (Товариство Української кооперативі в Нью-Йорку). - Нью-Йорк, США, 1959, с. 8.

⁹¹ An Act to revise the Credit Unions and Caisses Populaires Act and to amend certain ther Acts relating to financial services, №. 134/11, 1994, June 23. - Ontario, Canada, 1994 #109.

іншому підкомітеті ради директорів, але при цьому не можуть бути делеговані наступні функції:

1. Заповнення вакансій у раді директорів або у наглядовому комітеті.
2. Призначення або зняття головної виконавчої посадової особи, скарбника, головного управителя або будь-кого із директорів кредитної спілки.
3. Призначення посадових осіб, що мають право підпису.
4. Затвердження, зміна або відміна статуту.
5. Видача цінних паперів, окрім як у спосіб і за умов, дозволених радою директорів.
6. Санкціонування сплати комісійних на продаж паїв.
7. Купівля, викуп або придбання іншим чином паїв, розміщених кредитною спілкою.
8. Затвердження фінансових звітів.
9. Надання повноважень купувати, продавати, орендувати, обмінювати або іншим чином розпоряджатися матеріальними активами.
10. Проголошення дивідендів або інших виплат.
11. Виключення із членів.

Планові засідання ради директорів, як правило, відбуваються щомісяця. При необхідності, за ініціативою президента або трьох директорів можуть скликатись позапланові засідання. Про час та місце засідань секретар повідомляє всіх директорів (членів ради). Дирекція періодично вирішує спосіб повідомлення про засідання.

Засідання ради є правомочним, якщо на ньому присутні більше половини директорів. При відсутності кворуму засідання переноситься до того часу, поки не буде зібрано більше половини директорів. Всі питання вирішуються простою більшістю голосів.

У статутах кредитних спілок США та Канади є досить жорсткий пункт щодо невиконання членами органів управління своїх обов'язків. Якщо будь-хто із членів ради директорів, кредитного чи наглядового комітетів пропустить три засідання підряд або не виконує покладені на нього обов'язки, відповідний орган управління своїм рішенням виключає цю особу із свого складу, оголошує місце вакантним та призначає на це місце іншу особу із числа членів кредитної спілки, яка виконуватиме обов'язки до чергових загальних зборів.

Рада директорів на першому після свого обрання засіданні із свого складу вибирає виконавчий комітет, який організовує роботу спілки в період між засіданнями ради директорів. Виконавчий комітет складається із президента, віце-президента (віце-президентів), секретаря та скарбника. Скарбник може водночас виконувати і функції секретаря.

Президент представляє спілку в зовнішніх відносинах, проводить засідання ради директорів, веде загальні збори, разом із скарбником підписує всі майнові документи спілки та виконує інші обов'язки по організації роботи кредитної спілки. В окремих випадках президент може

передати частину своїх повноважень щодо підписання документів менеджеру кредитної спілки. Під час відсутності або неспроможності президента виконувати свої обов'язки його функції виконує віце-президент.

Скарбник (фінансовий референт, касир-управитель) в межах, встановлених радою директорів, та під її контролем розпоряджається всіма фондами, інвестиціями, активами та майном спілки, підписує чеки та зобов'язання кредитної спілки, веде облік майна, проводить аналіз фінансово-господарської діяльності та фінансово-майнового стану кредитної спілки, готує (щомісяця) для дирекції та державних органів фінансові звіти. Скарбник є матеріально відповідальною особою, тому закони США та Канади вимагають, щоб його діяльність була застрахована (страхування відповідальності) в межах, встановлених радою директорів. Найчастіше скарбник отримує платню за свою роботу в розмірі, встановленому членами на загальних зборах. Скарбник може мати одного або кількох заступників, які діють під його керівництвом. Для заступників також передбачено страхування відповідальності.

Секретар оформляє та зберігає протоколи загальних зборів, засідань ради директорів, готує повідомлення про засідання та збори та виконує інші обов'язки, покладені на нього в межах його функцій.

Для прийняття рішень про надання позичок у кредитній спілці створюється кредитний комітет. У США він може обиратись загальними зборами або призначатись радою директорів. Типовий статут⁹², крім цього, дає право кредитним спілкам в залежності від їх специфіки вибирати один із двох варіантів: створювати кредитний комітет або передати його функції окремій особі - позичковому референту (в кредитних спілках української діаспори США та Канади вживається термін "позичковий управитель").

Кредитний комітет чи позичковий управитель можуть призначити одного або декількох осіб, яким передають частину своїх повноважень щодо надання позичок в межах і за умов, спеціально встановлених для них. У випадку прийняття цими особами негативного рішення щодо надання позички заяви передаються на розгляд кредитного комітету (позичкового управителя).

Кредитний комітет, позичковий управитель чи уповноважені ними особи при прийнятті рішень щодо надання позичок докладно вивчають фінансово-майновий стан та платоспроможність позичальника, поручителів, причину звернення за позичкою, визначають необхідне забезпечення, порядок сплати позички та відсотків, допомагають заповнити необхідні для оформлення позички документи.

У випадках, коли попит на позички великий, а коштів не вистачає, кредитні комітети багатьох кредитних спілок США, Канади та інших

⁹² Federal Credit Union Bylaws, NCUA 80001 (M3700), USA, 1987, с. 10.

країн застосовують правило⁹³: при рівноцінному забезпеченні перевага надається позичкам менших розмірів. Такий підхід застосовується для того, щоб задовольнити потреби більшості членів.

Наглядний комітет кредитної спілки створюється для того, щоб самостійно або через залучених фахівців проводити квартальні та річні ревізії всіх фінансових операцій та бухгалтерських книг та надавати об'єктивну інформацію загальним зборам про виконання органами управління своїх функцій та дотримання чинного законодавства. Не рідше, ніж один раз на два роки наглядовий комітет звіряє записи по рахунках членів із записами у членських книжках та бухгалтерських документах. За одноголосним рішенням наглядовий комітет має право припинити повноваження будь-кого із директорів або членів кредитного комітету. В першому випадку протягом одного-трьох тижнів скликаються позачергові загальні збори, в другому - рішення доводиться до відома ради директорів для вжиття відповідних заходів (докооптування).

У США наглядовий комітет призначається радою директорів⁹⁴ і складається не менше, ніж з трьох членів кредитної спілки, з яких лише один може бути членом ради директорів (директором). До складу наглядового комітету не можуть входити скарбник, будь-хто із членів кредитного комітету чи працівники кредитної спілки. В Канаді, наприклад, можливий інший варіант, коли наглядовий комітет вибирається загальними зборами спілки.

Для забезпечення ефективної роботи в різних напрямках кредитні спілки створюють різноманітні комітети - дорадчо-консультативний⁹⁵, культурно-освітній⁹⁶ та інші. Крім цього, майже всі кредитні спілки мають виконавчий орган - адміністрацію, яку очолює менеджер (управитель) і де працюють наймані працівники, кількість та функції яких залежать від розміру, фінансових можливостей та потреб спілки. Наприклад, у кредитній спілці "Самопоміч", яка діє в українській громаді міста Сіракьюс (штат Нью-Йорк, США) і має біля 1500 членів та до 13 мільйонів USD активів, працюють четверо найманих працівників: менеджер, позичковий управитель, два касири. В Self Reliance Federal Credit Union в Ньюарку (штат Нью-Джерсі, США), активи якої складають 50 мільйонів USD, а членів налічується більше 3500 - 11 штатних працівників⁹⁷: менеджер (його функції виконує скарбник спілки), заступник менеджера (його функції виконує голова ради директорів), адміністративний асистент, позичковий управитель, координатор позичок, службовець відділу позичок (його функції виконує

⁹³ Статут Федеральної кредитової кооперації. (Товариство Української кооперації в Нью-Йорку). - Нью-Йорк, США, 1959, с. 12.

⁹⁴ Federal Credit Union Bylaws, NCUA 80001 (M3700), USA, 1987, с. 11.

⁹⁵ BUDUCHNIST Credit Union. (Annual Report). - Toronto, Canada, 1994, с. 6.

⁹⁶ ROCHESTER UKRAINIAN federal Credit Union. (Credit Union Opinion, #137, 1990). - Rochester, N.Y., USA, с. 11.

⁹⁷ SELF RELIANCE (NEWARK, N.J.) federal Credit Union. (Annual Report). - Newark, N.J., USA, 1993, с. 4-5.

голова кредитного комітету), менеджер спеціальних послуг та 4 касири. Кредитна спілка "Самопоміч" у Нью-Йорку, яка налічує більш, ніж 8700 членів та 230 мільйонів USD активів, має наступну структуру управління.⁹⁸

Рада директорів: голова ради директорів, президент, заступник голови, скарбник-управитель, секретар, референт, три члени ради

Кредитний комітет: голова та два члени

Наглядний комітет: голова та три члени

Працівники:

відділу операцій та маркетингу:

- керівник (менеджер) відділу
- працівник по ощадних сертифікатах та грошових переказах
- працівник по студентських позичках
- працівник по ощадних сертифікатах та пенсійних рахунках
- працівник по чекових рахунках
- працівник по охоронних скриньках
- секретар
- головний касир
- чотири касири
- два погодинних працівники на різні види робіт

відділу бухгалтерського обліку та "VISA"-карток:

- керівник (менеджер) відділу
- працівник по аналізу страховок членів
- головний бухгалтер
- п'ять бухгалтерів

відділу позичок:

- керівник (менеджер) відділу
- працівник по справлянню боргів
- позичковий управитель по моргеджах*
- позичковий управитель по споживчих позичках
- працівник по позичках
- працівник по контролю за сплатою податків по моргеджових позичках.

* моргедж (Mortgage) - позичка, яка надається на купівлю житла під заставу цього житла (різновид іпотечного кредитування).

Досвід кредитних спілок США, Канади та інших країн показує, що становлення більшості кредитних спілок починалось із роботи ентузіастів, які, створивши кредитну спілку, довгий час працювали в ній на громадських засадах. Це відбувалось тому, що кредитні спілки не є звичайними фінансовими установами, вони є кооперативними організаціями, а "кооперація як суспільно-господарський рух має свою програму, має свою ідейну основу, свій ідеал, свою ідеологію або, коротко

⁹⁸ SELF RELIANCE (N.Y.) federal Credit Union. (Annual Report). - N.Y., USA, 1993, с. 4.

кажучи, кооперація має свою кооперативну філософію, яка визначає шляхи для кооперативної діяльності⁹⁹". Ця кооперативна природа кредитних спілок і визначає специфіку їх системи управління в різних країнах.

Система управління в кредитних спілках України

Більшість кредитних спілок, які почали створюватись в Україні після затвердження в 1993 році Президентом України Тимчасового Положення про кредитні спілки¹⁰⁰ та прийняття Національним банком України Типового Статуту кредитної спілки¹⁰¹, на початковій стадії свого розвитку мали наступну структуру управління:

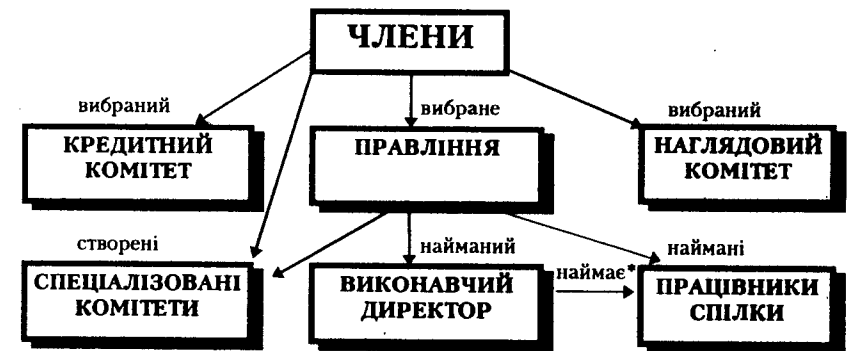
Структура управління в кредитних спілках України на початковому етапі їх розвитку

Ця спрощена схема управління відповідає початковому етапу розвитку спілки і передбачає, що вся поточна робота у кредитній спілці ведеться силами членів органів управління, як правило, на громадських засадах (лише бухгалтер може отримувати винагороду за свою роботу).

В кредитних спілках, які зросли до такого рівня, що в них з'явилась можливість сформувати штат платних працівників і перекласти на них частину роботи органів управління, змінюється і структура управління:

Структура управління більш розвинутих кредитних спілок України

* - працівників може наймати виконавчий директор або правління.

Бухгалтер
Касир(и)
Юрист
Інші

Структура управління кредитними спілками України, в основному, відповідає світовій практиці.

Вищим органом управління кредитною спілкою є загальні збори членів, які можуть вирішувати будь-які питання діяльності спілки та приймати рішення, обов'язкові для всіх органів управління, посадових осіб та членів спілки.

До виключної компетенції загальних зборів Типовий Статут¹⁰² відносить питання:

- прийняття змін та доповнень до статуту спілки;
- прийняття рішень про створення філій (відділень) кредитної спілки;
- прийняття рішення про ліквідацію кредитної спілки.

На підставі п. 8 Тимчасового Положення про кредитні спілки в Україні¹⁰³, в якому сказано, що в статуті кредитної спілки можуть передбачатися інші положення (крім перелічених у вказаному документі. - Прим. авт.), які стосуються діяльності кредитної спілки і не суперечать законодавству України, окремі кредитні спілки до своїх статутів включають питання, не передбачені Типовим Статутом, погодженим з Правлінням Національного банку України. Переважна більшість цих питань є дуже важливою для кредитних спілок, але, на жаль, вони не знайшли відображення у Типовому Статуті.

⁹⁹ Качор А. Ідейні основи української кооперації в діаспорі. (Видання Української світової кооперативної ради). - Чикаго-Торонто-Вінніпег, 1979, с. 6.

¹⁰⁰ Про Тимчасове Положення про кредитні спілки в Україні. (Указ Президента України № 377/93 від 20.09.93. Діло № 77/1993, с. 4).

¹⁰¹ Типовий Статут кредитної спілки. (Постанова Правління НБУ № 25 від 07.02.94).

¹⁰² Типовий Статут кредитної спілки. (Постанова Правління НБУ № 25 від 07.02.94).

¹⁰³ Про Тимчасове Положення про кредитні спілки в Україні. (Указ Президента України № 377/93 від 20.09.93. Діло № 77/1993, с. 4).

Так, наприклад, до виключної компетенції загальних зборів окремі кредитні спілки додатково відносять питання:

- виборів та перевиборів персонального складу правління, кредитного, наглядового, номінаційного та інших комітетів спілки. При цьому закладається пункт, згідно з яким загальні збори щорічно можуть переобирати лише $\frac{1}{3}$ членів вказаних органів управління кредитною спілкою, чим забезпечується наступність керівництва спілки;
- можливість передачі окремих повноважень одних органів управління іншим;
- вирішення суперечностей, які виникають серед органів управління спілкою або між ними;
- вирішення інших питань, віднесених статутом спілки або загальними зборами до виключної компетенції загальних зборів.

Крім цього, окремі кредитні спілки до своїх статутів додатково включають пункти стосовно мінімальної кількості учасників, за якої загальні збори можна вважати правомочними; порядку скликання зборів; переліку питань, які можуть прийматись простою більшістю, а для яких необхідна кваліфікована більшість голосів; умов та причин скликання надзвичайних зборів та інші питання.

При підготовці та проведенні загальних зборів кредитні спілки України вживають різних заходів, щоб активізувати членство. Одні кредитні спілки оголошують конкурси та розігрують між членами призи на загальних зборах, а інші, як наприклад, кредитна спілка "Вигода" міста Стрия Львівської області інформацію про час та місце проведення зборів не тільки вивішує на дошці об'яв спілки, а й надсилає поштою запрошення разом із річним звітом. Кредитна спілка "Самопоміч" міста Харкова під час зборів проводила анкетування членів стосовно діяльності та вдосконалення роботи спілки.

Як правило, загальні збори проводяться за наступною процедурою:

Учасники зборів реєструються в оргкомітеті або у відповідальній особі. В окремих випадках (якщо збори доступні для широкого загалу людей) учасникам зборів можуть вручатись мандати.

Голова правління розпочинає збори, а секретар - веде протокол.

Читається порядок денний і пропонується внести до нього зміни та доповнення й затвердити їх голосуванням.

Пропонується встановити регламент розгляду окремих питань порядку денного. При цьому відводиться час на:

- доповідь з питання;
- запитання до доповідача та відповіді на них;
- виступи по доповіді і відповіді на них;
- репліки та зауваження.

Час може встановлюватись як для розгляду кожного окремого питання, так і для порядку денного в цілому. Може виникати пропозиція

закінчити збори до певної години. Всі пропозиції ставляться на голосування і приймаються простою більшістю учасників зборів.

Пропонується обрати комісію з підготовки проекту постанови зборів, якій доручається збір та обробка пропозицій учасників зборів.

Голова зборів надає слово доповідачу з першого питання. При цьому пропонується бажаним виступити записатись у секретаря зборів і подавати запитання доповідачеві у письмовій формі.

Після доповіді доповідач відповідає на письмові запитання та запитання із залу. Запитання та відповіді на них здійснюються в межах відведеного регламенту і заносяться секретарем до протоколу.

Після відповідей доповідача на запитання доповідь або її тези повертаються секретареві для прилучення до протоколу зборів.

Голова зборів зачитує список осіб, які записались на виступ. Якщо при встановленому регламенті на один виступ кількість виступаючих така, що час всіх виступів може перевищити відведений регламентом час на виступи, головуючий звертається до осіб, які записались на виступ, з проханням утриматись від виступу. Якщо після цього ситуація не зміниться, головуючий звертається до зборів з пропозицією збільшити час на виступи або зменшити час на один виступ, щоб не порушувати регламент.

Голова зборів надає слово для виступів у порядку запису. Секретар заносить до протоколу тези виступів. Пропозиції з питання фіксуються членами комісії з підготовки проекту постанови.

Після виступів доповідачеві надається час для відповіді виступаючим. Відповіді доповідача заносяться до протоколу.

Після відповідей доповідача голова зборів зачитує пропозиції з питання в порядку їх надходження. Кожна пропозиція виноситься на голосування, при якому будь-який член спілки має лише один голос. Голова зборів (за згодою авторів пропозицій або на власний розсуд) може об'єднати схожі пропозиції в одну і поставити її на голосування. Прийнятою вважається пропозиція, яка набрала більше половини голосів. Якщо жодна з пропозицій не набрала необхідної кількості голосів або більше половини голосів набрали декілька пропозицій, голова зборів пропонує сформулювати нові пропозиції і після зачитування виносить їх на повторне голосування. Повторне голосування здійснюється по рейтинговій системі. Прийнятою вважається пропозиція, яка набрала найбільшу кількість голосів.

Після голосування голова зборів надає слово для реплік та зауважень з питання, які секретар заносить до протоколу.

Після розгляду всіх питань порядку денного голова зборів зачитує проект постанови загальних зборів, розроблений обраною на початку зборів комісією, і виносить його на голосування.

Перед закриттям зборів голова надає слово для реплік та зауважень, які секретар заносить до протоколу.

Збори закриваються. Протокол підписується головою зборів та секретарем.

Наведена процедура ведення загальних зборів спілки є орієнтовною і кожна кредитна спілка може розробити власну процедуру, забезпечивши дотримання демократичних принципів управління.

Виконання рішень загальних зборів повинні здійснювати органи управління кредитною спілкою. Голова та члени правління, голови комітетів, а також наймані працівники кредитної спілки в межах своєї компетенції та функціональних обов'язків несуть персональну відповідальність за виконання рішень загальних зборів.

У більшості кредитних спілок України контроль за виконанням рішень загальних зборів забезпечується завдяки механізму звітування: голова правління та голова кредитного та наглядового комітетів звітують перед загальними зборами про роботу очолюваних ними органів управління; члени правління і члени кредитного та наглядового комітетів звітують про свою особисту роботу кожен у своєму органі управління (правлінні чи комітеті); кредитний комітет про свою роботу інформує правління, а правління - наглядовий та кредитний комітети (з питань, пов'язаних із позичковою політикою); виконавчий директор кредитної спілки звітує про свою роботу правлінню, а в окремих випадках - наглядовому та кредитному комітетам на їх запит; працівники кредитної спілки про свою роботу звітують виконавчому директору спілки.

Органом управління, який здійснює керівництво кредитною спілкою в період між загальними зборами, є правління. В більшості кредитних спілок України правління обирається загальними зборами на один рік та складається з голови, його заступника (заступників), секретаря і членів правління, які на першому ж засіданні розподіляють між собою обов'язки. Засідання правління відбуваються в разі необхідності, але не рідше, ніж один раз на місяць. Статути окремих кредитних спілок передбачають можливість скликання позапланових засідань правління за ініціативою голови або 1/3 членів правління.

Рішення правління, як правило, вважається правомочним, якщо за нього проголосувало більше половини складу правління. При цьому статутами кредитних спілок часто передбачено, що голосування може здійснюватись не лише присутніми на засіданні членами правління, а й методом письмового опитування відсутніх на засіданні з занесенням результатів опитування до протоколу.

Крім передбачених Типовим Статутом функцій правління, в окремих кредитних спілках України на правління покладаються додаткові функції, а саме:

Забезпечення законної діяльності, стабільності та розвитку кредитної спілки.

Розробка планів стратегії і тактики діяльності кредитної спілки, її позичкової, процентної, інвестиційної, рекламної, страхової та соціальної політики та забезпечення її реалізації.

Розробка бюджету кредитної спілки.

Розробка та затвердження положень і внутрішніх документів спілки (процедури з фінансової та організаційної діяльності, положень про вклади, позички, виконавчу дирекцію, комітети, філії та відділення, посадові інструкції тощо) та пропозицій щодо зміни статуту спілки.

Здійснення нагляду за роботою виконавчої дирекції та платних працівників спілки.

Формування колективних фондів спілки (фонду розвитку, соціального та інших).

Прийняття рішень про використання коштів фондів спілки.

Прийняття рішень про інвестування коштів спілки.

Прийняття рішень щодо оренди, купівлі чи продажу майна, залучення додаткових коштів не від членів спілки (кредитів банків та інших кредитних спілок).

Затвердження великих позичок та позичок членам органами управління спілкою.

Прийняття рішення про надання нових послуг членам.

Визначення штатного розкладу, розміру заробітної плати працівникам кредитної спілки та встановлення системи преміювання.

Виконання інших функцій, пов'язаних з діяльністю кредитної спілки.

Очолює правління голова, який обирається членами правління із свого складу на першому засіданні. В статутах окремих кредитних спілок передбачається, що голова правління може обиратись загальними зборами спілки. Така норма протирічить Типовому Статуту, але її застосування в окремих кредитних спілках може бути доцільним.

Типовий Статут закріплює за головою правління такі повноваження: головувати на всіх загальних зборах та засіданнях правління; підписувати всі майнові угоди кредитної спілки; звітувати на загальних зборах від імені правління; приймати на роботу та звільняти платних працівників спілки; представляти кредитну спілку в зовнішніх відносинах. Статути діючих кредитних спілок часто конкретизують вказані повноваження та покладають на голову правління додаткові функції:

Здійснювати поточне керівництво та контроль за роботою спілки.

Організовувати роботу правління та проводити не рідше одного разу на місяць його засідання, визначаючи час та місце проведення.

Контролювати виконання членами правління їх функціональних обов'язків. У окремих кредитних спілках запроваджено практику: в разі систематичного невиконання або неналежного виконання обов'язків членами правління голова одноосібно або за рішенням правління здійснює їх ротацію кандидатами, відібраними номінаційним комітетом. Про кожний факт такої ротації голова правління інформує наглядовий комітет. У випадку необхідності заміни в період між зборами більше

половини особового складу правління голова правління скликає позачергові загальні збори.

Координувати діяльність правління з комітетами спілки та виконавчим директором.

Підписувати юридичні, фінансові, платіжні та інші документи від імені кредитної спілки.

Відповідати перед державними органами за законність діяльності кредитної спілки.

Інформувати членів правління про свої дії стосовно фінансових, майнових та інших питань діяльності спілки.

Залучати членів наглядового комітету до розв'язання конфліктів у випадку виникнення їх поміж членами правління або між правлінням та кредитним комітетом.

Статутами окремих кредитних спілок України передбачено, що голова правління має право зібрати позачергові загальні збори у випадку необґрунтованого усунення його або окремих членів правління з посад наглядовим комітетом або коли кредитній спілці, на його думку, загрожує небезпека, викликана внутрішніми або зовнішніми факторами. Крім цього, цікавим є досвід, коли голова правління може передати виконання окремих покладених на нього функцій виконавчому директору. При цьому, якщо останньому передається право підпису документів, на нього покладається й відповідальність за доцільність та законність вчинених дій.

В кредитних спілках України заступники голови правління (перший, другий та ін.) виконують обов'язки та несуть відповідальність голови чи заступників вищого рангу в разі їх непрацездатності або відсутності. Крім цього, кожен із заступників, як правило, відповідає за виконання покладених на нього певних функціональних обов'язків, які затверджуються на засіданні правління. Секретар правління відповідає за підготовку засідань правління (інформує членів правління про дату, час, місце засідання та порядок денний, готує проекти рішень, виконує іншу організаційну роботу); веде протоколи засідань правління, забезпечує їх належне оформлення та зберігання; інформує членів через дошку об'яв спілки про засідання правління, які відбулись, про розглянуті на них питання та прийняті рішення; надсилає копії рішень правління наглядовому комітету спілки; виконує інші обов'язки, передбачені для нього правлінням.

Члени правління в кредитних спілках України, як правило, мають постійні функціональні обов'язки, закріплені за кожним з них на першому засіданні правління, згідно з освітою, фахом, навиками та здібностями. Члени правління, окрім виконання постійних обов'язків, можуть очолювати тимчасові робочі комітети з різноманітних питань діяльності спілки. Кожен член правління несе персональну відповідальність та періодично звітує перед правлінням про виконання покладених на нього обов'язків. Існує цікавий досвід, коли при

невиконанні або неналежному виконанні членом правління своїх обов'язків голова правління міг винести питання про це на розгляд правління і після прийняття відповідного рішення звернутись до наглядового комітету за дозволом на вивід цієї особи із складу правління та про заміну її іншою з числа кандидатів, підібраних номінаційним комітетом.

Статути окремих кредитних спілок України передбачають положення, згідно з яким члени правління не можуть самостійно усунути з посади голову правління. Для цього вони звертаються до наглядового комітету з відповідним поданням, згідно з яким наглядовий комітет приймає належне рішення. Члени правління 2/3 голосів мають право скликати позачергові загальні збори.

В кредитній спілці можуть створюватись різноманітні постійні чи тимчасові комітети для виконання певних функцій чи забезпечення функціонування та розвитку кредитної спілки. Порядок створення та діяльності комітетів спілки визначається статутом, рішеннями загальних зборів або правління. Кредитний та наглядовий комітети щорічно обираються загальними зборами спілки. Інші комітети створюються за рішенням правління. Будь-який із комітетів діє на основі статуту спілки та положення про комітет. Норми положення про комітет не повинні суперечити статуту спілки.

Кредитний комітет складається з голови, секретаря та члена (членів) і відповідає за реалізацію кредитної політики, визначеної правлінням. Засідання кредитного комітету відбуваються в разі необхідності, але не рідше одного разу на місяць. Рішення про засідання приймається головою комітету. Секретар повідомляє членів про дату та місце засідання та веде його протокол. Засідання кредитного комітету вважається правомочним, якщо на ньому присутня більша половина його складу. Кредитний комітет на основі положення про позички розглядає заяви членів на отримання позичок та приймає рішення про їх надання або готує відповідні подання на розгляд правління (для великих позичок, розмір яких встановлюється правлінням). При розгляді заяв на позички кредитний комітет перевіряє достовірність інформації, вказаної в заяві, та визначає вид забезпечення, яке необхідно надати для отримання позички. Кредитний комітет здійснює контроль за сплатою позичок та відсотків по них. У випадку прострочення терміну сплати кредитний комітет терміново вживає заходів для того, щоб зв'язатись із позичальником та в'яснити причину, а при необхідності і вживає заходів для повернення своєчасно несплачених позичок. Кредитний комітет контактує з виконавчим директором та іншими працівниками спілки з метою узгодження дій стосовно позичкової діяльності спілки та розподілу обов'язків та компетенції щодо надання позичок.

Голова кредитного комітету, як правило, бере участь у засіданнях правління та подає інформацію про кількість та суму виданих позичок із групуванням їх за термінами, видами та забезпеченням; про кількість та

суму прострочених, пролонгованих та залежалих позичок; про заходи, вжиті для повернення проблематичних позичок. Крім цього, голова кредитного комітету виносить на розгляд правління: пропозиції щодо повернення проблематичних позичок; пропозиції щодо перегляду розміру відсотків на позички, про зміни кредитної політики; пропозиції щодо внесення змін до положення про позички; іншу інформацію, встановлену правлінням або яку вважає за потрібне довести до його відома.

Наглядовий комітет контролює дотримання керівними органами та службовими особами спілки вимог чинного законодавства, статуту, норм етики та моралі. Члени наглядового комітету мають право на доступ у будь-який час до всіх документів кредитної спілки. Не рідше одного разу на квартал наглядовий комітет власними силами, або залучивши до цієї роботи спеціалістів (попередньо узгодивши з правлінням можливість оплати їх роботи), проводить ревізію діяльності кредитної спілки. При цьому об'єктами перевірки, як правило, стають: фінансові та статистичні звіти перед членами та державними органами; порядок ведення бухгалтерських книг та заповнення первинних бухгалтерських документів; своєчасність проведення розрахунків по зобов'язаннях спілки; порядок надання позичок та їх ризик; оформлення документів на позички; правильність нарахування відсотків та дивідендів на вклади; правильність встановлення та стягнення відсотків за позички; обґрунтованість змін у політиці спілки (кредитній, депозитній та ін.); демократичність роботи правління та комітетів; достовірність оголошеної про діяльність спілки інформації; наявність протоколів засідань правління та комітетів, виконання прийнятих на них рішень; наявність скарг та нарікань членів спілки; листування кредитної спілки і виконання нею угод та взятих зобов'язань; будь-які інші аспекти діяльності кредитної спілки.

Члени наглядового комітету можуть брати участь у засіданнях правління як спостерігачі.

Наглядовий комітет може самостійно збирати позачергові загальні збори у випадку, коли між ним та правлінням не вдається досягти згоди з проблем діяльності кредитної спілки та якщо на думку більшості членів наглядового комітету політика чи дії правління можуть становити загрозу для ефективної роботи чи майбутнього існування кредитної спілки. Наглядовий комітет одностанним рішенням має право припинити повноваження будь-кого із членів правління чи кредитного комітету за власною ініціативою або за поданням голови правління. У цьому випадку на місце вибулого (вибулих) члена (членів) призначається (призначаються) новий (нові) із числа членів кредитної спілки. Статuti окремих кредитних спілок передбачають, що у випадку виникнення необхідності в заміні більш, ніж 1/2 особового складу правління наглядовий комітет повинен зібрати позачергові загальні збори.

В окремих кредитних спілках України існує практика створення номінаційного комітету, головним завданням якого є забезпечення резерву на заміщення вакантних посад, які виникатимуть у правлінні та комітетах

кредитної спілки. Номінаційний комітет займається підбором кадрового потенціалу для кредитної спілки, здатного її розвивати. До складу номінаційного комітету можуть входити голова та члени правління, члени наглядового та інших комітетів, а також члени, обрані загальними зборами. Номінаційний комітет приймає від членів кредитної спілки письмові пропозиції щодо кандидатів в органи управління спілкою. Представлені кандидатури вивчаються з точки зору активності, професіоналізму, особистих якостей, авторитету тощо. При цьому часто застосовуються опитування та анкетування членів спілки по окремих кандидатурах. Номінаційний комітет доповідає правлінню, а в окремих випадках - загальним зборам про кандидатів, відібраних у резерв, кандидатів, якими було заміщено резервні посади в період між зборами, а також про кандидатів та причини, з яких вони не ввійшли до резерву. Засідання номінаційного комітету оформляються протоколом. Номінаційний комітет на звітно-виборних загальних зборах подає пропозиції щодо кандидатів в органи управління кредитною спілкою. По кожному кандидату збори приймають окреме рішення.

В кредитних спілках часто створюються різноманітні постійні чи тимчасові комітети для виконання певних функцій чи забезпечення функціонування та розвитку кредитної спілки. До складу цих комітетів, як правило, входять активні члени кредитної спілки, члени правління, кредитного, наглядового та номінаційного комітетів, працівники виконавчої дирекції та залучені спеціалісти-професіонали. Як показує досвід, основними комітетами, які створюються в кредитних спілках України, є: фінансово-бюджетний; освітній; господарський; кадровий (у випадках, коли немає номінаційного, обраного загальними зборами); комітет з маркетингу та контактів з членами; виконавчий (у випадках, коли немає виконавчої дирекції); зовнішніх зв'язків та інші спеціалізовані комітети.

Для ведення поточної діяльності спілки, реалізації рішень правління та надання послуг членам у кредитних спілках, які мають достатні активи та кошти для утримання платних працівників, часто створюється виконавча дирекція, яка складається з:

- виконавчого директора;
- бухгалтера (головного бухгалтера);
- касира;
- інших працівників.

Виконавча дирекція працює на основі положення, затвердженого правлінням. Члени виконавчої дирекції працюють за контрактом. Членами виконавчої дирекції можуть бути члени правління (в тому числі й голова), кредитного комітету, рядові члени спілки або особи, які не є членами спілки та які мають відповідні знання та навички для виконання покладених на них функцій.

Виконавчий директор призначається та звільняється з посади правлінням кредитної спілки. Він очолює виконавчу дирекцію,

організовує її роботу, відповідає за її діяльність та щомісячно звітує про роботу виконавчої дирекції на засіданнях правління. Виконавчий директор може наймати платних працівників дирекції (згідно із затвердженням правлінням штатним розкладом) з обов'язковим попереднім затвердженням кандидатур на правління. Виконавчий директор може виконувати окремі фінансово-розпорядні функції, які належать до компетенції голови правління і передані йому окремим розпорядженням чи закріплені в положенні про виконавчу дирекцію. Він може видавати накази та розпорядження, обов'язкові для виконання всіма працівниками виконавчої дирекції. В окремих випадках може очолити виконавчу дирекцію та виконувати роботу виконавчого директора голова правління.

Бухгалтер (головний бухгалтер) входить до складу виконавчої дирекції, працює, як правило, за контрактом та відповідає за ведення бухгалтерського обліку в кредитній спілці.

Бухгалтер (головний бухгалтер):

Призначається або звільняється з посади правлінням кредитної спілки.

Підпорядковується виконавчому директору.

У своїй діяльності керується положенням про організацію бухгалтерського обліку та звітності в Україні, іншими державними нормативними актами.

Відповідає за дотримання встановлених єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку.

Забезпечує контроль і відображення на рахунках бухгалтерського обліку всіх господарських операцій, оперативно інформує, складає й подає у встановлені терміни бухгалтерську звітність.

Підписує разом з виконавчим директором або головою правління документи, які служать підставою для прийняття та видачі товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, а також розрахункові, кредитні та фінансові зобов'язання, ставить візу на угодах кредитної спілки.

Бере участь в аудиторських перевірках, підписує акти перевірок.

Забезпечує перевірку стану бухгалтерського обліку в структурних підрозділах (філіях, відділеннях, представництвах) кредитної спілки.

Згідно з діючими нормативними актами¹⁰⁴ бухгалтеру (головному бухгалтеру) забороняється приймати до виконання документи на операції, що суперечать вимогам законодавчих та інших нормативних актів, порушують договірну та фінансову дисципліну, завдають шкоди державі, власникам (членам кредитної спілки), юридичним особам та окремим громадянам. Про такі документи бухгалтер (головний бухгалтер) письмово повідомляє виконавчого директора, голів правління та наглядового комітету і приймає їх до виконання та обліку тільки за

письмовим розпорядженням указаних осіб. У цьому випадку вся відповідальність повністю лягає на виконавчого директора або голову правління.

З бухгалтером (головним бухгалтером) погоджується прийняття (призначення), переведення та звільнення матеріально відповідальних працівників (зокрема, касирів).

Касир кредитної спілки здійснює прийняття в касу та видачу з неї готівки та інших цінностей, здає готівку на розрахунковий рахунок та отримує її з рахунку. У своїй роботі касири кредитних спілок керуються Порядком ведення касових операцій в народному господарстві України¹⁰⁵. У відповідності з діючим законодавством про матеріальну відповідальність робітників і службовців касир несе повну матеріальну відповідальність за збереження всіх прийнятих ним цінностей і за всяку шкоду, заподіяну спілці як в результаті навмисних дій, так і в результаті недбалого або несумлінного ставлення до своїх обов'язків. Після видання наказу (рішення, постанови) про призначення касира на роботу останній під розписку знайомиться з Порядком ведення касових операцій, після чого з ним укладається договір про повну індивідуальну матеріальну відповідальність.

В разі необхідності тимчасової заміни касира (хвороба, відрядження тощо) виконання обов'язків касира тимчасово може покладатися на іншого працівника за письмовим наказом керівника спілки. З цим працівником також укладається договір про матеріальну відповідальність. Після цього цінності, підзвітні касиру, перераховуються новим касиром, якому вони передаються, в присутності керівника і головного бухгалтера спілки або комісії, призначеної керівником. Про результати переліку і передачі цінностей складається акт за підписами указаних осіб.

Касир зобов'язаний:

Виконувати всі законні вимоги посадової інструкції та положення Порядку ведення касових операцій.

Видавати готівку з каси тільки на основі документів, підписаних відповідальними особами кредитної спілки (бухгалтером, виконавчим директором, головою правління, позичковим управителем) в межах їх компетенції.

Не приймати неналежно оформлені бухгалтером касові документи.

Опечатувати касу (сейфи з цінностями).

Перед відкриттям каси оглянути замки, двері, вікна, печатки тощо на предмет їх цілісності, а у випадку їх пошкодження - негайно інформувати керівника спілки.

Касиру забороняється:

Передовіряти виконання дорученої йому роботи іншим особам.

¹⁰⁴ Положення про організацію бухгалтерського обліку і звітності в Україні. (Постанова Кабінету Міністрів України № 250 від 3 квітня 1993 р., п. 25).

¹⁰⁵ Порядок ведення касових операцій у народному господарстві України. (Постанова Національного банку України № 11 від 25 червня 1992 р.).

Залишати ключі від каси в обумовлених місцях.
 Передавати ключі від каси стороннім особам.
 Виготовляти невраховані дублікати ключів.
 При транспортуванні грошових коштів до або з банку:
 розголошувати маршрут руху та розмір суми грошових коштів і цінностей;

відвідувати магазини, ринки та інші місця;
 виконувати будь-які інші доручення.

Касир кредитної спілки несе персональну матеріальну відповідальність за цінності, що знаходяться у нього під звітом.

В деяких кредитних спілках України є цікава практика передачі частини повноважень і відповідальності кредитного комітету щодо вирішення оперативних питань видачі позичок, розмір яких не перевищує встановленої правлінням величини, окремій особі (позичковому референту), яка входить до складу виконавчої дирекції. Це значно скорочує термін та процедуру оформлення дрібних позичок. Позичковим референтом може бути хто-небудь із членів кредитного комітету, правління чи виконавчої дирекції. Він призначається правлінням за погодженням із кредитним комітетом та підзвітний їм. Крім вирішення оперативних питань надання позичок позичковий референт також контролює своєчасність повернення всіх виданих позичок, сплати відсотків та вживає заходів щодо стягнення прострочених та залеглих позичок.

Кредитні спілки України інколи мають інших працівників, які працюють на постійній або тимчасовій основі: заступник виконавчого директора, касири, юрист, програміст та оператор ПЕОМ, експерти різного профілю, інші фахівці.

Проведений аналіз системи управління кредитними спілками США, Канади та України дозволяє виявити певні закономірності та використати досвід їх роботи при розробці статутів, внутрішніх положень та процедур діяльності кредитних спілок України.

2.2. Планування розвитку кредитної спілки

Ефективне управління розвитком кредитної спілки забезпечується плануванням її діяльності. Планування може бути довготерміновим (стратегічний план на декілька років) чи річним (бізнес-план чи бюджет на рік). В окремих випадках (виникнення різких змін на фінансовому ринку та ін.) розробляються оперативні плани діяльності.

Більшість кредитних спілок Канади, Америки та інших розвинутих країн, як правило, мають розроблені стратегічні та річні плани. Найбільша увага приділяється складанню річного фінансового плану (бюджету) спілки.

Таблиця 26.
Бюджет Rochester Ukrainian Federal Credit Union¹⁰⁶
 цифри - в тис. USD.

СТАТТІ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ	бюджет 1995	фактичн. 1995	бюджет 1996
ПРИБУТКИ			
Відсотки від позичок	1801,1	1995,7	2009,0
Відсотки від інвестицій	1303,7	1377,8	1414,7
Різні прибутки	37,3	71,0	66,0
Прибутки з нерухомого майна	28,5	26,7	29,3
Разом прибутків:	3180,7	3471,2	3519,0
ВИТРАТИ			
Платня працівникам	294,0	277,4	294,0
Забезпечення працівників	74,5	79,4	79,0
Подорожі та конференції	18,0	22,4	30,0
Членські внески	16,5	14,5	15,5
Кошти приміщення	128,7	134,1	138,0
Канцелярські витрати	160,0	177,6	185,2
Освіта і громадські послуги	62,0	63,8	70,5
Обслуговування позичок	30,2	25,2	33,2
Кошти професійного обслуговування	24,6	20,0	25,7
Членське забезпечення	32,0	33,1	33,5
Плата в NCUA (обов'язк. страх. внески)	15,0	8,9	10,0
Відсотки на ліквідні фонди	0	1,2	0
Загальні збори	3,6	3,5	4,5
Різні витрати	3,0	2,0	3,0
Разом оперативних витрат:	862,1	863,2	922,1
Неоперативні витрати	15,0	46,9	15,0
Резерв на сумнівні позички	36,0	44,2	36,8
Резерв на втрати інвестицій	1,2	0	0
Дивіденди	1762,2	1817,4	1971,6
Доповнення до звичайного резерву		140,9	175,9
Нерозподілені прибутки	504,2	699,6	397,5
Всього витрат:	3180,7	3612,1	3519,0

¹⁰⁶ Кооперативна думка. (Квартальник Української кредитної спілки в Рочестері, Н.-Й, #161, лютий 1996). - Rochester, N.-Y., USA, 1996, с. 9.

Генеральний менеджер ROCHESTER UKRAINIAN FEDERAL CREDIT UNION пані Тамара Денисенко в коментарі до запропонованого бюджету кредитної спілки на 1996 рік підкреслює, що його складено на підставі бюджету і виконання плану роботи за 1995 рік, а також аналізу зростання ощадностей, позичок, складу членства, огляду місцевої економічної ситуації та стабільності фінансового ринку. Виходячи з того, що в 1996 році передбачався стабільний та переважно середній рівень процентних ставок на позичках та інвестиціях, доходи від позичок, інвестицій та інші доходи сплановано у відповідних розмірах. Великих змін у відсотках на ощадні вклади також не передбачалось і тому в бюджеті закладена відповідна сума на дивіденди членам (в США всі види ощадних термінових та безтермінових внесків членів до спілки вважаються паями, а нарахування на них - дивідендами, хоч мають природу звичайних відсотків). Для кредитних спілок США цей момент не є принциповим, так як вони звільнені від податку на прибуток, отже спілкам немає необхідності відносити нарахування на ощадні внески на собівартість і трактувати їх як відсотки (операційні витрати. - *Прим. авт.*). Кошти, які відносяться до оперативних витрат, призначені на забезпечення роботи кредитної спілки. Решта доходів направлятиметься на поповнення колективного членського капіталу (коштів спілки), а саме на формування резервів та на інші потреби.

Бюджет - результат великої аналітичної роботи персоналу кредитної спілки. При його розробці враховується багато факторів: зміни на фінансовому ринку, в кількісному складі членства, структурі активів і пасивів тощо. Для кредитних спілок розвинутих країн розробка бюджету - звичайне явище, яке є частиною фінансового менеджменту. В стабільній економіці один раз складений бюджет дозволяє, опираючись на нього та досягнуті показники, планувати діяльність спілки протягом наступних років. У зв'язку з цим багато кредитних спілок в розвинутих країнах здійснюють бюджетне планування на основі аналізу досягнутих показників, закладаючи в новому бюджеті певні темпи росту та порівнюючи отримані цифри з середніми по країні¹⁰⁷. Цей процес полегшується тим, що об'єднання кредитних спілок розробляють навчально-методичне забезпечення¹⁰⁸, консультують, проводять навчальні семінари з бюджетного та стратегічного планування для кредитних спілок.

Умови, в яких діють кредитні спілки України, є набагато гіршими. Непрогнозованість економічної ситуації в країні, відсутність повноцінного законодавства, початковий етап становлення, малий досвід діяльності, відсутність необхідної методичної бази та інші фактори впливали на те, що більшість кредитних спілок України в 1994-1996 рр. не здійснювали повноцінного стратегічного планування своєї діяльності, хоч мали певні

¹⁰⁷ Management of Credit Union Finance: Procedures and Controls. (Credit Union National Association, Kendall/Hant, Dubuque, Iowa, USA, 1991, с. 151).

¹⁰⁸ Basic Budgeting. (Credit Union National Association, Kendall/Hant, Dubuque, Iowa, USA, 1991).

плани щодо залучення нових членів та зростання активів. Окремі кредитні спілки України взагалі не планували своєї діяльності, забуваючи про те, що планування є основою діяльності будь-якого суб'єкта господарювання і кредитна спілка тут не є винятком.

Стратегічне планування дозволяє розробити комплекс заходів, спрямованих на забезпечення стабільності, ефективності та поступового зростання кредитної спілки протягом певного періоду часу. Стратегічне планування включає аналіз стану кредитної спілки, розробку стратегічних напрямків її розвитку та фінансового плану (бюджету) забезпечення заходів по реалізації намічених напрямків.

Стратегічний план кредитної спілки може мати наступну структуру:

Частина I. АНАЛІЗ СТАНУ КРЕДИТНОЇ СПІЛКИ

1. Передумови та історія створення спілки.
2. Зовнішнє середовище та конкуренти.
3. Членство.
4. Управління.
5. Матеріальна база.
6. Послуги.
7. Інформація та реклама.
8. Показники фінансової діяльності.
9. Просвітня та громадська робота.
10. Головні досягнення за період діяльності.
11. Головні недоліки та проблеми.

Частина II. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ КРЕДИТНОЇ СПІЛКИ

1. Вдосконалення управління.
2. Збільшення чисельності та активізація членства.
3. Вдосконалення системи послуг.
4. Фінансова політика.
5. Вдосконалення матеріальної бази.
6. Просвітня та громадська робота спілки у зовнішньому середовищі.

Частина III. ФІНАНСОВИЙ ПЛАН (БЮДЖЕТ)

1. Розрахунок доходів.
2. Розрахунок витрат.
3. Прогноз балансу та бюджету.

Запропонований підхід щодо стратегічного планування діяльності кредитної спілки розроблено фахівцями Полтавського кооперативного інституту спільно з представниками канадської Програми розвитку кредитних спілок в Україні для однієї з кредитних спілок України¹⁰⁹.

¹⁰⁹ Гончаренко В.В., Скрипник В.А. (Бізнес-план кредитної спілки "Каса взаємодопомоги"). - Полтава, 1996.

Гадається, що його могли б використати й інші кредитні спілки України при стратегічному плануванні своєї діяльності.

Перша частина стратегічного плану розвитку кредитної спілки - "Аналіз стану кредитної спілки" є передумовою для складання реального ефективного стратегічного плану. Будь-яке планування повинне починатись із аналізу стану, в якому знаходиться організація. Від глибини та якості проведеного аналізу залежить виявлення проблем та резервів розвитку.

1. Передумови та історія створення спілки. Аналіз передумов та історії створення спілки дозволяє глибше осмислити причини її заснування й зрозуміти, які завдання покладались на неї ініціаторами та членами-засновниками. Це дасть можливість виявити, наскільки діяльність кредитної спілки відповідає її початковим завданням, а звідси, і яка у неї перспектива розвитку.

2. Зовнішнє середовище та конкуренти. Аналіз цих факторів дає можливість правлітню кредитної спілки зрозуміти її місце в навколишньому середовищі та сприяє правильному плануванню стратегії діяльності спілки за її межами. У зв'язку з тим, що кредитна спілка є громадським об'єднанням, вона має співпрацювати з іншими громадськими формуваннями та органами місцевого самоврядування. Водночас вона є установою, яка працює на фінансовому ринку певної території і має конкурувати з іншими фінансовими установами. Діяльність кредитної спілки здійснюється за наступними напрямками: надання кредитів; приймання ощадних вкладів; надання інших послуг, дозволених чинним законодавством.

На ринку кредитів потенційними конкурентами кредитної спілки є ломбарди, відділення ощадного банку, комерційні банки, приватні особи, які займаються кредитуванням громадян. В окремих випадках конкурентами кредитних спілок можуть бути профспілкові організації на підприємствах, в установах та організаціях, які надають позички своїм працівникам.

На ринку заощаджень потенційними конкурентами кредитної спілки є: ощадний та комерційні банки; страхові компанії; пенсійні фонди; приватні особи, які потребують позички; торговці цінними паперами.

Таблиця 27.

Кредитна спілка серед конкурентів на ринку кредитів

Види конкурентів КС та їх умови	КОНКУРЕНТИ		КРЕДИТНА СПІЛКА
	привабливі для людей сторони	непривабливі для людей сторони	привабливі для членів спілки сторони
Ломбард %: 12-15 в міс. Застава: золото, антикваріат. Сума позички: 60% від вартості застави. Прострочення: жорсткі санкції.	Можливість реально отримати кредит.	1. Високі % ставок. 2. Застава майна. 3. Жорсткість щодо невчасного повернення кредиту.	1. Нижчі % ставок. 2. Різні форми забезпечення. 3. Людяний підхід щодо несвоечасного повернення позички. 4. Кредит у будь-який час.
Ощадбанк Обмеж. суми кр. 30% річ.дох (факт. не вид.) 6 докум. для оформлення кредиту.	1. Сплата із зарплати через бухгалтерію. 2. Кредит без застави (можливість неповернення).	1. Обмеження суми кредиту. 2. Проблематичність отримання. 3. Складна процедура оформлення.	1. Більша сума кредиту. 2. Безпроблемне отримання. 3. Простіша процедура оформлення. 4. Нижчі % ставок.
Ком. банки Кр. під заставу нерухомості на великі суми (від US \$3 тис.).	Великі суми кредиту.	1. Кредит під заставу. 2. Проблематичність отримання. 3. Переважно великі суми.	1. Менша сума кредиту. 2. Різні форми забезпечення. 3. Нижчі % ставок. 4. Реальне отримання.
Приватні особи 10-12% в міс., застава.	Можливість реально отримати кредит.	1. Пошук кредитора. 2. Ризик обману. 3. Жорсткість щодо неповернення. 4. Високі % ставок. 5. Пробл. юр. оформл.	1. Безпечність. 2. Людяний підхід. 3. Нижчі % ставок. 4. Реальне отримання.
Профспілка Кредит до 100 гривень в особливих ситуаціях.	1. Кредит без відсотків. 2. Кредит без застави.	1. Обмежені суми кредиту. 2. Низька ймовірність отримання кредиту.	1. Кредити більших розмірів. 2. Нормальні умови отримання кредиту. 3. Кредит у будь-який час.

Таблиця 28.

Кредитна спілка серед конкурентів на ринку заощаджень

Вид конкурента	КОНКУРЕНТИ		КРЕДИТНА СПІЛКА
	привабливі для людей сторони	непривабливі для людей сторони	привабливі для членів спілки сторони
Ощад.банк 3% річних - на звичайний вклад, 8% - на терміновий і 20% - на дитячий.	1. Традиційна звичка. 2. Зручне місцезнаходження (розгалужена система відділень). 3. Звільнення доходів від оподаткування.	1. Недовіра, викликана знеціненням вкладів з 1989 р. 2. Низькі % ставки.	1. Відчуття власника кредитної спілки. 2. Вищі % ставки.
Ком. банки	1. Найбільш забезпечена фінансова установа (мінімум ризику). 2. Таємниця вкладу. 3. Звільнення доходів від оподаткування. 4. Різні типи вкладів.	1. Відсутність звички спілкування з банком. 2. Обмеження мінімальної суми вкладу.	1. Різні типи вкладів (крім валютних). 2. Відчуття допомоги іншим людям. 3. Можливість отримати кредит під ощадні внески.
Страхов.комп.	Отримання страхових послуг.	Недовіра, що виникла з 1994-1995 рр.	Можливість накопичувати кошти на "чорний день".
Пенс.фонди	Довготермінове накопичення заощаджень.	1. Відсутність інфляції 2. Недовіра. 3. "Замороження" коштів на довгий термін.	1. Можливість відкриття пенсійних рахунків з різними умовами. 2. Накопичення заощаджень.
Прив. особи	Високий відсоток.	1. Пошук клієнта. 2. Ризик обману і пограбування.	1. Порівняно високий % при меншому ризику.
Торговці цінними паперами	Можливість отримати додатковий дохід.	1. Ризик втратити гроші. 2. Ризик неотримання доходу.	1. Можливість отримати дохід на внески. 2. Менший ризик.

Слід відзначити, що комерційні банки України є лише потенційними конкурентами кредитних спілок, бо на сьогодні більшість з них надає перевагу роботі з юридичними, а не фізичними особами. Банкам не вигідно працювати з дрібними позичальниками та вкладниками. Тому кредитні спілки та комерційні банки в Україні мають різні ніші на фінансовому ринку.

Таким чином, кредитна спілка на ринку кредитів може успішно конкурувати з іншими суб'єктами цього ринку, забезпечуючи своїм членам: отримання необхідної суми кредиту в необхідний час; нескладну процедуру оформлення; різні види забезпечення кредиту; нижчі процентні ставки (за рахунок менших витрат та неприбуткової природи); людський підхід у проблемах несвоечасного повернення кредиту.

На ринку заощаджень кредитна спілка може успішно конкурувати з іншими суб'єктами цього ринку, забезпечивши своїм членам: відчуття власника; різні види вкладів; середньоринковий або вищий відсоток по вкладах; відсотки на пайові внески; низький рівень ризику; можливість термінового отримання вкладу (або позички); відчуття доброї справи (вкладеними грошми користуються інші члени, які потребують позичок).

Кредитна спілка зможе успішно конкурувати на ринку інших послуг, забезпечивши своїм членам: надання аналогічних послуг; надання більш дешевих послуг; скорочення часу своїх членів на отримання необхідної послуги.

Врахування потенційних конкурентів та аналіз умов їх роботи дозволять кредитній спілці оптимально спланувати свою діяльність.

3. Членство. У зв'язку з тим, що кредитна спілка надає послуги лише своїм членам, аналіз членства є дуже важливим для стратегічного планування діяльності. Аналіз доцільно проводити за наступними напрямками:

Поле членства (територія, на яку за статутом може розповсюджуватись діяльність спілки) та визначення кількості потенційних членів.

Кількість членів спілки та процент охоплення потенційним членством.

Територіальна віддаленість потенційних членів від офісу спілки.

Соціальна структура членства (вкладників та позичальників).

Потреби та місячні доходи кожної із соціальних груп.

Середні суми вкладу та позички на одного члена спілки.

Динаміка зростання членства.

Аналіз цих показників дозволить кредитній спілці виявити резерви для свого зростання, зрозуміти потреби членів та спрямувати свою діяльність на найкраще їх задоволення.

4. Управління. Аналіз діяльності органів управління дозволяє спілці вчасно виявити та усунути недоліки в їх роботі. Проведені спостереження за роботою багатьох кредитних спілок України дозволили виявити найбільш розповсюджені недоліки в роботі органів управління:

Правління:

1. Пасивне ставлення членів правління до участі в роботі правління та спілки, в результаті чого вся поточна робота лягає на одну особу (як правило, голову правління).

2. Відсутність чіткого розмежування обов'язків між членами правління та звітів про проведену роботу.

3. Відсутність планування діяльності спілки (стратегічного плану, бюджету, календарного плану тощо) та засідань правління.

4. Нерегулярні та формальні засідання правління.

5. Недостатнє інформування членів щодо питань, розглянутих правлінням.

6. Відсутність протоколів або формальне їх ведення.

7. Відсутність розроблених правлінням положень, посадових інструкцій та іншої документації спілки.

Кредитний комітет:

1. Низька активність, яка приводить до того, що рішення про надання позичок приймається фактично однією особою.

2. Нерегулярні засідання кредитного комітету та відсутність протоколів.

3. Недоліки в оформленні документів на видачу позичок.

4. Відсутній розподіл обов'язків між членами кредитного комітету.

Наглядний комітет:

1. Пасивність членів комітету (в багатьох кредитних спілках України цей орган фактично не виконує своїх функцій).

2. Нерегулярні засідання комітету.

3. Неглибокі, формальні перевірки.

4. Відсутність плану роботи.

Слід відзначити, що члени органів управління в кредитних спілках України, як правило, працюють на громадських засадах і не отримують платні за свою роботу. При недостатній матеріальній зацікавленості важко сподіватись на активну роботу тих членів органів управління, які не мають певних ідейних переконань щодо соціальної ролі кредитної спілки. Як свідчить вся 150-річна історія кредитних спілок, у складних умовах виживали тільки ті з них, провідники яких вірили в ідею взаємодопомоги та присвячували спілці весь свій вільний час або й усе життя. Якщо члени органів управління не мають бажання віддати хоча б частину свого вільного часу на користь спілки, постає питання: для чого їм входити до складу органів управління, адже кредитна спілка - громадська організація і розвивати її мають люди з чіткою громадською позицією.

При проведенні аналізу управління необхідно також врахувати роботу та кількість платних працівників спілки, час їх роботи, а також взаємовідносини з організацією, якщо спілка створена на базі трудового колективу якоїсь організації.

5. Матеріальна база. Важливою передумовою для перспективного розвитку кредитної спілки є наявність певної матеріальної бази -

постійного відповідно обладнаного приміщення з телефоном, комп'ютером та іншою оргтехнікою, які можуть бути орендованими чи власними. При проведенні аналізу враховуються стан та умови користування наявною матеріальною базою.

6. Послуги. Кредитна спілка надає позички своїм членам та приймає від них ощадні вклади. При проведенні аналізу позичок підраховуються сума та кількість позичок, виданих під довіру, заставу та поруку; враховується динаміка зростання позичок; проводиться групування позичок за розміром та термінами й визначаються середньозважені розмір та термін однієї позички; визначаються кількість та сума прострочених позичок, середній відсоток на позички, кількість та причини відмов у наданні позичок.

При проведенні аналізу вкладів визначається їх загальна сума та проводиться їх розподіл за видами (пайові, термінові, безтермінові, цільові та інші внески), а також визначаються динаміка зростання, середня сума вкладу на одного члена, кількість та частка "великих" та "дрібних" вкладників, середній відсоток на вклади різних видів, середній термін вкладу. Крім цього, аналізуються факти та причини неприйняття вкладів від членів.

7. Інформація та реклама. При проведенні аналізу цього напрямку звертається увага на наявність дошки об'яв кредитної спілки, випуск інформаційного листка та інші заходи по інформуванню членів про роботу спілки.

8. Показники фінансової діяльності. Це - найважливіший напрямок аналізу стану кредитної спілки, бо він відображає економічну ефективність її діяльності як фінансової установи. При його проведенні робиться аналіз доходів та витрат кредитної спілки, структури та динаміки статей балансу, а також визначаються відносні показники, які вказують на фінансовий стан спілки.

Під час аналізу доходів кредитної спілки визначається загальний розмір доходу за певні періоди, а також його джерела (позички членам, іншим кредитним спілкам, доходи від депозитних вкладів у банк, від здачі в оренду майна, застосовані санкції за несвоєчасне повернення позичок, плата за додаткові послуги спілки та ін.). Під час аналізу витрат визначаються загальні витрати за певні періоди, витрати на утримання спілки та їх структура, витрати на проценти по внесках членів та інші витрати. Крім цього, визначаються структура активів та пасивів спілки; витрат; зростання суми вкладів, доходів, власних коштів (фондів) спілки; нарахувань членам. Після цього за допомогою відносних показників визначається фінансовий стан кредитної спілки.

Кредитні спілки США для цього використовують систему CAMEL, показники якої затверджені державною агенцією по нагляду за кредитними спілками NCUA. CAMEL - це аббревіатура, яка розшифровується як Capital (капітал), Assets (активи), Management (управління), Earning (доходність), Liquidity (ліквідність). Принцип цієї

системи полягає в тому, що всі кредитні спілки США за їх активами поділяються на 6 груп: до 500 000 USD, 500 000 - 2 000 000 USD, 2 000 000 - 10 000 000 USD, 10 000 000 - 50 000 000 USD, 50 000 000 - 100 000 000 USD, більше 100 000 000 USD. Для кожної групи кредитних спілок встановлюються наступні нормативи¹¹⁰:

Таблиця 29.

Показники CAMEL для кредитної спілки США, активи якої менше 500 000 USD

цифри в %.

ПОКАЗНИКИ	1к	2к	3к	4к	5к
КАПІТАЛ:					
1. Відношення загального капіталу до активів	>12	8-12	3-8	0-3	<0
2. Відношення чистого капіталу до активів	>11	7-11	2-7	0-2	<0
АКТИВИ:					
1. Відношення суми проблемних позичок до всіх позичок	<1,81	1,81-4,53	4,53-9,06	9,06-13,6	>13,6
2. Відношення зовнішніх зобов'язань до середньої суми позичок	<0,31	0,31-0,77	0,77-1,54	1,54-2,31	>2,31
3. Відношення недоходних активів до суми всіх активів	<0,3	0,30-0,75	0,75-1,5	1,5-2,25	>2,25
ДОХОДНІСТЬ:					
1. Відношення чистого доходу до середньої суми активів (до формування резервів)	>1,25	1-1,25	0,3-1	0-0,3	<0
2. Те ж (після формування резервів)	>1,0	0,75-1	0,25-0,75	0-0,25	<0
3. Відношення операційних витрат до активів	<2,69	2,69-4,48	4,48-7,84	7,84-8,96	>8,96
ЛІКВІДНІСТЬ:					
1. Відношення довготермінових активів до суми всіх активів	<0,77	0,77-1,93	1,93-3,86	3,86-5,79	>5,79
2. Коефіцієнт ліквідності	<10	10-25	25-40	40-60	>60

Вираховуючи показники своєї діяльності, кредитна спілка відносить себе до певної категорії (1к - найкраща, 5к - найгірша). За сукупністю показників визначається загальна категорія спілки.

Наведений підхід може бути використаний і кредитними спілками України при проведенні аналізу свого фінансового стану. При цьому капіталом можна вважати власні кошти спілки (резервний фонд, фонд розвитку та інші фонди спілки) та нерозподілений між членами дохід; чистим капіталом - капітал, зменшений на суму втрачених коштів (списаних позик). Проблемними можна вважати позички, прострочені більше, ніж на 2 місяці; недоходними активами - кошти, які не приносять

доходу (обладнання, нерухомість та ін.), за винятком каси та коштів на розрахунковому чи депозитному рахунках. Чистий дохід - отриманий дохід, за винятком операційних витрат.

Крім цього, при проведенні аналізу свого фінансового стану кредитні спілки України в якості орієнтиру (бо для них аналогічних показників не встановлено) можуть користуватись фінансовими нормативами, встановленими Національним банком України для комерційних банків¹¹¹:

1. Платоспроможність - як відношення власних коштів до залучених. Норматив - не менше 5%.

2. Платоспроможність - як відношення власних коштів до активів, зважених із врахуванням їх ризику. Норматив для банків - 8%. Різні групи активів відрізняються між собою по відношенню до їх ризику. Кредитним спілкам можна запропонувати наступні коефіцієнти ризику для їх активів:

- каса та прирівняні до неї кошти - 0;
- кошти на розрахунковому та депозитному рахунках - 0;
- позички або порука, забезпечені заощадженнями, - 0;
- позички під заставу - 0,5;
- власне майно - 1,0 (для будинків - 0,6);
- позички, забезпечені підписом, - 1,0;
- дебітори кредитної спілки - 1,0;
- прострочені позички - 1,0.

Мінімальний показник платоспроможності для кредитної спілки може бути в межах 0,04-0,08 (4-8%).

3. Максимальний розмір ризику на одного позичальника визначається як відношення максимальної позички до власних коштів (або активів). Кредитним спілкам України не доцільно видавати одному позичальнику більше, ніж 10% позичкового фонду.

4. Поточна, короткотермінова, загальна ліквідність¹¹². В основу визначення показників ліквідності покладено принцип співвідношення зобов'язань кредитної спілки до її активів в залежності від терміну їхньої ліквідності.

Поточна ліквідність - це співвідношення поточних зобов'язань кредитної спілки до її поточних активів. Цей показник визначається за формулою:

$$Лп = \frac{Зп}{Ап}$$

де:

Лп - коефіцієнт поточної ліквідності кредитної спілки;

¹¹⁰ Management of Credit Union Finance: Procedures and Controls. (Credit Union National Association, Kendall/Hant, Dubuque, Iowa, USA, 1991, с. 139-144).

¹¹¹ Ковальчук Т. Т., Коваль М. М. Ліквідність комерційних банків. Навчальний посібник. - К., "Знання", КОО, 1996 (Серія "Бібліотечка банкіра"), с. 25.

¹¹² Основы банковского дела. (Под ред. Мороза А. Н.). - К., "Лібра", 1994, с. 65.

З6п - поточні зобов'язання кредитної спілки по ощадних безтермінових рахунках, інших рахунках, по яких члени можуть у будь-який час зажадати свої кошти та відсотки, по термінових ощадних внесках до одного місяця, кредиторській заборгованості перед членами, а також гарантії та поручительства, видані кредитною спілкою третім особам за своїх членів;

Ап - поточні ліквідні активи кредитної спілки (готівка в касі; кошти на розрахунковому чи поточному рахунках у комерційному банку; кошти, вкладені у вигляді легколіквідних резервів; високоліквідні цінні папери; позички із строком погашення до одного місяця; дебіторська заборгованість кредитній спілці; інші ліквідні активи). Ідеальний варіант, коли коефіцієнт поточної ліквідності кредитної спілки (Лп) не перевищує 1,0. Але на практиці цього дуже важко досягти. Тому слід керуватись правилом: чим далі відповідний показник відхиляється від 1,0, тим більш ризикованою є поточна ліквідність кредитної спілки.

Короткострокова ліквідність - це співвідношення короткострокових зобов'язань кредитної спілки до її короткострокових активів. Цей показник визначається за формулою:

$$Лк = \frac{З6к}{Ак},$$

де:

Лк - коефіцієнт короткострокової ліквідності;

З6к - короткострокові зобов'язання кредитної спілки по ощадних безтермінових рахунках, інших рахунках, по яких члени можуть у будь-який час зажадати свої кошти та відсотки, по термінових ощадних внесках до трьох місяців, кредиторській заборгованості перед членами, а також гарантії та поручительства, видані кредитною спілкою третім особам за своїх членів;

Ак - короткострокові ліквідні активи кредитної спілки (готівка в касі; кошти на розрахунковому чи поточному рахунках у комерційному банку; кошти, вкладені у вигляді легколіквідних резервів, наприклад, у стабілізаційний фонд асоціації кредитних спілок); високоліквідні цінні папери; позички із строком погашення до трьох місяців; депозити строком до трьох місяців, вкладені у комерційні банки; дебіторська заборгованість кредитній спілці; інші ліквідні активи з терміном до трьох місяців. Ідеальний варіант для коефіцієнта короткострокової ліквідності як і для коефіцієнта поточної ліквідності, коли він не перевищує 1,0. Чим далі відповідний показник відхиляється від 1,0, тим більш ризикованою є поточна ліквідність кредитної спілки.

Загальна ліквідність кредитної спілки - це співвідношення загальних зобов'язань кредитної спілки до загальної суми її активів.

Цей показник визначається за формулою:

$$Лз = \frac{З6}{А},$$

де:

Лз - коефіцієнт загальної ліквідності кредитної спілки;

З6 - сукупність усіх зобов'язань кредитної спілки;

А - загальний розмір всіх активів кредитної спілки.

Коефіцієнт загальної ліквідності не повинен перевищувати 0,95, тобто активи кредитної спілки повинні бути більшими за її зобов'язання з певним запасом.

Щодо ліквідності слід зауважити, що збільшення цього показника впливає на доходність кредитної спілки. Це викликане тим, що між ліквідністю та доходністю існує обернено пропорційний зв'язок: чим вища ліквідність - тим нижча доходність (кошти в касі є найбільш ліквідними, але вони не приносять доходу, а позички - найменш ліквідні, але вони є основним джерелом доходу кредитної спілки).

9. Просвітня та громадська робота. При проведенні аналізу цього напрямку діяльності необхідно врахувати роботу кредитної спілки як громадської організації: робота в громаді, пропаганда руху кредитних спілок, допомога громадським організаціям та іншим кредитним спілкам, проведення соціально-культурних та просвітніх заходів тощо.

10. Головні досягнення та недоліки за період діяльності. Проведений в перелічених напрямках аналіз дає можливість виявити та узагальнити головні досягнення, недоліки та упущення в роботі за відповідний період.

Друга частина стратегічного плану розвитку кредитної спілки "Стратегічні напрямки розвитку кредитної спілки" розробляється на основі проведеного в першій частині аналізу стану кредитної спілки. На підставі виявлених "вузьких місць" в роботі кредитної спілки розробляється комплекс заходів щодо подальшого її розвитку в напрямках удосконалення управління, збільшення чисельності та активізації членства, вдосконалення системи послуг, розробки фінансової політики, вдосконалення матеріальної бази, просвітньої та громадської роботи спілки у зовнішньому середовищі.

1. Вдосконалення управління. Вдосконалення управління кредитною спілкою передбачає здійснення певних заходів за напрямками, які, за проведеною оцінкою, є "вузьким місцем" багатьох кредитних спілок України:

Планування роботи. Засідання правління повинні плануватись на рік і проводитись не рідше одного разу в місяць. Річний календарний план та орієнтовні питання засідань правління розробляються головою та затверджуються правлінням. Крім питань, передбачених планом, будь-хто із членів правління може запропонувати до розгляду додаткові питання стосовно діяльності спілки. При цьому члени правління повинні бути

заздалегідь повідомлені про додатково винесені на розгляд питання. При необхідності можуть скликатись позапланові засідання правління. Аналогічно здійснюється планування роботи кредитного та наглядового комітетів. Річний план роботи правління складається на основі особистих річних планів роботи членів правління.

Кадрові зміни. Аналіз роботи органів управління кредитною спілкою часто показує, що в силу певних обставин окремі члени органів правління не можуть виконувати свої обов'язки. Кредитна спілка має підібрати кандидатури на заміщення вказаних членів органів управління, прийняти їх на спільному засіданні правління, кредитного та наглядового комітетів та рекомендувати до затвердження на найближчих загальних зборах. Крім цього, доцільно підібрати кандидатури на посади менеджера та інших платних працівників, якщо їх ще немає, та продумати систему оплати їх роботи.

Розподіл обов'язків. Члени правління повинні розподілити між собою обов'язки за наступними основними напрямками:

- організація роботи правління;
- організація роботи спілки;
- підготовка до засідань, ведення протоколів та іншої документації правління та спілки;
- організація інформаційної, пропагандистської та рекламної роботи;
- робота з членами спілки;
- робота з потенційними членами;
- робота з філіями;
- зв'язок з адміністрацією установи (якщо спілка створена на базі трудового колективу);
- робота по господарському та матеріальному забезпеченню;
- зовнішні зв'язки спілки;
- юридичне забезпечення;
- громадська та освітня робота.

Члени кредитного комітету мають працювати за наступними напрямками:

- пошук позичальників;
- оформлення позичок;
- контроль за сплатою позичок;
- аналіз позичкової діяльності;
- вжиття заходів щодо повернення позичок.

Особисті плани роботи та звіти членів органів управління. Кожному члену органів управління доцільно мати план роботи на рік з розбивкою по кварталах та місяцях. Плани роботи затверджуються правлінням. Кожен член органів управління звітує правлінню про виконану ним роботу (за місяць чи квартал).

Матеріальна участь. Для членів органів управління доцільно ввести мінімальну норму матеріальної участі в кредитній спілці (обов'язковий внесок, наприклад, 100 гривень - для голів та 50 гривень - для членів правління та комітетів). Це підвищить їх відповідальність за прийняті рішення. Термін внесення цих коштів може встановити правління.

Відповідальність членів органів управління. Доцільно, щоб члени органів управління несли перед іншими членами спілки не тільки моральну, а й матеріальну відповідальність за свою роботу. Матеріальна відповідальність членів органів управління може визначатись розміром їх обов'язкового внеску, який вони можуть забрати лише після виходу із складу органів управління і не раніше, ніж пройдуть річні звітно-виборні збори.

Підвищення активності членів органів управління. Активність органів управління кредитною спілкою доцільно піднімати за рахунок залучення активних людей, а не за рахунок матеріальної винагороди. Крім цього, введення мінімальної норми матеріальної участі та відповідальності членів органів управління спілкою буде сприяти підвищенню їх активності. Можливе передбачення механізму матеріальної винагороди членам органів управління за окремі види проведених ними робіт.

Підвищення професіоналізму органів управління. Професіоналізм органів управління доцільно підвищувати за рахунок залучення до управління кредитною спілкою професіоналів або (та) підвищення професіоналізму існуючих членів органів управління шляхом: організації обміну досвідом з іншими кредитними спілками; стажування в інших спілках; проведення навчальних семінарів; проведення персонального навчання.

2. Збільшення чисельності та активізація членства. Цей стратегічний напрямок передбачає роботу у двох площинах: активізація існуючих та залучення нових членів до участі в кредитній спілці. Для активізації існуючих членів часто буває доцільним провести наступні заходи:

Поліпшити інформування членів про діяльність спілки через дошку об'яв.

Ввести в практику особисті письмові звернення спілки до членів (листи, картки тощо).

Забезпечити щоденну роботу спілки у чітко встановлені години.

Кожному члену органів управління активізувати роботу з членами.

Розробити систему додаткових послуг (депозити, кредитні лінії та ін.).

Організувати зустрічі членів з цікавими людьми.

Організувати серед членів лотереї та конкурси (на виграш пільгових позичок, вкладів та ін.).

Організувати поздоровлення членів із святами, днями народження та ін.

Видати брошуру про спілку.

Для залучення нових членів до участі у кредитній спілці необхідно:

Звернутись до членів спілки з проханням про розповсюдження інформації про кредитну спілку серед своїх знайомих.

Провести роботу по відкриттю філій.

Кожному члену органів управління щомісяця приводити до спілки не менше одного нового члена.

Організувати рекламу спілки.

Видати брошуру про спілку.

Призначити в правлінні відповідальних осіб по залученню нових членів.

3. Вдосконалення системи послуг. Цей напрям передбачає роботу в наступних площинах: приймання внесків (вкладів) та надання позичок за різноманітних умов, а також надання членам додаткових видів послуг.

Приймання внесків (вкладів) за різноманітних умов передбачає приймання ощадних внесків членів на: ощадні безтермінові рахунки, ощадні термінові рахунки (терміном 1, 3, 6 місяців та один рік з різними можливостями докладання та знімання коштів та відсотків); пенсійні, дитячі, вигашні, преміальні, накопичувальні до відпусток та інші види рахунків.

Різні умови позичок передбачають можливість позичальникам отримувати позички під різні види забезпечення з різним механізмом сплати позички та відсотків, погашати позички із заробітної плати, здійснювати за рахунок позички оплату платежів; замовляти позички наперед на визначену дату тощо.

Додаткові послуги членам передбачають оплату комунальних послуг за дорученням членів, консультування та інші послуги членам.

4. Фінансова політика. При виробленні фінансової політики правління кредитної спілки стоїть перед досить важким завданням - пошуком компромісу між:

- інтересами кредитної спілки як колективної організації, яка повинна дбати про інтереси всіх своїх членів;

- приватними інтересами членів кредитної спілки як вкладників;

- приватними інтересами членів кредитної спілки як позичальників.

При цьому всі три групи інтересів знаходяться в певному протиріччі між собою. Кредитна спілка як колективна організація повинна дбати про інтереси всіх своїх членів, тому вона прагне збільшити витрати на забезпечення своєї стабільності та на колективні інтереси членів (а це може відбуватись за рахунок збільшення надходжень від членів-позичальників та зменшення нарахувань членам-вкладникам). Члени-вкладники прагнуть до збільшення нарахувань на свої вклади (а це можна зробити шляхом збільшення доходів від членів-позичальників та

зменшення витрат на потреби кредитної спілки як колективної організації). Члени-позичальники прагнуть зменшити сплачувані відсотки за користування позичками (а це можна зробити шляхом зменшення нарахувань членам-вкладникам та зменшення витрат на кредитну спілку). Крім цього, на формування фінансової політики кредитної спілки впливають певні зовнішні та внутрішні фактори.

До зовнішніх факторів можна віднести: відсоткові ставки на кредити та депозити в інших фінансових установах; інфляційні сподівання та прогноз темпів інфляції; стан законодавства (в тому числі й податкового); розповсюдження ідеї кредитних спілок в регіоні або установі, в якій існує кредитна спілка; інші зовнішні чинники.

До внутрішніх факторів, які впливають на формування фінансової політики кредитної спілки, належать: специфіка членської бази кредитної спілки (соціальний склад, кількість тощо); міцність та стабільність кредитної спілки; пріоритети для членів; фінансова активність членів; інші внутрішні фактори.

Схема 1

МЕЖІ, В ЯКИХ МОЖЕ ПРАЦЮВАТИ КРЕДИТНА СПІЛКА

умовні %

А. Зона % ставок, при яких позички не беруться (обмежений попит)	14
	13
	12
Б. Зона середніх % ставок на позички в інших фінансових установах	11
Зона, в межах якої можна забезпечити зміну % за позички та	10
В1. виділення коштів на розвиток спілки (колективні потреби)	9
	8
Г. ЗОНА ВИТРАТ НА УТРИМАННЯ КРЕДИТНОЇ СПІЛКИ	7
	6
Зона, в межах якої можна забезпечити зміну % на вклади та	5
В2. виділення коштів на розвиток спілки (колективні потреби)	4
Д. Зона середніх % ставок на вклади в інших фінансових установах	3
	2
Є. Зона % ставок, при яких вклади некладаються (обмежена пропозиція)	1

В залежності від прийнятої фінансової політики правління фінансове планування в кредитній спілці може здійснюватись в межах встановлених на схемі зон, при цьому:

Кредитна спілка не може впливати на зони А-Б та Д-Є. Їх межі визначаються зовнішнім середовищем, в якому знаходиться кредитна спілка (економічною ситуацією, рівнем та темпами інфляції, рівнем процентних ставок в інших фінансових установах).

Кредитна спілка може здійснювати фінансове планування в межах зон Б-Д. При цьому, в залежності від пріоритетів, які закладає правління в стратегію розвитку спілки, фінансове планування може здійснюватись у багатьох напрямках, наприклад:

Напрямок 1. Максимізація доходів кредитної спілки при максимізації нарахувань на вклади та мінімізації витрат на розвиток спілки закладає пріоритет інтересів членів-вкладників над інтересами членів-позичальників та кредитної спілки як організації. Цей напрямок передбачає видачу позичок під відсотки, встановлені зоною Б, при цьому зона В1 зужується до нуля, а нарахування на вклади здійснюється в розмірах, встановлених зонами Д та В2.

Б. % ставка на позички (на рівні інших фінансових установ)	11	умовні %
Г. ЗОНА ВИТРАТ НА УТРИМАННЯ КРЕДИТНОЇ СПІЛКИ	10	
	9	
	8	
В2. Зона, в межах якої можуть підвищуватись нарахування на вклади	7	
	6	
	5	
Д. Зона середніх % ставок на вклади в інших фінансових установах	4	
	3	

Напрямок 2. Максимізація доходів кредитної спілки при максимізації витрат на її розвиток та мінімізації витрат на вклади закладає пріоритет інтересів кредитної спілки як організації над інтересами членів-позичальників та членів-вкладників. Цей напрямок передбачає видачу позичок під відсотки, встановлені зоною Б, нарахування на вклади, встановлені зоною Д, та розширення зон В1 та В2 в напрямку :

Б. % ставки на позички (на рівні інших фінансових установ)	11	умовні %
В1. Зона, в межах якої кошти можуть направлятись на розвиток спілки	10	
	9	
Г. Зона витрат на утримання кредитної спілки	8	
	7	
	6	
В2. Зона, в межах якої кошти можуть направлятись на розвиток спілки	5	
	4	
Д. % ставки на вклади (на рівні інших фін. установ)	3	

Напрямок 3. Максимізація доходів кредитної спілки при пропорційних витратах на розвиток спілки та на нарахування на вклади закладають пріоритет інтересів кредитної спілки та членів-вкладників над членами-позичальниками:

Б. % ставки на позички (на рівні інших фінансових установ)	11	умовні %
	10	
В1. Зона, в межах якої кошти можуть направлятись на розвиток спілки	9	
	8	
Г. ЗОНА ВИТРАТ НА УТРИМАННЯ КРЕДИТНОЇ СПІЛКИ	7	
	6	
	5	
В2. Зона, в межах якої можуть направлятись додаткові кошти для нарахування відсотків на вклади	4	
Д. Зона середніх % ставок на вклади в інших фін. установах	3	

Напрямок 4. Зниження процентних ставок на позички, підвищення процентних ставок на вклади при виділенні коштів на розвиток спілки.

Б. % ставки на позички (на рівні інших фін. установ)	11	умовні %
В1.1. Зона, в межах якої знижується % ставки на позички в КС	10	
В1.2. Зона, в межах якої кошти можуть направлятись на розвиток спілки	9	
	8	
Г. Зона витрат на утримання кредитної спілки	7	
	6	
В2.1. Зона, в межах якої кошти можуть направлятись на розвиток спілки	5	
В2.2. Зона, в межах якої кошти можуть додатково нарахувуватись на вклади	4	
Д. % ставки на вклади (на рівні інших фінансових установ)	3	

Напрямок 5. Мінімізація зони витрат (зони Г) на утримання кредитної спілки.

Напрямок 6. Мінімізація процентних ставок на позички до рівня зони витрат.

Можуть бути й інші напрямки фінансової політики, які правління кредитної спілки має вибрати для себе перед початком розробки практичного бюджету.

Перед початком розробки бюджету правління кредитної спілки вибирає певний напрямок своєї бюджетної політики, який би відображав пріоритети в діяльності спілки. Таких пріоритетів може бути декілька:

Пріоритет 1. Максимальна рентабельність забезпечується максимальними процентними ставками на позички, видачею позичок за будь-яких умов, в тому числі й досить ризикованих, максимальною оплатою за користування послугами спілки, пенєю та штрафами за порушення умов кредитної угоди, мінімальними процентними ставками на вклади (внески), мінімальними витратами на утримання спілки. Цей пріоритет часто встановлюється при необхідності швидко сформувати власні кошти та резерви спілки.

Пріоритет 2. Максимальна стабільність забезпечується вживанням заходів по зниженню всіх видів ризику, видачею переважної більшості позичок під надійне забезпечення та під максимальні відсотки, чіткою фінансовою дисципліною, формуванням великих резервів, залученням коштів під мінімальні зобов'язання.

Пріоритет 3. Пріоритет вкладникам - видача позичок під максимальні відсотки та забезпечення, велика частка коштів вкладена в інвестиції, максимальні нарахування на вклади, формування великого резервного фонду.

Пріоритет 4. Пріоритет позичальникам - позички надаються під мінімальні відсотки та без належного забезпечення, на вклади наховуються малі процентні ставки, часто відстрочуються терміни сплати позичок, відсутні (недостатні) фінансові санкції за недотримання зобов'язань по позичковій угоді.

Пріоритет 5. Майбутнє стабільне зростання - середньоринкові відсотки на вклади та на позички (з тенденцією до найбільш вигідних), розумний ризик, збільшені витрати на утримання спілки та формування колективних фондів, поступове зростання кількості членів та активів, розширення переліку послуг, членство в асоціаціях кредитних спілок, відкриття філій, виділення коштів на освіту працівників та оплату їх праці, витрати на рекламу.

При розробці фінансової політики кредитної спілки також треба враховувати, що її діяльність підвладна різним видам ризиків, які можуть вплинути не тільки на подальше функціонування, а й на саме існування спілки. Врахування та оцінка можливого ризику є дуже важливими елементами у формуванні фінансової політики кредитної спілки. Основними видами ризиків у діяльності кредитної спілки є: кредитний ризик; процентний ризик; інфляційний ризик; ризик незбалансованої ліквідності; ризик збільшення видатків; ризик недостатньої платоспроможності.

Кредитний ризик пов'язаний із втратами, які можуть виникнути для кредитної спілки в разі неповернення (або неповного повернення) членами взятих позичок. В результаті цього кредитна спілка може втратити частину пайового фонду, який є фондом спілки тільки номінально, бо реально розбитий на частки, що фактично належать членам та відображаються на їх особових рахунках (таким чином, кожен член може втратити частину своїх пайових внесків). Своєрідним

амортизатором кредитного ризику є резервний фонд кредитної спілки, який створюється для компенсації втрат по неповернутих позичках. Кредитний ризик також пов'язаний із втратами у вигляді неотриманих доходів у разі несплати (або неповної сплати) членами процентів за користування позичками. В результаті цього кредитній спілці може загрожувати можливість невиконання своїх зобов'язань перед членами по ошадних та депозитних рахунках. Для зменшення кредитного ризику кредитна спілка повинна максимально застосовувати використання різних форм забезпечення позички. Крім цього, правлінням кредитної спілки повинно бути прийняте рішення щодо обмеження загальної суми позичок, які можуть видаватись під підпис (довіру). Рекомендаційно, під підпис може бути надано позичок на суму резервного фонду спілки, збільшену на суму, що складає 25-30% пайового фонду, а також встановлено максимальний розмір ризику на одного позичальника, який (рекомендаційно) не повинен перевищувати 25% коштів кредитної спілки. Оцінити ступінь кредитного ризику чи дати певні рекомендації з цього приводу дуже важко, бо цей вид ризику повністю залежить від індивідуальних особливостей характеру члена, який бере позичку, та конкретної життєвої ситуації, в яку він попадає.

Процентний ризик - це можливі втрати кредитної спілки в результаті зміни рівня ринкової процентної ставки як на кредити; так і на вклади. Він тісно пов'язаний з інфляційним ризиком, особливо в періоди різкої зміни (як у бік збільшення, так і в бік зменшення) темпів інфляції. При різкому збільшенні інфляції (в результаті чого збільшується ринкова процентна ставка за кредити) кредитна спілка може мати втрати на виданих позичках, при різкому уповільненні інфляції (в результаті чого зменшується ринкова процентна ставка по вкладах) - на взятих зобов'язаннях по депозитах та інших термінових внесках членів. Зменшити процентний ризик можливо тільки на основі якісно проведеного прогнозування розвитку подій на фінансовому ринку, а також максимального наближення структури строкових пасивів до структури строкових активів кредитної спілки.

Інфляційний ризик - це можливі втрати кредитної спілки від інфляції, в результаті якої обезцінюються власні кошти спілки та кошти членів. Інфляційний ризик може бути зменшений шляхом підняття процентної ставки за користування кредитом на основі індексу інфляції, введення еквівалентного рахунку коштів, вкладання коштів у високоприбуткові активи тощо.

Ризик незбалансованої ліквідності - це можливі втрати кредитної спілки від незбалансованості структури її активів та пасивів. Ризик вважається найбільшим, коли виникає ситуація, за якої кредитна спілка не в змозі задовольнити заявку на кредит або відповісти по своїх зобов'язаннях перед членами. Відповідно розрізняють ліквідність активів та ліквідність пасивів. Ліквідність кредитної спілки - це можливість

використання її активів чи пасивів в якості готівкових грошових коштів або швидкого перетворення їх у готівкові кошти.

У промислово розвинутих країнах застосовуються наступні показники щодо оцінки ліквідності різноманітних фінансових установ (в тому числі й кредитних спілок):

1. Співвідношення власного капіталу (К) до зобов'язань (Зб):

$$H1 = \frac{K}{Зб}$$

Цей показник характеризує вихідний рівень ліквідності та оцінює ступінь забезпечення зобов'язань кредитної спілки власним капіталом. Чим більше значення цього показника, тим стійкішою є кредитна спілка (довідково: для комерційних банків встановлено відповідний норматив у розмірі 1/15-1/25).

2. Співвідношення суми виданих позичок (Кр) до суми зобов'язань перед членами (Збч):

$$H2 = \frac{Кр}{Збч}$$

де:

- Кр (сума виданих позичок) - це кошти, які знаходяться "на руках" у членів у вигляді позичок;

- Збч (зобов'язання перед членами) - це кошти членів, які знаходяться на їх особових рахунках (ощадних безтермінових, депозитних, цільових та інших). Довідково: комерційним банкам рекомендовано підтримувати показник H2 на рівні, що не перевищує 0,7-1,5. Зростання показника H2 свідчить про зниження ліквідності кредитної спілки (бо позички є найменш ліквідними активами).

3. Співвідношення суми ліквідних активів (Ал) до суми зобов'язань кредитної спілки перед своїми членами (Збч):

$$H3 = \frac{Ал}{Збч}$$

де:

- Ал (ліквідні активи) - це готівка в касі, кошти на розрахунковому рахунку; позички, видані кредитною спілкою, термін погашення яких настає протягом найближчих 30 днів; а також інші платежі, що можуть надійти КС протягом цього строку. Довідково: величину показника H3 комерційним банкам рекомендують підтримувати на рівні не більше 0,2-0,5.

4. Співвідношення суми ліквідних активів (Ал) до загальної суми активів (А):

$$H4 = \frac{Ал}{А}$$

де:

- А (загальна сума активів) - це позички, видані кредитною спілкою, термін сплати яких настає більше, ніж через 30 днів; а також інші платежі, що можуть надійти КС протягом строку, більшого за 30 днів (в тому числі й від реалізації активів). Довідково: величину показника H4 комерційним банкам рекомендують підтримувати на рівні 0,2-0,5.

5. Співвідношення суми ліквідних активів (Ал) до суми поточних зобов'язань (Збп):

$$H5 = \frac{Ал}{Збп}$$

де:

- Збп (поточні зобов'язання) - це кошти, покладені членами в кредитну спілку на невизначений термін і які можуть бути затребувані в будь-який строк (кошти пайового фонду, окрім останнього паю кожного члена; кошти, які лежать на ощадних безтермінових, розрахункових та інших безстрокових рахунках членів); а також позички, отримані від інших кредитних спілок із терміном погашення протягом найближчих 30 днів; гарантії та поручительства, видані кредитною спілкою з можливим строком їх настання протягом 30 днів; інші поточні зобов'язання. Довідково: величину показника H5 комерційним банкам рекомендують підтримувати на рівні 0,2-0,3, тобто 20-30% від загальної суми ліквідних активів. Цей показник демонструє, яку можливість має кредитна спілка щодо повернення коштів членів на їх першу вимогу.

Ризик недостатньої платоспроможності.

Платоспроможність кредитної спілки - це достатність власних коштів для покриття своїх боргів. Платоспроможність визначається за формулою:

$$Плс = \frac{Кл}{Ар}$$

де:

- Плс - коефіцієнт платоспроможності;

- Кл - капітал (фонди) кредитної спілки;

- Ар - активи кредитної спілки, зважені з урахуванням ризику.

Ризик збільшення видатків. Цей вид ризику може виникнути в кредитній спілці із-за непередбачених витрат на цілі, пов'язані з забезпеченням нормальної роботи спілки (наприклад: купівля дорогого обладнання, розширення штату та ін.), що може вплинути на виконання спілкою своїх зобов'язань перед членами. Для зменшення цього виду

ризик доцільно заздалегідь формувати в кредитній спілці відповідні фонди, з яких здійснювати ці витрати.

Всі перераховані види ризиків взаємопов'язані. Очевидно, що кредитний ризик може привести до ризику ліквідності та ризику платоспроможності, а також ризику, пов'язаного із неспроможністю кредитної спілки покривати свої адміністративно-господарські видатки. Процентний ризик у своєму роді є самостійним, бо пов'язаний із кон'юктурою на ринку кредитних ресурсів. Цей вид ризику діє на кредитну спілку ззовні та не залежить від неї. Однак він може посилити кредитний ризик та весь ланцюжок ризиків, якщо кредитна спілка не зможе пристосуватись до зміни рівня ринкової процентної ставки. У зв'язку з цим при формуванні фінансової політики треба прагнути врахувати можливі види ризиків у діяльності кредитної спілки та звести їх до мінімуму.

При формуванні фінансової політики кредитної спілки часто не враховується необхідність забезпечення вкладів членів. Вклади громадян у фінансові установи в різних країнах забезпечуються різними методами. Основними напрямками забезпечення вкладів є їх страхування, внесення певної суми до резервів державних інституцій та державний нагляд за діяльністю фінансово-кредитних установ. До останнього часу в Україні вклади (внески) членів до кредитної спілки фактично нічим не забезпечувались. З цієї точки зору члени кредитної спілки знаходяться в набагато гірших умовах, ніж вкладники банків, страхових компаній, пенсійних фондів та трастів.

У зв'язку з тим, що існує в Україні законодавство не створює необхідного забезпечення для вкладів членів кредитних спілок, вони самі мають подбати про свої гроші. Забезпечення збереження вкладів може здійснюватись у наступних напрямках: забезпечення демократичності та відкритості в управлінні кредитною спілкою; забезпечення виборів до органів управління спілки порядних та чесних людей; створення в кредитній спілці суттєвого резервного фонду, кошти якого не можуть видаватись у вигляді позичок; забезпечення малоризикованої кредитної політики (частка незабезпечених позичок до 10-15%); забезпечення мінімальної кількості зобов'язань, які бере на себе кредитна спілка; забезпечення стабільної та ефективної діяльності спілки; забезпечення постійного контролю за діяльністю правління та виконавчої дирекції з боку наглядового комітету та загальних зборів.

Запорукою збереження грошей членів є стабільність кредитної спілки, яка забезпечується комплексом заходів, що умовно поділяються на два основних напрямки: морально-психологічний та організаційно-економічний. *Морально-психологічний напрямок* передбачає:

- по-перше, створення в кредитній спілці атмосфери причетності членів до управління спілкою, щоб вони відчували, що спілка - це їх установа, в якій вони є власниками, що спілка існує для них і найвищим пріоритетом для спілки є інтереси її членів;

- по-друге, створення в спілці атмосфери відповідальності членів за її діяльність. Члени повинні зрозуміти, що якщо вони не будуть вкладати заощаджень у спілку, - буде недостатньо коштів для позичок і, навпаки, якщо не будуть брати позички, - не буде з чого нараховувати відсотки на вклади;

- по-третє, створення в кредитній спілці атмосфери демократичності та довір'я до вибраних органів управління.

Організаційно-економічний напрямок передбачає: зниження всіх видів ризику в діяльності спілки; збільшення спілкою власних коштів та зменшення частки залучених коштів членів; формування спілкою резервного фонду; забезпечення дотримання членами фінансової та платіжної дисципліни.

Фінансова політика спілки має враховувати необхідність підтримання відповідності між структурою активів та пасивів кредитної спілки, що дозволяє регулювати ліквідність спілки, забезпечуючи її стабільність при максимальній ефективності діяльності. Кошти в касі та на розрахунковому рахунку є найбільш ліквідними активами, але вони не приносять доходів кредитній спілці. Позички - основне джерело доходів кредитної спілки, але ці активи, як правило, не є високоліквідними (чим більший термін позички, тим вона є менш ліквідною). Кошти на депозитному рахунку в банку мають середню ліквідність та приносять певний дохід. Пріміщення та обладнання - найменш ліквідні активи, які, як правило, не приносять доходу.

Таким чином, для забезпечення стабільності та ефективності роботи кредитної спілки необхідно враховувати наступні правила щодо підтримання структури активів:

а) збільшення видачі позичок збільшує майбутню доходність, але зменшує поточну ліквідність;

б) збільшення коштів у касі збільшує поточну ліквідність, але зменшує поточну та майбутню доходність;

в) вкладання коштів у банк на депозит зменшує суму коштів, які знаходяться в касі та не приносять доходу, і майже не зменшує ліквідності, якщо в депозитній угоді вказана можливість дострокового отримання коштів з депозитного рахунку, та приносить певний дохід;

г) вкладання коштів у основні засоби зменшує поточну й майбутню ліквідність та поточну й майбутню (за винятком окремих випадків) доходність кредитної спілки.

Що стосується пасивів кредитної спілки, то вони складаються з:

- коштів, які члени вносять до спілки без будь-яких зобов'язань з її боку щодо нарахування певного відсотку, але із взятими зобов'язаннями щодо повернення членам за їх вимогою (ощадні пайові внески членів);

- залучених заощаджень членів, по яких кредитна спілка бере на себе зобов'язання щодо виплати певного відсотку за користування цими коштами та зобов'язується повернути їх на вимогу членів (ощадні безтермінові, термінові, цільові та інші внески членів);

- залучених коштів інших кредитних спілок та банків, по яких кредитна спілка бере зобов'язання щодо сплати певного відсотку за користування цими коштами та повернення через певний проміжок часу (кредити);

- власних коштів (капіталу) спілки, які є колективною власністю всіх членів спілки та належать спілці як юридичній особі (вступні внески членів, кошти резервного та інших колективних неперсоніфікованих фондів, нерозподілений дохід та ін.).

Для забезпечення стабільності та ефективності роботи кредитна спілка має враховувати наступні правила щодо підтримання структури пасивів:

а) необхідно прагнути до досягнення такої структури пасивів, у якій би була найменша доля коштів, по яких беруться зобов'язання як щодо відсотків, так і щодо повернення з першої вимоги. Тому спілка має прагнути мати якомога більше власних коштів;

б) по пайових внесках членів (коштах пайового фонду) кредитна спілка не бере зобов'язань щодо виплати певного розміру відсотків і це забезпечує їй стабільність навіть при незначному попиті на позички та незначних доходах;

в) по залучених коштах кредитна спілка бере на себе певні зобов'язання щодо виплати процентів, тому залучати кошти членів доцільно лише для надання позичок при недостатності пайового фонду та власних коштів. При цьому більш доцільно залучати кошти на певний термін (термінові внески), обмеживши безтермінові ощадні внески.

Кредитна спілка повинна прагнути не тільки до оптимізації структури своїх активів та пасивів, а й до того, щоб структура її активів відповідала структурі пасивів. Практично кредитна спілка має дотримуватись правила: позички на триваліші терміни повинні видаватись за рахунок залучених на триваліші терміни джерел, а величина і строки сплати членами по своїх зобов'язаннях перед кредитною спілкою повинні відповідати розміру та строкам сплати по зобов'язаннях кредитної спілки перед своїми членами. Це положення серед банкірів називається "золотим правилом".

Для забезпечення відповідності між структурою активів та структурою пасивів кредитної спілки необхідно враховувати наступні правила:

а) кошти високоліквідних активів (каса, розрахунковий та депозитний рахунки) мають бути пропорційними коштам, що можуть у будь-який час бути затребувані членами (внески на безтермінових ощадних рахунках). Це забезпечить оптимальну ліквідність кредитної спілки;

б) позички на строк більше одного місяця доцільно видавати за рахунок залучених на такий же строк коштів при недостатності власних коштів спілки;

в) при видачі позичок потрібно враховувати, що перш за все необхідно розмістити кошти, по яких взяті зобов'язання.

5. Просвітня та громадська робота спілки у зовнішньому середовищі. Цей стратегічний напрям передбачає роботу кредитної спілки як кооперативної громадської організації: співпраця з іншими спілками, пропаганда кооперативної ідеї; широка роз'яснювальна та просвітницька робота; проведення навчальних семінарів; участь у громадських заходах тощо.

Третя частина стратегічного плану розвитку кредитної спілки "Фінансовий план (бюджет)" розробляється на основі намічених стратегічних напрямків розвитку спілки і виробленої фінансової політики. Бюджет є механізмом реалізації розробленої правлінням політики щодо розвитку спілки на ближчу та подальшу перспективу. Він узгоджує доходи кредитної спілки з тими витратами, які необхідно здійснити для забезпечення розвитку спілки. Бюджет розробляється на підставі показників, досягнутих у попередній період діяльності спілки. При цьому розраховується зростання членства, доходів та витрат і складаються річний з помісячною розбивкою бюджет та прогнозований баланс.

При розробці бюджету необхідно забезпечити збалансування доходів та витрат, але при цьому слід стратегічно закладати тенденції до збільшення доходів кредитної спілки при зменшенні витрат на її утримання. При цьому темпи зростання доходів кредитної спілки повинні перевищувати темпи зростання витрат на її утримання. Збільшення доходів кредитної спілки може бути здійснено за рахунок: збільшення кількості членів (через рекламу, відкриття філій); збільшення фінансової активності членів (через розумну кредитно-депозитну політику) та збільшення суми вкладів та позичок; надання нових послуг; більш доходних інвестицій; більш вдалого управління кредитною спілкою. Для здійснення вказаних заходів по збільшенню доходу кредитній спілці необхідно нести додаткові витрати.

Планування витрат можна здійснювати, виходячи з фактичних витрат минулого періоду, скоректованих на додаткові витрати по заходах, спрямованих на збільшення доходів та реалізацію стратегічних напрямків розвитку кредитної спілки.

Розробку бюджету можна здійснювати двома способами: прямим - від доходів до витрат (підрховуються можливі доходи та закладаються напрямки їх використання) та зворотним - від витрат до доходів (підрховуються необхідні витрати та розробляються види джерел для їх покриття).

Бюджет може розроблятися на один, два, три та п'ять років на підставі показників попередніх періодів. Річний бюджет доцільно розбивати на місячні (оперативні) бюджети.

БЮДЖЕТ КРЕДИТНОЇ СПІЛКИ УКРАЇНИ
(орієнтовний вигляд)

минулий планований
період період

ДОХОДИ:

Відсотки від наданих членам позичок
Відсотки від позичок, наданих іншим кредитним спілкам
Відсотки від депозитних вкладів у банківські установи
Плата за послуги кредитної спілки
Штрафи та пеня за невиконання зобов'язань
Доходи від здачі в оренду майна
Інші доходи

ВСЬОГО ДОХОДІВ:

ВИТРАТИ:

I. Витрати на утримання кредитної спілки:

Оренда приміщення
Плата за телефон
Канцелярські витрати
Заробітна плата працівників
Нарахування на зарплату
Кошти на рекламу
Інші витрати на забезпечення діяльності спілки

II. Витрати на формування позичкового фонду:

Нарахування відсотків по ощадних термінових вкладах
Нарахування відсотків по ощадних безтермінових вкладах
Відсотки за позички банків та інших КС
Нарахування на інші внески членів
в т.ч. утримання податку на нараховані кошти

Всього операційних витрат:

III. Витрати на потреби спілки (колективні потреби членів):

Витрати на загальні збори
Витрати на інформування членів (інформаційні листки, листування тощо)
Внески до асоціації
Поповнення резервного фонду
Поповнення цільових фондів спілки:
- культурно-освітнього
- благодійного
- інших

Інші витрати

VI. Нарахування на пайові внески:

ВСЬОГО ВИТРАТ:

При виконанні бюджету можуть виникати ситуації, коли неможливо досягти запланованих показників. У цьому випадку доцільно переглянути поставлені завдання та скоригувати бюджет за фактом можливого виконання. Бюджет - це лише оперативний план, орієнтир для діяльності, а не показник зростання чи стабільності.

На підставі розроблених стратегічних напрямків розвитку спілки та бюджету складається прогноз робочого балансу з розбивкою по місяцях, який може мати наступний вигляд:

ПРОГНОЗ РОБОЧОГО БАЛАНСУ
кредитної спілки

на кінець місяця; в гривнях

	МІСЯЦІ				
	01	02	03		12
АКТИВ					
1. Позички членам:					
- під забезпечення					
- без забезпечення					
в т.ч. прострочені					
2. Позички іншим КС					
3. Каса					
4. Розрахунковий рахунок					
5. Депозитний рахунок у банку					
6. Майно КС					
7. Інші активи					
Всього активів:					
ПАСИВ					
1. Пайовий фонд:					
- обов'язкові пайові внески					
- додаткові пайові внески					
2. Безтермінові ощадні внески					
3. Термінові ощадні внески:					
- 1 міс.					
- 3 міс.					
- 6 міс.					
- 12 міс.					
- більше 12 міс.					
4. Нараховані відсотки					
5. Утримані (нараховані) податки					
6. Інші залучені кошти					
Власні кошти спілки:					
7. Вступні внески					
8. Резервний фонд					
9. Фонд розвитку					
10. Інші фонди спілки					
Всього пасивів:					

Розділ III. Фінансово-господарський механізм діяльності кредитних спілок

3.1. Особливості формування позичкового фонду кредитної спілки

Зарубіжний досвід

Кредитні спілки в усіх країнах світу створюються людьми для самозабезпечення різноманітними фінансовими послугами, головною з яких є позички. Для того, щоб мати можливість надавати таку послугу, кредитна спілка формує позичковий фонд. Історичний досвід багатьох країн показує, що позичковий фонд міг створюватись за рахунок різних джерел, основними з яких були обов'язкові та необов'язкові внески (вклади) членів, банківські кредити, державні кредити та субсидії, вклади та пожертвування фізичних та юридичних осіб. Співвідношення між цими джерелами встановлювалось законодавством кожної країни по-різному: одні держави допомагали кредитним спілкам шляхом кредитування та субсидіювання, інші - обмежували можливість залучення сторонніх коштів, треті - надавали право спілкам на власний розсуд формувати позичковий фонд. Однак в усіх країнах найважливішим джерелом коштів позичкового фонду були і є ощадні вклади членів.

Таблиця 30.

Частка заощаджень членів у пасивах кредитних спілок різних країн¹¹³
суми в %.

Країна	Частка заощаджень членів у пасивах КС	Частка резервів у пасивах КС	Частка інших пасивів
США	88,3	3,1	8,6
Канада	89,3	нема даних	-
Австралія	86,7	9,1	4,2
Великобританія	95,7	нема даних	-
Ірландія	87,0	11,0	2,0
Польща	87,5	1,4	11,1
Франція	96,5	3,5	0
Японія	89,4	8,7	1,9
Ефіопія	73,9	5,4	20,7
Гана	77,5	0,7	21,8
Сьєрра-Леоне	90,0	10,0	0
Аргентина	69,5	9,7	20,8
Таїланд	79,6	5,2	15,2
Сінгапур	77,7	10,1	12,2
Тайвань	81,7	6,1	12,2
Філіппіни	76,7	8,1	15,2
Індонезія	65,7	7,7	26,6
В середньому по світу:	90,2	3,3	6,5

Як видно з таблиці, кредитні спілки формують позичковий фонд переважно за рахунок заощаджень членів. Крім цього, вони мають власні

¹¹³ World Council of Credit Union. (Statistical Report. 1994). - Madison, Wisconsin, USA.

кошти (резерви) певних розмірів для забезпечення цих заощаджень на випадок неповернення виданих позичок. Решта пасивів говорять про залучення спілками сторонніх коштів. Так, наприклад, кредитні спілки Франції, Великобританії, Ірландії, Японії, Австралії фактично надають позички лише за рахунок заощаджень членів і не користуються сторонніми коштами. Спілки Аргентини, Індонезії, Ефіопії, Гани та інших країн залучають додаткові кошти (держави, банків, інших кредитних спілок, фізичних та юридичних осіб) для організації кредитування своїх членів та формування позичкового фонду.

Слід відзначити, що сам термін "позичковий фонд" є умовним. Він означає кошти, за рахунок яких здійснюється видача позичок. В практичній же діяльності кредитних спілок різних країн кошти позичкового фонду, як правило, складаються з власних коштів (капіталу) спілки та залучених коштів членів (депозитів) і нечленів (кредитів).

Пайовий капітал спілки формується за рахунок пайових внесків (share) членів, які можуть бути обов'язковими (один пай) та необов'язковими (внески більші, ніж один пай члени можуть вносити за бажанням). Обов'язковий пайовий внесок сплачується при вступі до кредитної спілки, додаткові - в будь-який час. Для того, щоб забезпечити легкий вступ до кредитної спілки всіх бажаних стати членами, як правило, встановлюється низький розмір одного паю. Члену, який сплатив хоча б один пай, видається членська книжка та відкривається особовий рахунок, на якому обліковуються всі його фінансові операції. Кредитна спілка наперед не бере на себе жодних зобов'язань щодо нарахування якогось фіксованого відсотку по пайових внесках. На них по результатах роботи спілки нараховуються дивіденди з отриманого чистого доходу. Розмір дивідендів встановлюється загальними зборами і залежить від суми отриманого доходу. Частина доходу направляється на формування резервного фонду, який використовується для відшкодування збитків, завданих неповернутими позичками. З доходу також можуть формуватись інші колективні фонди (культурно-освітній, будівельний, благодійний тощо), кошти яких використовуються за рішенням загальних зборів спілки.

Кошти пайового капіталу використовуються для надання позичок. Коли попит на позички великий і цих коштів не вистачає, кредитні спілки починають залучати додаткові кошти членів (депозити), надаючи, таким чином, своїм членам ще одну фінансову послугу - збереження заощаджень. При цьому, в залежності від умов внесення коштів, членам відкриваються різні види ощадних рахунків (безтермінові, термінові, пенсійні, дитячі, розрахункові та інші) або видаються депозитні ощадні сертифікати з різними умовами. Якщо попит на позички в кредитній спілці настільки великий, що коштів, залучених таким чином, не вистачає, в багатьох країнах кредитні спілки можуть взяти позичку в іншій кредитній спілці, асоціації кредитних спілок, комерційному банку чи залучити кошти сторонніх фізичних та юридичних осіб.

Таким, в основних рисах, є загальний фінансовий механізм діяльності кредитних спілок, який в кожній країні має свою специфіку. Наприклад, в балансах кредитних спілок Канади паї та депозити відображаються окремо, а в США - разом (всі кошти на рахунках членів вважаються їх паями).

Структуру пасивів кредитних спілок Канади можна відтворити на прикладі однієї з них¹¹⁴:

Таблиця 31.

Структура пасивів SO-USE Credit Union на 31 грудня 1989 року
суми - в CAD.

П А С И В И		Сума	%
I	Зобов'язання спілки	2 150 153	2,8
II	Депозити членів	68 603 996	89,35
	На чекових (розрахункових) рахунках	3 317 743	4,32
	На ощадних рахунках	14 372 100	18,72
	На термінових депозитах	42 441 132	55,28
	На рах. пл. пенсійних заощаджень	7 626 646	9,93
	В зареєстр. фонді пенс. інвест.	429 664	0,56
	В пл. набуття дому пров. Онтаріо	20 711	0,03
III	Капітал в паях	2 856 871	3,72
	Паї членів	2 645 878	3,45
	Нараховані дивіденди	210 993	0,27
IV	Резервні фонди	3 167 871	4,13
	Загальний резервний фонд	1 877 958	2,44
	Резерв для прибуткового податку	218 000	0,28
	Резерв для фінансової міцності	1 071 913	1,39
	ВСЬОГО ПАСИВІВ:	76 778 891	100

Типову структуру пасивів кредитних спілок США можна відтворити на прикладі однієї з кредитних спілок¹¹⁵:

Таблиця 32.

Структура пасивів Ukrainian Selfreliance Michigan Federal Credit Union на 31 грудня 1992 року
суми - в USD.

П А С И В И		Сума	%
1	Паї членів спілки	65 802 763	92,15
2	Рахунки кредиторів	33 549	0,05
3	Дивіденди	252 498	0,35
4	Інші зобов'язання	2 486	0
5	Резерви	2 000 000	2,80
6	Нерозподілені прибутки	3 320 697	4,65
	ВСЬОГО ПАСИВІВ:	71 411 993	100

¹¹⁴ SO-USE Credit Union. (Annual Report). - Toronto, Canada, 1988, с. 8.

¹¹⁵ Ukrainian Selfreliance Michigan Federal Credit Union. (Annual Report 1993). - Warren, Michigan, 1993, с. 10-12.

При цьому паї членів спілки (в USD) мали наступну структуру:

ощадні рахунки - 51 643 564 (78,5%)
чекові (Share-Draft) рахунки - 1 771 628 (2,7%)
пенсійні (IRA) рахунки - 6 223 628 (9,5%)
ощадні сертифікати - 5 689 106 (8,6%)
сертифікати Money Market - 474 837 (0,7%)

Кредитні спілки різних країн приймають від своїх членів заощадження за найрізноманітніших умов, відкриваючи їм різні види рахунків. Так, наприклад, Rochester Ukrainian Federal Credit Union (США) приймає заощадження членів на ощадні, чекові (розрахункові) та депозитні сертифікатні рахунки.

Таблиця 33.

Види та умови ощадних рахунків Rochester Ukrainian Federal Credit Union
цифри - в USD.

ВИДИ РАХУНКІВ	УМОВИ РАХУНКІВ				
	дивіденди	нарах. дивіденди	мін. вклад	мін. залишок	обмежен ня
Пайові ощадні	складні	квартально	50	50	*
"Money Market"	складні	місячно	2 500	2 500	**
Субпайові ощадні	складні	квартально	-	50	*
Пенсійні (IRA)	складні	квартально	50	50	*
Бізнесові ощадні	складні	квартально	50	50	***
Ощадні рахунки громад. організацій	складні	квартально	50	50	*
Ощадні рах. на третю особу (трастові)	складні	квартально	50	50	*
Молодіжні ощадні	складні	квартально	5	50	*

* - для всіх рахунків надається можливість зробити не більше 6 переказів коштів на інші рахунки члена або третьої особи. За перевищення цього ліміту встановлюється додаткова плата.

** - допускається 3 перекази коштів на місяць сумами, не меншими ніж по 100 USD.

*** - допускається 9 переказів коштів у квартал.

По ощадних рахунках нараховувалось 3,25% річних; по "Money Market" - 3,05%, по пенсійних (IRA) - від 3,575 до 5,525%.

Таблиця 34.
Види та умови чекових і "share draft" (ощадно-розрахункових)
рахунків Rochester Ukrainian Federal Credit Union
цифри - в USD.

ВИДИ РАХУНКІВ	УМОВИ РАХУНКІВ			
	дивіденди	нарах. дивіденди	мін. вклад	мін. залишок
Особові розрахункові	складні	місячно	-	150
Бізнесові розрахункові	не нарах.	-	-	25
Бізнесові преміально-розрахункові	складні	місячно	-	350
Розрахункові рахунки організацій	складні	місячно	-	150

По чекових (розрахункових) рахунках нараховувалось 2,0% річних.

Таблиця 35.
Види та умови депозитних сертифікатних рахунків Rochester Ukrainian
Federal Credit Union
цифри - в USD.

ВИДИ РАХУНКІВ*	УМОВИ РАХУНКІВ				
	дивіденди	нарах. дивіденди	мін. вклад	додаткові внески	отримання
Ощадн. сертиф. CD1	складні	квартально	500	не доп.	дивіден.
Ощадн. сертиф. CD2	складні	квартально	1 000	не доп.	дивіден.
Ощадн. сертиф. CD3	складні	квартально	2 000	не доп.	дивіден.
Ощад. сертиф. "Jumbo1"	складні	квартально	50 000	не доп.	дивіден.
Ощад. сертиф. "Jumbo2"	складні	квартально	75 000	не доп.	дивіден.
Ощадн. сертиф. IRA	складні	квартально	500	не доп.	дивіден.
Ощ. серт. Jumbo IRA	складні	квартально	50 000	не доп.	дивіден.

* - сертифікати, як правило, відкриваються на 3, 6, 12 та 18 місяців; на два з половиною та п'ять років під фіксовані на момент відкриття та діючі протягом всього періоду відсотки (від 3,4 до 5,5%). Дивіденди можна отримувати квартално, а кошти депозиту - після закінчення його терміну. При достроковому припиненні депозитної угоди з ініціативи вкладника дивіденди за останній квартал, як правило, не нараховуються.

Кредитні спілки можуть приймати заощадження від своїх членів і за інших умов, які залежать від ощадної політики, розробленої правлінням. При цьому можуть відкриватись різні типи рахунків із різними умовами вкладу та повернення коштів, нарахування відсотків, користування рахунком та ін.

Ощадні пайові рахунки відкриваються при вступі до кредитної спілки після внесення вступного внеску та сплати мінімального вкладу (одного паю). При відкритті рахунку членові видається ощадна книжка, в

якій у подальшому відображаються всі операції по рахунку. Розмір паю встановлюється статутом, і в кредитних спілках США, як правило, знаходиться в межах 5-50 USD. Пай може вноситись одноразово або щомісячними внесками до досягнення встановленої величини. Члени спілки можуть докладати на ощадні пайові рахунки додаткові суми і мати на них будь-яку кількість паїв, якщо дирекцією не встановлено обмеження щодо їх максимальної кількості. Як правило, власник ощадного пайового рахунку може в будь-який момент зняти кошти із свого рахунку, хоча в статутах багатьох кредитних спілок США передбачена необхідність повідомлення про це не менше, ніж за 60 днів. При знятті з рахунку останнього паю рахунок закривається, а його власник перестає бути членом спілки. По ощадних пайових рахунках щоквартально нараховуються дивіденди по кількості пайо-днів або найменшого місячного сальдо по рахунку. Як правило, дивіденди нараховуються на кожен повний пай і не нараховуються на суми, які менші одного паю (неповні паї). На вклади, внесені до 10-го числа кожного місяця, багато кредитних спілок США нараховують дивіденди з 1-го дня місяця, а на вклади, внесені після 10-го числа, дивіденди за місяць не нараховуються. Нараховані за квартал дивіденди на початок наступного кварталу додаються до суми коштів на пайовому рахунку.

Законодавство США, Канади та багатьох інших країн дозволяє раді директорів кредитної спілки приймати рішення про запровадження, крім звичайних пайових рахунків, інших типів ощадних рахунків: дитячих, різдвяних, вакаційних, цільових, призових та інших, на яких члени спілки можуть за найрізноманітніших умов накопичувати кошти.

Чекові рахунки відкриваються кредитною спілкою членам для здійснення ними розрахунків за допомогою чекової книжки. Для відкриття рахунку член спілки подає заяву на відкриття рахунку та виготовлення іменної чекової книжки. Після отримання книжки, в межах якої власник рахунку може виписувати чеки, вноситься певна сума на чековий рахунок (ліміт). Чеки, виписані власником чекової книжки фізичним чи юридичним особам, протягом певного терміну здаються ними в банк (кредитну спілку) для зарахування на їхні рахунки. Чек проходить перевірку через систему чекових розрахунків, після чого сума, вказана в ньому, списується з рахунку чекодавця та зараховується на рахунок пред'явника чека. В процесі здійснення розрахунків чеками сума на чековому рахунку зменшується, тому власник рахунку повинен періодично її поповнювати, щоб не допустити виписування незабезпечених чеків. Поповнення суми чекового рахунку може здійснюватись шляхом внесення на рахунок готівки, чеків, виписаних іншими особами, або за рахунок коштів з ощадних рахунків члена в спілці.

"Share-Draft" рахунки поєднують в собі ознаки ощадного та чекового рахунків. Фактично, це - ощадно-розрахунковий рахунок. На кошти, які знаходяться на цьому рахунку, нараховуються відсотки (дивіденди) та можна виписувати чеки з отриманої у встановленому

порядку іменної чекової книжки. При недостатній для покриття чека сумі коштів на цьому рахунку останній може поповнюватись за рахунок коштів інших рахунків члена спілки або "відкритого кредиту". Як правило, кредитна спілка щомісяця надає власнику "share-draft" рахунку виписку про всі проведені по рахунку операції.

"Market-Share" (MSA's) рахунки поєднують в собі ознаки "share-draft" рахунку та ощадного сертифікату: високі дивіденди, які нараховуються щоденно, легкий доступ до коштів та висока ліквідність. Нараховані протягом місяця щоденні дивіденди додаються до коштів рахунку в останній день кожного місяця. Процентна ставка змінюється щомісяця згідно з ринковим курсом. Допускається зняття коштів з рахунку не більше трьох разів на місяць. Суми коштів, що отримуються або вкладаються, не обмежені. На великі вклади (більше, ніж 50 000 USD), як правило, нараховується вищий відсоток.

Пенсійні (IRA) рахунки відкриваються членам кредитної спілки для накопичення заощаджень на пенсійний вік. Уряди США, Канади та інших країн дозволяють своїм громадянам частину отриманих доходів до їх оподаткування відкласти на пенсійні рахунки у фінансових установах. Члени кредитних спілок США на особисті пенсійні рахунки можуть відкладати до 15% доходів, але не більше, ніж 15 000 USD в рік¹¹⁶. Кошти, що знаходяться на пенсійних рахунках, є довготерміновими, тому на них нараховуються вищі відсотки.

"Escrow" рахунки відкриваються членам кредитної спілки, що отримали позички на купівлю житла (mortgage). Позичальники зобов'язані вкладати на ці рахунки певні суми, щоб забезпечити сплату страхових внесків, податків на землю та нерухоме майно. Спілка з цих рахунків сплачує всі необхідні платежі.

Стосовно суб'єктів користування рахунки членів кредитних спілок США, Канади та інших країн поділяються на:

- **індивідуальні** - рахунки, власниками яких є окремі члени кредитної спілки. Тільки власник рахунку має право вкладати або отримувати кошти з рахунку. Він може також назначити спадкоємця коштів рахунку;

- **спільні** - рахунки, власниками яких є дві або більше осіб, з яких кожен має право вкладати й отримувати гроші. Рахунок відкривається членом спілки, а інші співвласники можуть і не бути членами спілки. При вкладанні чи отриманні грошей обов'язкове пред'явлення ощадної книжки;

- **ощадні рахунки на третю особу (трастові)** - рахунки, які відкриваються членами спілки для накопичення на них коштів, призначених іншим особам (дітям, онукам та ін.);

¹¹⁶ Information about the Self Reliance Syracuse, N.Y. (Federal Credit Union). - Syracuse, N.Y., USA, 1990, c. 30.

- **бізнесові рахунки та рахунки організацій**, - відкриваються кредитною спілкою юридичним особам, які створюються членами кредитної спілки або на базі "поля членства" кредитної спілки. Ці юридичні особи є колективними членами і незалежно від кількості осіб, яких об'єднують, мають право одного голосу на загальних зборах та інші права, що має будь-який член кредитної спілки. Розпорядниками рахунків, відкритих юридичним особам, є власники (керівники) цих організацій.

Крім цього, багато кредитних спілок у різних країнах ведуть роботу по **неактивних та дрібних рахунках**. У США неактивними вважаються рахунки, по яких протягом п'яти років не проводились ніякі операції, окрім нарахування процентів. Як правило, кредитні спілки вживають заходів по активізації таких рахунків шляхом звернення до власника рахунку. Якщо член спілки після цього не активізував рахунок, він вважається покинутим, а кошти з нього передаються державній агенції як покинуте майно. Дрібні рахунки - це рахунки, на яких знаходяться незначні суми. Ведення таких рахунків є досить дорогим для кредитної спілки, бо по них щомісячно треба вести облік, щоквартально нараховувати дивіденди, щороку повідомляти власників про стан рахунку. У зв'язку з цим більшість кредитних спілок вживають заходів щодо збільшення коштів на дрібних рахунках шляхом звернення до власників.

Кошти на рахунки членів можуть надходити як від самих членів, так і з інших джерел (наприклад, отримання заробітної плати, пенсій, коштів соціального забезпечення, дивідендів від акцій, грошових переказів та ін.).

Слід відзначити, що ощадні вклади членів кредитної спілки, які знаходяться на їх ощадних рахунках, в США забезпечені державою в розмірі до 100 тисяч доларів, в Канаді - до 60 тисяч доларів. Аналогічну відповідальність по вкладах громадян до фінансових установ (в тому числі й кредитних спілок) мають інші держави. Це посилює зацікавленість держави в створенні необхідної для ефективної діяльності кредитних спілок нормативно-правової бази та налагодженні надійної системи контролю, що, в свою чергу, сприяє становленню міцних, ефективно діючих кредитних спілок.

Необхідно відзначити, що в багатьох країнах кредитні спілки не тільки приймають ощадні вклади та видають позички, а й надають своїм членам широкий спектр фінансових та нефінансових послуг¹¹⁷: сприяють веденню бізнесу членами кредитної спілки, здійснюють лізингові та факторингові операції, відкривають чекові (розрахункові) рахунки; забезпечують кредитними та дебетовими картками; здійснюють грошові перекази; розрахунково-касове обслуговування; реалізацію дорожніх чеків; обмін чеків; міжнародні перекази коштів та інше. Крім цього, вони

¹¹⁷ Glenn C. Hoyle, Mary Gillman. Introduction to Credit Union. Third Edition. National Credit Union Institute, Kendall/Hunt Publishing Company, CUNA, USA, 1984, c. 64-65.

надають певні види страхових послуг, здійснюючи страхування життя, нетривалої втрати праездатності, вкладів, позичок, автомобілів тощо.

Кредитні спілки в багатьох країнах надають також своїм членам додаткові послуги нефінансового характеру: розміщують оголошення на дошці об'яв; здійснюють продаж марок, конвертів, розрахункових книжок; надають поштову скриньку, анкети на отримання різних документів; мають дитячу кімнату чи садок; здійснюють ламінування та ксерокопіювання документів; надають послуги нотаріуса, юриста, експертів та інших фахівців, персональні сейфи (соти), різноманітні бази даних та інформацію для споживачів; надають можливість користуватись факсом та електронною поштою; консультаційні послуги; здійснюють довірчі операції, планування спадщини та підготовку до пенсії, оптову закупівлю та продаж товарів для своїх членів; створюють умови для об'єднання членів за інтересами (автоклуб, колективний автосервіс, туристичні клуби та ін.); надають місце для стоянки автомобілів; депозитарій; мікрофільмування; послуги міжнародних перекладів та багато інших необхідних членам фінансових та нефінансових послуг.

Таким чином, кредитні спілки в багатьох країнах здійснюють не тільки фінансові операції, а й розширюють перелік своїх послуг, стаючи фінансовими кооперативами універсального типу. Це стає можливим тому, що кредитні спілки є кооперативними неприбутковими організаціями, створеними членами для самозабезпечення різноманітними послугами, і якщо у членів спілки виникає потреба в якійсь новій послугі, кредитна спілка прагне її задовольнити навіть у тих випадках, якщо спілці це економічно невигідно. Кредитні спілки існують для своїх членів і не мають власних інтересів. Інтереси кредитної спілки - це інтереси її членів.

Практика кредитних спілок України по роботі із заощадженнями членів

Кредитні спілки України в 1993-1996 роках будували свою діяльність на підставі Тимчасового Положення про кредитні спілки¹¹⁸ та Типового Статуту¹¹⁹. Тимчасове Положення надавало право кредитним спілкам "приймати внески від членів спілки..." та "розподіляти доходи на вклади членів спілки пропорційно до внесених ними коштів" (п. 11). "Вкладом члена кредитної спілки є вступний та членські внески" (п. 17), тому **членські внески** - це кошти, які за певних умов передаються кредитній спілці членом (або надходять на ім'я члена від третіх осіб) у власність або користування, а **вклад** - це сума його внесків різних видів та типів. Типовий Статут визначає, що членські внески (вклад) "належать

¹¹⁸ Про Тимчасове Положення про кредитні спілки в Україні. (Указ Президента України № 377/93 від 20.09.93, Діло № 77, с. 4).

¹¹⁹ Типовий Статут кредитної спілки. - "Бізнес", 1994, № 15 (70), від 19 квітня, с. 50.

члену кредитної спілки на правах власності" (ст. 12), та передбачає, що члени спілки можуть мати довільну кількість членських внесків, але кожен з них повинен мати "хоча б один членський внесок, розмір якого визначається правлінням" (ст. 9). Вказані документи більш ніяк не регламентували режими членських внесків, тому кредитні спілки України мали відносну самостійність у виборі форм залучення заощаджень своїх членів для організації взаємного кредитування. В зв'язку з цим багато кредитних спілок розробили та затвердили рішеннями своїх правлінь внутрішні **положення про внески та рахунки членів спілки**, в яких знайшли відображення види, умови, порядок внесення та повернення внесків, нарахування відсотків, облік внесків та операцій з ними тощо. Узагальнення основних пунктів положень про внески та рахунки членів, розроблених різними кредитними спілками України, дозволяє виділити найбільш суттєві моменти по операціях кредитних спілок із внесками (вкладами) членів.

Всі внески, які приймали кредитні спілки України від своїх членів у 1993-1996 роках, можна розділити на такі типи:

- Періодичні, разові чи довільні.
- Ті, які повертаються з першої вимоги, повертаються через певний час або не повертаються взагалі.
- Фіксованої або довільної величини.
- Термінові та безтермінові.
- Цільові та нецільові.
- З гарантованим доходом та без гарантованого доходу.
- З твердими та із змінними умовами.
- Ощадні та розрахункові.
- З обліком у національній валюті та умовних показниках.
- Обов'язкові та необов'язкові.

Періодичні внески - внески фіксованої величини, вносяться через певні рівні проміжки часу (щомісяця, щокварталу, щороку).

Разові внески вносяться один раз за певних умов.

Довільні внески вносяться в будь-який час протягом певного терміну за будь-яких умов до досягнення певної величини.

Внески, що повертаються з першої вимоги, - це внески, які повинні бути повернуті спілкою члену на його вимогу негайно.

Внески, які повертаються через певний час, - це ті, що повертаються спілкою через певний проміжок часу (через декілька днів або після закінчення певного терміну) з моменту вимоги члена про повернення внесків.

Внески, які не повертаються, - це внески, які не повертаються члену ні за яких умов (вони переходять у власність спілки).

Внески фіксованої величини мають фіксований розмір (мінімальний, частковий або максимальний).

Внески довільної величини можуть вноситись у будь-якій сумі.

Термінові внески вносяться на певний наперед визначений термін.

Безтермінові внески вносяться на невизначений термін.

Цільові внески вносяться з певною метою на певну особисту або колективну ціль.

Внески з гарантованим доходом - це внески, по яких спілка бере на себе зобов'язання виплатити певний (твердий або плаваючий) дохід.

Внески без гарантованого доходу - це внески, по яких спілка не бере на себе зобов'язань перед членом щодо виплати фіксованої суми доходу по внесках.

Внески з твердими умовами не допускають зміни умов протягом певного періоду часу або до настання певних обставин.

Внески із змінними умовами - це внески, умови по яких можуть бути змінені членом або спілкою (в односторонньому порядку або за погодженням з іншою стороною).

Ощадні внески - це внески з метою накопичення заощаджень.

Розрахункові внески - це внески для здійснення розрахунків.

Внески з обліком лише в національній валюті - це внески, облік яких ведеться тільки в національній валюті України.

Внески з додатковим обліком в умовних показниках - це внески, по яких додатково ведеться облік (в тому числі й нарахованих відсотків) в еквівалентних одиницях відповідно до курсу твердих валют (USD, DEM або інших).

Як правило, всі внески до кредитних спілок поділялись на обов'язкові та необов'язкові.

Обов'язкові внески - це внески, які за рішенням загальних зборів або правління, якщо статутом йому надані такі повноваження, зобов'язані вносити (вносити) всі члени кредитної спілки. Їх розмір та порядок внесення визначають загальні збори або правління. До обов'язкових внесків належать:

вступний внесок, який вноситься одноразово під час вступу до кредитної спілки. Він переходить у власність спілки, направляючись у резервний або інші фонди спілки. При виході із спілки не повертається;

обов'язковий пайовий внесок, який вноситься одноразово під час вступу або частками протягом певного періоду до досягнення певної величини. Переходить у власність спілки (у пайовий фонд), але, персоніфікуючись, належить членові, визначаючи його частку в пайовому фонді. Повертається лише при виході із спілки;

цільові внески, які вносяться за рішенням загальних зборів, переходять у власність спілки і використовуються для формування цільових фондів. При виході із спілки можуть повертатись або не повертатись.

Необов'язкові внески - це внески, які вносяться членами кредитної спілки за власною ініціативою, на власний розсуд, під певні умови. До необов'язкових внесків належать:

додаткові пайові внески, які вносяться у пайовий фонд і визначають частку члена в доходах кредитної спілки. Переходять у власність спілки, але, персоніфікуючись, належать членові. Повертаються на вимогу члена в терміни, визначені правлінням. Величина доходів по пайових внесках (дивідендів) наперед не визначається і залежить від результатів роботи спілки;

ощадні безтермінові внески - це кошти, які належать члену і передаються спілці в користування за певних умов під певний фіксований процент на невизначений термін. Повертаються членові на першу вимогу в будь-який час;

ощадні термінові внески (депозитні) - це кошти, які належать члену і передаються спілці в користування за певних умов під певний фіксований процент на визначений термін. Повертаються членові після закінчення цього терміну;

цільові ощадні внески - це кошти, які належать члену і які з метою накопичення на певні цілі (навчання, відпочинок, пенсійний вік, весілля тощо) передаються спілці в користування за певних умов під певний фіксований або нефіксований процент на визначений або невизначений термін;

цільові неощадні внески (розрахункові) - це кошти, які належать члену спілки і передаються спілці для здійснення розрахунків від його імені.

В залежності від видів внесків кредитні спілки України відкривають своїм членам **особові рахунки** - специфічні картки (форми) аналітичного обліку, на яких відображаються вид, стан, умови та рух внесків члена кредитної спілки, а також нараховані на внески відсотки. Кредитні спілки, як правило, відкривали пайові, ощадні безтермінові, ощадні термінові (із різними фіксованими термінами внесків), цільові (дитячі, пенсійні, весільні та ін.) рахунки. Окремі кредитні спілки відкривали своїм членам розрахункові рахунки, з яких за дорученням членів здійснювалась оплата комунальних платежів, за товари, послуги та ін. В деяких кредитних спілках замість окремих особових рахунків відкривався один універсальний рахунок, на якому шляхом кодування обліковувались різні види та типи внесків.

В залежності від того, хто міг користуватись відкритим рахунком, вони поділялись на: **індивідуальні**, власниками яких є окремі члени кредитної спілки, та **спільні**, в яких було декілька співвласників. В залежності від умов користування рахунки поділялись на: **безумовні**, для користування якими не ставились певні вимоги особою, яка відкрила цей рахунок, та **умовні**, в яких людина, що відкрила рахунок, ставить певні умови щодо користування ним.

Розпоряджання внесками та рахунками в кредитних спілках України здійснювалось, як правило, лише тією особою, на ім'я якої був відкритий рахунок (якщо інше не було передбачене окремими умовами, які обумовлював член кредитної спілки при відкритті рахунку). Деякі

кредитні спілки проводили операції з рахунками членів на підставі нотаріально засвідченого доручення власника рахунку, виданого іншій особі (або кільком особам). При цьому траплялись випадки, коли контролюючі органи в деяких областях розцінювали ці операції як порушення чинного законодавства, мотивуючи це тим, що кредитні спілки повинні надавати послуги лише своїм членам. Тоді кредитні спілки посилались на норми Цивільного кодексу України, який передбачає, що будь-яка особа може видати іншій особі доручення на розпорядження своїм майном, а обслуговування за дорученням є додатковою послугою членам спілки. Окремі кредитні спілки України практикували проведення операцій з рахунками членів на підставі доручення, виданого власником рахунку кредитній спілці, на щомісячну сплату з рахунку члена комунальних послуг, зарахування на особовий рахунок заробітної плати та ін.

В багатьох кредитних спілках існує практика, коли кожний член спілки міг поставити будь-які умови по проведенню операцій з його рахунком, але вони не повинні були суперечити суті цього рахунку та чинному законодавству. Ці умови записувались власноручно в картці особового рахунку. Зміна умов здійснювалась шляхом заповнення відповідної заяви та наступного запису в особовому рахунку, який автоматично відміняв попередній запис.

Як правило, кожна кредитна спілка, враховуючи свою специфіку, самостійно шукала найбільш прийнятні для неї види, умови та порядок внесення внесків і користування рахунками та відображала їх в положенні про внески та рахунки, яке затверджувалось загальними зборами або правлінням спілки. Положення давало можливість всім членам знайомитись з умовами вкладання коштів у спілку.

Всі операції по внесках члена до кредитної спілки відображаються в **картці особового рахунку**, що має номер, який відповідає номеру членської книжки. Як правило, однакові номери рахунків не допускаються, номери закритих рахунків не відновлюються і не привласнюються іншим рахункам. Для обліку членських внесків може бути заведена одна картка особового рахунку, в якій відображаються внески всіх видів, або декілька карток особових рахунків (по різних видах внесків), які, як правило, мають один номер і кодуються буквами відповідно до виду рахунку (наприклад: "П"- для пайового, "Б"- для безтермінового, "Т"- для термінового тощо). Картки особових рахунків зберігаються в картотеках в порядку зростання номерів. Записи в графах картки особового рахунку засвідчуються підписом особи, що зробила цей запис, а в окремих випадках - скріплюються печаткою спілки чи штампом. На документах, які належать до операцій з рахунками членів, ставиться номер особового рахунку та порядковий номер документа.

На **пайових рахунках** відображаються кількість та сума пайових внесків, що належать члену, їх рух та нараховані відсотки (дивіденди).

Кожен член кредитної спілки має лише один пайовий рахунок, який кодується буквою "П".

На **ощадних безтермінових рахунках** відображаються сума безтермінових ощадних внесків членів, їх рух та нараховані на них проценти. Кожен член спілки може мати лише один безтерміновий ощадний рахунок, на якому відображаються всі його безтермінові ощадні внески. Номер рахунку, як правило, співпадає з номером пайового рахунку та кодується буквою "Б". Окремі кредитні спілки беруть плату за відкриття ощадного безтермінового рахунку.

На **ощадних термінових рахунках** відображаються сума ощадних термінових (депозитних) внесків, які члени вклали в кредитну спілку на певний фіксований термін під фіксований процент, а також їх рух та нараховані проценти. Рахунок відкривається під тим номером, під яким відкрито пайовий рахунок, та кодується літерою "Д". Кожен член спілки може мати будь-яку кількість вкладів на різні терміни, але всі вони відображаються на одному ощадному терміновому рахунку і кодуються відповідно до умов вкладу.

На **ощадних цільових рахунках** відображаються сума цільових ощадних внесків членів кредитної спілки, їх рух та нараховані проценти. До цільових ощадних рахунків належать: дитячі, пенсійні, весільні, житлові, студентські та інші цільові рахунки. Дитячі рахунки відкриваються членами спілки для своїх дітей. Пенсійні рахунки - це рахунки, які відкриваються з метою накопичення заощаджень для отримання додаткової пенсії при досягненні пенсійного віку. Весільні рахунки відкриваються з метою накопичення коштів для одруження та на початковий етап сімейного життя. Житлові рахунки - це рахунки, які відкриваються з метою накопичення коштів на будівництво або купівлю житла. Студентські рахунки - це рахунки, які відкриваються з метою накопичення коштів на отримання освіти. Інші цільові ощадні рахунки запроваджуються кредитною спілкою в залежності від наявних потреб членів у накопиченні коштів на певні цілі.

Вклади на цільові рахунки мають переважно довготерміновий характер (від одного року та більше). Кошти на цих рахунках можуть накопичуватись до досягнення певної величини або до настання оговорених умов. Кожен член кредитної спілки може мати лише по одному цільовому ощадному рахунку певного виду, на якому відображаються всі ощадні внески відповідного виду. Номери цільових ощадних рахунків, як правило, співпадають з номером пайового рахунку та членської книжки та кодуються відповідними літерами: дитячі - "Дт"; пенсійні - "Пн"; весільні - "Вс"; житлові - "Жт"; студентські - "Ст" тощо.

На **розрахункових рахунках** відображаються сума та рух внесків члена, призначених для ведення розрахунків з різноманітними підприємствами, установами та організаціями за комунальні послуги, телефон, електроенергію тощо та для переказу грошей фізичним та юридичним особам на їхні рахунки в банківських установах. Розрахункові

рахунки не є ощадними, тому процент по коштах, які знаходяться на них, як правило, не нараховується. Кожен член кредитної спілки може мати лише один розрахунковий рахунок, на якому відображаються всі розрахунки. Номер розрахункового рахунку відповідає номеру пайового рахунку та членської книжки і кодується літерою "Р". Кредитна спілка може брати плату за проведення розрахункових операцій. Окремі кредитні спілки закладали можливість здійснення розрахунків із ощадних рахунків членів спілки, перетворюючи їх в ощадно-розрахункові.

Слід відзначити, що в Тимчасовому Положенні про кредитні спілки в Україні можливість здійснення кредитними спілками розрахункових операцій за своїх членів прямо не передбачена. Але така послуга надавалась окремими кредитними спілками на підставі можливості "виступати поручителем виконання членами спілки зобов'язань перед третіми особами" (п. 11 Тимчасового Положення) на підставі доручення, виданого членом кредитної спілки, про розпоряджання його внесками або у вигляді надання позики на певну ціль в безготівковому порядку.

В окремих кредитних спілках України, крім положення про внески та рахунки членів, яке, в основному, спрямоване на інформування членів спілки про умови накопичення ними заощаджень, для працівників спілки розроблялись внутрішні **процедури операцій з рахунками**, які відображали загальні положення про внески та рахунки членів; форми документів, що застосовуються при операціях з ощадностями, та порядок їх заповнення; порядок відкриття різних видів рахунків, приймання та видачі коштів, нарахування відсотків, безготівкового переказу коштів з рахунків та зарахування отриманих у безготівковому порядку коштів на рахунки; зміни умови, закриття рахунків та інші процедури операцій з рахунками. Аналіз процедур операцій з рахунками членів різних кредитних спілок України дозволив узагальнити їх та виділити основні підходи, які застосовуються кредитними спілками при здійсненні ощадної діяльності для своїх членів.

Відкриття рахунків членам кредитної спілки, як правило, здійснюється на підставі заповненої заяви, крім пайового рахунку, який відкривається на основі рішення про прийом у члени. При відкритті рахунків членам спілки роз'яснюються особливості рахунку, можливі операції з ним та умови користування рахунком, а також проводиться ознайомлення члена з положенням про рахунок. При відкритті рахунку працівник кредитної спілки пропонує члену поставити зразок свого підпису в картці особового рахунку та записати умови по вкладу. В окремих кредитних спілках, крім цього, пропонується зробити запис: "з положенням про рахунок ознайомлений та погоджуюсь". У картці особового рахунку, як правило, записуються: прізвище, ім'я та по батькові члена; порядковий номер рахунку з кодуванням виду рахунку відповідною буквою; умови по рахунку; сума, яка вноситься на рахунок (для пайових рахунків: із додатковим перерахуванням її на кількість обов'язкових внесків - паїв). Для відповідних ощадних рахунків

додатково записуються термін вкладу та відсоток. Після цього на підставі картки особового рахунку заповнюється членська книжка. В окремих кредитних спілках для запису всіх операцій по ощадних рахунках випикується окрема ощадна книжка. По ощадних термінових або цільових внесках багатьма кредитними спілками України практикується укладання угоди про ощадні термінові та цільові внески, яка оформляється при внесенні членом коштів на відповідний рахунок. Після заповнення всіх необхідних документів працівник кредитної спілки приймає внески на відповідний рахунок члена спілки.

ДОКУМЕНТИ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ КРЕДИТНИМИ СПІЛКАМИ УКРАЇНИ ПРИ ОПЕРАЦІЯХ ІЗ ВНЕСКАМИ ТА РАХУНКАМИ ЧЛЕНІВ*:

- Заява на відкриття рахунку
- Заява (універсальна) на проведення операцій з рахунком
- Картка особового рахунку
- Членська книжка
- Ощадна книжка
- Розрахункова книжка
- Чекова (купонна) книжка
- Угода про ощадні термінові та цільові внески
- Алфавітна картка члена
- Алфавітна картка співвласника
- Доручення члена по рахунку (по вкладу)
- Ордер на вкладання та отримання коштів рахунку
- Ордер на переказ коштів з рахунку
- Виписка з особового рахунку
- Реєстр переказів грошей членів через розрахунковий рахунок
- Реєстр надходження грошей членам через розрахунковий рахунок спілки
- Книга обліку неактивних рахунків
- Операційний щоденник
- Посвідка на відкритий рахунок
- Заява на зміну умови по рахунку
- Журнал руху пайового фонду та залучених коштів
- Заява на повернення пайових внесків
- Книга обліку заяв на повернення пайових внесків
- Заява на переказ коштів
- Форма внутрішнього переміщення коштів
- Заява на закриття рахунку
- Книга обліку ощадних термінових та цільових внесків
- Повідомлення по рахунку.
- Реєстр покинутих рахунків.
- Реєстр дрібних рахунків.
- Розпорядження про припинення операцій по рахунку.

* - наведений перелік зроблено на основі узагальнення матеріалів різних кредитних спілок України.

Приймання коштів на рахунки. На пайовий рахунок приймаються тільки пайові внески в сумі, яка, як правило, кратна одному паю. Перший пай може вноситись одноразово або частками до досягнення встановленої величини. Члени спілки можуть у будь-який час докласти на свій пайовий рахунок необмежену (або обмежену правлінням чи загальними зборами) кількість паїв.

На ощадний безтерміновий рахунок внески можуть бути докладені в будь-якому розмірі та в будь-який час.

На ощадний терміновий рахунок кошти, як правило, приймаються у вигляді термінового вкладу з укладанням окремої угоди про ощадні термінові внески. Члени спілки можуть мати будь-яку кількість термінових вкладів за різних умов на одному ощадному терміновому рахунку. Докладання коштів на вже існуючі термінові вклади практикується рідко, хоч деякі кредитні спілки відкривають своїм членам термінові вклади з можливістю докладання коштів. На цільові рахунки кошти приймаються в порядку, передбаченому для ощадних термінових або безтермінових рахунків. На дитячі рахунки кошти приймаються від батьків, які є членами кредитної спілки.

При внесенні членами коштів на рахунки працівник кредитної спілки робить відповідні записи у картці особового рахунку, членський (або ощадний) книжці, прихідному касовому ордері та касовій книзі. Приймання коштів на термінові ощадні та цільові рахунки здійснюється переважно після укладання відповідної угоди. Після приймання грошей членська книжка (а при ощадних термінових та цільових внесках - й угода про внески) повертається члену, а картка особового рахунку - в картотеку.

Отримання коштів з рахунків. Із пайового рахунку член може отримати свої паї та нараховані проценти в терміни, передбачені рішенням правління та положенням про пайові внески, зразу при зверненні або через певний період часу. Якщо рішенням правління або положенням про пайові внески передбачена виплата пайових внесків через певний проміжок часу (наприклад, протягом одного місяця після звернення), то для отримання коштів із пайового рахунку член спілки заповнює заяву на повернення внесків та приходить за коштами у вказаний працівником кредитної спілки день. Кошти, що складають останній пай, видаються лише при виході члена із спілки на основі його заяви та (чи) постанови правління про виключення із членів. При цьому пайовий рахунок члена закривається.

З ощадного безтермінового рахунку ощадні внески та нараховані проценти можуть бути отримані в будь-який час. При отриманні з рахунку всієї суми коштів рахунок закривається.

З ощадного термінового рахунку член спілки може отримати свої термінові ощадні внески лише після закінчення їх терміну, якщо інше не передбачається рішенням правління або положенням про рахунок. Відсотки по термінових вкладах можуть нараховуватись та виплачуватись

щомісячно або після закінчення терміну вкладу. В окремих кредитних спілках України існує цікавий досвід виплати відсотків по ощадних термінових вкладах наперед. Як правило, термінові ощадні внески та відсотки по них, не отримані після закінчення терміну, вважаються автоматично покладеними на наступний термін за попередніх умов або за умов, які діють у кредитній спілці для вкладів відповідного виду в момент продовження. При цьому не отримані відсотки додаються до суми вкладу і по них нараховується складний відсоток. Деякі кредитні спілки не нараховують складний відсоток на проценти, які не були отримані після закінчення терміну вкладу. Часткове отримання термінового вкладу, як правило, не допускається. Якщо член хоче отримати лише частину коштів, вклад закривається, а на різницю відкривається новий вклад. При цьому, як правило, нараховується менший відсоток у зв'язку з недотриманням терміну угоди. При отриманні останнього термінового вкладу з термінового ощадного рахунку рахунок закривається.

Рішенням правління або положенням про ощадний терміновий рахунок може бути передбачена можливість дострокового розірвання угоди про термінові внески на основі заяви члена спілки. В окремих кредитних спілках угода автоматично розривається у випадку виходу або виключення члена з кредитної спілки. При цьому, як правило, кредитна спілка сплачує менший відсоток по внесках. В окремих випадках передбачається сплата кредитній спілці пені в розмірі, встановленому правлінням. Пеня утримується в момент виплати коштів депозиту.

Слід відзначити, що всі умови внесків до кредитної спілки та операцій з ними повинні бути закріплені в положенні про внески та рахунки членів, а для термінових та цільових внесків - й у відповідній угоді.

При отриманні членами коштів з рахунку працівник спілки перевіряє, чи не є рахунок "замороженим" у зв'язку із взятою членом спілки позичкою або виданим поручительством по позичці іншого члена. При видачі коштів робляться відповідні записи у картці особового рахунку, членській (або ощадній) книжці, видатковому касовому ордері та касовій книзі. Після видачі грошей членська (ощадна) книжка повертається члену, а картка особового рахунку - в картотеку.

Нарахування відсотків на внески. Однією з головних умов активного вкладання коштів до кредитної спілки є величина доходу, який буде нараховуватись на ощадні та пайові внески.

На ощадні вклади членів кредитна спілка нараховує проценти - наперед оголошений дохід певної обумовленої величини, який кредитна спілка зобов'язується сплатити незалежно від результатів своєї діяльності. Проценти по вкладах є платою спілки за залучені у своїх членів кошти. Величина нарахованих процентів визначається процентною ставкою та сумою внесків члена. Процентні ставки на внески (вклади) членів встановлюються кредитною спілкою самостійно відповідно до її ощадно-позичкової політики. Процентні ставки за методами нарахування можуть

бути простими, складними, прогресивними та плаваючими. Проста процентна ставка - це обумовлений процент, який нараховується кредитною спілкою члену за користування його внесками (вкладом) за певних умов. В якості бази для нарахування простого проценту використовується фактична сума внесків (вкладу). Відсоток нараховується із встановленою періодичністю, обліковується окремо та не приєднується до суми вкладу. Складна процентна ставка (складний процент) - це метод нарахування відсотків, при якому через певний період (щомісячно, щоквартально та ін.) на вклад нараховується процент і отримана сума процентів додається до суми вкладу. В наступний період процентна ставка застосовується вже до збільшеної суми і так далі. Прогресивна процентна ставка - це метод нарахування відсотків, при якому процентна ставка прогресивно зростає в залежності від часу фактичного перебування вкладів на рахунку. Кошти, отримані за прогресивною процентною ставкою, будуть більші, ніж отримані за складною (арифметичною), на величину прогресії. Плаваюча процентна ставка - це метод нарахування відсотків, при якому на процентну ставку впливають певні умови, які можуть змінюватись (наприклад, інфляція, скорочення чи продовження терміну внеску та ін.).

На пайові внески дохід нараховується по результатах діяльності спілки. Кредитна спілка не бере на себе зобов'язань по виплаті певного наперед обумовленого доходу на пайові внески. Нарахування на пайові внески здійснюються із доходу, який залишився після покриття понесених витрат та нарахування відсотків на ощадні вклади членів. Нарахування на пайові внески за своєю природою є близькими до дивідендів. Вони можуть нараховуватись за результатами роботи за місяць, квартал або рік. Рішення про терміни та порядок нарахування відсотків на пайові внески приймає правління. Як правило, відсотки нараховуються на кожний цілий пай за кожний день його використання спілкою. В окремих кредитних спілках членам, які забирають свої пайові внески до настання терміну нарахування, проценти за період з моменту останнього нарахування не нараховуються.

Для нарахування відсотків по пайових внесках використовується формула:

$$\% \text{ ПВ} = \text{дох} - \text{опер. вид} - \% \text{ БВ} - \% \text{ ТВ} - \% \text{ ЦВ} - \text{відр. у ФКС} - 30\% \text{ відр. у ФКС}$$

де:

% ПВ - сума відсотків, які нараховуються на пайові внески;

дох - доходи кредитної спілки за певний період;

опер.вид. - операційні видатки кредитної спілки, що відносяться на собівартість, за період;

% БВ - сума відсотків по безтермінових ощадних внесках за період;

% ТВ - сума відсотків по термінових ощадних внесках за період;

% ЦВ - сума відсотків по цільових ощадних внесках за період;

відр.у ФКС - відрахування у фонди кредитної спілки;

30% відр.у ФКС - податок на прибуток спілки (оподатковується сума, яка не нараховується на внески членів, а залишається в спілці).

Відсотки по пайових внесках нараховуються кожному члену в його картці особового рахунку наступним чином: спочатку визначається сума відсотків на один пайо-день, для цього визначається середньозважена кількість паїв, що знаходились у спілці за відповідний період; далі сума процентів на пайові внески (% ПВ), які підлягають розподілу між членами, ділиться на середньозважену кількість паїв за період і отримується сума процентів на один пай за весь період; ця величина ділиться на кількість днів у періоді та отримується сума процентів за один пайо-день; далі в картці особового рахунку визначається, яка кількість паїв члена спілки з початку періоду та протягом якого терміну пролежала без зміни їх кількості, а також який термін та яка кількість паїв пролежала з моментів докладання чи вибирання членом своїх пайових внесків; сума процентів на один пайо-день перемножується на кількість паїв та кількість днів, які паї пролежали в кредитній спілці між проведеними операціями докладання (вибирання); отримані суми додаються та становлять собою відсотки паїв члена спілки за цей період.

Наприклад: на 1 квітня у члена було 20 паїв. 12 квітня він доклав ще 5 паїв, а 20 квітня забрав 10 паїв, а 26-го доклав ще 20 паїв. Відсотки нараховуються за місяць (30 днів).

1. Визначається кількість паїв члена з початку періоду та протягом якого терміну вони пролежали без зміни кількості:

20 паїв пролежали 12 днів

2. Визначається, який термін та яка кількість паїв пролежала з моментів докладання чи вибирання членом своїх пайових внесків:

а) 25 (20+5) паїв пролежали 8 днів

б) 15 (25-10) паїв пролежали 6 днів

в) 35 (15+20) паїв пролежали 4 дні

3. Перемножується сума відсотків за один пайо-день (наприклад, А) на кількість паїв та кількість днів, які вони пролежали в кредитній спілці між проведеними операціями докладання (вибирання):

а) $A \times 20 \times 12 = B$

б) $A \times 25 \times 8 = C$

в) $A \times 15 \times 6 = D$

г) $A \times 35 \times 4 = F$

4. Визначаємо суми відсотків на паї за квітень:

$A = B + C + D + F$

Розрахунки виконуються в картці особового рахунку проти відповідних записів про внесення або повернення паїв протягом періоду. Загальна сума нарахованих відсотків виводиться станом на перше число наступного періоду. Із нарахованих відсотків утримується прибутковий податок з доходів громадян за ставкою 20%. Нараховані за період відсотки можуть відображатись окремо, а можуть перераховуватись в паї

та додаватись до наявних пайових внесків. При цьому суми, менші цілого паю, часто залишаються в розряді відсотків.

Проценти на ощадні безтермінові внески нараховуються щомісячно, переважно в перший день наступного місяця за попередній місяць, та донараховуються в день звернення члена до кредитної спілки для проведення операцій із своїм ощадним безтерміновим рахунком. В окремих кредитних спілках проценти нараховуються під час звернення члена до кредитної спілки за весь період знаходження коштів на рахунку. Нараховані щомісячно проценти приплюсовуються до ощадних внесків члена (в цьому випадку має місце нарахування складного проценту) або облік процентів ведеться окремо зростаючим підсумком (процент на процент не нараховується). Проценти нараховуються за кожний день використання спілкою коштів ощадного безтермінового рахунку. День внесення та день отримання коштів, як правило, в розрахунок не беруться.

Для нарахування процентів за повний місяць (від першого по останній день місяця) використовується формула (1):

$$(1) \text{ сума } \% = \text{сума вкладу} \times \text{міс. \% ставка} : 100$$

Для розрахунку процентів за неповний місяць (якщо кошти були покладені протягом місяця та пролежали до його закінчення) використовується формула (2):

$$(2) \text{ сума } \% = \frac{\text{сума вкладу} \times \text{міс. \% ставка} \times \text{к-ть днів до кінця місяця}}{100 \times \text{к-ть днів у місяці}}$$

Для розрахунку та дорахування процентів за неповний місяць (якщо кошти не пролежали до кінця місяця) використовується формула (3):

$$(3) \text{ сума } \% = \frac{\text{сума вкладу} \times \text{міс. \% ставка} \times \text{к-ть днів, які пролежали кошти}}{100 \times \text{к-ть днів у місяці}}$$

Таке донарахування здійснюється перед проведенням будь-якої операції з рахунком: приймання коштів на рахунок, отримання коштів з рахунку та ін.

Якщо застосовується варіант нарахування процентів за весь період знаходження коштів на рахунку (але не рідше, ніж один раз в рік), при стабільній місячній процентній ставці застосовується формула (4):

$$(4) \text{ сума } \% = \text{сума вкладу} \times \frac{\text{міс. \% ставка}}{30 \times 100} \times \text{к-ть днів, які лежали кошти}$$

Наприклад: на ощадний безтерміновий рахунок 12 квітня було внесено 2000; 20 квітня було докладено ще 1000; 18 червня було забрано 500; процентна ставка 3% в місяць була стабільною та не змінювалась; проценти нараховуються щомісячно у вигляді складного процента.

Проведення розрахунків:

20.04. 1) визначаємо, яка сума процентів припадає на кошти за період з 12-го по 20-е квітня (7 днів). Використовуємо формулу (3), бо кошти не пролежали до кінця місяця:

$$\frac{2000 \times 3\% \times 7 \text{ дн.}}{100 \times 30} = 14;$$

20.04. 2) приплюсовуємо проценти до суми внесків (для складного процента):

$$14 + 2000 = 2014;$$

20.04. 3) приплюсовуємо до коштів на рахунку нові внески:

$$2014 + 1000 = 3014;$$

01.05. 4) нараховуємо проценти за квітень, використовуючи формулу

$$(2): \frac{3014 \times 3\% \times 9 \text{ дн.}}{100 \times 30} = 27,13;$$

01.05. 5) приплюсовуємо проценти до коштів на рахунку:

$$3014 + 27,13 = 3041,13;$$

01.06. 6) нараховуємо проценти за травень, використовуючи формулу

$$(1): \frac{3041,13 \times 3\%}{100} = 91,23;$$

01.06. 7) приплюсовуємо проценти до коштів на рахунку:

$$91,23 + 3041,13 = 3132,36;$$

18.06. 8) визначаємо проценти за період з 1-го по 18-е червня (17 днів), використовуючи формулу (3):

$$\frac{3132,36 \times 3\% \times 17 \text{ дн.}}{100 \times 30} = 53,25;$$

18.06. 9) приплюсовуємо проценти до коштів на рахунку:

$$53,25 + 3132,36 = 3185,6;$$

18.06.10) одержуємо залишок коштів на рахунку:

$$3185,6 - 500 = 2685,6$$

Окремі кредитні спілки широко застосовують практику нарахування відсотків ощадним банком¹²⁰. За цією методикою відсотки на ощадні рахунки нараховуються наперед до кінця року. Якщо член забирає свої кошти, від нарахованих відсотків віднімається сума за період

¹²⁰ Сберегательное дело. Банковское дело в России, том VII. (Под общ.ред. А. В. Фалько). М., "Вече", 1994, с. 26.

з моменту звернення до кінця року (за час, протягом якого кошти не належали до закінчення року).

Переказ коштів з рахунків. Таку послугу надають окремі кредитні спілки України, які досягли певного рівня розвитку. Члени спілки можуть переказати кошти, що знаходяться на особовому рахунку, на будь-який рахунок у межах кредитної спілки або в іншу фінансову установу. Таким чином кредитна спілка через свій банківський рахунок здійснює за дорученням членів оплату їх комунальних та інших послуг (плата за квартиру, електроенергію, телефон тощо), плату за товари, що купуються членами спілки, та ін. За ці послуги рішенням правління могла встановлюватись окрема плата (яка, як правило, була нижчою, ніж плата за аналогічні послуги, що надаються Ощадбанком чи поштовими установами).

Зарахування коштів на особовий рахунок членів. Окремі кредитні спілки України надавали своїм членам додаткову послугу - отримання та зарахування на особовий рахунок члена в спілці коштів, переказаних на його ім'я через розрахунковий рахунок спілки. Таким чином здійснювалось отримання заробітної плати та інших доходів членів, перерахованих юридичними чи фізичними особами на їх ім'я.

Закриття рахунків. Особовий рахунок члена закривався у випадках виходу або виключення члена із кредитної спілки. При закритті рахунку члену повертаються його ощадні внески.

Якщо кредитна спілка зазнала фінансових втрат вкладів членів в результаті неповернення позичок, а резервного фонду недостатньо, щоб їх відновити, окремі кредитні спілки приймали рішення про списання пайових внесків. Списання паїв - це, фактично, розподіл понесених збитків між усіма членами спілки пропорційно до їх пайових внесків. Списання паїв - процедура, яка за своїм економічним змістом прямо протилежна нарахуванню дивідендів. Списання паїв, як правило, здійснювалось в наступному порядку:

- визначався розмір заборгованості, яка виникла у спілки перед членами по їхніх вкладах (сума втрачених позичок, виданих за рахунок вкладів членів);

- частина заборгованості погашалась за рахунок наявних коштів резервного фонду спілки;

- визначався розмір залишку заборгованості;

- обраховувалась частка залишку заборгованості по відношенню до пайового фонду спілки. На цей процент зменшувалась величина одного паю (кількість паїв залишалась незмінною, а зменшувалась сума одного паю);

- із врахуванням зменшення величини одного паю проводився перерахунок пайових внесків кожного члена (сума зменшувалась на обрахований процент).

В окремих випадках списання паїв застосовувалось і в тому разі, коли кредитна спілка не могла виконати взяті на себе зобов'язання по залучених коштах.

3.2. Позичкова діяльність кредитних спілок

Зарубіжний досвід

Кредитні спілки в країнах світу надають своїм членам різноманітні фінансові послуги. Однією з найбільш розповсюджених послуг кредитних спілок є позички. Вони складають значну частку активів будь-якої кредитної спілки в будь-якій країні. Це є закономірним, бо історично кредитні спілки почали виникати з метою організації взаємного кредитування своїх членів і ця функція залишилась домінуючою до сьогоднішнього часу. За даними Всесвітньої ради кредитних спілок¹²¹, позички займають вагомe місце в активах кредитних спілок більшості країн:

Таблиця 36.

Частка позичок в активах кредитних спілок

цифри - в %

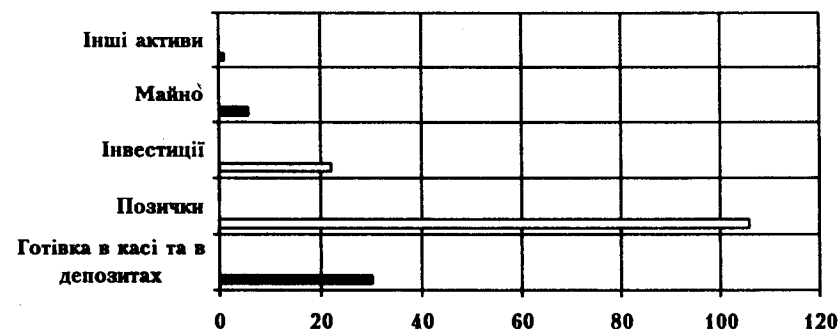
Країна	Частка позичок в активах	Країна	Частка позичок в активах	Країна	Частка позичок в активах
США	61,3	Ефіопія	77,4	Таїланд	81,6
Канада	75,1	Гана	68,3	Сінгапур	68,5
Австралія	79,3	Сенегал	65,5	Тайвань	82,4
Великобританія	87,5	Сьєрра-Леоне	91,5	Філіппіни	78,1
Ірландія	68,4	Південна Африка	68,8	Гонконг	57,4
Польща	72,7	Замбія	89,3	Індонезія	82,1
Франція	45,6	Аргентина	68,6	Н.Зеландія	77,8
Японія	49,3	Гренада	85,7	Ямайка	69,1
В середньому по світу:		59,7%			

Типову структуру активів кредитної спілки можна відтворити на прикладі кредитної спілки "Будучність" (Канада), де в позичках знаходиться біля 65% активів¹²²:

¹²¹ World Council of Credit Union. (Statistical Report 1994). - Madison, Wisconsin, USA.

¹²² BUDUCHNIST Credit Union. (Annual Report). - Toronto, Canada, 1994, с. 8.

Структура активів BUDUCHNIST Credit Union (Канада), цифри - в млн. CAD

Кредитні спілки надають позички на найрізноманітніші потреби, які залежать від соціально-економічних умов країни, специфіки членства кредитної спілки та інших факторів. Наприклад, 545 позичок, виданих кредитною спілкою "SO-USE" (Канада) за один рік на загальну суму 36,9 мільйона канадських доларів, за призначенням розподілились наступним чином¹²³:

Таблиця 37.

Цільове використання позичок SO-USE Credit Union (Канада)

Суми - в CAD

Групування позичок за цільовим призначенням	Кількість позичок		Сума позичок	
	к-ть	%	сума	%
На купівлю житла	282	51,7	34 767 700	94,2
На купівлю автомобілів	55	10,1	417 750	1,13
На інвестиції	85	15,6	1 022 345	2,77
На ремонт житла	35	6,4	216 700	0,59
На купівлю побутових приладів	8	1,5	33 100	0
На оплату лікування	2	0,4	6 900	0,02
На відпочинок	11	2,0	66 100	0,18
На зміцнення платоспроможності	37	6,8	216 900	0,59
На навчання	4	0,7	24 100	0,07
На сплату податків	1	0,2	2 400	0,01
Інші	25	4,6	130 725	0,35
ВСЬОГО:	545	100	36 904 780	100

¹²³ SO-USE Credit Union. (Annual Report). - Toronto, Canada, 1988, с. 5.

Загалом, кредитні спілки різних країн надають своїм членам широкий спектр послуг у сфері кредиту, які мало чим відрізняються від традиційного набору банківських послуг¹²⁴:

• позички на консолідацію рахунків; • позички на нові автомобілі; • позички на уживані втомобілі; • позички на ремонт автомобілів; • позички на різні транспортні засоби (моторні човни, яхти та ін.); • позички на купівлю житла (моргеджі); • позички на покращання житла; • позички на поточні домашні потреби; • позички на товари домашнього вжитку (холодильники, телевізори та ін.); • позички на освіту; • позички на купівлю нерухомого майна; • позички на ведення бізнесу; • молодіжні позички; • "відкритий кредит".	• позички, забезпечені заощадженнями; • позички без санкцій за дострокове повернення; • позички поштою з будь-якого місця світу; • позички через банк; • автоматична позичка при недостатності коштів на рахунку (овердрафт); • кредитні картки; • позички, забезпечені заробітною платнею; • автоматична сплата позичок; • сільськогосподарські позички.
---	---

Існують різні підходи щодо класифікації позичок, які видаються кредитними спілками. Найпоширеніша класифікація, яка наводиться в матеріалах Всесвітньої ради кредитних спілок¹²⁵, поділяє позички на незабезпечені, забезпечені, "відкритий кредит" та виробничі.

Незабезпечені позички (їх часто ще називають "особисті", "індивідуальні", "бланкові") видаються без будь-якого забезпечення на основі довіри до позичальника під його особистий підпис. Як правило, держава встановлює обмеження щодо максимального розміру таких позичок та надає право дирекції кредитної спілки¹²⁶ ще більше знизити розмір позички, яка видається під підпис.

Забезпечені позички поділяються на три головних види: 1) позички, забезпечені особистими гарантіями, коли третя особа (поручитель) бере на себе зобов'язання повернути позичку та відсотки у випадку, коли позичальник відмовиться або буде неспроможний це зробити; 2) позички, забезпечені особистим майном позичальника - автомобілем, катером, яхтою, цінними паперами, вкладками на рахунках та

іншими речами, які мають реальну вартість; 3) позички, забезпечені нерухомим (дійсним) майном. Забезпечені позички видаються, як правило, в більшій сумі та на довший термін.

Позички типу "відкритий кредит" існують двох видів: кредитні картки та кредитна лінія. По цьому типу позичок член кредитної спілки, оформивши документи один раз, може отримати позичку в будь-який момент, але не вище встановленої величини (ліміту). Скориставшись повністю або частково відкритим кредитом, позичальник протягом певного терміну зобов'язаний погасити свій борг та сплатити відсотки, після чого сума кредиту знову поповнюється до встановленого ліміту.

Виробничі позички видаються на ведення бізнесу. Умови їх надання встановлюються індивідуально для кожного випадку, а відсотки залежать від терміну (чим довший термін, тим вищий відсоток).

Кредитні спілки США, Канади та інших країн прагнуть розробити найрізноманітніші умови позичок, щоб задовольнити потреби своїх членів. Про ці умови вони інформують своїх членів через дошки об'яв, брошури, інформаційні листки та інші інформаційні джерела. Так українська федеральна кооперативна каса "Самопоміч" в Чикаго (США) розробила буклет із 10 окремих листків (5 - англійською мовою, 5 - українською), в якому надається інформація стосовно діяльності кредитної спілки: 1) адреси та години роботи головного офісу та філій; 2) умови членства; 3) ощадні послуги; 4) позичкові послуги; 5) інші послуги. Буклет надає членам детальну інформацію стосовно позичкової діяльності спілки. Особисті (незабезпечені) позички в цій кредитній спілці можуть надаватись у розмірі до 5 тисяч доларів терміном до п'яти років. Позички під заставу заощаджень у кредитній спілці можуть видаватись терміном до дванадцяти років (такі позички є вигідними для позичальника, бо його заощадження приносять постійні дивіденди, він має безкоштовне страхування життя та позички до суми 10 тисяч доларів на випадок смерті або втрати працездатності). "Відкритий кредит" надається в розмірі до 2,5 тисячі доларів терміном на три роки з можливістю продовження і щомісячною платою за користування. Кредитна картка "VISA" видається без річної плати при нижчих процентних ставках, ніж в інших фінансових установах, та на 25-денний місячний період безпроцентного користування при нових покупках. Позички на купівлю нового або менше двох років уживаного автомобіля надаються під підпис позичальника, але забезпечуються страховим полісом. Позички на купівлю будинку (моргеджі) передбачають надання кредитною спілкою позички, яка не перевищує 80% вартості будинку (решту - 20% сплачує член спілки із власних заощаджень), терміном до 25 років. У випадку несплати позички будинок переходить у власність спілки, яка в подальшому його продає. Позички, забезпечені власним будинком (в частині виплаченої суми моргеджу), видаються в розмірі до 60 тисяч доларів та є вигідними для членів спілки тому, що закон встановлює можливість списання відсотків за позичку за рахунок податків. Студентські позички видаються членам

¹²⁴ Glenn C. Hoyle, Mary Gillman. Introduction to Credit Union. Third Edition. National Credit Union Institute, Kendall/Hunt Publishing Company, CUNA, USA, 1984, c. 64.

¹²⁵ Ruth Witzeling. Credit Union Handbook. (World Council of Credit Unions). - Madison, Wisconsin, USA, 1994, c. 24-26.

¹²⁶ Information about the Self Reliance Syracuse, N.Y. Federal Credit Union. - Syracuse, N.Y., USA, 1990, c. 40.

для оплати навчання в коледжах та університетах. Протягом терміну навчання уряд сплачує кредитній спілці проценти за ці позички, а позичальник починає сплачувати позичку з відсотками після закінчення навчання, але не довше десяти років.

Кредитна спілка української громади міста Рочестер (штат Нью-Йорк, США) видрукувала для розповсюдження серед наявних та потенційних членів брошуру "Факти про українську кредитну спілку в Рочестері"¹²⁷, в якій разом з іншою інформацією відображено умови позичок різних видів. Крім цього, інформація про кредитні послуги, які надає спілка своїм членам, постійно друкується на сторінках квартального журналу "Кооперативна Думка" та в щомісячному інформаційному листку, які видаються цією кредитною спілкою.

ІНФОРМАТИВНИЙ ЛИСТОК*

Rochester Ukrainian Federal Credit Union, Rochester, N.Y., USA, червень 1994

ЗМЕНШІТЬ КОШТИ ВАШОЇ КРЕДИТОВОЇ КАРТКИ.

Ви вже знаєте про те, що вживаючи нашу кредитну картку "VISA", Ви заощаджуєте гроші. І це тому, що наша "VISA" має дуже низькі рати: 12,75% - "VISA-золота" і 12,95% - звичайна. Бо як Ви не в змозі заплатити зразу всю суму, то будете менше платити за суму, яка залишиться на картці на наступний місяць.

А зараз Ви можете заощадити ще більше, бо ми звільняємо Вас від річної плати 5.00\$ якщо Ви додатково до Вашого ощадного konta, користуєтесь ще двома послугами УК Спілки.

Подумайте над тим, як було б Вам вигідно мати всі фінансові послуги в одному місці. В Кредитиві Ви можете придбати позички на хату, авто, персональні позички, відкрити пенсійне conto, чекове,

сертифікати. Навпевне, Ви маєте можливість користуватися навіть більше, як двома послугами. До того ж не забувайте про інші існуючі вигоди нашої кредитної картки: 25-денне безпроцентне сплатення внесків, готівка з електронічних автоматів по всьому світу і також Ви маєте безкоштовне забезпечення, коли купите на "VISA" подорожні квитки.

Кредитова картка "VISA" є вигідна для всіх членів родини. Якщо Ваші діти вчаться або будуть вчитися у вищих навчальних закладах, то подумайте про придбання студентської "VISA" картки від УКСпілки. Початковий кредит є \$500.00. Наша "VISA" допоможе Вашій дитині придбати в шкільній крамниці всі необхідні для навчання речі: книжки, зошити та інше. По дальшій інформації дзвоніть до кредитівки.

ПОЗИЧАЙТЕ В УКСПІЛЦІ.

Позички на:

нове авто - 5,75%

вживане авто - 7,125%

човни і розважальні машини - 8,25%

хату - 4,50%

Позички за поручкою

дому:

незамінні проценти - 7,75%

відкритий кредит - 5,75%

на накрутку хати - 8,50%

За поручкою

уділів - 5,0%

особисті позички - 9,25%

"VISA" звичайна - 12,95%

"VISA" золота - 12,75%

* - дається мовою оригіналу.

В США, Канаді та інших країнах позичкова діяльність кредитних спілок регулюється державними нормативними актами, статутом та внутрішніми документами спілки.

Державні акти, як правило, встановлюють лише головні межі позичкової діяльності спілки: надання спілкою позичок лише

своїм членам; рівноправ'я рядових членів та членів органів управління спілкою в отриманні позичок; розмір страхування позичок; максимальний розмір позички, яка може бути видана одному позичальнику; максимальний розмір незабезпеченої позички; розмір резерву на неповернення позичок та ін. Державні органи також встановлюють процедури надання спілкою окремих видів позичок (наприклад, позичок на навчання) та фінансові нормативи, яких повинна дотримуватись кредитна спілка.

У Типовому Статуті¹²⁸ також виписуються лише основні положення позичкової діяльності спілки: повноваження ради директорів щодо розробки позичкової політики; порядок та терміни розгляду заяв на позички та ухвалення позичок; можливість дострокового повернення позички; обмеження щодо підняття відсотків на видані позички та деякі інші питання.

Внутрішні документи спілки стосовно порядку та умов надання позичок затверджуються радою директорів та детально регламентують позичкову діяльність у межах, встановлених державними актами та статутом.

ПРОГРАМА ПОЗИЧКОВОЇ ПОЛІТИКИ*

української кредитної спілки "Самопоміч" м. Чикаго, США
(затверджена Радою Директорів 30 грудня 1976 року)

Рада Директорів УКС "Самопоміч" створила позичкові правила як засоби підвищення позичкового використання кредитівки.

ПОЗИЧКОВІ СПІВВІДНОШЕННЯ: Рада створила для затвердження безпечного рівня позичкової справи від 75% активів, з бізнесовими позичками, що не перевищують 200% резервів і загальних заробітків.

ВИДИ ПОЗИЧОК: в залежності від потреб членів кредитівки існує 2 види позичок:

1) Особисті позички, що враховують персональні потреби;

2) Позички для купівлі або фінансування приватного або комерційного бізнесу.

Всі позички, які видаються в кредитівці, передбачають місячні сплати відсотків і основного сальдо позички, за виключенням позичок, які 100% забезпечені ощадковими вкладками, або позички під заклад будинку вище \$100 000, де фонди забезпечені вартістю житлового будинку.

ЗАГАЛЬНІ НАПРЯМКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ КРЕДИТОВУ СПРАВУ. Працівник позичкового відділу має право затвердити позичку до \$5 000 після перегляду позичкової аплікації для оформлення документів кредитової історії члена кредитівки, його кредитової і сплатувальної можливості. Будь-яка позичка вище \$5 000 повинна бути розглянута кредитовим комітетом для затвердження документів, кредитового запису, кредитної і сплатувальної можливості. Працівник позичкового відділу також може затверджувати рухливий заклад вище \$10 000 після перегляду позичкової аплікації для оформлення документів, кредитового запису члена, його кредиту і сплатувальної спроможності, яка би не була причиною позички - працівник позичкового відділу мусить представити її на розгляд і затвердження комітету кредитівки. Місячний борг члена по відношенню до приходу не повинен перевищувати 40%. Всі приходи повинні бути підтверджені відтинками від чеків, підтвердженням з місця праці або з його (її) податків за останні 2 роки. УФКСпілка "Самопоміч" розгляне минулу кредитну історію** члена-прохача. Кредитивний комітет може затвердити позички для членів з максимальним балансом 750 000 на одну особу. Позички вище цієї суми мусять бути розглянуті та затверджені Радою Директорів. Максимальний ліміт на кредитовій картці "VISA" - \$15,000.

* - дається у скороченому вигляді мовою оригіналу.

** - кредитні спілки США користуються комп'ютерним банком даних, в якому є інформація про позичальників, які брали кредити у будь-якій фінансовій установі США, та відображається акуратність виконання ними взятих зобов'язань. Така інформація називається "кредитною історією" позичальника.

¹²⁷ Facts about the Rochester Ukrainian Federal Credit Union. - Rochester, N.Y., USA, 1983.

¹²⁸ Federal Credit Union Bylaws, NCUA 80001 (M.3700), USA, 1987. c.12-13.

ПРОГРАМА ПОЗИЧКОВОЇ ПОЛІТИКИ*
української кредитової спілки "Самопоміч" м. Чикаго, США
(продовження)

ФІНАНСОВА МОЖЛИВІСТЬ ОПЛАТИ. Сума позички повинна визначатись наступними правилами:
1) Особиста позичка для купівлі будинку. Сума сплати позички не повинна перевищувати 35% загального доходу прохача. 2) Персональна позичка. Сплата не повинна перевищувати 40% загального доходу прохача.

ПРИЙНЯТЛИВІ ДОДАТКОВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ. 1) Приватні будинки, незакладена частина власності, яка не перевищує 80% першої позичкової вартості на будинок. 2) Позичка на нове авто - незакладена частина авто, яка не перевищує 85% ціни за купу. Якщо авто вживане (більше як 2 роки) 2/3 від вартості оцінки. 3) Вартість гарантії визначається однопідписовою позичковою угодою. Гарант має бути членом УФСпілки "Самопоміч".

СПЕЦІАЛЬНІ ПОЗИЧКОВІ ВИМОГИ:

ОСОБИСТІ ПОЗИЧКИ (під підпис). Термін позички - до 5 років. Сума - до \$10 000. Відсотки встановлюються резолюцією Ради Директорів. Член кредитівки має мати працю і мусить представити підтвердження про працю копією від чеків, підтвердженою формою працевлаштування, або, якщо він працює на себе, то копії податків щонайменше за 2 роки. Член мусить мати позитивну кредитну історію. Місячна сплата не повинна перевищувати 40% доходів. Якщо член ніколи не мав позички в УФСпілці "Самопоміч", ми можемо вимагати необхідного поручителя-гаранта.

ПОЗИЧКИ НА АВТО (автомобільні позички). Термін не повинен перевищувати 5 років, а сума - \$30 000. Відсотки встановлюються від купівельної вартості нового автомобіля, не включаючи 15% задатку (згідно з купівельною ціною на чеку). 1) Цьогорічного випуску модель автомобіля, вживана як заклад якийсь час після купівлі: купівельна ціна мінус 33 1/3 закладу. 2) Вживане авто може бути як заклад, якщо воно не має більше 2-х років і 33 1/3 закладу (максимальна позичка на вживане авто=\$20,000). Найбільша сума: купівельна вартість нового автомобіля мінус 15% закладу під час купівлі (як зазначено в ціні на чеку).

ПОЗИЧКИ ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ВКЛАДАМИ У УФС "САМОПОМІЧ" (на ощадних рахунках та в депозитних сертифікатах). Термін позички - не більше 2-х років. Відсотки - на 1 1/2 вище, ніж відсотки, які платяться на ощадних рахунках або сертифікатах, якщо позичковий рахунок 100% забезпечений вищезазначеними рахунками. Частково забезпечені позички: незабезпечена сума (х) відсотки + забезпечена сума (х) встановлені відсотки. Найбільша сума: сума яка дорівнює сумі на ощадному рахунку + депозит на сертифікаті + незабезпечена сума. Якщо позичка забезпечена сертифікатом, він має бути тимчасово відданий до фондів кредитівки на термін сплати позички і прилучений до позичкової аплікації (заяви). На ощадному рахунку має бути заморожена сума, яка відповідає позичковому балансу.

ПОЗИЧКА, ЗАБЕЗПЕЧЕНА РУЧИТЕЛЕМ-ГАРАНТОМ. Термін - до 10 років. Проценти - встановлені резолюцією Ради Директорів. Найбільша сума залежить від закладу ручителя. Інформація про ручителя має бути перевірена і проаналізована так само, як і інформація про позичачого.

РУХОМІ ПОЗИЧКИ (кредитна лінія). Термін - до 3-х років, сума - до \$10 000. Проценти встановлені резолюцією Ради Директорів. Встановлена сума, яка час від часу може бути вибрана власником рахунку і яка може бути поповнена внесенням суми попереднього вибору. Місячні виплати можуть залежати від попередніх сплат позички. Рахунок може бути перероблений і переглянутий кожних 36 місяців. Позичачий повинен повідомити кредитівку про будь-які зміни в його фінансовому стані. Рахунок може бути відкритий у співласництві.

ПОЗИЧКИ ДЛЯ КУПІВЛІ БУДИНКІВ (моргедж). Перший моргедж терміном до 30 років, і максимальною сумою - 80% оціночної вартості будинку. Другий моргедж терміном до 10 років і сумою до 75% позичкової вартості.

ПОЗИЧКИ ЗА ПОТРЕБАМИ АБО ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЙ. Вдаються на індивідуальній основі з врахуванням виду покупки, на яку подаються прохання та фінансовий стан організації. Відсотки - як для інших членів кредитівки.

КРЕДИТОВІ ЛІМІТИ. Максимальний кредит - \$15 000. Мінімальний кредит - \$500. Тільки кредитовий комітет може встановити зміни в кредитових лімітах.

УМОВИ НАДАННЯ ПОЗИЧКИ. Наявність коштів у спілці. Відношення плати за позичку до доходів позичальника має бути в межах 10-35%. Позитивна кредитна історія позичальника. Наявність у позичальника постійної роботи тривалістю більше 6 місяців. **РОЗХОДИ ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ПРИХОДІВ.** Загальна сума оплати різних потреб та потреб, пов'язаних з будинком, не повинна перевищувати 40% загального доходу.

Практика позичкової діяльності кредитних спілок України

За порівняно коротку історію свого існування кредитні спілки України накопили певний досвід організації позичкової діяльності. За даними Національної асоціації кредитних спілок України (НАКСУ)¹²⁹ в липні 1996 року частка позичок в активах кредитних спілок - членів НАКСУ складала 85,3%, а сума виданих позичок досягла 95 млрд. крб. (більш ніж півмільйона американських доларів). В умовах інфляції 1993-1995 років кредитні спілки України не тільки виникали, а й розвивались, надаючи своїм членам позички на різноманітні потреби.

Недосконалість законодавчої бази суттєво обмежувала можливість ефективної позичкової діяльності кредитних спілок України в 1993-1996 роках. Тимчасове Положення про кредитні спілки¹³⁰, яке відіграло надзвичайно важливе значення для процесу відродження кредитних спілок в Україні, містило в собі й "підводні камені" щодо позичкової діяльності. Це стосується, перш за все, нелогічних вимог визначення в статуті кредитної спілки "...порядку і умов надання кредитів членам спілки..." (п. 8), "порядку розгляду заяви, надання позики, а також порядку та умов повернення позики..." (п. 18) тощо. Зрозуміло, що передбачити в статуті спілки всі умови позичкової діяльності неможливо та й недоцільно, бо вони можуть часто змінюватись під впливом багатьох факторів. Викликає подив і пункт, згідно з яким "позичка у частині, яка перевищує грошовий внесок члена спілки, надається під заставу майна або майнових прав у встановленому порядку" (п. 18). При дотриманні цього положення всі кредитні спілки змушені були б усі свої позички видавати під заставу (механізм реалізації якої в Україні складний та недосконалий), бо члени, які мають необхідну суму грошових заощаджень у спілці, не братимуть позичку, а будуть вимагати повернення своїх заощаджень. Не витримує критики й п. 16 Тимчасового Положення, згідно з яким "розмір позичкового фонду затверджується загальними зборами членів спілки". Позичковий фонд спілки постійно змінюється. Він не може бути фіксованою величиною, тому не може затверджуватись загальними зборами, які, до того ж, відбуваються один раз на рік.

Недоліки Тимчасового Положення щодо позичкової діяльності кредитних спілок були частково виправлені Типовим Статутом кредитної спілки¹³¹, погодженим з Національним банком України. В п. 5.1 Типового Статуту встановлення відсотків на позички, а також максимальної суми, яку можна позичати одному члену під заставу або без неї, віднесено до компетенції правління кредитної спілки. Крім цього, п.

¹²⁹ Вісник кредитних спілок. (Інформаційний бюлетень правління Національної асоціації кредитних спілок України, № 6, серпень 1996). - Київ., 1996, с. 38.

¹³⁰ Про Тимчасове Положення про кредитні спілки в Україні. (Указ Президента України № 377/93 від 20.09.93. Діло № 77/1993, с. 4).

¹³¹ Типовий Статут кредитної спілки. (Постанова Правління НБУ № 25 від 07.02.94).

17.1 Типового Статуту передбачає, що позички надаються за умов та на термін, які визначає кредитний комітет, а п. 17.6 встановлює, що обов'язково під заставу майна або майнових прав видається позичка, яка перевищує _____ мінімальних заробітних плат (кількість встановлюється кредитною спілкою самостійно).

В листі Національного банку України своїм обласним управлінням "Про погодження статуту кредитних спілок з питань кредитування і розрахунків та надання позик кредитними спілками"¹³² містяться певні обмеження щодо позичкової діяльності кредитних спілок, яких немає в Тимчасовому Положенні. Зокрема, вводиться норма, згідно з якою кредитна спілка не може надати одному члену позичку, розмір якої перевищує 10% позичкового фонду. В зв'язку з цим кредитна спілка може потрапити у скрутне становище, при якому є й гроші, й потенційний позичальник, що може забезпечити позичку заставою, але спілка не може надати йому необхідної суми. А в цей самий час інші члени або не потребують позичок, або не можуть надати необхідного забезпечення. Це призводить до неефективного використання коштів кредитної спілки та виникнення проблем в її діяльності. Слід відзначити, що аналогічна норма існує в багатьох країнах, але там і члени можуть різноманітними способами забезпечити позички, і кредитні спілки мають більше можливостей щодо інвестування тимчасово вільних коштів. Наведене обмеження можна обґрунтувати міжнародним досвідом як таке, що зменшує ризик діяльності кредитної спілки, але в Україні введення такої норми доцільно було б віднести до компетенції правління та кредитного комітету спілки, які вибираються членами і відповідають перед ними за свою діяльність.

Тимчасове Положення про кредитні спілки в Україні (п. 11), затверджене Указом Президента, дає кредитним спілкам право "надавати позички іншим кредитним спілкам та асоціаціям кредитних спілок", що дозволяє їм регулювати обігові кошти, підтримувати рівень ліквідності й одночасно допомагати одна одній.

Однак незрозуміло, чому Національний банк України в своєму листі від 17.03.94 спробував обмежити це право, даючи уточнення: "... на потреби їх розвитку (придбання обчислювальної техніки, обладнання та майна)". Незрозуміла також логіка пункту, згідно з яким "загальна сума наданих спілкою позичок членам, іншим кредитним спілкам, асоціаціям кредитних спілок не може перевищувати створеного позичкового фонду кредитної спілки", який згідно з ст. 14 Типового Статуту "формується із коштів кредитної спілки".

З метою створення умов для нормальної, стабільної роботи по видачі позичок своїм членам окремі кредитні спілки України скористалися

правом, наданим їм Тимчасовим Положенням, в якому сказано: "У статуті кредитної спілки можуть передбачатися інші положення, які стосуються діяльності кредитної спілки" (п. 8) та "Статут може передбачати й інші положення стосовно надання позик кредитною спілкою" (п. 18). На основі цього вони внесли до своїх статутів норми, які необхідні кредитній спілці для нормальної роботи, не суперечать законодавству України та не передбачені Типовим Статутом кредитної спілки. Однією з таких норм є надання права правлінню кредитної спілки самостійно розробляти та змінювати кредитну політику спілки, затверджувати положення про позички та інші внутрішні документи, які стосуються позичкової діяльності, а також форми документів для позичкової діяльності. Наявність у кредитної спілки такого права могло бути підтверджене й окремими положеннями Типового Статуту, стаття 6 якого вказує, що кредитний комітет спілки "відповідає за реалізацію **кредитної політики, визначеної правлінням...**" (Виділено авт.), а стаття 17 - "Кредитна спілка надає позички тільки своїм членам **за умов та на термін, визначений кредитним комітетом**" (Виділено авт.).

В результаті вивчення досвіду роботи кредитних спілок України було виявлено, що багато з них мають розроблені та затверджені правлінням спілки положення про позички, в яких відображені види та типи позичок, що надаються кредитною спілкою, види забезпечення, умови надання та повернення, порядок сплати позичок та відсотків. Окремі кредитні спілки мають розроблені процедури для працівників кредитної спілки стосовно оформлення, видачі та повернення позичок. Всі кредитні спілки оформляють позички на основі таких основних документів: письмової заяви члена на отримання позички; кредитної угоди та документа, який гарантує повернення позички (запорука, застава та ін.). Крім цього, в практиці роботи окремих кредитних спілок застосовуються й інші документи, які дозволяють підняти процедурний, юридичний та аналітичний рівні позичкової діяльності.

ДОКУМЕНТИ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ КРЕДИТНИМИ СПІЛКАМИ УКРАЇНИ ПРИ ОПЕРАЦІЯХ ІЗ ПОЗИЧКАМИ*:

- Заява на отримання позички
- Анкета позичальника
- Кредитна угода (універсальна)
- Кредитна угода в еквівалентних показниках
- Угода по резервуванню суми кредиту
- Угода про відкритий кредит
- Угода про розстрочку
- Позичкова книжка
- Договір застави
- Гарантія
- Поручка
- Опис предметів застави
- Розписка про отримання предметів застави
- Книга обліку заяв на отримання позички
- Книга обліку виданих позик
- Книга обліку застав
- Книга обліку прострочених та залеглих позичок

¹³² Положення про погодження статуту кредитних спілок з питань кредитування та розрахунків та надання позик кредитними спілками. Затверджено Наказом НБУ № 41 від 17 березня 1994 р. (Лист НБУ № 23012/35-1389 від 17.03.94).

ДОКУМЕНТИ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ КРЕДИТНИМИ СПІЛКАМИ УКРАЇНИ ПРИ ОПЕРАЦІЯХ ІЗ ПОЗИЧКАМИ*:

(продовження)

- Заява на продовження терміну позички
- Заява на зміну умов позички
- Розрахунок фінансово-майнового стану позичальника
- Угода про відповідальне зберігання товарно-матеріальних цінностей.
- Акт оцінки вартості предметів застави /закладу/.
- Таблиця корегуючих коефіцієнтів на позички.
- Таблиця визначення терміну сплати позички.
- Таблиця визначення відсотків по позичці.
- Додаткова угода до укладеної кредитної угоди.
- Графік сплати позички та процентів.
- Повідомлення про рішення щодо надання позички.
- Повідомлення члену стосовно позички.
- Картка позичкового рахунку члена
- Календарна картка сплати позички.

* - приведенний перелік зроблено на матеріалах різних кредитних спілок.

В розроблених окремими кредитними спілками України положеннях про позички, як правило, відображаються наступні основні питання: загальні положення щодо позичкової діяльності кредитної спілки; типи та види позичок, що надаються кредитною спілкою; умови позичок (термін, забезпечення, відсотки та ін.); умови надання та сплати позички та відсотків; відповідальність за невиконання умов кредитної угоди; зразки форм документів, які застосовуються при оформленні позичок та порядок їх заповнення.

Узагальнення основних моментів, закріплених в положеннях про позички, а також практики позичкової діяльності окремих кредитних спілок дає можливість зробити висновки про головні умови та напрямки позичкової діяльності кредитних спілок України.

ГОЛОВНІ ЗАСАДИ ПОЗИЧКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. Позички видаються на підставі письмової заяви тільки фізичним особам, які є членами спілки. Розгляд заяви та прийняття рішення про надання позички здійснюються кредитним комітетом. Правлінням кредитної спілки, як правило, встановлюється розмір позичок, рішення про видачу яких повинне прийматись лише на спільному засіданні правління та кредитного комітету. В окремих кредитних спілках рішенням правління встановлюється розмір окремих видів позичок, які можуть видаватись за підписом одного, двох чи трьох членів кредитного комітету. В положеннях про позички, як правило, фіксується граничний розмір позички, яка може видаватись одній особі під певний вид забезпечення. Крім цього, часто передбачається, що жоден член кредитної спілки не може мати зобов'язань більше, ніж по двох позичках одночасно. В цьому випадку, якщо член, який не сплатив отриманої позички, хоче взяти ще

одну позичку, рішення про її надання приймається, як правило, на спільному засіданні правління та кредитного комітету.

ТИПИ ПОЗИЧОК. Кредитні спілки України надають своїм членам позички двох основних типів: індивідуальні та спільні. Найбільш широкого розповсюдження набули **індивідуальні позички**, в яких позичальником є одна особа. **Спільні позички** - це позички, які беруться кількома особами (співпозичальниками) під солідарну взаємну відповідальність. Кредитна угода в цьому випадку укладається з усіма співпозичальниками, кожен з яких отримує свій екземпляр. В угоді може фіксуватись частка кожного співпозичальника в загальній сумі позички при солідарній відповідальності по зобов'язаннях інших співпозичальників. Спільні позички найчастіше беруться членами однієї родини або особами, які займаються спільним бізнесом. Якщо правлінням встановлено граничний розмір позички, яка видається одній особі, при отриманні спільної позички цей розмір, як правило, збільшується пропорційно кількості співпозичальників.

ФОРМИ ПОЗИЧОК. Позички кредитними спілками надаються в двох основних формах - готівкової та безготівкової. **Готівкова форма** - це видача суми позички готівкою з каси кредитної спілки. Ця форма є найбільш розповсюдженою. Вона застосовується кредитними спілками, як правило, при невеликих сумах позички, а також у випадках, коли банк, в якому обслуговується кредитна спілка, не бере плати за касове обслуговування. **Безготівкова форма** - це видача позички шляхом перерахування суми коштів через розрахунковий рахунок спілки на вказаний позичальником рахунок. Така форма, як правило, застосовується при наданні великих позичок для зменшення ризику позичальника. Вона доцільна у випадках, коли банк бере плату за касове обслуговування і не бере за розрахункове. В окремих випадках застосовується **комбінована форма**, яка передбачає видачу позички як готівкою, так і шляхом оплати рахунків позичальника в безготівковому порядку.

ВИДИ ПОЗИЧОК. Кредитні спілки України надають своїм членам позички наступних видів:

Споживчі позички надаються на певні споживчі потреби члена кредитної спілки або на потреби його домашнього господарства. Практика діяльності кредитних спілок України показує, що на цей вид позичок в умовах, що склались в Україні в останні роки, є найбільший попит. Частка таких позичок у загальному обсязі виданих кредитними спілками позик становить 85-90%. Тому вони заслуговують на більш детальний розгляд.

Споживчі позички можуть бути цільовими та нецільовими. Цільові споживчі позички використовуються на купівлю певних предметів домашнього вжитку, оплату конкретних послуг, закупівлю сезонних запасів продуктів харчування для сім'ї, проведення ювілеїв та свят тощо. Нецільові споживчі позички використовуються на поточні домашні

потреби (такі позички часто називають "до зарплати"). При заповненні заяви на отримання позички, як правило, вказується конкретний напрям використання споживчої позички.

Люди, які користуються такими позичками, як правило, мають невисокий рівень місячного доходу, тому вони не можуть сплачувати великі відсотки за користування позичкою (навіть якщо у розмові запевняють, що їм не важко буде виконати зобов'язання по позичці). Основним джерелом погашення таких позичок є, переважно, заробітна плата за основним місцем роботи. В зв'язку з цим окремі кредитні спілки обмежують розмір позички так, щоб сума місячної сплати позички та відсотків по ній не перевищувала 30-35% місячного доходу сім'ї позичальника. Таким чином кредитна спілка дбає про своїх членів, щоб вони самі не потрапили і не поставили спілку у скрутне становище. Як показує практика, у позичальників, які розраховували сплатити позичку із заробітної плати, часто виникали проблеми в зв'язку із нерегулярними її виплатами.

Споживчі позички мають порівняно невеликий розмір, тому із збільшенням кількості таких позичок зменшується величина ризику втрати коштів від їх неповернення. Слід звернути увагу, що оформлення дрібних позичок є досить дорогим для кредитної спілки по відношенню до доходів, які отримуються від цих позичок. Тому окремі кредитні спілки підраховують собівартість оформлення позички та видають дрібні позички лише за таких умов, які хоча б покривали витрати на оформлення. Це забезпечується встановленням мінімальної суми позички.

Споживчі позички беруться на порівняно короткий термін, тому їх видача сприяє зменшенню процентного та інфляційного ризику для кредитної спілки. Окремі кредитні спілки встановлюють санкції за недотримання позичальником терміну сплати позички (як за дострокове повернення, так і за прострочення), бо це ускладнює планування ощадно-позичкової діяльності та часто призводить до порушення балансу між відповідними активами та пасивами кредитної спілки.

Підприємницькі позички надаються членам для ведення бізнесу. В залежності від форми організації підприємницької діяльності, якою займається член кредитної спілки, ці позички можуть мати 4 різновиди:

Позички для ведення бізнесу без створення юридичної особи (бізнес на основі патенту або разових ліцензій).

Позички для ведення бізнесу на основі приватного підприємства члена КС.

Позички для ведення бізнесу на основі сімейного або фермерського господарства.

Позички для ведення бізнесу на основі партнерства (товариства), в якому член КС виступає в якості співвласника.

Слід підкреслити, що даний вид позички вказує на цільове використання коштів та надається не юридичній, а фізичній особі - члену

кредитної спілки. При цьому позичка може надаватись у безготівковій або готівковій формі.

Підприємницькі позички є ризикованими для кредитної спілки, бо вони мають порівняно великий розмір та видаються на ведення бізнесу, який сам по собі вже є ризикованою діяльністю. Тому деякі кредитні спілки рішення про надання таких позичок приймають на основі представленого бізнес-плану та тільки під певний бізнесовий проект. При недостатній обґрунтованості ефективності цільового використання позички кредитні спілки переважно керуються правилом: "Краще не отримати доходу, ніж втратити гроші", - та утримуються від надання такої позички.

Засобом забезпечення зобов'язань по підприємницьких позичках, як правило, застосовується тверда застава. Ці позички видаються, в основному, під вищий відсоток, ніж інші види позичок, але менший, ніж ставка за кредит комерційних банків. В окремих кредитних спілках по кожному різновиду підприємницької позички може встановлюватись окрема процентна ставка (або "вилка" процентних ставок).

Багато кредитних спілок надають перевагу видачі підприємницьких позичок членам, які ведуть бізнес із створенням юридичної особи (приватного чи сімейного підприємства, фермерського господарства, господарського товариства та ін.). В цих випадках юридична особа може виступати додатковим гарантом повернення позички.

Житлові позички беруться членами на забезпечення себе та своєї сім'ї житлом. В залежності від методу забезпечення житлом житлові позички мають три головних різновиди - позички на купівлю житла, позички на довготермінову оренду житла та позички на внески до житлово-будівельних кооперативів. Кожен із цих різновидів суттєво відрізняється від іншого, тому в кредитних спілках, як правило, по кожному з них розробляється окреме положення.

Слід відзначити, що житлові позички є порівняно великими сумами, які видаються на досить тривалий термін. У зв'язку з цим кожна кредитна спілка дбає про те, щоб вони були надійно забезпечені. В більшості країн світу цей вид позичок забезпечується заставою придбаного житла. В умовах України з такими позичками виникає багато проблем, пов'язаних з непрогнозованістю економічної та політичної ситуації; відсутністю точної оцінки реальної вартості житла; значним розміром державного мита по оформленню та стягненню таких позичок; недосконалістю цивільного та цивільно-процесуального законодавства, законодавства про заставу та ін. Окремі кредитні спілки України в цих умовах знайшли цікаві механізми надання житлових позичок. Наприклад, житло купувалось кредитною спілкою (при цьому позичальник давав задаток в розмірі 20% від суми вартості житла) та надавалось позичальнику в довгострокову оренду з викупом (в розстрочку). Сума місячних платежів по сплаті цієї позички розраховувалась із врахуванням терміну, суми позички та внесеного позичальником завдатку. Окремі кредитні спілки застосовували механізм, коли позичка надавалась на

купівлю житла у спільну власність позичальника та гаранта по позиції, яким виступав хтось із членів органів управління спілкою. Але найчастіше житлові позички надавались із застосуванням ризикованого традиційного механізму видачі позички під заставу купленого житла.

Студентські позички видаються членам кредитної спілки на здобуття освіти ними або їхніми дітьми. В залежності від напрямку використання коштів студентські позички поділяються на позички на оплату навчання та позички на забезпечення студентського життя. Рішення про надання позички на оплату навчання, як правило, приймалось на основі письмового підтвердження навчального закладу про зарахування абітурієнта в число студентів. Якщо навчальний заклад при прийомі документів на вступ вимагав від абітурієнта надання гарантійного листа про оплату навчання, кредитна спілка надавала його за умови укладення з батьками кредитної угоди по резервуванню суми кредиту та про попередню оплату ними відсотків в розмірі можливих фінансових санкцій навчального закладу до кредитної спілки за невиконання умов гарантійного листа (на випадок, якщо абітурієнт відмовиться приступити до навчання в даному навчальному закладі). Найбільш розповсюдженою формою забезпечення таких позичок була застара майна позичальника або поручителів (як правило, батьків). Надання позички здійснювалось, переважно, в безготівковій формі шляхом одноразового або періодичних перерахувань коштів на розрахунковий рахунок навчального закладу.

Благодійні позички видаються членам спілки без сплати відсотків за користування цими позичками. Як правило, правління кредитної спілки встановлює випадки та порядок надання благодійних позичок на термін їх погашення. Благодійні позички найчастіше надавались кредитними спілками своїм членам у випадках тяжкої хвороби, втрати близьких родичів, необхідності лікування, різних надзвичайних ситуацій (пожежа, пограбування житла, затоплення та ін.), різкого погіршення фінансового стану сім'ї та в інших життєво критичних для члена спілки випадках. Часто такі позички надавались сім'ї члена спілки у випадку його смерті, але, на жаль, це вважається порушенням чинного законодавства, бо спілка може надавати позички лише своїм членам та на підставі їх заяви. По благодійній позиції, як правило, із членом не обговорюються інші умови, крім можливості та орієнтовного графіка її повернення.

Інші види позичок. Кредитні спілки України видавали позички й інших видів, які залежали від потреб членів та можливостей кредитної спілки: наприклад, будівельні, які використовувались на закупівлю будівельних матеріалів та оплату робіт по будівництву житла, гаражів та інших об'єктів нерухомості; інвестиційні, які використовувались для купівлі земельних ділянок, гаражів, дач, іншого житла, цінних паперів та інших інвестиційних об'єктів; боргові, які використовувались для погашення зобов'язань члена кредитної спілки перед третіми особами та інші.

ТЕРМІН ПОЗИЧОК. Позички, які видавались кредитними спілками України в 1993-1995 роках, за терміном, як правило, поділялись на надкороткі, короткі, середньотермінові та довготермінові. Надкороткі позички видавались на термін, протягом якого ймовірність змін на фінансовому ринку практично дорівнювала нулю (багато кредитних спілок за цей термін прийняли два тижні). Короткі позички видавались на термін, протягом якого з великою долею ймовірності можна передбачити розвиток подій на фінансовому ринку (відповідно від двох тижнів до одного місяця). Середньотермінові позички надавались на термін, протягом якого можливо було передбачити розвиток подій на фінансовому ринку (один-три місяці). Довготерміновими вважались позички, які брались на термін, протягом якого неможливо передбачити розвиток подій на фінансовому ринку (більше трьох місяців). Така градація позичок за термінами в кредитних спілках відрізнялась від традиційно прийнятої у банківських колах (розробленої для стабільної економічної ситуації в країні, коли короткостроковими є позички, видані на термін до одного року; середньостроковими - від одного до трьох років; довгостроковими - на термін більше трьох років). Це було викликано тим, що до позичок різного терміну кредитна спілка була змушена застосовувати різну кредитну політику. Встановлення строкових категорій для позичок залежало від багатьох макроекономічних показників та прогнозів, а також умов та об'єктів кредитування. Правління КС в залежності від ситуації самостійно встановлювало терміни для віднесення позички до певної строкової категорії, і для кожної з цих категорій встановлювались різні процентні ставки та інші умови.

Стосовно дотримання терміну повернення окремі кредитні спілки України поділяли позички на відстрочені, прострочені, залеглі та втрачені. **Відстроченими** вважались позички, термін погашення яких перенесено на більш пізній період на основі заяви члена кредитної спілки, який взяв цю позичку. Рішення про відстрочення сплати позички та термін продовження позички приймалися, як правило, кредитним комітетом. За відстрочення позичок в окремих випадках встановлювались додаткова плата або підвищений відсоток на період продовження позички. Деякі кредитні спілки в положеннях про позички обмежували кількість відстрочень однієї позички одним-двома разами. **Простроченими** вважались позички, по яких настав термін сплати, а член не сплатив позичку або її частину у встановлений кредитною угодою термін та не оформив відстрочення терміну сплати. По прострочених позичках кредитний комітет протягом найближчого терміну (один-два дні) зв'язувався з позичальником та, як правило, пропонував йому сплатити позичку або оформити відстрочення. **Залеглими** визнавались прострочені позички, по яких ніяких сплат не проводилось протягом двох місяців. По залеглих позичках, як правило, вживались заходи щодо їх стягнення у відповідності до забезпечення. Позички вважались залеглими доти, доки не були сплачені або визнані втраченими (повністю або частково).

Якщо кредитна спілка вжила всіх заходів щодо повернення "залеглих" позичок, але вони не принесли результату або мали частковий ефект (була повернута не вся сума, а лише її частина) і немає надії на повне повернення коштів, такі позички вважались **втраченими** повністю або частково (в частині втрачених коштів). Ці позички відносились на втрати, які у встановленому правлінням або загальними зборами порядку списувались за рахунок резервного фонду спілки чи розподілялись між членами.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗИЧОК. Що стосується забезпечення, то позички, які видаються кредитними спілками України як і в інших країнах, поділяються на забезпечені та незабезпечені (під підпис). Незабезпечені позички видаються на основі довір'я до члена, який бере позичку. **Позички під підпис** нічим не забезпечуються і є найбільш ризикованими для кредитної спілки у зв'язку з відсутністю матеріальних чи фінансових важелів впливу на їх повернення. Як правило, правління кредитної спілки встановлює максимальний розмір позички, що може видаватись під довіру, яка часто є кратною сумі внесків члена (наприклад, десятикратною) та обмежується певною фіксованою величиною (наприклад, не більше 500 грн.). Окремі кредитні спілки також встановлюють суму можливого ризику для спілки (у відсотках до позичкового фонду із врахуванням коштів останнього), в межах якої можуть видаватись незабезпечені позички. В деяких кредитних спілках проводиться практика "замороження" коштів на особовому рахунку члена, який взяв позичку. При цьому відсотки на вкладені кошти нараховуються, але позичальник не може зняти свої гроші з рахунку (крім суми, яка перевищує суму позички та відсотків) до повного виконання взятих по позичці зобов'язань. При визнанні позички залеглою кредитна спілка має право (це, як правило, записано в положенні про позички та кредитній угоді) списати з рахунку члена суму позички та проценти в забезпечення виконання ним зобов'язань по кредитній угоді. При недостатності цієї суми кредитна спілка вживає інших заходів щодо стягнення залеглих позичок.

Серед забезпечених позичок, які видаються кредитними спілками України, найбільшого розповсюдження набули **позички під заставу**. Такі позички, як правило, видаються після укладання з позичальником угоди про заставу та отримання кредитною спілкою прав на заставлене майно або самого майна (закладу). Позички, забезпечені заставою, привабливі для кредитної спілки у зв'язку з мінімізацією ризику неповернення позички, але вони супроводжуються певними проблемами, більшість з яких пов'язана з недосконалістю чинного законодавства. Основні з цих проблем: порівняно висока плата за нотаріальне посвідчення договору застави нерухомого майна та транспортних засобів; необхідність отримання нотаріально засвідченої згоди всіх членів сім'ї позичальника на заставу предметів, які перебувають у спільній власності; експертна оцінка вартості предметів застави; страхування предметів застави; зберігання

предметів застави; звернення стягнення та процес реалізації предметів застави та інші. Звернення стягнення на заставлене майно здійснюється лише за рішенням суду, а за позов до суду спілка має наперед сплатити державне мито в розмірі 10% від суми позову. Недосконале українське законодавство навіть при позитивному рішенні суду стосовно заставленого, але не переданого кредитній спілці майна, не гарантує отримання його в натурі для реалізації та повернення коштів. Тому багато кредитних спілок працюють з найбільш привабливою формою застави - закладом, при якому предметом застави є рухоме майно, що передається кредитній спілці у володіння до виконання членом взятих по кредитній угоді зобов'язань. Як показує досвід, найбільш розповсюдженими предметами закладу, з якими працюють кредитні спілки, є ювелірні вироби із золота та інших дорогоцінних металів; складна побутова техніка; цінні папери та інші предмети.

Другим видом забезпечених позичок, які часто надаються кредитними спілками України, є **позички під запоруку**. Такі позички видаються, як правило, після того, як потенційний позичальник надасть кредитній спілці нотаріально засвідчений (а для юридичних осіб - скріплений печаткою) договір запоруки, згідно з яким третя особа (поручитель) у випадку невиконання та (або) несвоечасного виконання членом умов кредитної угоди з першої вимоги кредитної спілки зобов'язується сплатити позичку та виконати інші зобов'язання позичальника по позичці. Поручителів може бути декілька. Поручитель несе солідарну відповідальність разом з позичальником (на відміну від гаранта, який за гарантійним листом (договором гарантії) несе субсидарну з позичальником відповідальність, і кредитна спілка має право вимагати з гаранта сплату позички лише в тому випадку, коли доведе в суді неможливість стягнення коштів з позичальника). В деяких кредитних спілках України виникали проблеми, пов'язані із неврахуванням різних юридичних наслідків, які виникають із договору запоруки та договору гарантії. Крім цього, працюючи з позичками під запоруку, окремі кредитні спілки понесли збитки, бо залишили поза увагою той факт, що згідно з чинним законодавством України запорука припиняється, коли кредитна спілка протягом трьох місяців з моменту настання терміну сплати позички не пред'явила позов до поручителя.

Деякі кредитні спілки України знайшли цікаві рішення щодо зменшення ризику по невиконанню поручителями своїх зобов'язань. Якщо поручителем виступала юридична особа, їй пропонувався один із трьох варіантів: 1) переказати суму позички та процентів на розрахунковий рахунок спілки, яка обліковує ці кошти на окремо відкритому тимчасовому рахунку і повертає їх по мірі сплати членом позички та відсотків; 2) видати кредитній спілці вексель на суму позички та процентів; 3) закласти кредитній спілці акції підприємства та інші цінні папери або оформити заставу на частину майна підприємства. Для поручителів - фізичних осіб пропонувались наступні умови:

1) "замороження" коштів на особовому рахунку в спілці (якщо поручитель є членом кредитної спілки); 2) оформити заставу майна поручителя.

Слід відзначити, що співвідношення між часткою забезпечених і незабезпечених позичок в різних кредитних спілках України дуже відрізняється. Одні кредитні спілки видають позички лише під заставу, інші - лише під підпис, треті - застосовують договір запоруки, четверті - видають позички під різні види забезпечення, а також незабезпечені позички. Все це визначається кредитною політикою правління та специфікою кредитної спілки.

СПЛАТА ПОЗИЧОК. Сплата позичок може здійснюватись рівними частками через певні проміжки часу, одноразово в кінці терміну позички, достроково та з простроченням терміну сплати. **Сплата позички рівними частками** застосовується переважно для середньо- та довготермінових позичок. Така форма сплати є найбільш розповсюдженою та вигідною для кредитної спілки, бо дає можливість зменшити коливання наявних коштів, планувати їх повернення та подальше використання. Для розрахунку сплати позички рівними частками через рівні проміжки часу застосовуються формули (1) та (2):

(1)

$$\text{сума до сплати} = \frac{\text{сума позички}}{\text{к-ть періодів сплати}}$$

(2)

$$\text{періодичність сплати} = \frac{\text{термін позички в днях}}{\text{к-ть періодів сплати}}$$

З наведених формул, якщо відомі два показники, завжди можна знайти третій шляхом елементарних математичних дій.

Для розрахунку суми відсотків по позичці застосовується формула (3):

(3)

$$\frac{\text{сума позички} \times \% \text{ ставка в день} \times \text{к-ть днів}}{100}$$

Сплата позички в кінці терміну застосовується переважно для надкоротких та коротких позичок. Використання такого механізму сплати для середньотермінових та довгострокових позичок є недоцільним у зв'язку із збільшенням ризику по позичці (зміна економічної ситуації, інфляція та ін.). Для розрахунку суми сплати позички та відсотків у кінці терміну застосовується формула (4):

(4)

$$\text{сплата по позичці} = \frac{\text{сума до сплати} \times \% \text{ ставка в день} \times \text{к-ть днів}}{100}$$

Сплата позички до настання строку сплати. Сплата позички до настання строку сплати є можливою за умови, якщо інше не передбачено положенням про позичку та (або) кредитною угодою. Сплата позички до настання строку є вигідною для кредитної спілки тоді, коли відчувається недостатність обігових коштів при великому попиті на позички. Окремі кредитні спілки стимулюють дострокове повернення позичок шляхом включення до кредитної угоди знижуваного коефіцієнта на відсотки по позичках за дострокове їх повернення. У випадках, коли у кредитної спілки достатньо коштів для видачі позичок та попит на них незначний, кредитній спілці не вигідне дострокове повернення виданих позичок. Крім цього, дострокове повернення позичок заважає кредитній спілці здійснювати фінансове планування та врівноваження своїх активів та пасивів. Тому окремі кредитні спілки вводять санкції за дострокове повернення позички у вигляді пені за кожний день дострокового повернення, штрафу або підвищеного відсотку.

Сплата позички після встановленого терміну. Якщо термін сплати позички минув і вона не була відстрочена у встановленому спілкою порядку, деякі кредитні спілки стягують пеню з позичальника за період прострочення. В положення про позички та кредитну угоду закладаються можливі санкції до позичальника за несвоєчасну сплату позички та можливість їх стягнення кредитною спілкою у безперечному порядку за рахунок коштів, які знаходяться на особовому рахунку позичальника. Закладення в кредитну угоду таких пунктів часто дозволяє спілці підняти рівень платіжної дисципліни позичальників.

СПЛАТА ВІДСОТКІВ по позичці може відбуватись частками, утриманням наперед та сплатою в кінці терміну позички. **Сплата відсотків частками** (як правило, щомісяця) є найбільш розповсюдженою формою для середньо- та довготермінових позичок. Така форма сплати відсотків вигідна кредитній спілці, бо забезпечує рівномірне надходження операційного доходу, що дає можливість планування та його рівномірного розподілу.

Для розрахунку сплати відсотків частками через певні проміжки часу застосовується формула:

$$\text{сплата частками} = \frac{\text{сума позички} \times \% \text{ ставка в день} \times \text{к-ть днів}}{100}$$

Сплата відсотків частками може здійснюватись при будь-якому способі сплати позики і може співпадати або не співпадати із сплатою позики (наприклад, позику можна сплатити за чотири рази, а проценти - за два чи шість).

Практику утримання відсотків наперед кредитні спілки України запозичили у ощадного банку, який утримує відсотки в момент надання позики. При цьому позичальнику залишається сплачувати лише суму позики і не думати про сплату відсотків. Слід відзначити, що така форма сплати відсотків вигідна й кредитним спілкам, особливо при недостатньому для виконання поточних зобов'язань надходженні коштів та незначному попиті на позики. Утримання відсотків наперед застосовується, як правило, при будь-якій формі сплати позики.

Сплата відсотків в кінці терміну здійснюється в момент погашення позики за весь період користування нею. Така форма сплати відсотків застосовується переважно для надкоротких та коротких позичок та при будь-якій формі сплати позики. Окремі кредитні спілки встановлюють підвищені процентні ставки за таку форму сплати відсотків.

УПРАВЛІННЯ ПОЗИЧКАМИ. Окремі кредитні спілки України накопили цікавий досвід по управлінню своєю позичковою діяльністю. Вони самостійно встановлювали процентні ставки за користування позичками будь-якого виду і враховували найрізноманітніші фактори:

Попит на позики. Як правило, більш високий попит на позики тягне за собою підвищення процентних ставок. Це закон ринкової економіки. Але кредитна спілка може керуватись цим правилом з певними застереженнями, бо створена членами для взаємного (більш дешевого) кредитування. Підвищення попиту на позики не повинне сильно впливати на ставку відсотків за користування позичками, що видаються кредитною спілкою своїм членам. Піднімаючи процентну ставку за кредит, кредитна спілка не зменшує попит на позики, а лише піднімає відсоткову "планку" для малозабезпечених членів, а це протирічить самій філософії кредитних спілок.

Облікова ставка Національного банку. Національний банк з метою забезпечення виконання своєї грошово-кредитної політики запроваджує певні обмеження щодо процентних ставок на позики, що видаються фінансовими установами, які повинні бути зорієнтовані на ставку рефінансування Національного банку. Поки що ці обмеження не стосувались кредитних спілок, але служили орієнтиром для стратегічного планування їхньої кредитної політики.

Процентні ставки інших фінансових установ. При встановленні процентних ставок за позики кредитна спілка, як правило, враховувала відповідні показники інших фінансових установ, які видають кредити населенню. При цьому кредитні спілки прагнули до встановлення нижчих процентних ставок.

Напрямок використання кредиту. Кредитні спілки видавали позики своїм членам на різні потреби. Як правило, позики, які видавались на нагальні споживчі потреби були найдешевшими, а на бізнес - найдорожчими.

Рівень та темпи інфляції. Ці фактори завжди враховувались при встановленні процентних ставок, бо в іншому разі кредитна спілка та її члени могли б нести збитки, пов'язані з обезціненням грошей. Дешеві гроші стимулюють попит на кредити і кредитна спілка може відчувати нестачу коштів. Тому кредитні спілки із збільшенням темпів інфляції піднімають процентні ставки, а при зменшенні - понижують.

Термін позики. Рівень процентної ставки, як правило, знаходився також у прямій залежності від терміну позики. Чим довший термін, тим вища процентна ставка. Ця залежність визначалась двома факторами: по-перше, при більш тривалих термінах позики більший ризик втрати від неповернення позики та від обезцінення коштів у зв'язку з інфляцією; по-друге, вкладання коштів довгострокового характеру, як правило, дають відносно більш високу віддачу. Окремі кредитні спілки, які мали багато коштів при низькому попиті на позики, навпаки, знижували відсотки на довготермінові позики, щоб на довший термін розмістити свої кошти.

Розмір позики. В деяких кредитних спілках по більших позичках встановлювався нижчий відсоток, ніж по дрібних, бо видатки на оформлення позики не залежать від величини позики, а дохід в абсолютній величині від великої позики більший, ніж від дрібної (або декількох дрібних). Таким чином, при наданні великих позичок кредитна спілка несе менші витрати при тому ж або навіть більшому ефекті (доході).

Витрати на оформлення позики та заходи для її повернення. Такі витрати прямо впливають на рівень процентної ставки. Чим більші ці витрати (за всіх інших рівних умов), тим вищою повинна бути процентна ставка. В окремих випадках витрати, пов'язані з оформленням документів по позичці (оформлення застави, страхування ризику тощо), не включались у процентну ставку, а компенсувались шляхом отримання від позичальника певної плати за послуги. Але у процентну ставку включались витрати, пов'язані з певним ризиком по вжиттю заходів щодо повернення позики при її несплаті.

Ризик. Діяльність кредитних спілок супроводжується різними видами ризиків, основні з яких - кредитний та процентний, а також ризик неплатоспроможності. Рівень ризику по позичці залежить від виду позики, порядку сплати позики та процентів, забезпечення позики та інших факторів. Як правило, для більш ризикованих позичок застосовувались підвищені процентні ставки.

Витрати по формуванню позичкового фонду. Позичковий фонд кредитних спілок, як правило, формувався не тільки за рахунок

членських внесків, по яких спілка не брала на себе зобов'язань щодо величини нарахувань (пайових внесків), а й за рахунок термінових та безтермінових членських внесків (депозитних внесків), по яких кредитна спілка брала на себе зобов'язання виплатити певний фіксований процент. Чим дорожче кредитній спілці обходились ресурси, що використовувались для кредитування, тим вищою була ставка відсотку за позички.

Характер наданого забезпечення. В якості забезпечення позичок могли виступати різноманітні види майна позичальника та зобов'язання третіх осіб. Кожна з форм забезпечення мала свій рівень надійності. Тому кредитні спілки оцінювали якість відповідного виду забезпечення та з урахуванням його рівня встановлювали процентну ставку по позичці. Як правило, чим вищою була якість забезпечення, тим відносно нижчою могла бути процентна ставка по позичці.

Необхідність забезпечення ефективності кредитної спілки. Видача позичок є основним видом діяльності кредитної спілки. Як і будь-який інший, цей вид діяльності повинен бути ефективним, тобто надходження від нього повинні перекивати видатки. Чим більше надходження перекивають видатки кредитної спілки, тим більш ефективна її діяльність, тим більше коштів залишається в її розпорядженні, тим стабільнішою та міцнішою стає кредитна спілка. Більшість кредитних спілок, як правило, не прагнули надати позички під мізерний відсоток, бо в цьому випадку їх діяльність могла б бути збитковою (витрати перевищили б доходи). Вони надавали позички під відсотки, які були нижчі, ніж в інших фінансових установах і, дотримуючись кооперативної філософії, служили всім своїм членам: і тим, які брали позички, і тим, які вкладали свої заощадження.

З метою ефективного управління позичковою діяльністю окремі кредитні спілки¹³³ України застосовували метод **управління позичками за допомогою коригуючих коефіцієнтів**. Суть цього методу полягає в накресленні чітко визначених обмежень щодо позичкової діяльності (максимальний ризик, максимальна сума позички на одного позичальника, максимальна сума позички, яка видається під підпис та ін.) з можливістю оперативної зміни позичкової політики в межах цих обмежень шляхом регулювання процентних ставок. Для проведення гнучкої політики щодо позичок, регулювання ліквідності та структури активів та пасивів кредитна спілка застосовує коригуючі коефіцієнти до процентних ставок за кредити в залежності від умов конкретної позички. Таким чином, з'являється можливість економічними методами регулювати позичкову діяльність. При застосуванні метода коригуючих коефіцієнтів базова процентна ставка по окремих видах позичок перемножується на відповідні коефіцієнти, які відображають найкращі для члена умови стосовно: забезпечення позички; сплати процентів; сплати позички; строку позички. Наприклад, член спілки хоче взяти споживчу позичку на один

місяць під підпис із сплатою процентів наперед та сплатою позички за три рази рівними частками. Процентна ставка розраховується шляхом перемноження базової процентної ставки на споживчі позички (6% у місяць) на:

коефіцієнт, який регулює термін позичок (в межах 0,70-0,99 - понижуваний, стимулюючий позички на певний термін, або 1,01-1,30 - підвищуваний, обмежуючий позички на певний термін);

коефіцієнт, який регулює ризик неповернення (в межах 0,70-0,99 - понижуваний та 1,01-1,30 - підвищуваний в залежності від якості забезпечення);

коефіцієнт, який регулює сплату процентів (0,8-1,2 - понижуваний або підвищуваний, щоб забезпечити дострокове надходження доходу);

коефіцієнт, який регулює рівномірність сплати позички (0,8-1,2 - понижуваний або підвищуваний, щоб забезпечити дострокове надходження доходу).

Крім цього, якщо член достроково поверне позичку, ця процентна ставка може бути перемножена на штрафний коефіцієнт за недотримання строку (якщо це закладено в кредитну угоду).

Кредитна спілка самостійно розробляє ставки коригуючих коефіцієнтів у відповідності із своєю кредитною політикою та структурою активів і пасивів. Управляти позичками кредитна спілка може, змінюючи базові процентні ставки по кожному виду позичок та (або) коригуючі коефіцієнти в залежності від зміни ощадно-позичкової політики.

КРЕДИТНА УГОДА ТА ІНШІ ДОКУМЕНТИ ПО ПОЗИЧЦІ

Кредитна угода є цивільно-правовим документом, який засвідчує факт та умови видачі та повернення позички. Всі питання стосовно взаємовідносин сторін щодо умов надання та повернення позички, виконання положень кредитної угоди та інші визначаються в угоді за взаємною домовленістю сторін та регулюються Цивільним кодексом України. Кредитні спілки прагнуть мати такі форми кредитних угод, які б максимально відображали всі умови позичок, були складені юридично грамотно та відповідали всім нормам цивільного законодавства. Найчастіше спілка розробляє одну універсальну форму кредитної угоди, яка використовується для видачі всіх позичок. В окремих кредитних спілках складаються різні форми кредитних угод по окремих видах позичок в залежності від їх специфіки. Деякі кредитні спілки під кожну позичку розробляють конкретну кредитну угоду. Будь-яка кредитна угода, як правило, відображає наступні положення: назву угоди ("кредитна угода" або "договір позики"); повні реквізити сторін, що уклали угоду (юридичні реквізити кредитної спілки, посада та прізвище особи, яка підписує угоду від кредитної спілки; прізвище, ім'я та по батькові члена, який бере позичку, його місце проживання та паспортні дані); дату укладання угоди; предмет угоди (видача та отримання позички за умовами даної угоди); цільове призначення позички (вид позички та напрями її конкретного використання); суму позички (цифрами та

¹³³ Положення про позички. (Кредитна спілка "Каса взаємодопомоги"). - Полтава, 1995.

прописом); термін позички та строк погашення; забезпечення позички (із зазначенням відповідних документів); порядок сплати позички та відсотків (часто із складанням графіка погашення); права сторін ("замороження" коштів на особовому рахунку позичальника, реалізація застави у встановленому порядку тощо); обов'язки сторін (своєчасна сплата позички та відсотків та ін.); відповідальність сторін (штраф, пеня за несвоєчасне повернення коштів, підвищений відсоток тощо); форс-мажорні обставини; особливі умови (порядок відстрочення сплати та ін.); підпис члена з відміткою про отримання позички.

Більшість кредитних спілок в розроблених кредитних угодах закладають певні фінансові санкції до членів за невиконання умов угоди у вигляді пені, штрафу чи підвищеного відсотку. Пеня передбачається у випадках, коли член не дотримується терміну сплати позички чи відсотків. Пеня - це плата за порушення строкових зобов'язань, яка сплачується за кожний день порушення терміну. Сплата пені могла передбачатись як у випадку прострочення терміну, так і у випадку дострокового повернення позички, що змушувало членів відповідально ставитись до визначення терміну позички та забезпечувало кредитній спілці можливість планування повернення позичок. Сума пені - змінна величина, розмір якої залежить від терміну прострочення сплати позички (процентів). Пеня, як правило, встановлюється в двох основних формах: 1) сплата фіксованої суми за кожний день прострочки або дострокового повернення; 2) сплата певного проценту за кожний день прострочки чи дострокового повернення. Пеня, як правило, не нараховувалась на позички, термін дії яких продовжувався у встановленому спілкою порядку.

Застосування штрафу передбачалось у випадках, коли б член не виконував або неналежним чином виконував умови укладених із спілкою угод, порушував встановлені правила та процедури. Штраф міг виражатись у процентному відношенні до суми або в певній фіксованій величині. Підвищення відсотку по позичці передбачалось у випадку, коли член хотів продовжити термін дії позички або змінити умови кредитної угоди на інші. Звичайно, кредитні спілки не часто застосовують фінансові санкції до своїх членів, але передбачають їх у кредитній угоді, щоб привчити членів спілки до фінансової дисципліни і забезпечити спілці надійність та стабільність.

Як правило, кредитна угода складається у двох примірниках (по одному для кожної сторони), але з метою економії паперу окремі кредитні спілки складають угоду в одному примірнику, який залишається в кредитній спілці, а позичальнику видається лише графік сплати позички та процентів або робиться запис у членську книжку. Багато кредитних спілок практикують нотаріальне посвідчення кредитної угоди, окремі - укладання угоди та видачу грошей в присутності свідків, які підписують угоду.

Договір застави є документом, який оформляється у випадку видачі позички під заставу майна або майнових прав. Договір застави є додатковим документом до кредитної угоди, але в той самий час він є окремим юридичним документом, який регулює взаємовідносини сторін стосовно застави. Положення договору застави мають відповідати діючому законодавству: нормам Цивільного кодексу України, Закону України "Про заставу" від 2 жовтня 1992 року із змінами та доповненнями від 25 лютого 1994 року, які є дуже недосконалими та містять в собі багато "підводних каменів". Досвід кредитних спілок України, які працюють із заставою, свідчить, що при оформленні застави є багато нюансів. Так, наприклад, позичальник має одноосібне право заставляти лише майно, яке є його особистою власністю. Майно, що знаходиться у спільній (сімейній) власності, член може заставляти лише за нотаріально оформленою згодою усіх співвласників. Предметами застави не можуть бути: документи, які засвідчують особу (паспорт, військовий квиток), або такі, які не можуть бути оцінені в грошовій формі; вся сума заробітної плати (ст. 38 Декрету "Про оплату праці" забороняє будь-які утримання, крім аліментів та стягнень по кримінальних справах, які перевищують 50% заробітної плати); іноземна валюта; частина житлового будинку, яка належить заставнику, але не є відокремленим житловим приміщенням (немає окремого виходу або виходу в загальний коридор) чи є суміжними ("прохідними") кімнатами.

При оформленні застави часто трапляються спроби: застави спільного майна без згоди інших співвласників (чоловіка, дружини); застави майна, яке не належить позичальнику (оренованого, позиченого тощо); застави вже заставленого або проданого комусь майна; застави речей, які не можуть бути предметом застави; застави цінних паперів (акцій, сертифікатів тощо), які не мають реальної вартості або ціна на які може різко коливатись.

При оформленні в заставу житлового приміщення, в якому крім заставника проживають члени його сім'ї чи (та) квартиранти, можуть у майбутньому виникнути труднощі. Згідно із ст. 156, 157, 170 Житлового кодексу України (ЖК), просто так виселити із заставленої квартири громадян, які там мешкають, без їхньої згоди не можна. Для цього потрібні підстави, передбачені ст. 168 ЖК: псування будинку; використання його не за призначенням; систематична несплата квартплати, закінчення строку дії договору житлового найму для квартирантів (члени сім'ї вважаються квартирантами безстроковими). При спробі наступного перепродажу цього будинку (що є дуже проблематичним) всі ці особи зберігають свої права на проживання в приміщенні, яке займають. У зв'язку з цим при оформленні договору застави на житловий будинок із заставником та іншими особами, які проживають у цьому будинку, в письмовій формі укладається окрема угода, яка засвідчується нотаріально та за якою вказані особи беруть на

себе зобов'язання звільнити протягом певного терміну будинок у випадку накладання на нього стягнення по заставі.

При оформленні застави слід враховувати, що майном, на яке не може бути накладено стягнення по виконавчих документах згідно з нормами, передбаченими Цивільно-процесуальним кодексом України, є: житловий будинок (або окремі його частини) із господарськими будівлями - у осіб, основним заняттям яких є сільське господарство, якщо боржник та його сім'я постійно в ньому проживають (крім випадків, коли стягується позичка на будівництво будинку); єдина корова (а при її відсутності - коза, вівця чи свиня), корм, насіння, продукти харчування до нового урожаю - у осіб, основним заняттям яких є сільське господарство; предмети, які необхідні боржнику для професійної діяльності; пайові внески в кооперативні організації, якщо боржник не виключається із складу членів кооперативу, та особисте майно члена.

Деякі кредитні спілки видають своїм членам позички під заставу ювелірних виробів із золота, але в окремих областях України державні органи трактують це як незаконну діяльність, мотивуючи, що золото - це монетарний метал і операції з ним підпадають під дію Декрету Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання та валютного контролю". Дійсно, ст. 1 Декрету визначає, що монетарні метали - це золото та метали іридієво-платинової групи в будь-якому вигляді та стані, *за винятком ювелірних, промислових і побутових виробів з цих металів і брухту цих металів*. Таким чином, ювелірні вироби із золота не є монетарними металами і валютними цінностями, а робота з ними не підпадає під дію вказаного Декрету. В деяких випадках при перевірці діяльності кредитних спілок відповідними державними органами від кредитної спілки вимагалась ліцензія на роботу із заставою ювелірних виробів, одержання якої передбачене Законом України "Про пробірний нагляд" для всіх суб'єктів підприємництва, які працюють із ювелірними виробами. Але кредитна спілка є громадською організацією, а не суб'єктом підприємницької діяльності, і тому можна поставити під сумнів законність таких вимог.

Договір заборони - це документ, який засвідчує односторонні безумовні зобов'язання особи, яка підписала цей документ (поручителя), у випадку невиконання та (або) неналежного виконання умов кредитної угоди членом, що взяв позичку (позичальником), з першої вимоги кредитної спілки сплатити позичку та виконати інші зобов'язання позичальника по наданій позичці. Запорука фізичних осіб повинна бути нотаріально засвідченою, а юридичних - підписана керівником та скріплена печаткою (в цьому випадку кредитна спілка, як правило, перевіряє, чи запорука є дійсною чи недійсною, так як наприклад, запорука може бути видана філією банку, що має печать, але не має права на укладання таких угод).

Додаткові угоди до кредитної угоди. В кредитній угоді може бути передбачена можливість протягом терміну її дії укладати додаткові угоди

стосовно виданої позички. Зміни будь-яких умов виданої позички, закріплених у кредитній угоді (стосовно продовження її терміну, зміни забезпечення тощо), оформляються в письмовій формі шляхом укладання додаткової угоди, яка є невід'ємною частиною укладеної кредитної угоди. При цьому в кредитній угоді повинно бути відзначено, що положення додаткової угоди мають більшу силу щодо відповідних положень кредитної угоди, але не відмінюють інші пункти кредитної угоди. Додаткова угода підшивається до кредитної угоди та зберігається разом з нею.

ПРОЦЕДУРИ НАДАННЯ та СПЛАТИ ПОЗИЧОК. Кожна кредитна спілка має, як правило, свою процедуру надання позички, яка визначається специфічними особливостями кредитної спілки, позичальника та виду позички. Але на основі аналізу позичкової діяльності різних кредитних спілок можна описати традиційну схему оформлення позичок кредитними спілками України. Процедура надання позички, як правило, починається із ознайомлення позичальника з умовами отримання позички та положенням про даний вид позичок. При цьому працівник кредитної спілки роз'яснює позичальнику його права, обов'язки та відповідальність стосовно позички, а також права кредитної спілки у випадку невиконання або неналежного виконання ним зобов'язань по позичці та в разі порушення умов кредитної угоди.

Окремі кредитні спілки на першій стадії роботи з позичальником застосовують метод так званих "сигнальних прапорців", що використовується в практиці банківського кредитування в багатьох країнах, при якому банк прагне виявити насторожуючі сигнали із історії позичальника, недоліків менеджменту, господарської діяльності, відхилення від економічних норм і нормативів тощо. Такими "прапорцями", які повинні насторожувати кредитну спілку при прийнятті рішення про надання позички, як правило, є: проблеми, що виникали із сплатою попередніх позичок; позичальник дуже поспішає та просить негайного надання позички; розходження та протиріччя у наданій інформації стосовно позички; позичальник прагне отримати позичку через свої "зв'язки" у керівництві кредитної спілки; сімейні проблеми та негативне оточення позичальника; позичальник чітко не уявляє джерел погашення позички; не досить обґрунтовані термін позички та можливість погашення; зарплата - єдине джерело погашення середньотермінових та довгострокових позичок; позичка береться на сплату боргів; часта зміна місця роботи позичальника. При цьому при обговоренні з позичальником умов позички кредитні спілки, як правило, враховують наступні фактори:

1. Якщо позичальник різко негативно ставиться до застави як форми забезпечення зобов'язань (порівнюючи кредитну спілку з лихварями, ломбардом тощо), це є ознакою того, що в нього можуть бути "чорні" думки щодо можливості неповернення позички. В даному випадку кредитна спілка, як правило, повинна наполягати на оформленні застави

або іншого надійного забезпечення і керуватись принципом: краще не видати позички та не отримати доходу, ніж втратити суму позички.

2. Якщо позичальник готовий взяти позичку за будь-яких умов, це ознака того, що він або потрапив у дуже скрутне фінансове становище, або дуже несерйозно ставиться до позички та зобов'язань, що виникають по ній (знаходиться у психічному стані, в якому не розуміє значення власних дій). У першому випадку кредитна спілка, як правило, прагне виявити, з якою конкретно метою береться позичка та за рахунок яких джерел вона сплачуватиметься (при цьому звертається особлива увага на порядність позичальника); у другому - наскільки він усвідомлює значення своїх вчинків. В подібних випадках кредитні спілки цікавляться у членів сім'ї позичальника, з якою метою беруться кошти і чи відомо їм про його наміри, а при необхідності і про психічний стан та шкідливі звички (пристрасть до алкоголю, наркотиків, азартних ігор тощо). Пояснення членів сім'ї, як правило, беруться до уваги при прийнятті рішення про надання позички. Окремі кредитні спілки, крім цього, намагаються перевірити позичальника через органи МВС. При оформленні позички кредитна спілка також цікавиться про найближчі наміри позичальника щодо зміни місця проживання та про стан його здоров'я (відсутність невиліковних хвороб та ін.) та звертає увагу на відповідальність за невиконання або неналежне виконання взятих по позичці зобов'язань.

Після попередньопроведеної роз'яснювально-аналітичної роботи працівник кредитної спілки надає позичальнику чистий бланк заяви на отримання позички та зразок для його заповнення, а при необхідності допомагає заповнити цей документ. Після цього працівник отримує заповнену заяву та інформує позичальника про спосіб повідомлення результатів її розгляду. Отримана від позичальника заява реєструється у книзі обліку заяв на отримання позички, після чого передається в кредитний комітет для розгляду. В термін, передбачений внутрішніми документами спілки, кредитний комітет приймає відповідне рішення щодо видачі позички та її умов, про що робиться відповідний запис на заяві члена. Це рішення доводиться до відома позичальника. Якщо прийнято рішення про надання позички, а у кредитної спілки недостатньо коштів для її видачі в термін, визначений позичальником, може бути встановлена черга на отримання позичок, в якій перевага надається тим членам, які раніше подали заяви, але при цьому, як правило, враховується кооперативне правило: краще видати декілька дрібних позичок із наявних коштів, ніж "збирати" кошти для однієї великої позички.

Про рішення, умови та можливий термін надання позички член інформується в порядку, прийнятому у кредитній спілці: повідомленням або шляхом запрошення до кредитної спілки. Після отримання інформації від кредитної спілки стосовно своєї заяви позичальник повинен протягом певного терміну (один-два дні) з'явитись для оформлення позички або письмово підтвердити свій намір взяти позичку за встановлених умов та у встановлені строки. Відсутність такого підтвердження може розцінюватись

кредитною спілкою як відмова від отримання позички. Якщо у кредитної спілки є або з'являється можливість видати позичку, позичальник запрошується до кредитної спілки для обговорення умов позички та оформлення необхідних документів.

Процедура оформлення та видачі позичок, як правило, починається із обговорення з позичальником умов позички та найважливіших положень кредитної угоди. При цьому основними моментами, на які звертається увага, є: сума позички; термін позички; облікові показники (тільки в національній валюті України чи паралельно і в умовному еквіваленті); цільове призначення позички; джерела погашення; інші зобов'язання позичальника перед третіми особами; як часто член користується позичками та як їх повертає; які має заощадження в кредитній спілці; можливе забезпечення позички; порядок та графік сплати позички; порядок та графік сплати процентів; процентна ставка; відповідальність позичальника; форма надання позички. Після обговорення всіх умов позички оформляються відповідні документи по забезпеченню позички та укладається кредитна угода, на підставі якої видається позичка готівкою або в безготівковому порядку.

Сплата позички здійснюється в порядку, встановленому положенням про позички та кредитною угодою. При цьому окремі кредитні спілки розрізняють сплату та погашення позички, вважаючи сплатою внесення членом коштів за умовами кредитної угоди, за якою за ним ще залишається зобов'язання щодо повернення частини позички, а погашенням - повну сплату, при якій за членом не залишається зобов'язань щодо позички, та списання позички як безнадійної. Як правило, сплата позички здійснюється згідно з графіком сплати позички та процентів і кредитна спілка стежить за виконанням позичальником взятих зобов'язань по сплаті позички. В окремих кредитних спілках існує практика нагадування позичальнику по телефону про наступаючий термін сплати позички. Сплата чи погашення позички та відсотків може здійснюватись позичальником як готівкою, так і по безготівковому розрахунку (перерахуванням із зарплати та ін.). Після останньої сплати та повного погашення позички, відсотків та виконання інших зобов'язань позичальником перед кредитною спілкою йому під розписку повертається предмет застави. Всі документи по погашеній позичці (кредитна угода, додаткові документи до неї, розписка члена про повернення йому закладу та ін.) зберігаються кредитною спілкою.

РОБОТА ІЗ ПРОСТРОЧЕНИМИ ТА ЗАЛЕГЛИМИ ПОЗИЧКАМИ. Майже всі кредитні спілки України мали проблеми із простроченими або залеглими позичками і накопили цікавий досвід по їх поверненню. Як правило, робота по прострочених позичках починалась з того, що працівник кредитної спілки протягом одного-двох днів після настання терміну сплати зв'язувався з позичальником по телефону та виясняв причину, за якої не виконуються взяті зобов'язання, та пропонував йому прийти до кредитної спілки, щоб оформити відстрочення

сплати позички. При неможливості зв'язатися з позичальником по телефону йому поштою направлялось відповідне повідомлення. Коли позичальник з'являвся до кредитної спілки, перш за все з'ясовувалась причина затримки в сплаті позички та відсотків. Якщо причина була об'єктивною та позичальник переконливо доводив можливість виконання найближчим часом своїх зобов'язань, кредитна спілка, як правило, відстрочувала термін сплати (продовжувала позичку). Якщо в процесі бесіди виявлялось, що член має бажання повернути позичку та сплатити відсотки, але потрапив у скрутне фінансове становище, кредитна спілка, як правило, прагнула допомогти йому розрахуватись по взятих зобов'язаннях шляхом продовження терміну сплати позички; введенням механізму частішої сплати дрібнішими частками (тижневими або щоденними внесками); зменшенням по можливості відсотку; допомогою в отриманні додаткових доходів (надання платної тимчасової роботи у кредитній спілці та ін.); допомогою у скороченні витрат позичальника (надання безкоштовних консультацій щодо управління сімейним бюджетом) та іншими заходами.

Якщо позичальник ухилявся від розмови та не з'являвся до кредитної спілки або якщо під час бесіди з ним чи після декількох відстрочень виявлялись небажання чи неможливість сплати позички, кредитні спілки були змушені вживати різних заходів для повернення позички. Перш за все кредитна спілка старалась переконати позичальника в необхідності погашення позички. Таке переконання часто проводилось членами кредитного комітету безпосередньо або через поручителя, гаранта, членів сім'ї чи друзів позичальника. Як правило, моральні аргументи зводились до того, що, видаючи позичку, спілка прагнула допомогти своєму члену та сподівалась на його внутрішню порядність; неповернення позички приведе до втрати кожним із членів спілки частини своїх грошей. Кредитні спілки підбирали й інші моральні аргументи, виходячи із кожного конкретного випадку та особистості позичальника. Якщо після вжитих заходів позичальник не повертав позичку, окремі кредитні спілки практикували повідомлення офіційним листом керівництва підприємства, установи, організації, де працює позичальник, з проханням вжити заходів щодо його недостойної поведінки; інформували всіх членів спілки через дошку об'яв про негідну поведінку позичальника; піднімали питання на найближчих загальних зборах спілки про непорядних позичальників; вживали інших методів впливу, виходячи з конкретної ситуації, яка склалась.

Якщо перелічені заходи не давали результату, кредитні спілки звертались до суду з позовом про накладення стягнення на майно позичальника та відшкодування завданих збитків, а якщо угода засвідчувалась нотаріально, - до нотаріальної контори за виконавчим надписом про відшкодування завданих збитків. Після отримання рішення суду або виконавчого надпису нотаріуса спілка зверталась до судового виконавця, який і здійснював стягнення боргу. У випадках, коли позичка

видавалась під заставу майна чи майнових прав, її реалізація здійснювалась судовим виконавцем в порядку, передбаченому Законом України "Про заставу" та Цивільним кодексом України. Предмети застави реалізовувались з аукціону (публічних торгів), якщо інше не було передбачене договором застави. Якщо аукціон проголошувався таким, що не відбувся, кредитна спілка за згодою заставника мала право залишити заставлене майно за собою за початковою оцінкою. Якщо заставник такої згоди не дав, заставлене майно повинне було бути реалізоване на другому, третьому і т.д. аукціонах, поки не буде продане, якщо інше не передбачалось договором. У зв'язку з цим окремі кредитні спілки в договір застави закладали пункт про можливість продажу предмету застави у будь-який спосіб (через біржу або комісійний магазин) зразу або після аукціону, що не відбувся. У випадках, коли суми, вирученої від продажу предмету застави, було недостатньо для повного задоволення вимог кредитної спілки, вона мала право одержати суму, якої не вистачало для повного задоволення вимоги, з іншого майна боржника в порядку, передбаченому чинним законодавством. Якщо при реалізації предмету застави виручена грошова сума перевищувала розмір забезпечених цією заставою вимог, різниця поверталась заставнику.

Такі основні засади позичкової діяльності існували в кредитних спілках України, які діяли в 1993-1996 рр. на основі Тимчасового Положення про кредитні спілки та Типового Статуту кредитної спілки.

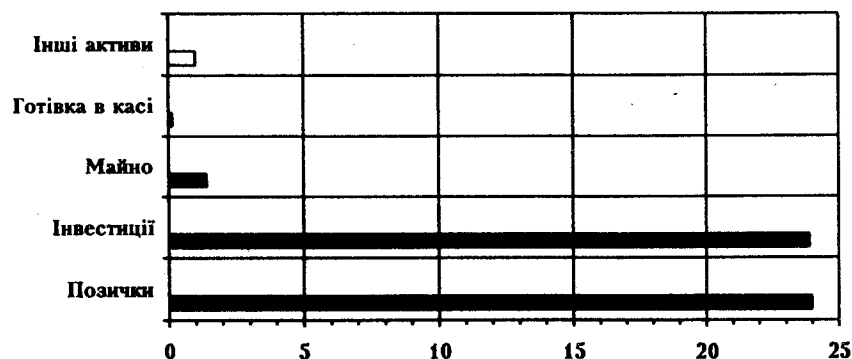
3.3. Інвестиційна діяльність та розміщення вільних коштів

Зарубіжний досвід

Головна мета діяльності кредитних спілок - надання своїм членам різноманітних фінансових послуг, найважливішими з яких є позички. Як правило, попит на позички не є постійним і часто коливається у досить значних межах. Зниження попиту на позички призводить до того, що частина грошей, прийнятих від членів спілки у вигляді вкладів під певний відсоток, в окремі періоди знаходиться в касі і не приносить доходу. Це може спричинити ситуацію, коли кредитна спілка не отримає достатньої для виконання зобов'язань по виплаті відсотків на вклади суми доходу, що може поставити її на межу банкрутства.

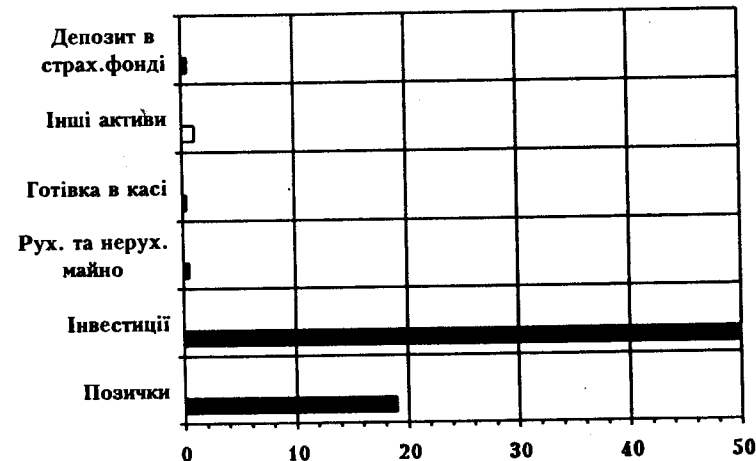
У зв'язку з тим, що коливання попиту на позички спричинює ситуацію, коли в кредитних спілках періодично з'являються тимчасово вільні кошти, які необхідно вкласти, щоб забезпечити виконання взятих перед членами спілки зобов'язань, законодавство багатьох країн дозволяє кредитним спілкам робити інвестиції. Інвестиції кредитної спілки залежать від структури залучених коштів, попиту на позички та інших факторів і можуть досягати значних розмірів.

Структура активів Rochester Ukrainian Federal Credit Union (США)¹³⁴,
цифри - в млн. USD.

¹³⁴ Credit Union Opinion. (Rochester Ukrainian Federal Credit Union Quarterly, February 1996, #161, c. 8).

Структура активів Ukrainian Selfreliance Michigan Federal Credit Union (США)¹³⁵,
цифри - в млн. USD

Слід відзначити, що законодавство багатьох країн обмежує об'єкти інвестування коштів кредитних спілок. Так, наприклад, закон США про федеральні кредитні спілки¹³⁶ дозволяє кредитним спілкам інвестувати тимчасово вільні кошти в: державні облігації США або окремих штатів; позички іншим кредитним спілкам; ощадні сертифікати чи ощадні рахунки державних банків, акції чи вклади до ощадно-позичкових асоціацій чи взаємних ощадних банків, гарантованих федеральними урядовими організаціями; облігації кооперативних банків, різноманітних федеральних банків чи інших державних корпорацій; рахунки, паї, облігації чи акції асоціацій або інших організацій, створених для обслуговування кредитних спілок; паї кооперативних товариств; трастові чи страхові компанії, а також в інші установи чи цінні папери, створені чи гарантовані державою. В законі дається повний перелік організацій та видів цінних паперів, в які кредитні спілки США можуть інвестувати тимчасово вільні кошти. Як правило, це малоризиковані забезпечені федеральним урядом або урядом штату об'єкти інвестування.

Типові інвестиції, які робляться кредитними спілками США, можна продемонструвати на прикладі однієї з них¹³⁷:

¹³⁵ Ukrainian Selfreliance Michigan Federal Credit Union. (Annual Report). - Michigan, USA, 1993, c. 10.

¹³⁶ The Federal Credit Union Act. (As amended to January 12, 1983, National Credit Union Administration, D.C. 20456, NCUA 8002 M3600). - Washington, USA, 1983, c. 5.

¹³⁷ Ukrainian Selfreliance Michigan Federal Credit Union. (Annual Report). - Michigan, USA, 1993, c. 12.

Таблиця 38.
Структура інвестицій, Ukrainian Selfreliance Michigan Federal Credit Union

	Вид інвестиції	Сума інвестиції, USD	% у загальній сумі
1	Позички іншим кредитним спілкам	2 293 403	4,33
2	Депозитні сертифікати	9 993 164	18,87
3	Облігації уряду США	3 996 819	7,54
4	Федеральна агенція забезпечення	34 959 600	66,00
5	Рахунок "Merrill Lynch Daily"	163 095	0,31
6	Рахунок "Shearson Lehman Daily"	323	0
7	Акції сервіс-центру кредитних спілок	100	0
8	Депозитні рахунки	1 059 005	2,00
9	Муніципальні облігації	500 000	0,94
	ВСЬОГО:	52 965 509	100

Розмір інвестицій даної кредитної спілки в 2,4 рази перевищив розмір виданих позичок, але доходи від них перевищили доходи від позичок лише в 1,5 рази. Це свідчить про те, що для кредитних спілок позичкова діяльність більш вигідна, ніж інвестиційна, а інвестиції - лише вимушений засіб для утримання вільних коштів в обігу.

Аналогічний підхід до інвестиційної діяльності кредитних спілок існує і в Канаді. Наприклад, інвестиції кредитної спілки "SO-USE" (Канада) в 1989 році склали CAD 18 400 000 (24% активів) і розподілились наступним чином¹³⁸:

- паї в лізі кредитних спілок - CAD 661 000;
- термінові депозити - CAD 9 400 000;
- депозити до резервного фонду ліквідності - CAD 3 300 000;
- вклади в облігації - CAD 589 000;
- вклади в акції - CAD 500;
- паї в кооперативній трастовій компанії - CAD 1 400;
- паї в Community Trust Co. - CAD 3 100 000;
- заставні інвестиції - CAD 18 000 000.

Крім цього, кредитна спілка має обов'язкові вклади в корпорації по страхуванню паїв та депозитів провінції Онтаріо.

¹³⁸ SO-USE Credit Union. (Annual Report). - Toronto, Canada, 1989, с. 8.

Інвестиційна діяльність кредитних спілок України

В Україні кредитні спілки суттєво обмежені в здійсненні інвестиційної діяльності, що негативно впливає на ефективність їх роботи. В п. 15 Тимчасового Положення про кредитні спілки в Україні сказано, що "кредитна спілка може зберігати кошти резервного фонду на депозитних рахунках у банках". При цьому не зрозуміло, чи може вона вкладати на банківські депозити тимчасово вільні кошти інших фондів (позичкового, фонду розвитку та ін.), бо в ст. 18 "Порядок використання вільних коштів кредитної спілки" Типового Статуту сказано, що "у випадку наявності у кредитної спілки вільних коштів і відсутності незадоволеного попиту на позички кредитна спілка має право надавати позички іншим кредитним спілкам і асоціаціям кредитних спілок". Ця норма повторює п. 11 Тимчасового Положення, але Національний банк у своєму листі¹³⁹ доповнив її: "... на потреби їх розвитку (придбання обчислювальної техніки, обладнання та майна)...". Не зрозуміло, який характер має норма НБУ: рекомендаційний чи директивний, - і чи є виключною можливість вкладання відповідних коштів у банківські депозити або позички іншим кредитним спілкам.

Крім цього, розміщення кредитною спілкою коштів на депозитному вкладі у банку або надання позичок іншим кредитним спілкам трактується багатьма податковими інспекціями як підприємницька діяльність, в результаті чого кредитна спілка прирівнюється до інших суб'єктів підприємництва з усіма наслідками, які з цього витікають. Одночасно отримані від розміщення тимчасово вільних коштів доходи належать до доходів від позареалізаційних операцій, і кредитній спілці часто важко буває обґрунтувати, що залучені кошти та нараховані на них відсотки є витратами по цих операціях, а не лише операціях з реалізації послуг. Тому відсотки від цих інвестицій часто обкладаються 30%-ним податком на прибуток спілки, а при подальшому розподілі на вклади членів з них утримується ще й 20% прибуткового податку. При цьому не береться до уваги той факт, що інвестування коштів не є основним видом діяльності кредитної спілки, що це вимушений крок, засіб для збереження вільних коштів від інфляції та додаткова можливість виконання взятих перед членами зобов'язань.

Враховуючи це, в законодавство України необхідно закласти можливість різних форм інвестування тимчасово вільних коштів кредитними спілками. Крім традиційних банківських депозитів, цінних паперів та позичок іншим кредитним спілкам і асоціаціям, доцільно дозволити кредитним спілкам України вкладати кошти в придбання різноманітних товарів для своїх членів, будівництво для них житла,

¹³⁹ Положення про погодження статуту кредитних спілок з питань кредитування та розрахунків та надання позик кредитними спілками. Затверджено Наказом НБУ № 41 від 17 березня 1994 р. (Лист НБУ № 23012/35-1389 від 17.03.94). - К., 1994.

надання інших послуг членам спілки. До того ж, такий досвід існував у минулому.

Історичний досвід

До 1917 року кредитні та ощадно-позичкові товариства України, яка знаходилася в складі Російської імперії, окрім видачі позичок та приймання вкладів, мали право надавати своїм членам інші послуги та виконувати за їх дорученнями різноманітні операції. В зразкових статутах як кредитного, так і ощадно-позичкового товариства, затверджених у 1905 році міністром фінансів, є розділ про посередницькі операції, які може здійснювати товариство для своїх членів¹⁴⁰:

“...74. Посредничество может быть предпринято только к определенной выгоде или пользе одного или нескольких товарищей, или всего товарищества, а не постороннего товариществу лица.

75. Предпринимать какие-нибудь посреднические действия, требующие денежных затрат (например, покупку необходимых для хозяйства предметов, арендования земли и т.п.), можно только по поручениям товарищей и за их личный счет. Товарищество может делать это и за свой собственный счет, а также может покупать, для перепродажи, произведения хозяйства товарищей, но исключительно за счет образованных для этой цели специальных капиталов, а не на общие оборотные свои средства.

76. Общее собрание постановляет, какие именно посреднические действия оно желает допустить, с указанием ограничений и условий, которые оно сочтет нужными. Правила, которыми товарищество будет руководствоваться в действиях этого рода, должны быть предварительно утверждены Управлением по делам мелкого кредита.

77. Общее собрание может назначить, за исполнение поручений, комиссионную плату в пользу товарищества”.

Крім цього, передбачалось, що “товарищество обязано постоянно иметь часть своих средств, не менее одной двадцатой доли всех своих обязательств (не считая занятого основного капитала в числе этих обязательств), во вкладах Государственного Банка или Сберегательных Касс, или в государственных процентных бумагах, положенных на хранение в Сберегательную Кассу или в Государственный Банк”¹⁴¹.

Про розповсюдженість цих товарних операцій в кредитних та ощадно-позичкових товариствах у 1917 році говорить структура їх активів (в % до загальної суми)¹⁴²:

¹⁴⁰ Тотомианц В. О. Сельскохозяйственная кооперация (Очерки с приложением уставов). - С.-Петербург, 1908, с. 248.

¹⁴¹ Там же, с. 242.

¹⁴² Анцыферов А. Н. Кооперативный кредит и кооперативные банки. - Харьков (Изд-во “Союз” Харьковского кредитного союза кооперативов), 1919, с. 121-122.

Таблиця 39.
Структура активів ощадно позичкових та кредитних товариств 1917
році

Статті активів		Ощадно-позичкові товариства	Кредитні товариства
1	Позички	62	49
2	Вклади до кредитних установ	15,2	14,4
3	Процентні папери	7,8	10,1
4	Товари	4,2	9,4
5	Майно	4,0	4,2
6	Готівка в касі	4,0	9,0
7	Витрати	0,7	0,7
8	Інші статті	2,1	3,2
Всього:		100	100

Таким чином, зарубіжний та історичний досвід свідчать про те, що кредитні спілки, які мають різноманітні можливості для вкладання тимчасово вільних коштів, є найбільш стабільними, ефективними і максимально сприяють задоволенню потреб своїх членів у різних послугах.

Розділ IV. Особливості та труднощі процесу відродження кредитних спілок в Україні

4.1. Збереження та повернення українською діаспорою ідеї кооперативного кредитування в Україну

Кредитні спілки в минулому були широко розповсюдженими на всій території України. До Першої світової війни в центральній-східних областях України, які входили до складу Російської імперії, налічувалось 2477 кредитних кооперативів. За часів Української Народної Республіки в 1919 році їх було понад 3300¹⁴³. Встановлення в Україні радянської влади та перехід до політики "воєнного комунізму" привели до ліквідації кредитної кооперації. Декретом "Про об'єднання всіх видів кооперації" від 27 січня 1920 року було встановлено, що кредитні, ощадно-позичкові та інші товариства та їх об'єднання мали влитися в споживчі організації даної місцевості та передати їм своє майно.

З проголошенням НЕПу, особливо після Декрету "Про кредитну кооперацію" від 5 квітня 1922 року, кредитна кооперація почала відроджуватись. В. І. Ленін після ознайомлення з роботами М. І. Туган-Барановського "Соціальні основи кооперації", А. Н. Анциферова "Кооперація в сільському господарстві Німеччини та Франції" та інших видатних кооператорів у 1923 році написав роботу "Про кооперацію", в якій не тільки переглянув своє ставлення до кооперації, а й підкреслив, що "соціалізм - це суспільство цивілізованих кооператорів". Відродження різних форм кооперації стало стратегічним напрямком НЕПу. Згорання нової економічної політики привело до того, що відроджена кредитна кооперація до 1929 року була повністю ліквідована.

В західноукраїнських землях, які в той час входили до складу Польщі, кредитна кооперація продовжувала активно розвиватись. У 1937 році тут налічувалось 656 кредитних кооперативів, створених українцями¹⁴⁴, а в Закарпатті, що входило до складу Чехословаччини, - ще 168¹⁴⁵. З приєднанням у 1939 році західних областей до складу СРСР кредитна кооперація на цій території також була ліквідована. Як відзначає І. Витанович, "Її майно з членськими уділами й ощадностями, без запиту членів і ліквідаційних зборів, було передане радянському державному банкові". І далі: "Між представниками радянського режиму й західноукраїнськими кооператорами, відданими своїй ідейній праці і громадській службі, не могло бути порозуміння. Судили кооператорів, отих, що часто походили з самих суспільних низів, які хай і простолюдно, але як щиро та вірно пояснювали на більшовицькому суді

значення українського кооперативного руху та свою власну довоєнну причетність і співпрацю в ньому..."¹⁴⁶.

В цих умовах багато провідників українського кооперативного руху змушені були покинути рідні землі і податись на Захід. Після закінчення Другої світової війни в Західній Європі опинилось близько 250 тисяч українців, вивезених на роботи до Німеччини. За оцінкою І. Витановича¹⁴⁷, серед них було щонайменше як тисяча досвідчених кооператорів, які згодом емігрували до Канади, США, Австралії, Аргентини та інших країн. Процес становлення української кооперації в діаспорі М. Семчишин описує так: "Перші українські кредитові кооперативи появилися на тих теренах проживання української людини, що опинилась на чужині, де заіснували реальні й пекучі потреби кредиту, який уможливив би влаштувати своє житло (дім, помешкання тощо) чи придбати собі знаряддя праці і т.п.

Такі самі життєві потреби викликали появу перших кредитівок у Канаді чи в США ще на початку 1940-х рр., а передовсім і зокрема в житті й потребах масової імміграції українців до заокеанських країн (США, Канади, Австралії). Кредитові кооперативи поставали самочинно, за ініціативою провідних, з економічним зацікавленням, чи раніше набутою практикою, одиниць. Згодом прийшло до процесу організації кількох чи кільканадцяти кооперативів у краєві централі, а врешті до їх структурального вивершення у формі Української Світової Кооперативної Ради.

У цій діяльності окремих одиниць, що на місцях свого поселення старалися заціпити серед своїх земляків кооперативні ідеї і їх опісля, відповідно до умовин, реалізувати, сприяли в основному два основні фактори:

- 1) кооперативний досвід з рідних земель (зокрема в період між двома світовими війнами в Галичині);
- 2) орієнтація на існуючий кооперативний рух у країнах нового поселення українських емігрантів і сприятливе кооперативне законодавство.

Опинившись здебільша в країнах клясичного капіталізму, українські емігранти зрозуміли, що тільки існування й розбудова власної економіки, в нашому випадку - власної кооперативної системи, може допомогти їм не тільки вижити, але й спокійно і надійно жити непоганим життям.

Цей рух до самоскооперування у формі кредитівок не був відокремлений від інших форм самоорганізації української спільноти на різних теренах її повоєнного поселення. Він ішов у парі з іншими формами організації українського національно-суспільного, політичного

¹⁴³ Витанович І. Історія українського кооперативного руху (Товариство української кооперації). - Нью-Йорк, США, 1964, с. 235.

¹⁴⁴ Там же, с. 371.

¹⁴⁵ Там же, с. 479.

¹⁴⁶ Витанович І. Історія українського кооперативного руху (Товариство української кооперації). - Нью-Йорк, США, 1964, с. 498 і 500.

¹⁴⁷ Там же, с. 529.

чи загальнокультурного життя, а кооперативний рух став його невід'ємною частиною і таким же важним, як рідна Церква, рідна школа, рідна культура чи збереження своєї української ідентичності"¹⁴⁸.

Кооперативна ідея, винесена з України, допомогла українцям діаспори не тільки вижити, а й зберегти на чужині українські національні традиції. З цього приводу П. Козинець відзначає: "Можна сміливо стверджувати, що українська діаспора в США та Канаді зберегла свої національні риси та вижила завдяки двом факторам: церкві, яка підтримувала духовність, і кредитним спілкам, що сприяли фінансово-економічній забезпеченості"¹⁴⁹.

З 1940 по 1960 рік українськими емігрантами-кооператорами в Канаді та США було організовано 45 українських кредитних спілок, із них в Канаді - 31, в США - 14¹⁵⁰. І. Витанович так описує цей процес: "Організатори кредитових кооперативів мали в плані мобілізувати дрібні грошові засоби своїх членів - новоприбулих, щоб потім шляхом взаємодопомоги дати їм змогу розвивати їхні індивідуальні господарські справи і, рівночасно, зміцнювати економічну базу громадської організованості. Вони вважали ці кредитові кооперативи за початок дальшого розгортання громадських економічних заходів: заснування, з їхньою допомогою і досвідом, інших видів кооперативів та дрібніших самостійних, трудових родинних і громадських підприємств. Кредитові кооперативи мали стати для своїх членів не лише місцем полагоди невеликих і нескладних грошових потреб, але й місцем поради у господарських справах. Правда, в країні великої економіки і розмаху нелегко було спочатку переконувати новоприбулих, звичних до кооперативно-господарських форм, і навіть багатьох колишніх кооператорів приєднувати до тих дрібних починів. Обережно бралися за них і відважні ініціатори. Порівнюючи з комфортабельно обладнаними банками і ощадно-позичковими спілками в Америці - не могли особливо імпонувати людям навіть свої "каси", які тільки два-три вечори в тиждень "урядували" в кутках винайнятих приміщень.

Кооперативні каси розпочинали діяльність звичайно з кількох десятками членів-засновників і з невеликими сумами паїв. Та несподівано навіть для самих засновників скоро росло до них довір'я членства, до їх ідейно-громадської настанови, до їхнього досвіду - основних заходів і передумов успіху в розвитку кооперативів, зокрема і кредитових. Через кілька років праці перші більші кооперативи почали переходити до власних, модерно обладнаних будинків. З кінцем 1963 року 5 українських

кредитових кооперативів у США, на всіх 15, мало понад мільйон доларів майна"¹⁵¹.

Українські кредитні кооперативи в діаспорі поступово розвивались та міцнішали. Згодом створилась міцна система українських кредитних спілок. В США була створена Централь українських кооперативів Америки (ЦУКА), в Канаді - Рада українських кооперативів Канади (РУКК), в Австралії - Рада українських кооперативів Австралії (РУКА), а разом всі українські кредитні спілки діаспори заснували Українську світову кооперативну раду (УСКР). У 1992 році в Канаді налічувалось 22 українські кредитні спілки, які об'єднували 62 тисячі членів українського походження та мали 740,7 млн.дол. активів; у США - відповідно 28 спілок, 64 тисячі членів та 891,5 млн.дол. активів; в Австралії - 6 спілок, 12,9 тисячі членів та 63 млн.дол. активів. Разом українські кредитні спілки об'єднували більше, ніж 139 тисяч осіб українського походження і мали біля 1,7 млрд. дол. активів¹⁵².

Ідея кооперативного кредитування, вивезена українцями з України в далекі землі, дала чудові результати. Не можна не погодитись із професором В. Пилишенком - головою культурно-освітнього комітету української кредитної спілки міста Рочестер (США), яка налічує більше 5 тисяч членів та має більше 50 мільйонів доларів активів, - який причини успіху своєї кредитної спілки бачить в тому, що вона "...від початку свого існування, 42 роки тому, прийняла засади етики, моралі та демократії в свою кооперативну філософію і чесно та акуратно обслуговує своїх членів. Ми заохочуємо своє членство до ощадності мудрої господарки та позичаємо гроші своїм членам на добрі, корисні цілі. Власниками та управителями нашої кредитівки є її члени.

Мозаїка нашого членства складається з нащадків перших емігрантів, котрі ще в 1900 році приїхали з села Пукова, що коло Рогатина, правнуки яких вже призабули українську мову, звичаї, але зберегли українське серце і душу. В скорім часі підсилили їх емігранти з Калуша і інших сіл Галичини. Після Другої світової війни приїхали українці-скитальці дослівно зі всіх областей: Волині, Поділля, Полтавщини, Буковини, Чернігівщини, Запоріжжя, Лемківщини та Кубані. Поприїжджали і ті, котрих війна чи доля порозкидала по цілому світі і багато котрих вже родилися поза межами України. В нашії кредитівці є українці з Австрії, Німеччини, Польщі, Югославії, Румунії, Бельгії, Франції, Англії, Аргентини, Венесуели, Бразилії, Росії, далекого Сибіру, Австралії. В останніх 5-6 роках понад дві тисячі приїхало нових емігрантів з України і інших республік колишнього Радянського Союзу. Католики, православні, євангеліки, п'ятидесятники, лютерани,

¹⁴⁸ Українська кооперативна діяльність (Історичний огляд 1940-1992. Під ред. Омеляна Плешкевича та Мирослава Семчишина). - Українська світова кооперативна Рада, США, 1994, с. 1.

¹⁴⁹ Козинець П. М. Кредитна спілка - не траст. - К., "Фінанси України", № 9, 1996, с. 20.

¹⁵⁰ Витанович І. Історія українського кооперативного руху (Товариство української кооперативної). - Нью-Йорк, США, 1964, с. 541-555.

¹⁵¹ Витанович І. Історія українського кооперативного руху (Товариство української кооперативної). - Нью-Йорк, США, 1964, с. 555.

¹⁵² Українська кооперативна діяльність (Історичний огляд 1940-1992 рр. Під ред. Омеляна Плешкевича та Мирослава Семчишина). - Українська світова кооперативна рада, США, 1994, с. 313.

ісповідники Дажбога чи віри Мойсеевої - всі ці члени разом творять яскравий колорит прекрасної мозаїки толерантності та взаємопомощи в дусі кооперативної та національної єдності. Чому? Бо ми є **УКРАЇНЦІ**"¹⁵³. Професор В. Пилишенко підкреслює, що сила української кредитної спілки в ідеї взаємодопомоги на національній основі.

Один із видатних кооператорів української діаспори Андрій Качор у своїй доповіді "Головна мета Української кооперації у Вільному Світі" на кооперативній конференції, яка проходила в рамках II-го Світового конгресу вільних українців в 1973 році, підкреслив, що "...змінився терен нашої праці - з рідних земель ми перешепили нашу кооперацію в різні країни Вільного Світу. Ми, кооператори, завжди вважали, що **капітал і гроші - це тільки засоби**, які нам потрібні для праці для народу. Але ми бачимо, що в країнах нашого поселення, часто і в нашому середовищі, де капітал часто стає володарем людини і не він служить людині, але людина служить йому і величає його своїм "богом". На щастя, ми, кооператори, вміємо ще відрізнити засоби від цілей, бо ми знаємо, що вся наша кооперативна праця - це тільки один із засобів допомоги своєму народові бути повновартним народом серед других народів"¹⁵⁴.

Українська кооперація в діаспорі завжди прагнула "...до об'єднання моральних і матеріальних власних сил народу, щоб своєю організованою господарською діяльністю допомогти тому ж народові створити в країнах свого поселення новий кращий український світ, який знову ж своєю організованою моральною і матеріальною силою зможе допомогти українському народові на рідних землях досягнути його найвищу мету добра і краси - повну власну державність і повну суверенність"¹⁵⁵. Так лаконічно А. Качор сформулював думку, яка була у багатьох кооператорів діаспори, - про збереження та використання кооперативної ідеї серед українців діаспори та повернення її в незалежну Україну для покращання життя всього українського народу.

З проголошенням Україною незалежності в 1991 році українці діаспори отримали нагоду повернути кредитно-кооперативну ідею на Україну. За словами П. Маковського¹⁵⁶ "Ярослав Скрипник, відомий український кооператор з Канади, був першим із тих, хто висловив ідею допомоги Україні у відродженні кредитних спілок. Це було ще в 1991 р. В тому ж році була утворена комісія для реалізації цієї ідеї при Українській світовій кооперативній раді (УСКР). В комісію увійшли: Богдан Ватраль (США) - голова, Ольга Заверуха (Канада) - заступник, Тарас

¹⁵³ Кооперативна думка (Квартальник української кредитної спілки в Рочестері, #161, лютий 1996). - Rochester, N.Y., USA, 1996, с. 14.

¹⁵⁴ Качор А. Головна мета Української кооперації у Вільному Світі (Вид-во "Кооперативна громада"). - Winnipeg, Canada, 1974, с. 18-19.

¹⁵⁵ Качор А. Ідейні основи Української кооперації в діаспорі (Видання Української світової кооперативної ради). - Winnipeg, Canada, 1979, с. 12.

¹⁵⁶ Шляхами кооперації до економічного відродження України. Під ред. Ярослава Пришляка. Монреаль-Стрий, 1994, с. 74-75.

Підзамецький (Канада) - секретар, Богдан Кекиш, Ігор Ляшок, Дмитро Григорчук, Тамара Денисенко, Володимир Гупалівський (всі із США), Петро Микуляк, Юрій Чучман, Ярослав Скрипник (всі із Канади), Мирослав Болюх (Австралія). Богдан Ватраль, як голова цієї комісії, став головним промотором практичної реалізації цієї ідеї. Активно сприяли йому: Омелян Пляшкевич - тодішній президент УСКР та його секретар Роман Бігун". П. Козинець так описує цей процес: "У 1992 році Леонід Кравчук, будучи тоді Головою Верховної Ради, під час візиту в Канаду та США ознайомився з роботою кредитних спілок української діаспори. Він ними зацікавився і доручив Василю Євтухову, який в той час був членом Президії Верховної Ради, зайнятися вивченням цієї справи. На початку 1992 року до України на запрошення Верховної Ради прибули делегації Всесвітньої ради кредитних спілок, Канадської кооперативної асоціації та представники кредитних спілок (мається на увазі українських. - *Прим. автора*) США й Канади. Вони вивчали громадську думку та можливості створення кредитних спілок у нашій країні"¹⁵⁷. В той час газета "Урядовий Кур'єр" писала: "...члени делегації кредитно-кооперативних місій мали спілкування з офіційними представниками Верховної Ради, Уряду України та місцевих органів управління. Ці зустрічі та зацікавленість широких верств населення на місцях дали гостям упевненість, що заснування, або сказати точніше - відродження в Україні кредитових спілок (кредитівок) - справа найближчого майбутнього"¹⁵⁸. Дійсно, в результаті проведеної членами делегації роз'яснювальної роботи в Україні виникли перші дві кредитні спілки: "Самопоміч" - в місті Кривому Розі та "Вигода" - в місті Стрию Львівської області.

У червні 1992 року¹⁵⁹ до України прибула друга делегація представників українських кредитних спілок США, Канади та Австралії. До складу цієї делегації входили: від українських кредитних спілок Канади - П. Микуляк, Я. Скрипник, О. Заверуха-Свинтух, Ю. Чучман, Т. Підзамецький, Л. Фіголь, Р. Бачинська, В. Жирабецький, І. Качинарська; від українських кредитних спілок США - Б. Ватраль, І. Ляшок, Б. Кекиш, В. Пилишенко, О. Бурдяк; від українських кредитних спілок Австралії - Я. Болюх. Всі вони поїхали в різні регіони України з метою проведення роз'яснювальної роботи серед населення. Після тижневих зустрічей в регіонах члени делегації повернулися до Києва і провели "круглий стіл" з усіма зацікавленими особами. Під час цієї зустрічі був сформований Національний оргкомітет по відродженню руху кредитних спілок в Україні, до якого увійшли 17 представників з різних регіонів України і очолив який П. Козинець. Комітет розпочав активну роботу по пропаганді ідеї кредитних спілок.

¹⁵⁷ Козинець П. М. Кредитна спілка - не траст. - К., "Фінанси України", № 9, 1996, с. 20.

¹⁵⁸ Відродження кредитівок. - К., "Урядовий Кур'єр", № 25 від 19.06.92.

¹⁵⁹ Вісник кредитних спілок (Інформаційний бюлетень правління Національної асоціації кредитних спілок України), 1996, № 6, с. 36

Після повернення з України представники української діаспори стали активно працювати над питанням надання технічної допомоги руху кредитних спілок, що починав відроджуватись в Україні. Представники Української кооперативної ради Канади Я. Скрипник та П. Микуляк звернулись до канадського уряду та Канадської кооперативної асоціації з поданням про відкриття Програми технічної допомоги розвитку руху кредитних спілок в Україні. Аналогічне звернення було направлено Д. Григорчуком та Б. Ватралем від Централі українських кооперативів Америки до уряду США та Всесвітньої ради кредитних спілок.

В цей час в Україні під керівництвом В. Пилипчука було розроблено та винесено на розгляд Верховної Ради проект закону "Про кредитні спілки", але Верховна Рада в лютому 1993 року не підтримала його і проголосувала проти прийняття цього закону. Виступи окремих народних депутатів та результати голосування свідчать про те, що більшість з них не зрозуміла соціально-економічної природи та важливості кредитних спілок для простого українського народу. Депутати не зрозуміли, що кредитна спілка - це не траст, а форма самозахисту від недобросовісних фінансових посередників.

У травні 1993 року українцям Канади вдалось переконати свій уряд в необхідності допомоги Україні і Програму технічної допомоги розвитку кредитних спілок в Україні було затверджено. У вересні 1993 року, під впливом українців діаспори, уряд США схвалив аналогічну Програму.

Зважаючи на те, що українська діаспора зробила все можливе, щоб реально допомогти поверненню ідеї кооперативного кредитування в Україну, а з боку Верховної Ради не було достатнього розуміння цього процесу, і не було створено необхідного законодавчого забезпечення для реального розвитку кредитних спілок, Президент України Л. Кравчук 20 вересня 1993 року видав Указ, яким затвердив "Тимчасове Положення про кредитні спілки в Україні".

Після цього процес відродження кредитних спілок в Україні став набувати реальних рис. У Києві були відкриті представництва Всесвітньої ради кредитних спілок та Канадської кооперативної асоціації, які розпочали реалізацію відповідно американської та канадської Програм технічної допомоги розвитку кредитних спілок в Україні. Їх партнерами були українські кредитні спілки США та Канади. 7 лютого 1994 року Національний банк України затвердив Типовий Статут кредитної спілки, після чого почалось стрімке виникнення кредитних спілок у більшості областей. У червні 1994 року 28 кредитних спілок із 17 областей України¹⁶⁰ заснували Національну асоціацію кредитних спілок України (НАКСУ), ідея створення якої виникла ще при заснуванні Національного оргкомітету по відродженню руху кредитних спілок в Україні¹⁶¹

¹⁶⁰ Вісник кредитних спілок (Інформаційний бюлетень правління Національної асоціації кредитних спілок України, № 1, січень 1995).

¹⁶¹ Козинець П. М. Кредитна спілка - не траст. - К., "Фінанси України", 1996, № 9, с. 20.

Президентом НАКСУ було обрано голову Національного оргкомітету по відродженню кредитних спілок П.Козинця. Кредитні спілки, що створювались пізніше, приєднувались до засновників НАКСУ, яка за кооперативним принципом "відкритих дверей" була і залишається відкритою для всіх кредитних спілок, що виникають в Україні та дотримуються кооперативної філософії.

З 12 по 14 вересня 1994 року в Україні відбулась I Світова конференція українських кредитних спілок, в якій, крім представників багатьох кредитних спілок України та українських спілок діаспори, також взяли участь віце-прем'єр-міністр України І. Курас, голова Правління НБУ В. Ющенко, представник Світового банку С. Кулик, народні депутати В. Пинзеник та В. Пилипчук та інші представники державних органів та міжнародних організацій. Після обговорення стану кредитно-кооперативного руху в Україні конференція прийняла звернення до рад народних депутатів та органів виконавчої влади всіх рівнів: "Ми, учасники I Світової конференції українських кредитних спілок, з великим задоволенням констатуємо, що спільні, наполегливі зусилля українських кооператорів України, США, Канади та Австралії увінчалися успіхом - процес відродження кредитного кооперативного руху України розпочався... Уже існує 75 кредитних спілок в Україні, що об'єднують більше 20 тисяч членів (станом на 1 вересня 1994 року. - *Прим. автора*). Створено Національну асоціацію кредитних спілок України. Однак це лише перші кроки, і є багато проблем, що перешкоджають подальшому відродженню кредитної кооперації на українських теренах. Тому ми звертаємось, перш за все, до Верховної Ради, всіх народних депутатів із закликом підтримати ініціативу щодо розробки та прийняття повноцінного законодавства про кредитні спілки, спираючись на міжнародний досвід та практику діючих кредитних спілок України. Звертаємось також до Адміністрації Президента України, Національного банку та Міністерства фінансів про пільгове оподаткування, врегулювання процесу державної реєстрації та створення належної нормативної бази, яка необхідна для ефективної, контрольованої діяльності кредитних спілок в Україні. Ми звертаємось до органів державної влади на місцях із закликом підтримати зусилля кредитних спілок, спрямовані на соціальний захист населення, створити для їх діяльності режим найбільшого сприяння, виділити необхідні приміщення, звільнити від місцевого оподаткування, надавати постійну організаційну допомогу. Ми сподіваємось, що наше звернення буде підтримане та закріплене практичними діями, що створять надійну основу для успішного відродження кредитної кооперації в Україні. Це дасть можливість для подальшого ефективного розвитку української держави та зростання добробуту народу нашої України"¹⁶².

¹⁶² Матеріали I Світової конференції українських кредитних спілок (Під ред. І. Драгомирецької). - Київ, 1994.

В листопаді 1994 року Національна асоціація кредитних спілок України була прийнята повноправним членом Всесвітньої ради кредитних спілок. У квітні 1995 року при НАКСУ був створений власний Навчально-методичний центр, а у вересні - Сервісний центр. За даними НБУ, на початок 1996 року в Україні було зареєстровано більше 150 кредитних спілок.

Реалізація ініційованих українською діаспорою проектів технічної допомоги розвитку кредитних спілок в Україні була успішною, тому уряд США прийняв рішення про продовження Програми технічної допомоги до 1998-го року, а уряд Канади - до 2001-го. За словами менеджера американського проекту Р. Гайдаєнка, Програму технічної допомоги розвитку кредитних спілок в Україні уряд США спрямував на підтримку кредитних спілок основного рівня та створення інфраструктури загальнонаціональної системи КС в Україні¹⁶³. Канадський проект, який в Україні протягом двох з половиною років активно і самовіддано реалізовувала пані Ольга Заверуха-Свинтух, а зараз очолює пан Богдан Козій, передбачає допомогу діючим кредитним спілкам та створення на їх основі модельних, технічно обладнаних спілок із підготовленим персоналом. Ці спілки, в свою чергу, допомагатимуть створюватись та розвиватись іншим кредитним спілкам у своєму регіоні. Так за декілька років планується створити розвинуту мережу із 100 фінансово міцних, добре обладнаних кредитних спілок з підготовленими в дусі кооперативної взаємодопомоги лідерами¹⁶⁴.

Американський та канадський проекти технічної допомоги розвитку кредитних спілок в Україні, започатковані з ініціативи української діаспори, мають різну орієнтацію: американський - зорієнтований на роботу на національному рівні, канадський - на рівні кредитних спілок. При цьому, вони доповнюють один одного та сприяють процесу становлення в Україні повноцінної системи кредитних спілок.

Таким чином, українці в діаспорі зберегли ідею взаємодопомоги та кооперативного кредитування і більш ніж через півстоліття забуття повернули її українському народу. Народ України сприйняв цю ідею і в нелегкі для себе часи почав відроджувати кредитні спілки - організації економічного самозахисту та взаємодопомоги. Люди не стали просити допомоги у держави. Вони вирішили самі поліпшити своє життя. Завдання ж держави звелось лише до одного - створити народу України умови для організації самодопомоги, бо право на економічний самозахист та взаємодопомогу є невід'ємним правом людини в будь-якій цивілізованій країні.

¹⁶³ Вісник кредитних спілок (Інформаційний бюлетень правління Національної асоціації кредитних спілок України, № 6, серпень 1996, с. 25).

¹⁶⁴ Там же, грудень 1996, с. 27.

4.2. Проблеми кредитно-кооперативного руху в Україні та шляхи їх вирішення

Процес відродження кредитно-кооперативного руху в Україні почався після підписання Президентом України Указу "Про Тимчасове Положення про кредитні спілки в Україні" у вересні 1993 року. З того часу за даними Національного банку станом на 1 вересня 1996 року в Україні було зареєстровано близько двохсот кредитних спілок.

Таблиця 40.

Кількість кредитних спілок по областях України станом на 1 вересня 1996 року

ОБЛАСТЬ	К-ть КС	ОБЛАСТЬ	К-ть КС	ОБЛАСТЬ	К-ть КС
Республ. Крим	21	Закарпатська	2	Рівненська	2
Вінницька	1	Запорізька	6	Сумська	2
Волинська	9	Івано-Франківська	6	Тернопільська	6
Дніпропетровська	15	Київ та область	40	Харківська	8
Донецька	36	Кіровоградська	4	Херсонська	5
Житомирська	1	Луганська	4	Хмельницька	-
Львівська	14	Одеська	2	Черкаська	6
Миколаївська	2	Полтавська	5	Чернівецька	-
				Чернігівська	1
ВСЬОГО ПО УКРАЇНІ:			198		

За три роки розвитку кредитних спілок в Україні не тільки був накопичений певний досвід, а й виявились проблеми, які негативно впливають на їх розвиток, стримують його та заважають розбудові в Україні міцної та повноцінної системи кредитних спілок. Ці проблеми умовно можна поділити на дві великі групи - глобальні та оперативні. Глобальні проблеми стосуються відродження руху кредитних спілок в цілому, оперативні - конкретних проблем діяльності кредитних спілок в різних областях та регіонах.

Глобальні проблеми розвитку руху кредитних спілок в Україні

Глобальними проблемами, які впливають на розвиток кредитно-кооперативного руху в Україні, є:

- 1) недостатнє розуміння державними органами та широкими верствами населення кооперативної природи кредитних спілок як неприбуткових громадсько-фінансових організацій;
 - 2) відсутність необхідної законодавчо-нормативної бази діяльності та проблема визначення статусу кредитної спілки;
 - 3) відсутність системи державного нагляду та підтримки.
- Зупинемось більш детально на цих проблемах.

Проблема 1. Недостатнє розуміння державними органами та широкими верствами населення кооперативної природи кредитних спілок як неприбуткових громадсько-фінансових організацій. Ця проблема виникла в результаті того, що історично в Україні справжні кооперативні форми господарювання, які б відповідали кооперативним критеріям, визнаним в усьому світі, були ліквідовані ще в 30-і роки. Ті форми, які за радянських часів належали до системи сільськогосподарської, споживчої, житлової, промислової, дачної, гаражної, садово-городньої кооперації, не були повноцінними кооперативними організаціями. Це була не їх вина, то була їх біда. Видатний дослідник українського кооперативного руху д-р І. Витанович у своїй фундаментальній праці "Історія українського кооперативного руху" поставив питання: "Для чого більшовицький режим зберігає залишки кооперації, за назвою, та фікційну правну форму кооперативного сектору?", - на яке сам і відповів: "В СРСР залишилась кооперація, за визначенням советського права як "складова частина планового соціалістичного господарства", але цілковито залежна від директив партії й адміністративних розпорядників державної влади, підпорядкована завданням і планам наступних п'ятирічок... Не всі дрібні кооперативні підприємства, що охоплюють широкі маси споживачів, вигідні більшовикам для націоналізації. Тому можна припускати, що й більшовицький реалізм (догматичний у цілях, але тверезий і обережний у засобах) наказує зберегти, "на всякий випадок", бодай порізні форми громадських господарських організацій, які так наявно виправдали свою господарську здатність. Треба було також залишити для партії "офірного козла", на якого легко від часу до часу скласти вину, коли засоби державного постачання виявляться нездатними, а також щоб мати ще одну запасну можливість відхилити часті компрометації партії перед громадянством за її господарське "руководство"¹⁶⁵. Дійсно, в радянські часи всі досягнення соціалістичних кооперативних форм господарювання вважались досягненнями партії та соціалістичного ладу, а недоліки в їх роботі - недоліками кооперативної форми власності, що вважалась пережитком капіталізму і за планами керівництва держави повинна була з часом злитись з єдиною загальнонародною власністю.

Таким чином, за роки радянської влади народ України втратив не тільки кооперативний дух та кооперативну ідею, а й елементарну кооперативну освіченість. Три покоління радянських людей виховувались в умовах псевдокооперативного оточення та інформаційного кооперативного вакууму. Як відзначає М. Аліман¹⁶⁶, "...культурно-просвітницька робота в 30-90-і роки не велась ні на Україні, ні в колишньому СРСР. Ідеї кооперації пропагувались надзвичайно мало. В

20-і роки курс кооперації вивчався не лише в кооперативних навчальних закладах (до речі, вищих кооперативних закладів лише споживчої кооперації було понад 30), а й у всіх економічних інститутах та університетах. У кожній губернії, навіть повітах, видавались кооперативні журнали. Потім все згорнулось..." За цей час був забутий історичний досвід кооперативної діяльності в Україні, який мав надзвичайно важливе значення для українського народу. Не можна не погодитися з І. Кравченком¹⁶⁷, який відзначає, що в період Української Народної Республіки (УНР) уряд Центральної Ради вбачав у кооперації ту економічну і суспільну базу, що на ній мала будуватися українська державність, а самі кооператори висловлювались у той спосіб, що кооперація в Україні якраз і є та "сіль землі", той омріяний новий лад, у якому заспокоїться розбурхана революційна стихія.

Слід відзначити, що В. І. Ленін, який в перші роки радянської влади доклав чимало зусиль, щоб ліквідувати і УНР, і кооперацію, перед смертю не тільки змінив свою точку зору на кооперацію, а й побачив у ній якраз ту форму, яку більшовики шукали для побудови соціалізму. В 1923 році в одній із своїх останніх робіт "Про кооперацію" він писав: "На кооперацію у нас смотрят пренебрежительно, не понимая того, какое исключительное значение имеет эта кооперация, во-первых, с принципиальной стороны (собственность на средства производства в руках у государства), во вторых, со стороны перехода к новым порядкам путем возможно более простым, легким и доступным... Собственно говоря, нам осталось "только" одно: сделать наше население настолько "цивилизованным", чтобы оно поняло все выгоды от поголовного участия в кооперации и наладило это участие. "Только" это. Никакие другие премудрости нам не нужны теперь для того, чтобы перейти к социализму... Теперь мы вправе сказать, что простой рост кооперации для нас тождественен с ростом социализма, и вместе с этим мы вынуждены признать коренную перемену всей точки зрения нашей на социализм..."¹⁶⁸ Запізнило змінити погляди В. Леніна на роль кооперації не були враховані радянськими лідерами в процесі подальшої побудови соціалізму в СРСР.

Таким чином, протягом останніх шістдесяти років справжні кооперативні форми господарювання були витіснені з життя українського народу, а ті, що залишились, зберігши назву, втратили свою кооперативну природу і виродились під впливом існуючих суспільних відносин. Псевдокооперативи, які масово виникали в період "перебудови" М. Горбачова, ще більше дискредитували кооперативну ідею в очах простих людей. У зв'язку з цим ідея само- та взаємодопомоги через кооперацію та кооперативні неприбуткові форми господарювання, до яких у всьому світі належать і кредитні спілки, сьогодні є маловідомою

¹⁶⁵ Витанович І. Історія українського кооперативного руху (Товариство української кооперації). - Нью-Йорк, США, 1964, с. 312.

¹⁶⁶ Аліман М. В. Освіта - один з перших кооперативних принципів. - "Вісті", Тижневик Центральної спілки споживчих товариств України, 18 січня 1996, № 3 (193), с. 8-9.

¹⁶⁷ Кравченко І. Є. У пошуках власного шляху. - "Вісті", Тижневик Центральної спілки споживчих товариств України, 18 січня 1996, № 3 (193), с. 8.

¹⁶⁸ Ленін В. І. О кооперации (Маркс К., Энгельс Ф., Ленин В. О кооперации). - М., "Политиздат", 1988, с. 263-264.

широкому загалу українських людей, а спроби її відродити сприймаються населенням з певною настороженістю.

Проблема 2. Відсутність необхідного законодавчо-нормативного середовища та проблема визначення статусу кредитної спілки стали другою глобальною проблемою відродження кредитно-кооперативного руху в Україні. Згідно з Тимчасовим Положенням про кредитні спілки в Україні, кредитні спілки за своїм статусом є громадськими організаціями. Вони повністю відповідають статті 3 Закону України "Про об'єднання громадян", яка визначає громадську організацію як об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів. Кредитна спілка є громадською організацією, головною метою якої є фінансовий та соціальний захист своїх членів шляхом залучення їх особистих заощаджень для взаємного кредитування. Вона не має на меті отримання прибутку.

Кредитна спілка за всіма ознаками є громадською організацією. Але вона є специфічною громадською організацією, яка принципово відрізняється від інших об'єднань громадян тим, що головним видом її діяльності є господарська діяльність. Ця особливість віддаляє кредитну спілку від громадських організацій і наближає її до фінансових установ. Кредитна спілка проводить свою господарську діяльність у сфері фінансів і може бути віднесеною до фінансових установ, але за цілями та механізмом управління - це демократична громадська організація, яка здійснює господарську діяльність не з метою отримання прибутку, а для надання послуг своїм членам. В більшості країн світу об'єднання людей з метою економічної взаємодопомоги, які одночасно мають ознаки громадського та господарського об'єднання, належать до кооперативних форм господарювання. Як громадська організація, кооператив відрізняється від інших громадських об'єднань тим, що його діяльність спрямована, перш за все, на досягнення для своїх членів **економічного ефекту від користування послугами кооперативу** (а не політичного, соціального, культурного та іншого ефекту для суспільства чи певної групи, як це має місце в інших громадських організаціях). Від господарських організацій, які надають аналогічні послуги, кооператив відрізняється тим, що він є формою взаємодопомоги та самозахисту людей, його діяльність не спрямована на отримання прибутку, бо він надає послуги виключно своїм членам, які є його рівноправними власниками. Кооперативи є окремою специфічною формою господарської діяльності, яка спрямована не на отримання прибутку, а на обслуговування потреб членів кооперативу, які одночасно є його власниками та клієнтами. Кооператив вважається неприбутковою організацією не тому, що взагалі не отримує прибутку, а тому, що отримує його не від сторонніх людей, а від своїх членів, які є його власниками, і який розподіляється між ними. (повертається їм) за

спільним рішенням. Отримання прибутку є не метою, а результатом діяльності, яка не втрачає сенсу при наданні послуг навіть за собівартістю. Взагалі доцільність застосування терміну "прибуток" до коштів, які кооператив отримує від надання послуг своїм членам-власникам, можна поставити під сумнів. Природа цих коштів відрізняється від коштів, отриманих суб'єктами підприємництва від надання послуг клієнтам, які не є власниками. У зв'язку з цим діяльність кооперативів у більшості країн світу регулюється окремими законодавчими актами, які враховують специфіку та неприбуткову природу кооперативної форми господарювання.

Таким чином, кредитні спілки в більшості країн світу вважаються фінансовими кооперативами. В законодавчому ж полі України не передбачена можливість створення кооперативів як специфічної, неприбуткової форми господарювання з окремим режимом регулювання. Верховна Рада України в 1992 році порохувала недоцільним прийняття Закону України "Про кооперацію", обмежившись прийняттям лише Закону "Про споживчу кооперацію". У зв'язку з цим на території України по сьогоднішній день продовжує діяти Закон СРСР "Про кооперацію", який є анахронізмом "перебудови" та не відображає соціально-економічної неприбуткової природи справжнього кооперативу. У всіх законодавчих та нормативних актах України кооперативи ототожнюються із суб'єктами підприємницької діяльності, головною метою яких є отримання прибутку. Господарське законодавство України не передбачає можливостей створення та функціонування справжніх кооперативів чи інших форм неприбуткових господарських організацій. Будь-яка господарська діяльність юридичних осіб (в тому числі й громадських організацій, бо стаття 24 Закону "Про об'єднання громадян" має назву "господарська та **інша комерційна (Виділено авт.) діяльність**"), вважається підприємницькою і, відповідно, застосовуються певні режими оподаткування, обліку та державного регулювання. І хоч Типовий Статут кредитної спілки закріпив положення, згідно з яким метою діяльності спілки не є отримання прибутку, - все господарське законодавство України, яке розповсюджується і на кредитні спілки як суб'єкти господарювання, спрямоване на регулювання лише підприємницької діяльності (діяльності з метою отримання прибутку). У зв'язку з цим у кредитних спілках України виникло багато труднощів та проблем, пов'язаних із нерозумінням їх неприбуткової природи та відсутністю законодавчих і нормативних актів, які б регулювали діяльність неприбуткових організацій.

Відсутність в Україні цивілізованого кооперативного законодавства привела до того, що при відродженні кредитно-кооперативного руху організаційною формою кредитної спілки був вибраний не кооператив, як це прийнято в усьому світі, а громадська організація. В зв'язку з тим, що діяльність громадських організацій є недостатньо врегульованою, а господарське законодавство спрямоване на регулювання підприємницької

діяльності, в кредитних спілках почали виникати труднощі в стосунках з державними органами. Кредитні спілки працюють із грошовими коштами населення: видають кредити під відсотки, приймають вклади за різних умов та нараховують на них відсотки, - і багато державних чиновників не розуміють, чому кредитні спілки, які "не мають на меті отримання прибутку", фактично отримують його і чим тоді вони відрізняються від інших суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим кредитні спілки почали прирівнювати до фінансових установ, не враховуючи специфіки їх соціально-економічної природи. Природа кредитної спілки як громадської організації почала ставитись під сумнів. Часто на різних рівнях почало виникати питання: "Що таке кредитна спілка: громадська організація чи фінансова установа?" І давались дві протилежні відповіді, кожна з яких, в принципі, була правильною, але сама по собі була хибною. Ця помилка в класифікації кредитної спілки була результатом некоректно поставленого питання, тому що кредитна спілка не є громадською організацією чи фінансовою установою. Кредитна спілка є фінансовим кооперативом, який, маючи одночасно риси і громадської організації, і фінансової установи, є окремою, специфічною формою господарювання, яка суттєво відрізняється в своїй діяльності від громадських організацій і фінансових установ. У зв'язку з цим кредитна спілка потребує окремого режиму законодавчого та нормативного регулювання, відмінного від традиційно прийнятого регулювання діяльності універсальними документами, розрахованими на "підприємства, установи і організації незалежно від форм власності".

Проблема 3. Відсутність системи державного нагляду та підтримки є третьою глобальною проблемою відродження кредитно-кооперативного руху в Україні. Для запобігання дискредитації ідеї фінансової взаємодопомоги державний нагляд за процесом відродження кредитних спілок в Україні набуває надзвичайно важливого значення в умовах недостатнього розуміння кооперативної природи кредитних спілок як неприбуткових громадсько-фінансових організацій та відсутності чіткої законодавчо-нормативної бази для їх діяльності. В інших країнах, які мають довголітню практику розвитку кредитно-кооперативного руху, створені окремі державні або квазідержавні установи по нагляду за діяльністю кредитних спілок. В одних країнах державний нагляд та регулювання діяльності кредитних спілок здійснюються окремою державною агенцією (типу міністерства кредитних спілок), в других - окремими підрозділами державних органів (міністерства фінансів, національного банку та ін.), в третіх - асоціаціями кредитних спілок, в четвертих - окремою квазідержавною структурою, до складу якої входять представники державних органів та кредитних спілок. Беручи на себе функцію контролю, багато держав, як правило, гарантують членам кредитних спілок забезпечення їх вкладів (наприклад, у США - до 100 000 USD, в Канаді - до 60 000 CAD).

На сьогоднішній день в Україні не існує структури, яка б здійснювала нагляд та регулювання діяльності кредитних спілок. Національний банк не виконує такої функції по відношенню до кредитних спілок, бо вони за статусом є громадськими організаціями. Податкові органи контролюють лише правильність нарахування та своєчасність сплати податків; правоохоронні органи - дотримання законів, в яких нічого не сказано про особливості кредитних спілок. Таким чином, кредитні спілки в Україні не мають чітко встановлених рамок та механізмів діяльності, що створює можливості для різних зловживань та може привести до дискредитації ідеї взаємодопомоги та економічного самозахисту населення.

Враховуючи надзвичайно важливе соціальне та економічне значення кредитно-кооперативного руху як масового руху взаємодопомоги та фінансового самозахисту населення в умовах ринку, більшість держав стимулює його розвиток. Як відзначає В. Д. Мартинів, у багатьох країнах успішний розвиток кредитної кооперації пов'язаний з державною підтримкою у вигляді пільгового оподаткування, надання дешевих кредитів та субсидій¹⁶⁹. Сьогодні в США та багатьох інших країнах кредитні спілки звільнені від оподаткування та мають інші пільги. За дослідженням М. В. Алімана ще на початку XX ст. в Україні "...з кожним роком зростала кількість земств, які переконувалися, що всі економічні заходи увінчуються успіхом завдяки розвитку в їхніх районах різних видів кооперативів і закладів дрібного кредиту. Досвід свідчив, що без кооперативних об'єднань населення не могло звільнитися від лихварів та різних посередників і покращити своє життя. Тому інструкторський і агрономічний персонал земств надавав населенню організаційну допомогу в створенні кооперативів. Земства влаштовували курси з питань кооперативної діяльності, допомагали кредитом або постачанням товариствам товарів через земські склади, якоюсь мірою виконували роль спілкових об'єднань. У 1907 році почали засновуватись земські каси дрібного кредиту, які надавали фінансову допомогу кредитним кооперативам. Земства розповсюджували серед населення кооперативну літературу, влаштовували лекції, видавали листки (плакати) та брошури"¹⁷⁰. На території України, яка перебувала у складі Російської імперії, кредитні та ощадно-позичкові товариства були звільнені від оподаткування, гербових зборів, отримували від держави пільгові кредити. Зрозумівши надзвичайно важливе значення кооперативних форм господарювання, в 1923 році В. І. Ленін в одній із своїх останніх робіт писав: "Надо поставить кооперацию политически так, чтобы не только кооперация вообще и всегда имела известную льготу, но чтобы эта льгота была чисто имущественной льготой (высота банковского

¹⁶⁹ Мартынов В. Д. Фермерская кооперация. - М., "Знание" (Новое в жизни, науке и технике. Серия "Экономика", № 1, 1990, с. 13).

¹⁷⁰ Аліман М. В. Від витоків до сьогодення. - "Вісті" (Тижневик Центральної спілки споживчих товариств України, № 29 від 18 липня 1996 р., с. 9).

процента и т.п.). Надо ссужать кооперацию такими государственными средствами, которые хотя бы на немного, но превышали те средства, которые мы ссужаем частным предприятиям, вплоть хотя бы до тяжелой промышленности и т.д.; ...ряд привилегий экономических, финансовых и банковских - кооперации; в этом должна состоять поддержка нашим социалистическим государством нового принципа организации населения"¹⁷¹.

Чому державі, політичним партіям чи окремим політичним лідерам вигідно підтримувати кооперативний рух? Відповідь на це питання є дуже простою. Створення умов для розвитку різних форм взаємодопомоги громадян сприяє задоволенню їх потреб у послугах та підняттю життєвого рівня населення. Самостійно допомагаючи собі шляхом об'єднання в кооперативи, люди менше потребують допомоги від держави. Держава, сприяючи діяльності, наприклад, кредитних спілок як фінансових кооперативів, допомагає широким верствам населення організувати взаємодопомогу та для одних - вирішити проблему із накопиченням заощаджень та збереженням їх від інфляції, для інших - отримати кредит на найрізноманітніші побутові (купівлю побутової техніки, житла, оплату навчання та ін.) чи бізнесові потреби. Крім цього, підтримуючи кредитні спілки як форму самозабезпечення населення різноманітними фінансовими послугами, держава звільняє людей від монополії фінансових посередників, які прагнуть отримати максимальний прибуток за фінансові послуги, що надають своїм клієнтам.

Таким чином, недостатнє розуміння державними органами та широкими верствами населення кооперативної природи кредитних спілок як неприбуткових громадсько-фінансових організацій, відсутність необхідної законодавчо-нормативної бази та системи державного нагляду й підтримки стали тими глобальними проблемами, які мали суттєвий вплив на процес відродження кредитних спілок в Україні. В результаті цього в кредитно-кооперативному русі України в 1993-1996 роках реально почали виникати **різні типи кредитних спілок**. Так, чітко можна виділити чотири основних типи кредитних спілок, що на сьогоднішній день діють в Україні: профспілковий, ломбардний, трастовий та ощадно-позичковий.

Профспілковий тип кредитної спілки часто створюється на базі та за принципом колишніх кас взаємодопомоги, які раніше існували на підприємствах, в установах чи організаціях. Як правило, такі кредитні спілки об'єднують членів трудового колективу підприємства, нерідко користуються наданими профспілковим комітетом та (чи) адміністрацією приміщеннями, а іноді й коштами. Вони мають обмежений набір ощадних послуг: приймають щомісячні обов'язкові членські внески, на які відсотки нараховуються за фактом роботи в кінці року та які, як правило, мають незначний розмір. Стимулювання накопичення членами власних

заощаджень у вигляді термінових, ощадних, цільових та інших вкладів, як правило, не передбачається. Такі спілки видають переважно споживчі позички порівняно невеликих розмірів під довіру чи за поруку членів або підприємства. Як правило, заощадження членів не є єдиним джерелом формування коштів позичкового фонду. Значною є частка коштів, отриманих від підприємства чи профспілки. В окремих спілках цього типу трапляються випадки обмеженої демократії, нерівні умови надання послуг членам спілки, авторитарний підхід до вирішення питань, пасивність членів. Інколи керівники підприємства та члени профспілкового комітету складають більшість в органах управління спілкою такого типу, а сама спілка використовується для можливих фінансових операцій із коштами підприємства чи профспілки. За механізмом своєї діяльності цей тип кредитної спілки найбільше нагадує касу взаємодопомоги.

Ломбардний тип кредитної спілки найчастіше створюється за територіальним принципом, так би мовити, "на вулиці". Кредитна спілка даного типу, як правило, має декілька великих членів-вкладників, які контролюють спілку чи доручають свої гроші одній довірєній особі. Кредити видаються під заставу будь-якій особі, яка формально приймається в члени спілки, а після повернення кредиту часто вибуває із спілки "за власним бажанням". Кредитні спілки цього типу мають значні активи при незначній кількості постійних членів та великій кількості членів, які виходять із спілки після повернення кредиту. В таких спілках велика частка (до 30%) неповернутих кредитів та реалізованих внаслідок цього предметів застави. Фінансова політика спрямована на надання кредитів під порівняно великі відсотки. Спілки цього типу часто дають рекламу в місцевих газетах на зразок: "Кредити фізичним особам - під заставу". Демократія в таких спілках часто є обмеженою. Демократичне вирішення питань існує лише серед членів-вкладників. Позичальники, як правило, є тимчасовими членами та обмежені в реальних правах. За механізмом своєї діяльності цей тип кредитної спілки найбільше нагадує ломбард, а із західних аналогів - ощадно-позичкову асоціацію акціонерного типу.

Трастовий тип кредитної спілки часто створюється при якійсь комерційній структурі холдингового або трастового типу та діє за територіальним принципом. Така кредитна спілка акумулює кошти дрібних вкладників під певні проекти (будівництво житла, додаткове пенсійне забезпечення, ритуальні послуги, постачання товарів та ін.), має багато видів ощадних або цільових внесків. Спілки цього типу мають значну суму активів та чималу кількість членів, які, як правило, мають дрібні вклади та є малоактивними. Часто дається реклама в пресі про "прийом вкладів на вигідних умовах". Фінансова політика спрямована на залучення дрібних дешевих коштів, їх концентрацію та інвестування у великих розмірах. Форма кредитної спілки, особливо такого типу, потенційно може бути використаною для побудови фінансової піраміди. В таких спілках із-за великої кількості членів, як правило, не проводяться

¹⁷¹ Ленин В. И. О кооперации (Маркс К., Энгельс Ф., Ленин В. О кооперации). - М., "Политиздат", 1988, с. 262-263.

щорічні загальні збори. До складу органів управління входять, переважно, засновники, які не переобираються загальними зборами. За механізмом своєї діяльності спілки такого типу нагадують із західних аналогів інвестиційну чи трастову компанію.

Ощадно-позичковий тип кредитної спілки найбільш наближений до кредитних спілок західного зразка. Це - демократична організація, в якій немає чітко вираженої вузької групи людей (вкладників чи позичальників), в інтересах якої діє спілка. Фінансова політика спрямована на надання більш дешевих кредитів та нарахування вищих, ніж у інших фінансових установах відсотків на вклади членів. Існують різноманітні умови вкладів та позичок. По можливості, надаються інші види послуг, не заборонених чинним законодавством. Всі члени спілки є рівноправними. Правління, кредитний та наглядовий комітети обираються щорічними загальними зборами та виконують покладені на них функції. Зростання кількості членів та активів, як правило, здійснюється поступово.

Крім цих чотирьох типів, можуть бути й перехідні, змішані форми, які одночасно мають ознаки декількох типів кредитних спілок. Також спілки одного типу можуть з часом набувати рис інших типів кредитних спілок.

Слід відзначити, що наведений розподіл кредитних спілок України на певні типи є досить умовним, але в Україні на сьогоднішній день реально існують кредитні спілки з різними завданнями, закладеними ще при їх заснуванні. В окремих випадках під виглядом кредитних спілок створюються суб'єкти господарювання, які, користуючись статусом громадської організації, здійснюють свою діяльність не з метою організації взаємодопомоги, а для отримання прибутку обмеженням колом осіб. Історія може повторитись. В період "перебудови" форма кооперативу була вибрана для відродження підприємницької діяльності, що дискредитувало саму ідею кооперації. Зараз вже відомі випадки, коли під виглядом кредитних спілок із-за того, що немає відповідного законодавства та системи державного контролю, діють ломбарди, агентства нерухомості, ощадно-позичкові асоціації, компанії трастового типу, взаємні фонди та інші небанківські фінансові установи (наприклад, колишні кредитні спілки як "Золоті ворота" та "Добробут" в місті Києві, "Офіцерський кредит" у місті Дніпропетровську, "Пінгвін" у місті Біла Церква). Звичайно, небанківські фінансові установи мають право на існування, але у відповідних юридичних формах та на основі відповідного законодавства.

Ситуація, що склалась із кредитними спілками в Україні, стала можливою в результаті наявності наведених вище трьох глобальних проблем відродження кредитно-кооперативного руху в Україні, зволікання у вирішенні яких може призвести до дискредитації ідеї фінансової взаємодопомоги.

Крім наведених глобальних проблем кредитно-кооперативного руху в Україні за три роки його розвитку виявились певні **оперативні проблеми в діяльності кредитних спілок**. Наведемо деякі з цих проблем.

1. Проблема недовіри людей. Виникнення цієї проблеми у кредитних спілок пов'язане з гірким досвідом мільйонів громадян України, які втратили свої заощадження, довіривши їх установам державного Ощадного банку, а пізніше - й приватним трастовим та страховим компаніям. У зв'язку з цим значна частина населення України не довіряє своїх грошей фінансовим установам, користуючись принципом: "Краще не отримати додаткового доходу, ніж втратити те, що є". Ці людикладають свої мізерні заощадження в найбільш ліквідні "зелені папери" - долари США. Багато кредитних спілок України боролись з проблемою недовіри шляхом роз'яснення природи кредитної спілки як форми самозахисту населення від фінансових посередників, а також демонструючи отримання членами реальних доходів на заощадження, які випереджають темпи інфляції та зростання курсу долара.

2. Проблема погодження статуту кредитної спілки з НБУ. Тимчасове Положення про кредитні спілки в Україні встановлює, що статут кредитної спілки з питань **кредитування та розрахунків** (Виділено авт.) має погоджуватись із Національним банком України. В розробленому НБУ Положенні про погодження статуту кредитних спілок з питань кредитування і розрахунків та надання позичок кредитними спілками, розісланому обласним управлінням НБУ, вказується, що поданий спілкою статут має відповідати вимогам Тимчасового Положення та Типового Статуту кредитної спілки, затвердженого Постановою Правління НБУ № 25 від 07.02.94. Крім того, що вказані документи окремими положеннями суперечать один одному, не зрозуміло, чи кредитна спілка за свій статут має брати Типовий "один до одного" (тоді виникає питання, для чого погоджувати вже погоджений статут?), чи вона, маючи його за зразок, може вносити до нього зміни та доповнення відповідно до своєї специфіки (таку можливість надає Тимчасове Положення, закріплюючи за кредитною спілкою можливість передбачати в статуті інші положення стосовно її діяльності).

Окремі облуправління НБУ не погоджували статуту кредитним спілкам із-за положень, які не мали відношення до питань кредитування та розрахунків. Траплялись випадки, коли облуправління НБУ відмовляли кредитним спілкам у погодженні тих статутів, які були ідентичними Типовому (на підставі невідповідності чинному законодавству), а також статутів, що містили норми, не передбачені Типовим Статутом, але й не заборонені чинним законодавством (наприклад, ротація правління, встановлення кворуму при повторному проведенні загальних зборів, різні режими членських внесків та ін.), чи статутам, у яких були змінені певні норми Типового Статуту (наприклад,

встановлення величини позичок, рішення про надання яких може прийматись уповноваженою особою (менеджером), головою кредитного комітету, всім складом кредитного комітету, спільним засіданням правління та кредитного комітету та ін.). Одним кредитним спілкам вдавалось переконати працівників НБУ, інші - змушені були враховувати зауваження (часто абсурдні!) працівників Нацбанку, знову збирати загальні збори та повторно приймати статут уже в редакції НБУ.

3. Проблема державної реєстрації. Внесені Національним банком поправки до статуту кредитної спілки часто приводили до того, що органи місцевої влади відмовляли спілці у реєстрації, бо її статут не відповідав Типовому. Були й зворотні випадки, коли спілка, статут якої був погоджений з Національним банком і відповідав Типовому Статуту, не реєструвалась по причині невідповідності її статуту Тимчасовому Положенню. Таким чином, діючий механізм подвійного погодження статуту не сприяв розвитку кредитних спілок в Україні.

Крім цього, великі проблеми виникали в кредитних спілках у зв'язку із застосуванням терміну "засновники" кредитної спілки. Тимчасове Положення передбачає, що "заснування кредитної спілки здійснюється шляхом укладання її засновниками угоди, що визначає порядок та принципи створення спілки, склад засновників, порядок підготовки проекту статуту спілки та його затвердження. Кредитна спілка може бути створена в складі не менше 50 осіб". На підставі цього положення органи державної реєстрації вимагали від кредитних спілок укладання угоди про заснування кредитної спілки не менше, ніж 50 засновниками, підписи яких мали бути засвідчені нотаріально. Державне мито за посвідчення нотаріусом 50 підписів та виклик нотаріуса на загальні збори були певним бар'єром на етапі заснування, бо досить дорого коштували кредитній спілці. У зв'язку з цим окремі кредитні спілки знаходили різні способи уникнути цих видатків. Найбільш розповсюдженими стали: посвідчення підписів начальником відділу кадрів підприємства чи установи, на базі трудового колективу яких створювалась кредитна спілка, та нотаріальне посвідчення підписів трьох засновників, які в установчій угоді між собою погоджувались не мати будь-яких виключних прав у спілці та прийняти до спілки решту 47 осіб за наведеним списком (у Тимчасовому Положенні сказано не про кількість засновників, а про мінімальний склад членства). У зв'язку з цим можна вважати за доцільне не застосовувати термін "засновники" в практиці діяльності кредитних спілок.

4. Проблема розмежування власності членів та спілки. В Тимчасовому Положенні та Типовому Статуті спілки немає чіткого розмежування власності членів та спілки. Поняття "членських внесків" та невизначеність їх статусу наблизили кредитну спілку за статусом до громадської організації, але знівеливали фінансовий механізм її

діяльності, чим ускладнили його розуміння. У зв'язку з цим розмежування власності членів та спілки стало важливою проблемою кредитних спілок, тим більше, що члени спілки несуть фінансову відповідальність відносно її зобов'язань у межах своїх членських внесків (ст. 3 Типового Статуту). Тому необхідно чітко підкреслити, що всі кошти кредитної спілки поділяються на дві великі групи: власні та залучені. Власні кошти спілки формуються за рахунок вступних, обов'язкових та цільових внесків членів на розвиток спілки, частини коштів, отриманих від діяльності, пожертвувань фізичних чи юридичних осіб. Ці кошти є власністю спілки та належать всім членам на правах колективної власності. При недостатності власних коштів для забезпечення діяльності спілка залучає додаткові кошти шляхом приймання від членів додаткових ощадних внесків (термінових, безтермінових, цільових та ін.) за різних умов, отримання кредитів від інших кредитних спілок чи банківських установ. Ці кошти, а також нараховані на них відсотки не є власністю кредитної спілки. Вони належать на правах власності іншим особам, які передають їх кредитній спілці у тимчасове користування за певних умов. Тому спілка не може відповідати цими коштами по власних зобов'язаннях.

Окремо слід підкреслити, що в кредитних спілках існує два типи фондів: персоніфіковані (з виділенням частки кожного члена) та неперсоніфіковані (колективні) фонди. До персоніфікованих фондів належать фонд пайових внесків та обов'язкові цільові фонди; до неперсоніфікованих - резервний фонд, фонд розвитку та інші колективні фонди.

5. Проблема обмеження видів діяльності (послуг) та інвестування вільних коштів. Кредитні спілки України мають досить обмежену можливість для інвестування власних коштів, що негативно впливає на ефективність їх розвитку. Враховуючи складність соціально-економічної ситуації в Україні та необхідність розвитку різноманітних форм взаємодопомоги та самозахисту широких верств населення, доцільно дозволити кредитним спілкам надавати своїм членам широкий спектр не тільки фінансових, а й товарних послуг (закупівля для своїх членів необхідних їм товарів, будівництво житла та ін.). Це дозволить кредитним спілкам стати універсальними кооперативами з домінуючими фінансовими функціями.

6. Проблема оподаткування. Ця проблема є чи не найголовнішою для кредитних спілок. Без її вирішення кредитні спілки не можуть формувати резерви, направляти частину коштів на розвиток спілки, на колективні потреби всіх членів та ін., бо згідно із законом відрахування на ці цілі мають здійснюватись з чистого прибутку, що залишився після оподаткування. **Оподаткування кредитної спілки - це фактично введення нового податку: податку на взаємодопомогу.** Адже кредитна

спілка має неприбуткову кооперативну природу. Всі кошти кредитна спілка отримує від своїх членів, які є її власниками. Чи можна вважати прибутком спілки кошти, отримані від власників? Думається - ні. Ці кошти отримуються спілкою від надання послуг своїм членам-власникам, тому їх можна розглядати як внесок цих членів на забезпечення діяльності спілки (оплата залучених коштів, компенсація витрат, формування резервів та колективних фондів та ін.). У зв'язку з цим у кредитній спілці немає одержання та розподілу прибутку, а є лише перерозподіл коштів членів спілки, які скористались її послугами, між всіма членами кредитної спілки за спільною згодою. Якби члени спілки хочуть направити частину коштів на колективні потреби (потреби спілки), вони мають на це право, тому що є власниками коштів, що надходять до спілки.

Крім цього, доходи, нараховані на вклади членів до кредитних спілок України, обкладаються прибутковим податком 20%, а аналогічні нарахування на вклади до банків від оподаткування звільняються. Не зрозуміло, чому кошти, отримані від допомоги іншим людям, обкладаються податком, а кошти від інвестицій з метою отримання додаткового доходу - не обкладаються. За логікою, мало б бути навпаки.

На жаль, сучасне податкове законодавство України не враховує неприбуткової кооперативної природи кредитних спілок і до них застосовуються традиційні підходи як і до суб'єктів підприємницької діяльності щодо оподаткування. При цьому в Україні не враховується досвід більшості країн світу, які, зважаючи на неприбуткову природу та соціальну значимість кредитних спілок для широких верств населення, звільнили їх, як і інші види кооперативних організацій, від різноманітних загальнодержавних та місцевих податків, зборів та платежів.

7. Проблема забезпечення вкладів, позичок та резервів кредитної спілки. Вклади членів більшості кредитних спілок України фактично нічим не забезпечені. Резервний фонд, який мала б мати кожна кредитна спілка, у більшості кредитних спілок України не формується, бо згідно з чинним законодавством він має створюватись із чистого прибутку (після оподаткування). Більшість спілок не формують власного резервного фонду, щоб не платити 30%-ний податок на прибуток, а тому не можуть належним чином забезпечити вклади членів у випадку їх втрати в результаті неповернення позички. Крім цього, кредитні спілки України не можуть формувати резерв на сумнівні позички (активна стаття балансу), як це роблять комерційні банки, бо чинним законодавством формування такого резерву кредитними спілками не передбачене. Багато проблем виникає у кредитних спілок України в результаті недосконалості законодавства про заставу, в зв'язку з чим зменшується можливість належного забезпечення повернення позичок.

8. Проблема ліміту залишку готівки в касі. В кредитних спілках України виникає багато питань, пов'язаних із встановленням ліміту залишку готівки в касі. Традиційна методика розрахунку ліміту базується на обчисленні середньоденних показників надходження коштів та не враховує специфіки діяльності кредитної спілки. Кошти, які надходять в касу кредитної спілки, не можна вважати касовою виручкою, бо вони є коштами членів, а не спілки, зараховуються на особові рахунки та мають бути повернуті членам на їх вимогу. Крім цього, надходження коштів у касу та видача їх з каси кредитної спілки характеризуються великим малопрогнозованим коливанням із значною амплітудою в різні дні. Тому застосування розрахунків середніх касових показників для кредитної спілки є недоцільним, бо не відповідає її реальним потребам.

Крім цього, комерційні банки часто беруть значну плату за касове обслуговування, а багато кредитних спілок, особливо на початковому етапі, є фінансово малопотужними і їм важко нести додаткові витрати, пов'язані з частим отриманням готівки із банківського рахунку.

9. Проблема бухгалтерського обліку та звітності. На сьогоднішній день в Україні існує дві системи бухгалтерського обліку, кожна з яких базується на відповідних формах документообігу, методологічних засадах і специфічних планах рахунків: бухоблік в банках (специфічна система бухобліку для фінансових установ) та бухоблік на підприємствах, в установах та організаціях (традиційна або універсальна система). Необхідність існування двох систем обліку викликана специфікою господарської діяльності цих суб'єктів: банки є фінансовими посередниками, господарська діяльність яких спрямована переважно на операції з грошима, а діяльність підприємств, установ та організацій - на операції з товарами чи послугами нефінансового характеру. Ця відмінність простежується при аналізі структури балансу цих суб'єктів (особливо це чітко видно по тих статтях, які знаходяться в активі балансу).

Банківська система бухобліку відрізняється від традиційної тим, що забезпечує можливість швидкого та легкого оперативного аналізу результатів діяльності, оцінку поточної структури активів, пасивів, тенденцій розвитку та інших фінансових показників (що надзвичайно важливо для фінансово-кредитної установи) та характеризується такими головними рисами:

План рахунків розроблено з метою деталізації грошових операцій.

Номенклатура рахунків побудована на двоступеневій (від 01 до 99) десятковій системі і складається з основних (синтетичних) рахунків першого порядку, кожен з яких в свою чергу поділяється на рахунки другого порядку (від 0 до 9). Рахунки першого порядку відображають укрупнені показники, рахунки другого порядку - деталізують їх за окремими ознаками.

По рахунках першого порядку складається щоденний, а другого - щомісячний баланс (для оперативного контролю за фінансовим станом).

Існують окремі рахунки (пасивні) для відображення доходів, витрат (активні) та прибутків і збитків (активно-пасивні).

Ведеться щоденний контроль за грошовими коштами, доходами, витратами, розрахунками, позичками, рухом фондів, структурою активів і пасивів та іншими важливими показниками фінансової діяльності.

Рахунки другого порядку деталізують структуру активів та пасивів.

Існує багато позабалансових рахунків, необхідність в яких викликана специфікою фінансово-кредитної діяльності.

Існують рахунки, які відображають якість активів (як наприклад, "кредити, не погашені в строк", довгострокові кредити та ін.) та пасивів (як, наприклад, вклади до 30 днів, вклади з терміном від 31 до 90 днів та ін.).

Аналітичний облік по балансових та позабалансових рахунках ведеться переважно на особових рахунках, які деталізуються системою кодування.

Розроблена система документообігу касових, меморіальних та позабалансових документів забезпечує проведення операцій між клієнтом та банком, всередині самого банку та між банком та іншими банками.

Кредитні спілки є порівняно новою формою господарювання в Україні. Згідно з чинним законодавством вони класифікуються не як специфічні фінансові установи банківського типу (адже головний вид діяльності кредитних спілок - приймання вкладів на особові рахунки, видача кредитів та ін.), а як об'єднання громадян (громадські організації). Тому організацію свого бухгалтерського обліку вони змушені будувати на основі традиційної (універсальної) системи бухобліку, яка розроблена під ведення господарської діяльності, в основі якої лежать товарні операції, а не операції з грошовими коштами. Традиційна система бухобліку базується на принципі накопичення інформації про фінансово-господарську діяльність підприємства з місячним чи кварталним виведенням її підсумків. Така система задовольняє потреби підприємств, які здійснюють товарні операції, але малоприсаdna для організацій, які проводять операції з фінансово-кредитними ресурсами.

Кредитним спілкам, виходячи із специфіки їх діяльності, більш близька банківська система бухгалтерського обліку, хоч вона не враховує багатьох особливостей кредитної спілки (наприклад, те, що спілка не ставить за мету отримання прибутку, бо надає послуги лише своїм членам, які одночасно є її власниками та клієнтами; що відбуваються постійні зміни кількості членів (власників) та сум їх вкладів тощо). Але ще менш пристосовано до специфіки діяльності кредитних спілок є традиційна система, яка не враховує те, що кредитні спілки - організації, головним видом діяльності яких є кредитно-фінансова діяльність; що це організації, які здійснюють переважну більшість операцій не з товарами, а з грошовими коштами; що відбуваються постійні зміни кількості членів

(власників-учасників) та сум їх вкладів, з яких формуються фонди (до спілки вступають нові члени, вносять, докладають та забирають свої кошти); що повинні бути розмежовані приватна власність членів (цільові, депозитні та інші вклади членів) та колективна власність спілки (колективні фонди, окремі з яких можуть бути персоніфіковані); що необхідно вести аналітичний облік по кожному члену спілки та його операціях (картки, особових рахунків, облік пайових, термінових та безтермінових внесків, виданих кредитів під різні види забезпечення тощо) та необхідно враховувати багато інших специфічних особливостей організації та діяльності кредитної спілки.

Ситуація з бухгалтерським обліком, в яку потрапили кредитні спілки, ускладнює роботу не тільки їм, а й податковим та іншим державним органам, які здійснюють контроль та нагляд за діяльністю кредитних спілок в Україні.

Найкращим виходом із ситуації, що склалась, могли б бути розробка Міністерством фінансів та погодження з Національним банком України Інструкції по веденню бухгалтерського обліку в кредитних спілках України, яка б враховувала специфіку неприбуткової природи кредитних спілок. В основу системи бухгалтерського обліку кредитних спілок України можна було б закласти підхід, подібний до методики обліку, що застосовується ощадним банком України, з певними змінами та доповненнями: поновленим та розширеним планом рахунків; новими формами аналітичного та синтетичного обліку по основних рахунках та операціях кредитної спілки; розробленою новою системою внутрішнього документообігу та звітності (форми бухгалтерських документів, бюджету, балансу, звіту про доходи та витрати та ін.).

Наведені вище проблеми є лише частиною тих труднощів, з якими зіткнулись кредитні спілки України в 1993-1996 роках. Більшість з цих проблем можна було б усунути за допомогою певних заходів з боку відповідних державних органів, але радикальне вирішення проблем відродження кредитно-кооперативного руху в Україні можливе лише на основі наступних кроків.

По-перше, необхідно внести зміни до Закону "Про об'єднання громадян", передбачивши право громадян України на об'єднання в неприбуткові господарські організації економічного самозахисту та взаємодопомоги, метою яких є скорочення витрат на споживчі потреби своїх членів. На сьогоднішній день громадяни України не мають ні такого права, ні механізму його реалізації. Закон України "Про об'єднання громадян" в діючій редакції передбачає ведення господарської діяльності об'єднаннями громадян, створеними для захисту своїх економічних інтересів, лише через заснування госпрозрахункових установ, організацій та підприємств (тобто суб'єктів підприємництва). Крім цього, ст. 24 вказаного закону має назву "Господарська та інша комерційна діяльність" (Виділено авт.). Таким чином, будь-яка господарська діяльність громадських об'єднань трактується як підприємницька, що тягне за собою

відповідний режим обліку, звітності та оподаткування їх господарських операцій. Якщо сьогодні громадяни об'єднуються з метою взаємодопомоги, створивши юридичну особу будь-якої організаційної форми, їх діяльність вважатиметься підприємницькою та обкладатиметься податком.

По-друге, в новому Цивільному кодексі України необхідно передбачити можливість створення та основні засади функціонування не тільки підприємницьких (господарських), а й кооперативних (неприбуткових) товариств.

По-третє, необхідно прийняти закон "Про кооперативні товариства", який закладав би механізми створення та діяльності неприбуткових організацій економічного самозахисту та взаємодопомоги громадян, метою яких є надання послуг своїм членам з метою скорочення їх витрат на споживчі чи підприємницькі потреби. Прийняття цього закону дозволило б ввести в законодавче поле України не існуюче до цього юридичне поняття "кооперативне товариство", яке відповідало б прийнятим у всьому світі кооперативним критеріям (неприбутковий статус, демократична природа та ін.). При цьому даний закон, впроваджуючи новий юридичний термін "кооперативне товариство" в законодавче середовище України, не тільки не увійшов би у протиріччя з існуючими сьогодні в Україні кооперативними утвореннями (споживчою кооперацією, сільськогосподарськими, житловими, гаражними, садово-городніми та іншими кооперативами), а й міг би сприяти процесу їх відродження та розвитку при прийнятті ними нової юридичної форми кооперативного товариства. У зв'язку з цим закон "Про кооперативні товариства" міг би мати багато прихильників в різних політичних та ділових колах.

Основні підходи щодо змісту цього законопроекту були викладені в дисертаційному дослідженні "Кооперативні організації: економічна природа і проблеми відродження в Україні"¹⁷². Цей закон мав би визначати загальні риси кооперативних товариств як неприбуткових демократичних організацій взаємодопомоги громадян незалежно від їх виду чи сфери діяльності (див. додаток).

В першому розділі цього закону могли б міститись загальні положення стосовно кооперативних товариств як специфічної форми господарювання. Стаття "Кооперативне товариство" давала б його юридичне визначення як об'єднання фізичних (а в окремих випадках, передбачених чинним законодавством, і юридичних) осіб з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів об'єднання на основі кооперативних принципів та положень цього закону.

¹⁷² Гончаренко В. В. Кооперативні організації: економічна природа і проблеми відродження в Україні (Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня канд.екоп.наук. Київський університет ім.Тараса Шевченка). - К., 1993.

Стаття "Кооперативні принципи" визначала б фундаментальні засади діяльності кооперативних товариств, які б відповідали прийнятим в усьому світі кооперативним критеріям: неприбуткова природа господарської діяльності та надання послуг лише членам товариства (тотожність власників та клієнтів товариства); добровільність та доступність членства (принцип "відкритих дверей"); демократизм в управлінні (один член - один голос); обмеження нарахувань на пайові внески; розподіл результатів діяльності за рішенням усіх членів товариства на його розвиток, задоволення колективних потреб чи повернення членам пропорційно користуванню послугами товариства; пропаганда ідеї кооперації та співпраця між кооперативними товариствами.

Стаття "Види кооперативних товариств" визначала б типи, види та різновиди кооперативних товариств, що можуть діяти в Україні: кооперативні товариства споживачів, підприємців та товариства змішаного типу. Кооперативні товариства споживачів мають на меті задоволення економічних, соціальних, культурних та інших потреб своїх членів шляхом ведення господарської діяльності, в якій члени товариства беруть участь в якості споживачів придбаних або вироблених товариством для своїх членів товарів чи послуг. Кооперативні товариства споживачів могли б створюватись у формі споживчо-закупівельних, ощадно-позичкових, будівельно-експлуатаційних, ритуальних товариств, кооперативних дитячих садків, шкіл, гаражів та інших кооперативних товариств, які обслуговують різноманітні споживчі потреби своїх членів. Доцільно передбачити можливість створення універсальних кооперативних товариств споживачів. Кооперативні товариства підприємців мають на меті сприяння своїм членам у веденні приватного чи колективного бізнесу шляхом створення умов для скорочення витрат на окремих стадіях підприємницької діяльності. Кооперативні товариства підприємців могли б створюватись у формі товариств оптових закупівель, товариств спільного володіння засобами виробництва, збутових, фінансово-розрахункових, інформаційно-рекламних та інших товариств, які обслуговують підприємницькі господарства своїх членів. Кооперативні товариства змішаного типу задовольняють як споживчі, так і підприємницькі потреби своїх членів. До таких товариств можна віднести кооперативні товариства, які надають послуги універсального характеру, потрібні як споживачам, так і підприємцям: це - кредитні спілки, страхові, пенсійні, інвестиційні, охоронні, прокатно-лізингові, інформаційні та інші товариства, кооперативні автосервісні, автозаправочні та телефонні станції та інші види кооперативних товариств.

У другому розділі закону, який міг би мати назву "Організаційні засади кооперативного товариства", могли б міститись положення стосовно створення та реєстрації кооперативного товариства, членства,

органів управління та їх повноважень, порядку внутрішнього контролю та припинення діяльності.

В третьому розділі закону, який міг би називатись "Економічні засади діяльності кооперативного товариства", крім традиційних прав, обов'язків та основних засад господарювання юридичних осіб, був би виписаний економічний механізм неприбуткової діяльності кооперативних товариств різних видів. При цьому доцільно розкрити механізм неприбуткової діяльності, який полягає в наданні послуг виключно членам товариства, які є одночасно власниками та користувачами його послуг. Крім цього, необхідно підкреслити, що господарська діяльність кооперативних товариств не є підприємницькою, а кошти, отримані товариством від членів чи від обслуговування членів, не є прибутком з точки зору оподаткування. Також у цьому розділі необхідно провести чітке розмежування персоніфікованих (приватних) коштів членів та неперсоніфікованих (колективних) коштів кооперативного товариства, виписавши порядок формування та умови використання персоніфікованих та неперсоніфікованих фондів товариства та інші загальні економічні засади неприбуткової господарської діяльності кооперативного товариства будь-якого типу чи виду.

Четвертий розділ закону міг би мати назву "Об'єднання кооперативних товариств" і визначати організаційні та економічні засади створення та діяльності об'єднань кооперативних товариств: спілок, асоціацій, ліг, федерацій, конфедерацій та інших об'єднань з місцевим, регіональним та національним статусами.

П'ятий розділ закону міг би називатись "Держава та кооперативні товариства" і мав би визначити відношення держави до кооперативних товариств, закласти механізм державного контролю та державної підтримки кооперативних товариств як форми самопомогі та економічного самозахисту громадян України в умовах ринку.

По-четверте, в розвиток положень базового закону "Про кооперативні товариства" в подальшому могли б бути прийняті закони, які б конкретизували механізм діяльності окремих видів кооперативних товариств: "Про кредитні спілки", "Про кооперативні товариства споживачів", "Про фермерські кооперативні товариства", "Про житлові кооперативні товариства", "Про кооперативні товариства підприємців" та ін. У зв'язку з тим, що загальні основи діяльності кооперативних товариств усіх видів (порядок створення, реєстрації, управління, обліку та звітності тощо) були б виписані у загальному законі "Про кооперативні товариства", в законах по конкретних видах кооперативних товариств необхідно б було виписати лише їх специфіку та конкретний фінансово-господарський механізм діяльності. Це дозволило б одночасно спростити та покращити систему законодавчого регулювання діяльності окремих видів кооперативних товариств як законами, так і підзаконними актами, які могли б мати вибіркову дію (розповсюджуватись на всі кооперативні товариства, окремі групи чи види товариств).

Так, наприклад, закон "Про кредитні спілки" мав би визначати специфіку кредитних спілок як кооперативних товариств, що створюються для надання фінансових послуг своїм членам. Цей закон регулював би правові та економічні основи діяльності кредитних спілок як специфічної форми фінансової взаємодопомоги та самозахисту громадян України і забезпечував би їм можливість самозахисту від монополії фінансових установ і самозабезпечення на основі взаємодопомоги фінансовими послугами. В цьому законі мають висвітлюватись принципові положення стосовно економічного механізму діяльності кредитних спілок. Перш за все, це стосується видів діяльності кредитної спілки, перелік яких доречно навести у відповідній статті закону. Доцільно передбачити в законі можливість кредитним спілкам України надавати своїм членам повний перелік послуг, що пропонуються комерційними банками та іншими фінансовими установами: приймати заощадження членів спілки на ощадні та депозитні вклади різних видів; надавати позички членам спілки за різноманітних умов; за дорученням членів здійснювати від їхнього імені грошові розрахунки, перекази та платежі, відкриваючи та обслуговуючи різні види розрахункових, поточних, ощадних, пенсійних, чекових рахунків своїх членів; виступати довіреною особою своїх членів; надавати лізингові та факторингові послуги; надавати послуги своїм членам по обміну валют; інвестувати тимчасово вільні кошти, в тому числі й від імені та за дорученням членів; надавати консультаційні, агентські, інформаційні, експертні та інші послуги членам спілки; вирішувати соціальні питання своїх членів та захищати їх соціальні інтереси шляхом створення власних пенсійних, страхових та інших соціальних програм.

Окрема стаття закону має бути присвячена розкриттю механізму неприбутковості кредитної спілки. В ній має відзначатись, що діяльність кредитної спілки спрямована не на отримання прибутку, а на надання послуг своїм членам, які є її власниками. У зв'язку з цим кошти, отримані спілкою від членів за надані послуги, мають іншу природу, ніж прибуток підприємницьких структур, що отримується з клієнтів, а розподіляється між власниками. В кредитній спілці кошти, отримані від членів, розподіляються між членами (це фактично не розподіл прибутку, а внутрішній перерозподіл коштів між членами). У зв'язку з цим надходження від членів не повинні трактуватись як прибуток спілки та підлягати оподаткуванню. Доходи, які отримує кредитна спілка не від своїх членів (наприклад, від інвестицій), не є метою її діяльності, а лише заходом для ефективного збереження коштів членів в період зниження попиту на позички.

В окремій статті закону мають визначатись відносини власності у кредитній спілці. При цьому необхідно підкреслити, що власність кредитної спілки є колективною і використовується в інтересах усіх членів спілки. Об'єктами права власності спілки є: вступні, пайові та цільові внески членів на розвиток спілки; кошти спеціальних фондів кредитної спілки; кошти, отримані спілкою від надання послуг своїм

членам; обладнання, устаткування та інше майно спілки, необхідне для забезпечення її статутної діяльності; грошові та майнові пожертвування фізичних та юридичних осіб. Залучені спілкою кошти у вигляді депозитних, ощадних, цільових та інших вкладів членів, отриманих кредитів банків, кошти інших кредитних спілок та їх об'єднань не є об'єктом власності кредитної спілки і знаходяться в її тимчасовому користуванні. Члени спілки, крім частки в колективній власності, яка визначається їх пайовим внеском, мають у спілці і приватну власність, передану спілці у тимчасове користування за певних умов. Об'єктами права приватної власності членів у спілці є: грошові кошти, внесені на депозитні, ощадні, розрахункові та інші рахунки у кредитній спілці; нарахування на кошти, що знаходяться на рахунках; надходження членам на їхні особові рахунки у спілці (перерахована пенсія, зарплата та ін.).

Доцільно, щоб в окремих статтях закону були виписані загальні підходи щодо здійснення кредитними спілками можливих видів їх діяльності, передбачених цим законом.

По-п'яте, в розвиток положень законів, які закладають механізми діяльності окремих видів кооперативних товариств, розробляється необхідна для забезпечення їх нормальної роботи нормативна база: типові статuti, форми документів, схеми документообігу, методики бухгалтерського обліку господарських операцій та звітності тощо, - що сприятиме швидкому та ефективному розвитку кооперативного руху в Україні.

Слід відзначити, що наведена схема є оптимальним вирішенням проблеми відродження істинного кооперативного руху в Україні. Можливий і "скорочений варіант" прийняття конкретних законів, що регулюють діяльність окремих видів кооперативних організацій (наприклад, кредитних спілок). Однак при цьому існує велика ймовірність виникнення багатьох проблем, пов'язаних із невизначеністю кооперативного статусу цих організацій, підгонкою їх під існуючі підприємницькі форми та поширення на них відповідного законодавства, що регулює підприємницьку діяльність. В таку ситуацію вже потрапила споживча кооперація України. Укоопспілка в 1992 році активно лобювала лише "свій" закон "Про споживчу кооперацію", не здійснюючи підтримки базового закону "Про кооперацію". В результаті цього Верховна Рада України порахувала недоцільним прийняття базового кооперативного закону, обмежившись конкретним - "Про споживчу кооперацію", який, фактично, не дав споживчій кооперації нічого позитивного, тому що всі підзаконні акти були спрямовані на регулювання підприємницької діяльності, а споживча кооперація була поставлена в один ряд із суб'єктами підприємницької діяльності. Аналогічна ситуація зараз складається з кредитними спілками, на які вже багато хто починає дивитись не як на форму взаємодопомоги, а як на звичайну фінансову установу. З часом кредитні спілки можуть потрапити в один ряд з іншими фінансовими установами, підпавши під режим

відповідного регулювання підприємницької діяльності у фінансовій сфері. Це призведе до неминучої загибелі більшості справжніх кредитних спілок, орієнтованих на взаємодопомогу. Залишаться лише псевдоспілки, які, маючи великі капітали і не маючи кооперативної природи, будуть орієнтуватись лише на фінансові показники діяльності, забуваючи, що **сила справжніх кредитних спілок знаходиться не в їх капіталі, а в їх членах. Члени спілки - це і є її капітал, її найвища цінність.**

Таким чином, створення необхідного нормативно-законодавчого середовища для діяльності різних форм організацій економічного самозахисту та взаємодопомоги населення в умовах ринку, прийняття повноцінних законів "Про неприбуткову господарську діяльність", "Про кооперативні товариства", "Про кредитні спілки", а також про інші види кооперативних товариств дозволять народу України поліпшити своє життя. Якщо держава не може забезпечити належний рівень життя широких верств населення, її обов'язок - створити нормальні умови для того, щоб люди мали можливість допомагати один одному, об'єднуючись у кооперативні товариства та забезпечуючи себе необхідними послугами, тим самим піднімаючи рівень свого життя.

ВИСНОВКИ

Кредитні спілки стали сьогодні новим явищем у економічній системі, соціальному житті та господарському законодавстві України. Ініційоване та підтримуване українською діаспорою США та Канади відродження кредитних спілок в Україні дозволило привернути увагу законодавців, науковців, практиків та широкого кола зацікавлених осіб до ідеї економічного самозахисту та самопомоги населення. Це стало першим кроком до відродження в Україні істинних кооперативних організацій - специфічних форм господарювання, що мають на меті не отримання прибутку, а надання різноманітних послуг своїм членам, які є одночасно їх власниками та користувачами (клієнтами).

Кредитні спілки - лише один із багатьох різновидів кооперативних організацій. Але від того, яким буде їх розвиток, значною мірою залежить те, чи вдасться відродити в Україні справжній масовий кооперативний рух - діяльність по самозабезпеченню населення необхідними товарами та послугами на основі взаємодопомоги та кооперації між людьми.

Кооперативна ідея в Україні дискредитувалась двічі. Перший раз - після встановлення радянської влади, коли більшовики ліквідували широке розмаїття форм кооперативів, замінивши їх єдиною в сільському господарстві псевдокооперативною формою - колгоспом, а державними нормативними актами деформували та спотворили кооперативну природу споживчої і житлової кооперації. Друга велика дискредитація кооперативної ідеї відбулась у 80-ті роки, коли "творці перебудови" під виглядом "відродження масового кооперативного руху" почали відроджувати вільне підприємництво, "не помітивши", що в усіх країнах діяльність кооперативів спрямована не на отримання прибутку, а на надання послуг своїм членам, які одночасно є власниками та клієнтами кооперативу (діяльність по самозабезпеченню послугами). В період "перебудови" кооперативна ідея була принесена в жертву вільному підприємництву. Кооператив став основною формою ведення підприємницької діяльності - діяльності з метою отримання прибутку однією групою людей (власниками) за рахунок іншої групи людей (клієнтів). Викликавши негативну реакцію населення на свою діяльність, псевдокооперативи періоду "перебудови" надовго дискредитували кооперативну ідею.

Відсутність в економічній системі країни протягом восьмидесяти років радянської влади істинних кооперативних організацій та законодавчого підґрунтя для їх створення, дискредитація кооперативної ідеї в очах широких верств населення призвели до втрати законодавцями, державними службовцями та народом України розуміння природи кооперативних організацій як форми економічного самозахисту людей. У зв'язку з цим розуміння кооперативної природи кредитних спілок набуває надзвичайно важливого значення для відродження віри людей в

можливість покращання життя шляхом взаємодопомоги через кооперативи.

Існуюче на сьогодні законодавство (Тимчасове Положення про кредитні спілки в Україні) відносить кредитні спілки до громадських організацій, хоч за видами здійснюваної діяльності кредитні спілки правомірніше б було віднести до фінансових установ. Тому, об'єктивно, на різних рівнях виникає питання: "Що таке кредитна спілка: громадська організація чи фінансова установа?". При цьому часто не звертається увага на некоректність поставленого питання, викликану нерозумінням соціально-економічної природи кредитних спілок. Кредитна спілка - це фінансовий кооператив, який є одночасно громадською організацією та фінансовою установою. **Із соціального боку кредитна спілка - це форма фінансової взаємодопомоги та економічного самозахисту людей; із організаційного - громадська організація; із економічного - фінансова установа неприбуткового характеру.** Віднесення кредитних спілок до громадських організацій викликане тим, що в законодавчому полі України чітко не визначено поняття кооперативу. Але статус громадської організації не дозволяє кредитним спілкам ефективно обслуговувати потреби своїх членів. У зв'язку з цим надзвичайно важливого значення набуває чітке визначення кооперативного статусу кредитних спілок. Прийняття Закону "Про кооперативні товариства" та введення в законодавче поле України нового юридичного терміну "кооперативне товариство" дозволили б не тільки чітко визначити статус кредитної спілки, а й створити умови для відродження всього розмаїття форм кооперативних організацій. Цей закон міг би стати базовим кооперативним законом, що описує загальні засади діяльності кооперативних організацій незалежно від їх виду, - поняття, види та класифікацію кооперативних товариств, порядок заснування, порядок державної реєстрації та контролю, структуру й функції органів управління та ін. В розвиток положень базового кооперативного закону в подальшому могли б бути прийняті окремі закони та типові статuti кооперативних товариств певного виду (споживчих, кредитних, сільськогосподарських, житлових та ін.), які б деталізували специфіку та особливості їх діяльності; інші ж, менш розповсюджені види кооперативів, - діяли б лише на підставі базового закону.

При неспроможності держави допомогти широким верствам населення з її боку мають бути створені всі умови для того, щоб люди мали можливість допомагати один одному, полегшуючи цим власне життя.

ЛІТЕРАТУРА

- Аліман М.В. Освіта - один з перших кооперативних принципів. "Вісті" (Тижневик Центральної спілки споживчих товариств України), 1996, № 3 (193) від 18 січня.
- Аліман М.В. Від витоків до сьогодення. "Вісті" (Тижневик Центральної спілки споживчих товариств України), 1996, № 29 від 18 липня.
- Альманах Ради українських кооперативів Австралії. Мельбурн, Австралія, 1984.
- Анцыферов А.Н. Кооперативный кредит и кооперативные банки. Изд-во "Союз" Харьковского кредитного союза кооперативов, 1919.
- Банковское дело (Учебник). Под ред. проф. Колесникова, проф. Кроливецкой. М., "Финансы и статистика", 1995.
- Відродження кредитівок. "Урядовий Кур'єр", 1992, № 25 від 19 червня.
- Відчинені двері кредитівки. "Полтавський Вісник", 1997, № 1 від 5 січня.
- Вісник кредитних спілок (Інформаційний бюлетень правління Національної асоціації кредитних спілок України). К., № 1-6.
- Виноградов В.А. Роль кооперации в экономической истории (Кооперация. Место и роль в экономической истории). - В реф. сборн. ИНИОН АН СССР. М., 1990.
- Витанович І. Історія українського кооперативного руху (Товариство української кооперації). Нью-Йорк, США, 1964.
- Все про документообіг в КС. Видання Національної асоціації кредитних спілок України. К., 1996.
- Газета про гроші. Видання Національної асоціації кредитних спілок України. К., 1996, № 1.
- Голібардов Є. Свій до свого по своє, або Кредитівки як народна форма всебічного оздоровлення нації. "Вечірній Київ", 1996, 31 серпня.
- Гончаренко В.В. Кооперативні організації: економічна природа і проблеми відродження в Україні (Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня канд.екон.наук). Вид-во Київського університету ім. Т.Г.Шевченка. К., 1993.
- Гончаренко В.В. Фінанси кредитних спілок України: положення і процедури (Канадська Програма розвитку кредитних спілок в Україні). К., 1996.
- Долан Е. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика (Пер. с англ. В.Лукашевича и др. Под общ. ред. В.Лукашевича, М.Ярцева). Спб., 1994.
- Драгомирецька І. Основи кредитної кооперації (Матеріали на допомогу щодо організації кредитних спілок). К., 1995.
- Друге народження кредитних спілок. "Діло", 1994, № 27 (238).
- Закон України "Про споживчу кооперацію". К., "Укоопреклама", 1992.
- Закон України "Про об'єднання громадян". "Відомості Верховної Ради України", 1992, № 34.
- Закон СРСР "Про кооперацію в СРСР". К., "Політвидав України", 1988.
- Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США. К., "Логос", 1996.
- Илинич А.Я. Сберегательное дело (Учебник для техникумов). М., "Финансы", 1974.
- Качор А. Головна мета української кооперації у Вільному Світі. Видання "Кооперативна громада". Вінніпег, Канада, 1974.
- Качор А. Ідейні основи української кооперації в діаспорі. Видання Української світової кооперативної ради. Чикаго-Торонто-Вінніпег, 1979.
- Качор А. Морально-етичні основи кооперативної праці. Видання Української кооперативної ради Канади. Торонто-Вінніпег, 1975.
- Качор А. 20-річчя кооперативної громади у Вінніпегу. Вінніпег, Канада, 1971.
- Качор А. 75-річчя кредитової кооперації в Канаді. Видання "Кооперативна громада". Вінніпег, Канада, 1976.
- Качор А. Золотий ювілей кредитової кооперативи Північного Вінніпегу (Хроніка 50 років кооперативної служби українській громаді). Північний Вінніпег, Канада, 1993.
- Козинець П.М. Кредитна спілка - не траст. "Фінанси України", 1996, № 9.
- Колганов А.И. Коллективная собственность и коллективное предпринимательство (Опыт развития капиталистических государств. Серия "Третий путь"). М., "Экономическая демократия", 1993.
- Коньгин А.А. Фермерское хозяйство США. М., "Агропромиздат", 1989.
- Кооперативна думка (Квартальник Української кредитової спілки в Рочестері, 1988-1996 рр.). Rochester, N.Y., USA.
- "Кооперативний Голос" (Журнал Української федеральної кооперативної спілки "Самопоміч"). Chicago, IL., USA, 1992-1996 рр.
- Кооперативы по производству товаров и оказанию услуг (Справ.пособие. Ред. кол. Абова Т.Е., Горский И.В. и др.). М., "Экономика", 1991.
- Кооперативы в Западной Европе. - В реф. сборн. ИНИОН АН СССР. М., 1989.
- Координатор (Журнал Української кооперативної ради Канади, 1990-1996 рр.). Торонто, Канада.
- Кравченко І.Є. У пошуках власного шляху. "Вісті" (Тижневик Центральної спілки споживчих товариств України), 1996, № 3 (193) від 18 січня.

39. Крашенинников А.И., Морозов А.М. Международное кооперативное движение. М., "Экономика", 1977.
40. Крашенинников А.И. Международный кооперативный альянс. М., "Экономика", 1980.
41. Крашенинников А.И. Кооперация в современном мире. М., "Экономика", 1987.
42. Кредитные союзы: возвращение состоялось. "Бизнес", 1994, № 34 от 20 сентября.
43. Кредитные союзы в Украине: трудное начало. "Бизнес", 1994, № 15 от 19 апреля.
44. Кредитные союзы намерены забрать кусок хлеба у банков. "Бизнес", 1996, № 20 (175) от 28 мая.
45. Куриц С.Я. Будет ли в нашей стране третье пришествие кооперации? (Кооперация. Место и роль в экономической истории). - В реф. сборн. ИНИОН АН СССР. М., 1990.
46. Леглер В. Уроки кооперации. "Новый мир", 1991, № 4.
47. Ленин В.И. О кооперации (Маркс К., Энгельс Ф., Ленин В. О кооперации). М., Политиздат, 1988.
48. Марвин А.Шаарс Кооперативы: принципы и практика (VOCA. Пер. с англ.). М., 1989.
49. Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.). К., 1995.
50. Мартынов В.Д. Фермерская кооперация. М., "Знание" (Серия "Экономика"), № 1, 1990.
51. Масленников В.П. Кооперация в странах Азии и Африки. М., "Экономика", 1988.
52. Матеріали І Світової конференції українських кредитних спілок (Під ред. І. Драгомирецької). К., 1994.
53. Наумов В.К. Кооперация в Италии. М., "Международные отношения", 1989.
54. Оленчик А. Суть кредитної спілки - як каса взаємодопомоги, так і міні-банк. "Галицькі Контракти", 1995, № 48.
55. Пажитнов К.А. История кооперативной мысли. Петроград, 1918.
56. Підтримка й досвід багато важать (Нотатки з І Світової конференції українських кредитних спілок). "Профспілкова газета", 1994, № 38 від 28 вересня.
57. Плешкевич О. Економіка як підставова сила української спільноти в діаспорі. Видання Української світової кооперативної ради. Чикаго-Торонто-Вінніпег, 1979.
58. Повернення кредитових товариств. "Ділова Україна", 1992, № 35.
59. Положення про погодження статуту кредитних спілок з питань кредитування та розрахунків та надання позик кредитними спілками (Затверджено Наказом НБУ № 41 від 17 березня 1994 р.). Лист НБУ № 23012/35-1389 від 17 березня 1994 р.

60. Положення про позички кредитної спілки "Каса взаємодопомоги". Полтава, 1995.
61. Положення про вклади кредитної спілки "Каса взаємодопомоги". Полтава, 1995.
62. Положення про організацію бухгалтерського обліку і звітності в Україні (Постанова Кабінету Міністрів України № 250 від 3 квітня 1993 р., п. 25). К., 1993.
63. Порядок ведення касових операцій у народному господарстві України (Постанова Національного банку України № 11 від 25 червня 1992 р.). К., 1992.
64. Про Тимчасове Положення про кредитні спілки в Україні (Указ Президента України № 377/93 від 20 вересня 1993 р.). "Діло", 1993, № 77.
65. Про заходи щодо скорочення готівкового обігу (Указ Президента України № 206/93 від 12 червня 1993 року з урахуванням змін, внесених Указами № 278/93 від 6 липня 1993 р. та № 478/93 від 22 жовтня 1993 р.). К., 1993.
66. Положення про безготівкові розрахунки в господарському обороті України (Рішення Правління НБУ від 24 травня 1993 р., протокол № 37). К., 1993.
67. Сберегательное дело (Сост. АО "Московское финансовое объединение". Под общ.ред. А.В.Фалько). М., "Вече", 1994.
68. Статут Федеральної кредитової кооперативи (Товариство української кооперації в Нью-Йорку). Нью-Йорк, США, 1959.
69. Теория кооперации (Учебник для кооп. вузов. Ред. кол. А.П.Макаренко, А.И.Крашенинников, А.В.Кизилевич и др.). М., "Экономика", 1982.
70. Терещенко В. Камни преткновения. "Літературна газета", 1989, № 15.
71. Темирбулатов А.О. Основы кооперативного строительства (Учеб.пособие). М., МКИ, 1991.
72. Тотомианц В.О. Сельскохозяйственная кооперация (Очерки с приложением уставов). С.-Петербург, 1908.
73. Тотомианц В.О. Апостолы кооперации Г. Шульце-Делич и Ф. Райфэйзен. М., 1917.
74. Типовий Статут кредитної спілки (Постанова Правління НБУ № 25 від 7 лютого 1992 р.). К., 1992.
75. Типовой устав кассы взаимопомощи (КВП) при комитете профсоюза (Постановление Президиума ВЦСПС от 23 ноября 1973 г.). М., 1973.
76. Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации (Предисл., коммент.: Л.А.Булочникова и др.). М., "Экономика" (Серия "Эконом. наследие"), 1989.
77. Українська кооперація діаспори (Історичний огляд 1940-1992 рр. Під ред. Омеляна Плешкевича та Мирослава Семчишина. Українська світова кооперативна рада). США, 1994.

78. Чайнов А.В. Краткий курс кооперации (Репринтное воспроизведение издания 1925 года). М., "Книжная палата", 1989.
79. Чиркова М. Кредитні спілки допоможуть не тільки вижити. "Вечірній Київ", 1996, 31 серпня.
80. Ширинская Е.Б. Операции коммерческих банков и зарубежный опыт. М., "Финансы и статистика", 1993.
81. Шляхами кооперативу - до економічного відродження України (Під ред. Ярослава Пришляка). Монреаль-Стрий, 1994.
82. Энгстлер П. Рыночная экономика для начинающих бизнесменов (Пер. с нем. Л.Логвиненко). К., "Вік", 1992, с. 112.
83. Як створити кредитну спілку. Видання Національної асоціації кредитних спілок України. К., 1996.
84. An Act to revise the Credit Unions and Caisses Populaires Act and to amend certain ther Acts relating to financial services (№ 134/11, 1994, June 23). Ontario, Canada, 1994. #109.
85. Annual Report of the Federal Credit Union Program 1969 (National Credit Union Administration). Washington, USA, 1969.
86. Asante Yaw, Danso-Manu M. The impact of Credit Union on individuals and households in Ghana (A Report Prepared for African Confederation of Co-operative Savings and Credit Association (ACCOSCA). 1994.
87. BUDUCHNIST Credit Union (Annual Report 1993, 1994). Toronto, Canada.
88. Canadian Co-operative Association (Annual report 1992, 1993). Ottawa, Canada.
89. CARPATHIA Credit Union (Annual report 1993). Winnipeg, Manitoba, Canada.
90. Co-operative Finance. Co-operative outlooks series. Canadian Co-operative Association, July, 1993.
91. Credit Union Opinion, 1989-1996 (Rochester Ukrainian Federal Credit Union Quarterly). Rochester, N.Y., USA.
92. Credit Union Magazine, 1990-1995 (Credit Union National Association). Madison, WI, USA.
93. Credit Union Managment, 1991-1996 (Credit Union Executives Society). Madison, Wisconsin, USA.
94. Credit Union Financial Management I, II (Credit Union Institute of Canada). Ottawa, Canada, 1993.
95. Credit Union Lending Handbook (New Zealand Association of Credit Unions). Hamilton, New Zealand, 1991.
96. Dennis Schroeder. Saving mobilization. Kendall (Hunt Publishing Company, Copiring by WOCCU). USA, 1989.
97. Facts about the Rochester Ukrainian Federal Credit Union. Rochester, N.Y., USA, 1983.
98. Federal Credit Union Bylaws, NCUA 80001 (M3700). USA, 1987.

99. Glenn C. Hoyle, Mary Gillman. Introduction to Credit Union. Third Edition. National Credit Union Institute, Kendall (Hunt Publishing Company, CUNA). USA, 1984.
100. Information about the Self Reliance Syracuse, N.Y. (Federal Credit Union). Syracuse-N.Y., USA, 1990.
101. International Co-operative Alliance. Annual Report 1994 (Review of International Co-operation, Vol. 87 No. 4/1994). Geneva, Switzerland, 1994.
102. Lawrence R. Lepisto. Consumer relationships with financial institutions (Filene Research Institute). Madison, Wisconsin, USA, 1993.
103. Mahon D. Credit Union Organization and Management. Geneva, Switzerland, 1987.
104. Munkner H.-H. Co-operative Principles and Co-operative Law. Bonn, Germany, 1986.
105. Philosophy and Principles (Credit Union Services Corporation). Australia, 1994.
106. Perspectives. Monthly News from the World Council of Credit Unions. Madison, Wisconsin, USA.
107. Review of International Co-operation (International Co-operative Alliance). Geneva, Switzerland.
108. ROCHESTER UKRAINIAN Federal Credit Union (Annual Report 1992, 1993, 1995). Rochester, N.Y., USA.
109. Ruth Witzeling. Credit Union Handbook (World Council of Credit Unions). Madison, Wisconsin, USA, 1994.
110. Self-reliance (Newark, N.J.) Federal Credit Union (Annual Report). Newark, N.J., USA, 1993.
111. Self-reliance (N.Y.) Federal Credit Union (Annual Report). N.Y., USA, 1993.
112. SO-USE Credit Union (Annual Report 1988, 1989). Toronto, Canada.
113. The Credit Unions Act (Revised Statutes of Ontario, chapter 96/1970, regulation 142). Toronto, Canada, 1973.
114. The Federal Credit Union Act (As amended to January 12, 1983, National Credit Union Administration, D.C. 20456, NCUA 8002 M3600). Washington, USA, 1983.
115. Ukrainian Self-reliance Michigan Federal Credit Union (Annual Report 1993). Michigan, USA.
116. Ukrainian Self-reliance Chicago Federal Credit Union (Annual Report 1996). Chicago, IL., USA.
117. World Council of Credit Union (Statistical Report 1989-1994). Madison, Wisconsin, USA.

ДОДАТКИ

МОЖЛИВА СТРУКТУРА ЗАКОНУ УКРАЇНИ "ПРО КООПЕРАТИВНІ ТОВАРИСТВА"

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Кооперативне товариство
2. Мета кооперативного товариства
3. Основні принципи діяльності кооперативного товариства
4. Сфери діяльності та види кооперативних товариств
5. Членство в кооперативному товаристві
6. Об'єднання та підрозділи кооперативних товариств

II. ЗАСНУВАННЯ та ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КООПЕРАТИВНОГО ТОВАРИСТВА

7. Поле членства кооперативного товариства
8. Статут товариства
9. Установчі збори кооперативного товариства
10. Припинення діяльності кооперативного товариства

III. УПРАВЛІННЯ КООПЕРАТИВНИМ ТОВАРИСТВОМ

11. Система управління кооперативним товариством
12. Загальні збори
13. Правління
14. Комітети товариства
15. Виконавча дирекція та працівники товариства

IV. ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ КООПЕРАТИВНОГО ТОВАРИСТВА

16. Неприбутковість діяльності кооперативного товариства
17. Плата за послуги
18. Внески членів та фонди товариства
19. Власність у кооперативному товаристві

V. ДЕРЖАВА І КООПЕРАТИВНІ ТОВАРИСТВА

20. Державна реєстрація
21. Державний контроль
22. Державна підтримка
23. Законодавство про кооперативні товариства

МОЖЛИВИЙ ВАРІАНТ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ "ПРО КООПЕРАТИВНІ ТОВАРИСТВА"

Цей закон визначає правові основи створення та діяльності кооперативних товариств - особливої форми взаємодопомоги та економічного самозахисту громадян. Закон спрямований на відродження в Україні масового кооперативного руху - діяльності по самозабезпеченню населення необхідними товарами та послугами на основі взаємодопомоги та кооперації.

Дія цього закону не розповсюджується на споживчу кооперацію та інші кооперативні організації, діяльність яких уже врегульована відповідними законами.

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Кооперативне товариство

Кооперативне товариство - це об'єднання, створене громадянами, для ведення господарської діяльності з метою задоволення власних потреб у товарах чи послугах.

Діяльність кооперативного товариства спрямована не на отримання прибутку, а на обслуговування (забезпечення товарами чи послугами) виключно членів товариства, які одночасно є його власниками та користувачами (клієнтами).

Кооперативне товариство є неприбутковою організацією. Воно не є суб'єктом підприємництва і не належить до господарських товариств, метою яких є отримання прибутку.

Кооперативне товариство є юридичною особою з відповідними правами та обов'язками, передбаченими чинним законодавством, має самостійний баланс, розрахунковий та інші рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням, штампи, емблему та інші реквізити.

Стаття 2. Мета кооперативного товариства

Кооперативне товариство створюється і діє з метою покращання економічного та соціального добробуту своїх членів шляхом їх об'єднання й створення умов для взаємодопомоги та самозабезпечення необхідними товарами та послугами.

Метою кооперативного товариства є надання своїм членам послуг на більш вигідних умовах, ніж це роблять інші суб'єкти ринку. Воно прагне скоротити витрати членів товариства та максимально задовольнити їх потреби.

Кооперативне товариство не має на меті отримання прибутку. Кошти, отримані від обслуговування членів товариства, розподіляються між ними в порядку, передбаченому статутом або рішенням загальних зборів товариства.

Стаття 3. Основні принципи діяльності кооперативних товариств

Кооперативні товариства України є частиною міжнародного кооперативного руху і в своїй діяльності дотримуються основних кооперативних принципів, прийнятих Міжнародним кооперативним альянсом:

членство в кооперативному товаристві є добровільним та доступним без обмежень чи дискримінації за соціальними, політичними, расовими чи релігійними мотивами для всіх осіб, які можуть користуватись послугами товариства та згодні взяти на себе відповідальність, пов'язану з членством;

кооперативне товариство є демократичною організацією. Його діяльністю керують особи, вибрані членами товариства та підзвітні їм. Всі члени кооперативного товариства мають рівні права (один член - один голос) у прийнятті рішень, пов'язаних із діяльністю товариства;

процент на пайові внески, якщо такий нараховується, має бути обмеженим;

економічні результати від господарської діяльності товариства належать членам та розподіляються між ними таким чином, щоб виключити збагачення одного члена за рахунок іншого. Це досягається шляхом:

- відрахувань на розширення господарської діяльності товариства,
- відрахувань на спільні цілі,
- розподілу між членами пропорційно їх участі у діяльності товариства;

товариство виділяє кошти на освіту своїх членів, просвіту широких верств населення, веде роботу по пропаганді ідей кооперації, роз'ясненню її принципів та економічних основ діяльності;

з метою покращання обслуговування своїх членів кооперативне товариство співпрацює з іншими кооперативними організаціями на місцевому, національному та міжнародному рівнях, забезпечуючи єдність дій кооператорів усього світу.

Стаття 4. Сфери діяльності та види кооперативних товариств

Кооперативні товариства можуть створюватись для діяльності в усіх сферах, в яких допускається ведення підприємницької діяльності.

В залежності від структури членства існують кооперативні товариства споживачів, кооперативні товариства підприємців та кооперативні товариства змішаного типу.

1. Кооперативні товариства споживачів мають на меті задоволення потреб своїх членів шляхом здійснення господарської діяльності, в якій члени товариства виступають в якості споживачів придбаних або вироблених товариством для своїх членів товарів чи послуг. Кооперативні товариства споживачів можуть створюватись у формі споживчо-закупівельних, споживчо-виробничих, ощадно-позичкових, будівельних, експлуатаційних, садових, ритуальних,

прокатних та інших кооперативних товариств, кооперативних гаражів, автосервісних, заправних та телефонних станцій, дитячих садків та інших товариств, що обслуговують різноманітні споживчі потреби своїх членів. Можуть створюватись універсальні кооперативні товариства споживачів, які надають своїм членам різноманітні послуги.

1.1. Споживчо-закупівельні кооперативні товариства створюються громадянами для придбання більш якісних продовольчих та непродовольчих товарів за нижчими цінами. З цією метою товариство здійснює закупівлю партій необхідних своїм членам товарів у безпосередніх виробників або великих оптовиків по оптових цінах.

Необхідні членам товари можуть:

- разово закуповуватись за рахунок зданих членами цільових внесків на придбання відповідного товару та за собівартістю розподіляться між членами пропорційно сумі зданих коштів;

- закуповуватись за рахунок пайових і цільових внесків та надходити до крамниці або роздрібної мережі товариства, формуючи товарний асортимент, продаватись членам в міру виникнення необхідності в даному товарі. При цьому член може закупити будь-які товари з існуючого асортименту в межах своїх пайових та цільових внесків до товариства.

1.2. Споживчо-виробничі кооперативні товариства створюються громадянами для самозабезпечення більш якісними та (чи) дешевими продовольчими та промисловими товарами шляхом організації їх виробництва. З цією метою члени товариства організовують виробництво необхідних товарів власними силами або силами найманих працівників.

1.3. Ощадно-позичкові кооперативні товариства створюються громадянами для накопичення заощаджень та збереження їх від інфляції шляхом організації взаємного кредитування. За рахунок цільових (ощадних безтермінових, депозитних, накопичувальних, дитячих та ін.) і пайових внесків членів товариства формується позичковий фонд, із якого видаються позички тим членам, які їх потребують. За рахунок відсотків, сплачених позичальниками за користування позичкою, нараховуються відсотки на внески.

1.4. Будівельні кооперативні товариства створюються громадянами для спільного будівництва об'єктів нерухомості та (чи) комунікацій власними силами або силами підрядника за індивідуальними або спільними проектами.

Об'єктами житлового будівництва кооперативного товариства можуть бути як приватні, так і багатоквартирні будинки.

Об'єднання коштів та зусиль дозволяє прискорити будівництво, зробити його більш дешевим та якісним.

Отримання землі під індивідуальне або колективне будівництво здійснюється в порядку, передбаченому Земельним кодексом України.

1.5. Експлуатаційні кооперативні товариства створюються громадянами для колективної експлуатації житлових будинків, гаражів,

комунікацій, об'єктів місцевого енерго-, тепло- та водопостачання, місцевих телефонних, автозаправних станцій та ін.

Видами експлуатаційних є кооперативні ремонтні товариства, які здійснюють ремонт побутової електротехніки, товариства власників квартир та ін.

Забезпечення функціонування відповідних об'єктів здійснюється силами членів товариства або найманими працівниками.

1.6. Ритуальні кооперативні товариства створюються громадянами для забезпечення поховання у випадок смерті та догляду за могилами після смерті членів товариства.

1.7. Прокатні кооперативні товариства створюються громадянами для забезпечення тимчасових потреб у певних товарах (побутовій техніці, спортивному обладнанні та ін.). Прокатні товариства можуть створювати кооперативні прокатні пункти, асортимент яких формується за рахунок предметів, що вносяться членами у вигляді матеріальних внесків, або закуповується за рахунок грошових внесків членів.

1.8. Інші кооперативні товариства споживачів. Громадяни можуть об'єднуватись у спеціалізовані або універсальні кооперативні товариства для самозабезпечення будь-якими товарами та послугами, у яких в них виникає потреба, крім заборонених чинним законодавством.

2. Кооперативні товариства підприємців мають на меті сприяння своїм членам у веденні приватного чи колективного бізнесу шляхом створення умов для скорочення витрат на окремих стадіях підприємницької діяльності. Кооперативні товариства підприємців можуть створюватись у формі товариств оптових закупівель, товариств спільного володіння засобами виробництва, збутових, фінансово-розрахункових, кредитних, інформаційно-рекламних, лізингових та інших, які обслуговують окремі стадії підприємницької діяльності своїх членів. Можуть створюватись універсальні кооперативні товариства підприємців, які надають своїм членам різноманітні послуги.

2.1. Кооперативні товариства оптових закупівель створюються для спільної закупівлі партій товарів для ведення приватного підприємництва своїх членів.

2.2. Кооперативні товариства спільного володіння засобами виробництва створюються для колективного придбання чи створення засобів виробництва та їх використання членами товариства у веденні особистої підприємницької діяльності. До таких товариств належать кооперативні молокозаводи, овочесховища, олійниці, млини, машино-тракторні станції, склади, комп'ютерні бази даних та інші об'єкти, які створюють та використовують члени товариства для ведення приватної підприємницької діяльності.

2.3. Збутові кооперативні товариства створюються для організованого збуту на комісійних засадах виробленої в приватних господарствах своїх членів продукції або закуплених членами товарів з

метою їх реалізації. Кошти, що отримує збутове товариство від реалізації продукції та товарів своїх членів, належать членам - власникам цих товарів.

2.4. Фінансові кооперативні товариства створюються з метою надання своїм членам різноманітних фінансових послуг.

2.5. Інші кооперативні товариства підприємців. Підприємці можуть об'єднуватись у спеціалізовані або універсальні кооперативні товариства для самозабезпечення будь-якими товарами та послугами, у яких в них виникає потреба, крім заборонених чинним законодавством.

3. Кооперативні товариства змішаного типу задовольняють як споживчі, так і підприємницькі потреби своїх членів. До них належать кооперативні товариства, які надають своїм членам послуги, потрібні як споживачам, так і підприємцям: кредитні спілки, страхові, пенсійні, інвестиційні, охоронні, прокатно-орендні, інформаційні та інші кооперативні товариства.

Стаття 5. Членство в кооперативному товаристві

Членами кооперативного товариства можуть бути дієздатні громадяни України, які відповідають полю членства товариства та виявили бажання користуватись його послугами.

Членами кооперативних товариств також можуть бути юридичні особи, створені громадянами України на основі приватної форми власності для ведення підприємницької діяльності (приватні підприємства, фермерські господарства та ін.). Кількість юридичних осіб у складі членів товариства не повинна перевищувати 30%, а частка їх внесків - 70%. Державний орган, який регулює діяльність кооперативних товариств на національному рівні, може розширювати або встановлювати додаткові обмеження щодо членства юридичних осіб в окремих видах кооперативних товариств.

Всі члени кооперативного товариства (в тому числі й юридичні особи), незалежно від суми внесених до товариства коштів та часу перебування в товаристві, мають рівні права щодо користування його послугами та участі у прийнятті рішень (один голос).

Члени кооперативного товариства мають право:

- користуватись усіма послугами, які надаються товариством;
- брати участь в діяльності товариства та управлінні його справами;
- звертатись до загальних зборів, правління та наглядового (ревізійного) комітету з питаннями, пов'язаними з членством у товаристві і його діяльністю, та отримувати письмові відповіді на свої звернення;
- обирати та бути обраними в органи управління та контролю товариства;
- вносити пропозиції по покращанню роботи товариства, усуненню недоліків в роботі його органів управління та посадових осіб;

- в порядку, передбаченому статутом товариства, отримувати частину коштів від діяльності товариства, пропорційну користуванню його послугами;

- вийти з товариства в порядку, передбаченому статутом.

Члени кооперативного товариства зобов'язані:

- дотримуватись статуту товариства, виконувати рішення загальних зборів, органів управління та контролю товариства;

- виконувати свої зобов'язання перед товариством, пов'язані з трудовою чи майновою участю в його діяльності.

Члени кооперативного товариства можуть мати інші права та обов'язки, передбачені статутом товариства.

При вступі до кооперативного товариства кожен член дає письмове зобов'язання про те, що приймає на себе відповідальність по зобов'язаннях товариства, яка може бути:

- обмеженою розміром обов'язкового пайового внеску;

- кратною обов'язковому пайовому внеску;

- обмеженою розміром вказаної в статуті суми;

- необмеженою.

При виході протягом року із складу товариства більше 10% членів товариство зобов'язане повідомити про це державний орган, що здійснює контроль за його діяльністю.

Стаття 6. Об'єднання та підрозділи кооперативних товариств

З метою кращого задоволення потреб своїх членів кооперативні товариства можуть об'єднуватись в асоціації, спілки, ліги, федерації та інші об'єднання на місцевому, регіональному чи всеукраїнському рівнях чи створювати відокремлені підрозділи (відділення, філії та ін.).

До об'єднань кооперативних товариств застосовуються всі положення цього закону, які стосуються до кооперативних товариств, із врахуванням того, що членами об'єднання можуть бути лише кооперативні товариства.

Відокремлені підрозділи кооперативного товариства (відділення, філії та ін.) діють на основі затвердженого правлінням положення та статуту товариства.

II. ЗАСНУВАННЯ та ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КООПЕРАТИВНОГО ТОВАРИСТВА

Стаття 7. Поле членства кооперативного товариства

В кооперативне товариство можуть об'єднуватись особи, які мають певну спільність: працюють на одному підприємстві, мають одну професію, однаковий рід занять, є членами однієї профспілкової, громадської чи релігійної організації, проживають в одному чи сусідніх селах, одному селищі, місті чи районі з чисельністю населення до ста тисяч осіб.

Стаття 8. Статут товариства

Статут є основним документом, який регулює внутрішню діяльність товариства, взаємовідносини між членами та товариством.

Статут кооперативного товариства має відповідати нормам цього закону та повинен містити:

- назву товариства;

- юридичну адресу;

- види діяльності товариства;

- поле членства;

- умови та порядок вступу до товариства, виходу або виключення з нього;

- вид та розмір відповідальності членів по зобов'язаннях товариства;

- кількісний склад, порядок утворення, ротації та діяльності органів управління та контролю товариства;

- права та обов'язки членів товариства;

- види внесків та умови їх сплати;

- порядок скликання загальних зборів, кворум для прийняття рішень;

- порядок припинення діяльності та розподілу майна товариства;

- інші положення, які регулюють взаємовідносини між членами товариства та не суперечать чинному законодавству.

Стаття 9. Установчі збори кооперативного товариства

Заснування кооперативного товариства здійснюється на установчих загальних зборах. Кількість осіб, які виявили бажання об'єднатись у кооперативне товариство, не повинна бути меншою двадцяти.

Установчі загальні збори приймають статут товариства, обирають органи управління та контролю, уповноважують голову та секретаря зборів від їх імені здійснити державну реєстрацію.

Стаття 10. Припинення діяльності кооперативного товариства

Припинення діяльності кооперативного товариства здійснюється на підставі рішення загальних зборів або суду.

Для припинення діяльності кооперативного товариства за рішенням загальних зборів необхідно, щоб за це проголосувало не менше 2/3 членів.

III. УПРАВЛІННЯ КООПЕРАТИВНИМ ТОВАРИСТВОМ

Стаття 11. Система управління кооперативним товариством

Система управління кооперативним товариством будується на демократичних засадах.

Вищим органом товариства є загальні збори, на яких кожен член товариства має один голос. Загальні збори обирають органи управління товариством: правління, наглядовий (ревізійний) та номінаційний комітети. Члени органів управління працюють на громадських засадах.

В разі необхідності в товаристві можуть створюватись різноманітні комітети, а також виконавча дирекція, яка складається з платних працівників.

Стаття 12. Загальні збори

Загальні збори можуть вирішувати будь-які питання діяльності товариства. До виключної компетенції загальних зборів належать:

- прийняття статуту товариства, внесення в нього змін та доповнень;
- вибори членів правління, наглядового (ревізійного) та номінаційного комітетів;
- ухвалення звітів про роботу правління, наглядового (ревізійного) та інших комітетів товариства;
- ухвалення бюджету та стратегічного плану розвитку товариства;
- встановлення та зміни розміру вступного та обов'язкового пайового (одного паю) внесків;
- розгляд причин вибування із членів товариства, якщо протягом року вибуло більше 10% членів;
- прийняття рішення про вступ до об'єднань кооперативних товариств;
- прийняття рішення про припинення діяльності товариства.

Статутом або рішенням загальних зборів товариства до виключної компетенції загальних зборів може бути віднесено вирішення інших питань діяльності товариства.

Загальні збори можуть доручити правлінню товариства вирішувати будь-які питання, крім тих, що належать виключно до їх компетенції.

Загальні збори (чергові) кооперативного товариства скликаються з періодичністю, передбаченою статутом, але не рідше, ніж один раз на рік.

Порядок денний річних зборів має включати розгляд наступних питань:

- заслуховування та ухвалення звітів правління, скарбника, виконавчого директора, наглядового (ревізійного) та номінаційного комітетів товариства;
- ротація (перевибори) 1/3 членів правління, наглядового (ревізійного) та номінаційного комітетів;

- ухвалення бюджету та стратегічного плану розвитку товариства;
- інших питань, запропонованих до розгляду правлінням та членами товариства.

У випадках, визначених статутом товариства, правління або наглядовий (ревізійний) комітет за власною ініціативою або за вимогою 20% членів можуть прийняти рішення про скликання позачергових загальних зборів.

Кооперативне товариство не пізніше, ніж за 15 днів до проведення зборів має вжити заходів щодо письмового поінформовування членів про дату, час та місце проведення загальних зборів. При дотриманні цієї процедури збори правомочні вирішувати питання незалежно від кількості присутніх.

Стаття 13. Правління

Правління кооперативного товариства обирається із числа членів та здійснює управління товариством в період між загальними зборами. Правління вирішує всі питання діяльності товариства, крім тих, які віднесені до виключної компетенції загальних зборів. Кількість членів правління визначається загальними зборами і не може бути меншою 5 осіб.

До компетенції правління належать:

- встановлення умов надання послуг товариством;
- розробка та затвердження положень, процедур та інших внутрішніх документів товариства;
- формування спеціалізованих робочих груп та комітетів;
- прийняття рішень щодо купівлі та продажу майна товариства;
- визначення та затвердження штатного розкладу та посадових інструкцій для працівників товариства;
- прийняття рішень про створення філій, відділень та інших підрозділів товариства;
- вирішення інших питань діяльності товариства.

Правління очолює голова, який може обиратись загальними зборами або правлінням із складу його членів на першому після зборів засіданні.

Стаття 14. Комітети товариства

З метою забезпечення ефективної роботи та дотримання демократичності управління в товаристві створюються різноманітні комітети: наглядовий (ревізійний), номінаційний, освітній та інші.

Створення наглядового (ревізійного) комітету в товаристві є обов'язковим. Наглядовий (ревізійний) комітет є органом внутрішнього самоконтролю кооперативного товариства та обирається загальними зборами. Він здійснює контроль за дотриманням положень діючого законодавства та норм статуту в кооперативному товаристві. До складу

наглядового комітету не можуть входити члени та платні працівники товариства. Кількісний склад не може бути меншим трьох осіб.

Номінаційний комітет створюється для підбору кандидатур на заміщення вакантних посад в органах управління та для пропозиції їх загальним зборам.

Кооперативне товариство може створювати інші спеціалізовані комітети, визначивши у відповідному положенні їх завдання та механізм роботи.

Стаття 15. Виконавча дирекція та працівники товариства

Для ефективної та професійної роботи кооперативного товариства правління може прийняти рішення про створення виконавчої дирекції. Виконавча дирекція складається з виконавчого директора, бухгалтера, касира та інших працівників. Всі члени виконавчої дирекції працюють на контрактних засадах. Члени правління та наглядового (ревізійного) комітету товариства не можуть входити до складу виконавчої дирекції.

На членів виконавчої дирекції та працівників товариства розповсюджуються всі норми трудового законодавства.

IV. ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ КООПЕРАТИВНОГО ТОВАРИСТВА

Стаття 16. Неприбутковість діяльності кооперативного товариства

Господарська діяльність кооперативного товариства не спрямована на отримання прибутку і є неприбутковою за своєю природою.

Неприбутковість кооперативного товариства визначається наступними ознаками:

- кооперативне товариство засновується членами з метою самозабезпечення товарами чи послугами, а не для отримання прибутку від обслуговування сторонніх осіб;
- кооперативне товариство надає послуги лише своїм членам, які одночасно є його рівноправними власниками та користувачами (клієнтами);
- кооперативне товариство прагне скоротити витрати своїх членів, а не отримати дохід від їх обслуговування;
- кошти, які отримує кооперативне товариство від своєї діяльності (плата за послуги товариства), надходять від членів та розподіляються між членами товариства за їх взаємною згодою;
- діяльність кооперативного товариства не втрачає сенсу при обслуговуванні за собівартістю.

Стаття 17. Плата за послуги кооперативного товариства

Члени товариства самостійно встановлюють розмір плати за користування його послугами.

Кооперативне товариство прагне до надання послуг за найнижчими цінами та розцінками (на рівні собівартості).

З метою забезпечення фінансової стабільності та поповнення обігових коштів кооперативного товариства члени можуть прийняти рішення про отримання від товариства послуг за цінами та розцінками, вищими від собівартості. В цьому випадку кошти, що надходять товариству від членів понад собівартість отриманих від товариства товарів чи послуг, є цільовими внесками членів на розвиток товариства. Ці кошти не є прибутком товариства, вносяться та використовуються членами за взаємною домовленістю в порядку, передбаченому статутом чи загальними зборами.

Стаття 18. Внески членів та фонди товариства

Внески членів є основним фінансовим джерелом діяльності кооперативного товариства. Вони можуть бути: матеріальними, грошовими, обов'язковими, додатковими, разовими, періодичними, що повертаються, що не повертаються, встановленої чи довільної величини або мати інші умови. Види, розмір, порядок та умови внесення внесків та напрямки їх використання самостійно визначаються товариством в положенні про внески, яке затверджується загальними зборами.

Всі внески членів поділяються на три групи: вступні, пайові та цільові.

Вступний внесок вноситься лише в грошовій формі, сплачується одноразово при вступі до товариства та при виході з нього не повертається. Вступні внески використовуються на проведення організаційних заходів по створенню та реєстрації товариства, а також направляються на формування фондів товариства.

Пайові внески можуть вноситись у грошовій або матеріальній формі та використовуються на здійснення товариством статутної діяльності. Пайові внески можуть бути обов'язковими та додатковими. Обов'язковий пайовий внесок (один пай) одноразово або частками до досягнення встановленої величини вноситься для повноправного членства у товаристві. Він повертається члену лише при його виході з товариства. Додаткові пайові внески можуть вноситись за бажанням члена та повертатись на встановлених у товаристві умовах.

Товариство може встановити обмеження щодо кількості додаткових пайових внесків, які може мати один член товариства. Розмір пайових внесків, скоригований на термін, протягом якого вони використовувались товариством, визначає частку члена в майні товариства при його ліквідації.

Цільові внески вносяться в грошовій або матеріальній формі за умов та в порядку, визначеному в положенні про внески, затвердженому загальними зборами товариства. Кошти цільових внесків можуть повністю або частково повертатись членом, направлятись на здійснення статутної діяльності чи потреби товариства.

За користування пайовими та цільовими внесками своїх членів товариство може встановити плату (нараховувати на них відсотки).

Грошові внески членів вносяться готівкою в касу або надходять на розрахунковий рахунок товариства. Матеріальні внески членів оцінюються правлінням товариства в грошовому вимірі. Облік внесків ведеться на особових рахунках та дублюється записом у членській книжці.

Товариство може створювати різноманітні цільові фонди, самостійно визначивши їх перелік, порядок формування та використання. Всі фонди в товаристві поділяються на персоніфіковані (дольові) та неперсоніфіковані (колективні).

До персоніфікованих належить пайовий та інші фонди, в яких визначена індивідуальна частка кожного члена в коштах фонду. До неперсоніфікованих належать резервний, культурно-освітній та інші фонди, які знаходяться в колективній власності всіх членів товариства та в яких не виділена частка кожного члена.

Стаття 19. Власність у кооперативному товаристві

Грошові кошти та майно в кооперативному товаристві знаходяться у змішаній формі власності - об'єднаній приватній (колективній) та особистій приватній.

Власність кооперативного товариства як юридичної особи є об'єднаною приватною (колективною). Об'єктом права колективної власності є придбане товариством рухоме та нерухоме майно; обов'язкові пайові внески членів (один пай); кошти, отримані від діяльності товариства; кошти неперсоніфікованих (колективних) фондів (резервного та ін.), в яких не визначена частка кожного члена та які формуються за рахунок вступних та інших обов'язкових внесків та надходжень від діяльності товариства. Суб'єктами права колективної власності є всі члени товариства, які самостійно встановлюють порядок формування та використання об'єктів колективної власності.

Приватною власністю членів є додаткові пайові, цільові та інші внески до персоніфікованих (дольових) фондів, в яких визначена частка кожного члена товариства. Ці внески на встановлених у товаристві умовах передаються членами в користування (оперативне управління) спілки.

V. ДЕРЖАВА ТА КООПЕРАТИВНІ ТОВАРИСТВА

Стаття 20. Державна реєстрація

Кооперативне товариство набуває прав юридичної особи з дня його державної реєстрації.

Державна реєстрація кооперативного товариства проводиться у виконавчих комітетах сільської, селищної, міської, районної рад народних депутатів за місцем знаходження та територією діяльності товариства.

Фінансові кооперативні товариства реєструються Національним банком України.

Для державної реєстрації товариство подає наступні документи:

- статут кооперативного товариства;

- протокол установчих зборів із нотаріально засвідченими підписами голови та секретаря.

Державна реєстрація кооперативного товариства здійснюється за засновницьким принципом протягом не більше п'яти робочих днів. Орган, який здійснює реєстрацію, зобов'язаний протягом цього терміну видати свідоцтво про реєстрацію і в десятиденний термін подати відомості до відповідної податкової інспекції та органу державної статистики.

Стаття 21. Державний контроль

Державний контроль за діяльністю кооперативних товариств здійснює Міністерство фінансів.

Інші державні органи в межах своєї компетенції здійснюють контроль за діяльністю кооперативних товариств. При цьому має враховуватись неприбуткова природа кооперативних товариств.

Стаття 22. Державна підтримка

Держава сприяє розвитку кооперативних товариств як форми економічної самопомогі та самозабезпечення населення товарами та послугами.

Державні органи створюють умови і сприяють розвитку кооперативних товариств з метою відродження в Україні масового кооперативного руху.

Стаття 23. Законодавство про кооперативні товариства

Законодавство про кооперативні товариства складається з цього закону та інших законодавчих актів, що не протирічать цьому закону. На кооперативні товариства не розповсюджується законодавство, що регулює підприємницьку діяльність.

В розвиток положень цього закону можуть прийматись закони, які визначають особливості діяльності окремих видів кооперативних товариств.

Кабінет Міністрів може затвердити типові статuti окремих видів кооперативних товариств, приймати постанови та інші нормативні акти, що регулюють діяльність кооперативних товариств та не суперечать цьому закону.

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ КРЕДИТНИХ СПІЛОК УКРАЇНИ

запрошує до співпраці всіх зацікавлених у
подальшому утвердженні відродженої кредитної
кооперації України.

Адреса:

254119, м. Київ-119, вул. Мельникова, 36/1, 14-й поверх, НАКСУ

Телефони:

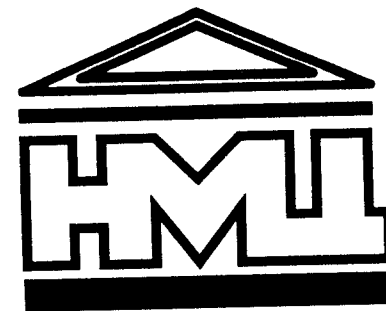
Координаційний департамент
Навчально-методичний центр
Страхова компанія "Фортеця"
Група консультантів

тел/факс (044) 246-90-90.
тел/факс (044) 219-41-92.
тел. (044) 244-68-50.
тел/факс (044) 219-44-56.

Електронна пошта:

Координаційний департамент
Навчально-методичний центр
Страхова компанія "Фортеця"
Група консультантів

UNASCU@unascu.freenet.kiev.ua
CUTC@unascu.freenet.kiev.ua
Lyudmila@unascu.freenet.kiev.ua
Kat@unascu.freenet.kiev.ua

Навчально - методичний центр Національної Асоціації кредитних спілок України

спільно з Канадською Програмою
розвитку кредитних спілок України,
спеціалістами Всесвітньої Ради
кредитних спілок, а також при підтримці
Програми Розвитку Організації
Об'єднаних Націй та Фонду "Євразія"
**здійснює навчання, методичні
розробки, консультування та
соціометричні дослідження для
кредитних спілок України.**

**Наша мета - професіоналізм нової
генерації українських
кооператорів.**

Наукове видання

Гончаренко Владислав Васильович

**КРЕДИТНІ СПІЛКИ ЯК ФІНАНСОВІ КООПЕРАТИВИ:
міжнародний досвід та українська практика**

Київ, видавництво "Наукова думка"
Р.с. № 05417561 від 16.03.95
252601, Київ-4, вул. Терещенківська, 3

Коректор - Костенко Г. М.
Комп'ютерна верстка - Спітковський І. С.

Підписано до друку 14.01.1997 р. Формат 60x84/16
Папір офс. № 1. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 15,2
Обл.-вид. арк. 15,97
Тираж 1000 прим. Зам. 2735

Видруковано у ВАТ "Патент", 294000 м.Ужгород, вул. Гагаріна, 101